

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Соціальні комунікації

Том 30 (69) № 2 2019

Частина 1

**Київ
2019**

Головний редактор:

Казарін Володимир Павлович – доктор філологічних наук, професор, в.о. ректора Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Члени редакційної колегії:

Ищенко Наталія Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної діяльності та інноваційного розвитку Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Свеницька Еліна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Кузьмина Світлана Леонідівна – доктор філософських наук, доцент, директор Навчально-наукового Інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Семенець Ольга Сергіївна (відповідальний секретар) – кандидат філологічних наук, завідувач кафедрою зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Попова Олена Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри слов'янської філології та журналістики Навчально-наукового інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Куц Наталія Валеріївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри слов'янської філології та журналістики Навчально-наукового інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Сеітяг'яєва Таміла Решатівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Торкут Наталія Миколаївна – доктор філологічних наук, професор Класичного приватного університету;

Генералюк Леся Станіславівна – доктор філологічних наук, професор, старший науковий співробітник сектора слов'янських літератур Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України;

Іваненко Світлана Мар'янівна – доктор філологічних наук, професор кафедри іноземних мов природничих факультетів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Пахарєва Тетяна Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор кафедри російської та зарубіжної літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Юган Наталія Леонідівна – доктор філологічних наук, доцент підготовчого відділення Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Доминик Арель – професор, голова відділу українських студій університета Отави (Канада).

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 10 від 20.06.2019 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.
Серія: Філологія. Соціальні комунікації» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 15711-4/182Р від 28.09.2009 року)

*Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з філологічних наук
відповідно Наказу Міністерства освіти і науки України від 04.04.2018 № 326 (додаток 9)*

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

ISSN 2663-6069 (Print)
ISSN 2663-6077 (Online)

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2019

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Вінтонів М. О., Бойко М. І.

ПРОБЛЕМА БІЛІНГВІЗМУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ
ТА СХІДНОЇ УКРАЇНИ..... 1

Грозян Н. Ф.

КОРЕЛЯТИВНІ ВИЯВИ ДЕТЕРМІНАНТІВ УМОВИ
ТА АДВЕРБІАЛЬНИХ УМОВНИХ СИНТАКСЕМ.....10

Масло О. В., Волкова І. В.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЧАС» У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА
«СТОЛІТТЯ ЯКОВА»..... 15

Новікова О. О.

ВІДОКРЕМЛЕНІ ОБСТАВИНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ:
СТАТУС, ФУНКЦІЇ..... 21

Петренко Л. О.

МОВНА ГРА ЯК ЗАСІБ УТІЛЕННЯ ОБРАЗІВ ЧАСУ
ТА ПРОСТОРУ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....27

Рибак К. Б.

НАЗВИ ЗАГАЛЬНИХ ПОДАТКІВ ІЗ НАСЕЛЕННЯ
НОВОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
(З КІНЦЯ ХVІІІ СТ.)..... 31

Сіроштан Т. В.

АБСТРАКТНА ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ХVІІІ СТ.
(НА МАТЕРІАЛІ ПРИВАТНИХ ЛИСТІВ)..... 37

Топчий Л. М.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ВИЯВИ ПАРЦЕЛЯЦІЇ
У ТВОРІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «ВІЧНИК. СПОВІДЬ ДУХУ».....42

Чушкова О. В.

СТРАТЕГІЯ ФЕМІНІЗАЦІЇ ЯК ОСНОВНИЙ
ЧИННИК ТВОРЕННЯ ГЕНДЕРНОТОЛЕРАНТНОЇ МОВИ
(НА МАТЕРІАЛІ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ)..... 47

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Білецька Т. О., Гаврилюк О. О.

СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ
КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ
ГАЗЕТНО-ЖУРНАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ..... 53

Бойко О. Т., Горун Г. Р.

ШЛЯХИ ПОПОВНЕННЯ СИНОНІМІЧНИХ РЯДІВ
ТЕРМІНОЛЕКСИКИ ПРАВОВОЇ СФЕРИ..... 58

Борисович О. В.

СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДІЄСЛІВ МОВЛЕННЯ В ОГЛЯДАХ СЕРІАЛІВ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ОНЛАЙН-МЕДІА)..... 64

Гуменюк З. В.

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ НІМЕЧЧИНИ:
МИНУЛЕ ТА СЬОГОДЕННЯ.....68

Довженко І. В., Дячук Л. С. ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ЗВО.....	73
Duzhyk N. S. FILM AS A MEANS OF SOCIAL AND EMOTIONAL LEARNING IN HIGHER EDUCATION.....	78
Костенко В. Г., Сологор І. М. КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ ВТІЛЕННЯ ІНТЕРДИСКУРСИВНОСТІ В ТЕКСТАХ-ПОВІДОМЛЕННЯХ ПРО НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ РОЗРОБКИ В ГАЛУЗІ СТОМАТОЛОГІЇ.....	84
Макарова О. А. СТРУКТУРА ОБРАЗУ ЖІНКИ В АВСТРАЛІЙСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ.....	93
Малахівська Т. Я. ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ІНТЕРНЕТ-ПОЕЗІЇ.....	99
Мартинів О. М. ЗМІШАНА МОТИВАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗВУЧАННЯ (КОГНІТИВНО-ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ).....	104
Москалюк Е. В., Цвиркун А. С. ЛЕКСИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПУБЛИЧНОЙ РЕЧИ БУДУЩИХ ПОЛИТОЛОГОВ.....	109
Mudrynuch S. Yu., Shutova M. O. THE BIBLICAL MOTIVE OF THE “PROMISED LAND” IN INAUGURAL ADDRESSES OF AMERICAN PRESIDENTS.....	114
Смаглій В. М. ЯДРО НОМІНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ <i>LANGUAGE</i>	119
Тарасова С. О. ІСТОРИЧНИЙ ДІАЛЕКТИЗМ АНГЛОМОВНОГО ДУРНЯ-СМІХАЧА.....	124
Ущатовська І. В. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЛОГАНА ТА ФРАЗИ-ВІДЛУННЯ (НА ПРИКЛАДІ БРЕНДІВ КАВИ).....	130
Фадєєва О. В. ІДІОСТИЛЬ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ АВТОРСЬКОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ТВОРАХ ГІБРИДНОГО ЖАНРУ.....	138
Форостюк І. В. ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-МЕТОДУ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ З МАЙБУТНІМИ СПЕЦІАЛІСТАМИ У СФЕРІ ТУРИЗМУ.....	146
Чернега С. М. ОПИС КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ ГЕРМАНСЬКИХ ТЕОНІМІВ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ДАВНЬОГО ПЕРІОДУ.....	151

РОМАНСЬКІ МОВИ

Нипадимка А. С.

ПРОФЕСІЙНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В ЛІНГВІСТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ

СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ..... 156

Пежинська О. М.

АСПЕКТИ МЕТОДОЛОГІЇ ОНОМАСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ..... 161

Відомості про авторів 166

CONTENTS

UKRAINIAN LANGUAGE

Vintoniv M. O., Boiko M. I.

PROBLEM OF BILLINGUISM UNIVERSITIES OF CENTRAL
AND EASTERN UKRAINE..... 1

Hrozian N. F.

CORRELATIVE EXPRESSIONS OF CONDITION
DETERMINANTS AND ADVERBIAL
CONDITIONAL SYNTAXEMAS.....10

Maslo O. V., Volkova I. V.

VERBALIZATION OF THE CONCEPT “TIME” IN THE NOVEL BY VLADIMIR LIS
“THE AGE OF JACOB” 15

Novikova O. O.

SEPARATED ADVERBIAL MODSFIER IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE:
STATUS, FUNCTIONS..... 21

Petrenko L. O.

LANGUAGE GAME AS A MEANS
OF IMPACT OF EARTHS OF TIME AND SPACE
IN THE UKRAINIAN POETRY OF THE BEGINNING OF THE 21st CENTURY..... 27

Rybak K. B.

NOMINATIONS OF GENERAL TAXES FROM THE POPULATION
IN THE NEW-UKRAINIAN LANGUAGE
(FROM THE END OF THE 18TH CENTURY)..... 31

Siroshtan T. V.

ABSTRACT VOCABULARY OF UKRAINIAN LANGUAGE OF XVIII CENTURY
(ON THE MATERIAL OF PRIVATE LETTERS) 37

Topchiy L. M.

FUNCTIONAL AND STYLISTIC PROOFS OF PARCELING
IN THE WORK “VICHNYK.
SPOVID DUKHU” BY MYROSLAV DOCHYNTSA..... 42

Chuyeshkova O. V.

THE FEMINIZATION STRATEGY AS THE MAIN FACTOR
IN THE GENDER-TOLERANT LANGUAGE CREATION (ON THE BASIS
OF INTERNET DISCOURSE) 47

GERMANIC LANGUAGES

Biletska T. O., Havryliuk O. O.

SEMANTIC AND COGNITIVE MECHANISMS
OF REPRESENTING EVALUATION
CATEGORY IN MODERN ENGLISH NEWSPAPER DISCOURSE 53

Boyko O. T., Gorun G. R.

WAYS OF AUGMENT OF SYNONOMIC SERIES
OF LEGAL SPHERE TERMINOLOGY 58

Borysovych O. V.

SEMANTIC FEATURES OF THE VERBS OF SAYING IN TV RECAPS
(BASED ON ONLINE MEDIA)..... 64

Gumenyuk Z. V. FEATURES OF THE GERMAN LANGUAGE POLICY: PREVIOUSLY AND CURRENTLY	68
Dovzhenko I. V., Diachuk L. S. USE OF TRANSLATION IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING FOR STUDENTS AT NON-LANGUAGE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	73
Duzhyk N. S. FILM AS A MEANS OF SOCIAL AND EMOTIONAL LEARNING IN HIGHER EDUCATION.....	78
Kostenko V. G., Solohor I. M. COGNITIVE AND COMMUNICATIVE ASPECTS REPRESENTING THE CATEGORY OF INTERDISCOURSIVITY IN DENTAL TECHNICAL REPORTS	84
Makarova O. A. STRUCTURE OF THE IMAGE OF WOMAN IN AUSTRALIAN LITERARY TEXTS	93
Malahivska T. Ya. LINGUO-PRAGMATIC FEATURES OF THE MODERN ENGLISH INTERNET-POETRY	99
Martyniv O. M. THE MIXED MOTIVATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE GERMAN LANGUAGE WITH THE SOUND COMPONENT (COGNITIVE AND ONOMATHIOLOGICAL ASPECT)	104
Moskaliuk E. V., Tsvirkun A. S. LEXICAL PARTICULARITIES OF POLITOLOGISTS’ ENGLISH PUBLIC SPEECH	109
Mudrynych S. Yu., Shutova M. O. THE BIBLICAL MOTIVE OF THE “PROMISED LAND” IN INAUGURAL ADDRESSES OF AMERICAN PRESIDENTS.....	114
Smaglii V. M. CORE OF THE NOMINATIVE CONCEPT FIELD <i>LANGUAGE</i>	119
Tarasova S. O. HISTORICAL DIALECTICISM OF THE FOOL-WISECRACKER OF THE USA AND GREAT BRITAIN	124
Ushchapovska I. V. FEATURES OF SLOGAN AND TAGLINE FUNCTIONING (COFFEE BRANDS AS A CASE STUDY).....	130
Fadieieva O. V. IDIOSTYLE AS A REFLECTION OF THE AUTHOR’S VIEW OF THE WORLD IN THE HYBRID GENRE WORKS.....	138
Forostiuk I. V. USING THE CASE-METHOD AT ENGLISH LESSONS WITH FUTURE SPECIALISTS OF TOURISM SPHERE.....	146
Chernega S. M. DESCRIPTION OF THE COGNITIVE AND SEMANTIC PARAMETERS OF THE GERMANIC THEONYMS IN THE ARTISTIC DISCOURSE OF ANCIENT PERIOD	151

ROMANIC LANGUAGES

Nypadymka A. S.

PROFESSIONAL TERMINOLOGY IN THE LINGUISTIC TRAINING

OF LAW STUDENTS 156

Pezhynska O. M.

ASPECTS OF THE METHODOLOGY OF ONOMASTIC RESEARCH..... 161

Information about authors..... 166

УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.272

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.2-1/01>**Вінтонів М. О.**

Київський університет імені Бориса Грінченка

Бойко М. І.

Київський університет імені Бориса Грінченка

ПРОБЛЕМА БІЛІНГВІЗМУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ УКРАЇНИ

Статтю присвячено вивченню мовної ситуації в закладах вищої освіти Центральної і Східної України. Об'єктом дослідження є мовна ситуація в галузі освіти. Предмет дослідження – тенденції розвитку білінгвізму в закладах вищої освіти Центральної і Східної України. Увагу приділено висвітленню результатів соціологічного дослідження, головне завдання якого – визначити тенденції розвитку білінгвізму у сфері освіти. Розглянуто основні причини активного функціонування української мови серед молоді. Матеріалом для дослідження є результати проведеного нами анкетування. Загальна кількість анкет – 318.

Ключові слова: білінгвізм, мовна ситуація, заклади вищої освіти, державна мовна політика.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні надзвичайно важливим постає вивчення і розв'язання проблем, пов'язаних з українсько-російським білінгвізмом. Адже мовне питання є не лише лінгвістичним, але і соціальним, політичним, культурним. Масова двомовність, деформація мовної ситуації можуть бути передумовою втрати суспільної консолідації, небезпечних процесів асиміляції – як мовної, так і національної. Саме тому дослідження мовної ситуації в Україні та окремих її регіонах, з'ясування чинників впливу на формування мовної поведінки особистості в умовах білінгвізму є важливим і актуальним напрямом сучасної української соціолінгвістики, що має стати науковим підґрунтям у розв'язанні мовних проблем України.

Непослідовна і недосить науково обґрунтована державна мовно-культурна політика, а згодом і фактична відмова від реальних кроків із забезпечення повноцінного функціонування державної мови спричинили нестабільність сучасної мовної ситуації в країні. Надзвичайно велике значення для подолання наслідків русифікації й перспективи майбутньої зміни мовно-культурної

ситуації на користь української мови мала виважена державна політика в системі освіти. Зміни в мовній поведінці молоді засвідчують і соціологи [3, с. 67–69].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему сучасної мовної ситуації в Україні вивчали Г. Залізник [1], І. Кудрейко [2], Л. Масенко [3], С. Соколова [4], О. Шевчук-Клюжева [6] та багато інших дослідників. Експерти наголошують на двомовності освітнього простору в Україні. Освіта належить до найважливіших напрямів державної політики України. Гострий соціальний інтерес до питання двомовності наразі притаманний українському суспільству, проте актуальність і заангажованість цього напрямку, виражене емоційне забарвлення дискусій навколо означеної проблематики та маніпуляції поняттям перешкоджають напрацюванню загальнодержавної концепції мовної політики.

Постановка завдання. Об'єктом дослідження є мовна ситуація в галузі освіти. Предмет дослідження – тенденції розвитку білінгвізму в закладах вищої освіти Центральної і Східної України.

Метою статті є дослідження тенденцій розвитку білінгвізму в закладах вищої освіти Центральної і Східної України. Мета роботи передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) визначити основні підходи тлумачення білінгвізму лінгвістами; 2) дослідити соціально-політичні та демографічні чинники розвитку двомовності на території Донеччини та Київщини; 3) порівняти мовну ситуацію в закладах вищої освіти Центральної і Східної України; 4) простежити роль освіти в національній консолідації України. Нами розроблено анкету, у якій, крім паспортної частини та питань, за якими можна отримати інформацію про мовну ситуацію в закладах вищої освіти, запропоновано подати власні коментарі щодо обов'язкового використання української мови педагогічними працівниками та студентами. Для розв'язання поставлених завдань використано такі методи: методи статистичного оброблення – для опрацювання отриманих даних і встановлення статистичної значущості результатів дослідження та якісно-кількісної їх інтерпретації; емпіричні – спостереження за мовною ситуацією для збору первинної інформації щодо досліджуваної проблеми шляхом анкетування; дискурс-аналіз – для інтерпретації розгорнутих відповідей респондентів і встановлення кореляції між ними й позамовними чинниками: суспільною ситуацією, віком, статтю, місцем проживання респондентів.

Виклад основного матеріалу. Одним із найголовніших понять, через яке визначаються особливості мовної політики певної країни, є мовна ситуація. Мовну ситуацію формують суспільно-політичні та лінгвістичні чинники, дослідження яких має давати повне уявлення про мовно-комунікативний простір певної території. Ключовим чинником формування мовного середовища саме для українського суспільства є співіснування і конкуренція української мови з російською. Саме тому особливої уваги потребує вивчення мовної поведінки молоді, специфіки функціонування двох мов у молодіжному середовищі, оскільки молодь визначатиме мовну ситуацію в майбутньому. Незважаючи на позитивну кількісну динаміку функціонування української мови в освітній сфері, якісні показники, зокрема дотримання мовного режиму, культура мови студентів і навіть викладачів залишається досить низькою. Всупереч офіційній статистиці, що засвідчує абсолютне переважання закладів вищої освіти з українською мовою навчання, реальне мовне середовище в сприйнятті мовців здебільшого є двомовним [3, с. 47–55].

Безумовно, потреба принципової зміни двомовної ситуації вимагає активізації соціолінгвістичних досліджень. У сучасній соціолінгвістиці постала потреба в появі робіт, присвячених вивченню наслідків українсько-російської двомовності в теоретично-практичному спрямуванні.

Держава спирається на те, що освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості.

Результати дослідження. Респондентами стали студенти I, II курсів та викладачі Донбаського державного педагогічного університету – 76 осіб, Маріупольського державного університету – 95 осіб, Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди – 68 осіб та Київського університету імені Бориса Грінченка – 79 осіб. Загальна кількість анкет – 318. Наразі опрацювання матеріалу ще триває. У статті проаналізуємо попередні результати дослідження.

Мовна ситуація в Києві, з одного боку, відображає мовні проблеми, притаманні країні загалом, а з іншого – має особливості, зумовлені власне столичним статусом міста, у якому наявні активні міграційні процеси, зокрема поповнення населення вихідцями з різних регіонів України [4, с. 15].

Результати порівняння даних переписів населення різних років засвідчують неоднорідність і змінність національного складу Києва з кінця XIX до початку XXI століття. На початку XX століття українці становили менше чверті населення Києва, понад половини було росіян, 12% євреїв, близько 7% – поляків, отже, київське середовище сформувалося як переважно російськомовне ще в кінці XIX – на початку XX століть. Стрімке зростання міста внаслідок розвитку промислового виробництва спричинило приплив робочої сили передусім із навколишніх регіонів, і кількість українців наприкінці 30-х років зросла, сягнувши за 50% населення. Абсолютна кількість росіян також збільшилася, але їхня частка впала до менш ніж 17%.

У післявоєнні роки як абсолютна, так і відносна кількість українців у Києві збільшувалася, досягнувши у 2001 році 82,23%. Абсолютна кількість росіян до 1989 року також збільшувалася,

втрачаючи відсоткову частку в загальному складі населення. Зменшення показника кількості росіян у 2001 році порівняно з 1989 роком зумовлено насамперед зростанням національної свідомості українців після здобуття Україною незалежності.

У національному складі населення Київської області, за даними 2001 року, чисельність українців становила 1684,8 тис. осіб, або 92,5% від загальної кількості. За роки, що минули від перепису населення 1989 року, кількість українців зменшилась на 2,6%, але їх питома вага в загальній кількості населення зросла від 89,3% у 1989 році до 92,5% у 2001 році. Друге місце за чисельністю посідали росіяни. Їхня кількість порівняно з переписом 1989 року зменшилась на 35% і налічувала на дату перепису 109,3 тис. осіб. Питома вага росіян у загальній кількості населення зменшилась на 2,7% і становила 6,0% [1, с. 56].

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, частка українськомовних у Київській області збільшилася порівняно з переписом 1989 року з 88,4% до 92,3%. Російську мову визначили як рідну всього 7,2% населення, тоді як під час попереднього перепису цей показник становив 10,9%. Частка інших мов, які були вказані як рідні, становила лише 0,5% [5].

Переяслав – місто обласного значення на сході Київської області України. У місті діють 8 загальноосвітніх навчальних закладів: 6 загальноосвітніх шкіл I–III ступенів, загальноосвітня школа I ступеня та гімназія, професійно-технічне училище № 22 (ЦПТО «Переяслав-Хмельницький центр професійно-технічної освіти»), Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди.

У національному складі населення Донецької області, за даними 2001 року, чисельність українців становила 2744,1 тис. осіб, або 56,9% від загальної кількості населення. За роки, що минули від перепису населення 1989 року, кількість українців зросла на 1,9%. Друге місце за чисельністю посіли росіяни. Їх кількість порівняно з переписом 1989 року зменшилася на 20,4% і становила на дату перепису 1844,4 тис. осіб.

Одне з найбільших міст Донецької області – Маріуполь – розташоване на півдні Донецької області. У місті працюють 67 загальноосвітніх шкіл, 2 гімназії, 3 ліцеї, 3 інтернати, 2 приватні школи, 11 професійно-технічних навчальних закладів, 6 технікумів, Донецький державний університет управління, Маріупольська філія Донецького національного університету імені Василя Стуса, Маріупольський державний університет,

Маріупольський інститут Міжрегіональної академії управління персоналом, Маріупольський навчально-консультаційний центр Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського.

Місто Слов'янськ, розташоване на півночі Донецької області, є адміністративним центром Слов'янського району. У місті діють 1 вищий навчальний заклад – Донбаський державний педагогічний університет, 8 закладів, де можна отримати професійно-технічну освіту, 21 заклад середньої освіти.

Мовою повсякденного спілкування студентів Донбаського державного педагогічного університету є українська (30,4%), російська (34,8%), українська та російська однаковою мірою (34,8%), для респондентів із Маріупольського державного університету використання російської мови переважає (76%). Студенти Київського університету імені Бориса Грінченка зазначили, що українською мовою послуговуються 65% опитаних, російською – 16,4%, обома мовами однаковою мірою – 18,6%. Подібні результати спостерігаємо в Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди, де українською мовою послуговуються 70% опитаних, російською – 6%, обома мовами однаковою мірою – 24% (рис. 1).

Найбільше виявилось опитаних, які самі оцінюють себе як таких, що добре володіють українською мовою. У Донбаському державному педагогічному університеті – 62%, у Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди – 78%, у Київському університеті імені Бориса Грінченка – 84%. Тільки у Маріупольському державному університеті частка тих, хто досконало володіє українською мовою, становить 34% від загальної кількості (рис. 2).

На запитання «Як, на Вашу думку, змінилася загальна ситуація щодо вживання української мови у Вашому населеному пункті за останні 10 років?» більшість респондентів Київського університету імені Бориса Грінченка (84%) та Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (78%) зазначила, що ситуація змінилася на краще. Натомість студенти Донбаського державного педагогічного університету (69%) і Маріупольського державного університету (78%) вважають, що відбулися незначні зміни на краще (рис. 3).

Студенти Київського університету імені Бориса Грінченка (78%) та Переяслав-

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (84%) припускають, що сучасний стан вживання української мови в усіх сферах мовлення відповідає її статусу державної мови, на відміну від студентів, які навчаються у м. Слов'янську і м. Маріуполі. Респонденти Донбаського державного педагогічного університету (75%) та Маріупольського державного університету (62%) зауважують, що мова вживається в меншому обсязі, ніж вимагає статус (рис. 4).

Майже однаково відповіли студенти всіх вищих навчальних закладів на запитання «Якою мовою виконано вивіски освітніх установ у Вашому населеному пункті?». 88% студентів Київського університету імені Бориса Грінченка, 91% студентів Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди, 85% студентів Донбаського державного педагогічного університету, 78% студентів Маріупольського державного університету зазначили, що вивіски освітніх установ переважно українською мовою (рис. 5).

Варто звернути увагу, що на запитання «Якою є мова спілкування у Вашому навчальному закладі?» думки студентів зі Слов'янська і Маріуполя розділилися. У Донбаському державному педагогічному університеті українською мовою спілкування вважають 43,3%, російську – 10%, українську та російську – 46,7% опитаних.

У Маріупольському державному університеті 50% студентів зазначили, що українська і російська використовується однаковою мірою, 44% наголошують, що в навчальному закладі активно послуговуються українською.

У Київському університеті імені Бориса Грінченка (89%) та Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди (89%) більше половини респондентів зазначили, що мовою спілкування є українська (рис. 6).

Відповіді студентів Маріупольського державного педагогічного університету засвідчили, що значно менше половини викладачів розмовляє українською мовою у вищих навчальних закладах (34%). Натомість у Київському університеті імені Бориса Грінченка частка українськомовних викладачів становить 84%, у Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди – 79%, а в Донбаському педагогічному університеті – 67% (рис. 7).

Респонденти зі Слов'янська (60%) і Маріуполя (78%) підтвердили, що значно менше половини викладачів послуговуються українською мовою поза заняттями. Натомість, на думку київських (53%) та переяславських студентів (55%), приблизно половина викладачів їхнього вищого навчального закладу використовує українську мову у вільний час.

Рис. 4

Рис. 5

Рис. 6

Рис. 7

Дослідження показало, що найчастіше на заняттях студенти звертаються до викладачів українською мовою. У Київському університеті імені Бориса Грінченка частка українськомовних студентів становить 89%, у Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди – 78%, у Донбаському державному педагогічному університеті – 76%, у Маріупольському державному університеті – 53% (рис. 8).

На запитання студентів 57,1% викладачів Донбаського державного педагогічного університету та 64% Маріупольського державного університету відповідають російською. У Київському університеті імені Бориса Грінченка (86%) та в Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди (93%) більша частина викладачів відповідає державною мовою.

В опитувальнику було запитання відкритої форми «Чи погоджуєтесь Ви з тим, що в робочий час у навчальних закладах із навчанням українською мовою педагогічними працівниками та студентами має обов'язково використовуватись українська мова? Відповідь аргументуйте». Відповіді студентів вищих навчальних закладів підтверджують визначальну роль української мови в освіті.

Студенти Донбаського державного педагогічного університету, Маріупольського державного університету, Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди, Київського університету імені Бориса Грінченка наводять такі аргументи для підтвердження своєї думки: «Українська мова – це державна мова України, мова усіх державних установ, закладів освіти. Отже, й мова професійного спілкування повинна бути українською», «Звичайно, бо повинен бути порядок. Якщо державна мова – українська, відповідно, нею треба розмовляти. Ніхто ж не протестує, коли їде на заробітки у Польщу чи в Росію, що треба розмовляти їхньою державною мовою?», «Так, погоджуюся. Усе життя розмовляю українською, живу в Україні. Тому хочу, щоб кожен українець усвідомив, що мова в нас одна – українська. Де ж нашим дітям навчатись мові, як не в школі чи ВНЗ?».

Деякі студенти Донбаського державного педагогічного університету та Маріупольського державного університету мають неоднозначні й суперечливі думки щодо мовного питання. Вони стверджують, що використання української мови в навчальних закладах є необов'язковим: «Ні, для багатьох людей російська мова – рідна, буде нечесно змушувати їх переходити на українську»,

Рис. 8

«На мою думку, працівники навчальних закладів, студенти, учні мають розмовляти як російською, так і українською».

Висновки і пропозиції. Аналіз відповідей на запитання анкети показав, що власна оцінка мовцями свого ступеня володіння мовами далеко не завжди збігається з реальними показниками практичного використання ними цих мов і ступеня комфортності спілкування.

Державна політика щодо впровадження ряду законів і постанов вплинула на позитивну динаміку в мовній ситуації загалом, що спричинило збільшення україномовного населення. Наприклад, скажімо, зріс відсоток використання української мови в освітній сфері: 88% студентів Донбаського державного педагогічного університету,

76% опитаних Маріупольського державного університету, 91% – Київського університету імені Бориса Грінченка, 95% – Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди вважають, що у робочий час у навчальних закладах педагогічними працівниками та студентами має обов'язково використовуватись українська мова.

Українське суспільство виявляє готовність до зміни вектора розвитку двомовності з переважання російської на домінування української, яку необхідно реалізувати передусім через школи, вищі навчальні заклади. Перспективу подальших досліджень убачаємо в аналізі проблеми білінгвізму в навчальних закладах південних і західних регіонів України.

Список літератури:

1. Залізник Г. М., Масенко Л. Т. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2001. С. 93–95.
2. Кудрейко І. О. Соціолінгвістичний портрет малих міст Донеччини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2011. 20 с.
3. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики. Київ: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 243 с.
4. Соколова С. О. Мовна ситуація Києва : погляд зовні. *Українська мова*. 2012. № 4. С. 3–17.
5. Розподіл населення найбільш численних національностей за статтю та віком, шлюбним станом, мовними ознаками та рівнем освіти : за даними Всеукр. перепису населення 2001 р. / Держ. ком. статистики України; ред. О. Г. Осауленко.
6. Шевчук-Ключева О. В. Українське усне мовлення Донеччини : монографія. Вінниця : Видавництво «Твори», 2015. 162 с.

ПРОБЛЕМА БІЛІНГВІЗМА В УЧРЕЖДЕННЯХ ВИСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ УКРАИНЫ

Статья посвящена изучению языковой ситуации в учреждениях высшего образования Центральной и Восточной Украины. Объектом исследования является языковая ситуация в области образования. Предмет исследования – тенденции развития билингвизма в учреждениях высшего образования Центральной и Восточной Украины. Внимание уделено освещению результатов социологического исследования, главная задача которого – определить тенденции развития билингвизма в сфере образования. Рассмотрены основные причины активного функционирования украинского языка среди молодежи. Материалом для исследования послужили результаты проведенного нами анкетирования. Общее количество анкет – 318.

Ключевые слова: билингвизм, языковая ситуация, учреждения высшего образования, государственная языковая политика.

PROBLEM OF BILLINGUISM UNIVERSITIES OF CENTRAL AND EASTERN UKRAINE

The article is devoted to the analysis of the results of sociolinguistic survey of students of state institutions of higher education of Central and Eastern Ukraine. A research objects a language situation in industry of education. The subject of the study is the tendencies of the development of bilingualism in higher education institutions of Central and Eastern Ukraine. A research article reports the results of research bilingualism trends in establishments of higher education of Central and East Ukraine. Attention is paid to illumination of results of sociological research main task of that to define progress of bilingualism trends in the field of education. A general conclusion is made concerning the reasons of the active functioning of Ukrainian are considered among young people. Material for research are results of the questionnaire conducted by us. Common amount of questionnaires – 318.

Key words: bilingualism, language situation, higher education, language politics.

Грозян Н. Ф.

Інститут української мови Національної академії наук України

КОРЕЛЯТИВНІ ВИЯВИ ДЕТЕРМІНАНТІВ УМОВИ ТА АДВЕРБІАЛЬНИХ УМОВНИХ СИНТАКСЕМ

У статті проаналізовано основні підходи до кореляції таких понять, як детермінанти умови й адвербіальні умовні синтаксеми. Висловлення з детермінантами умови передбачають зв'язок між двома ситуаціями, одна з яких передбачає здійснення іншої. Детермінована частина є визначальною і зазвичай містить елемент гіпотетичності, ймовірності. Зумовленою є недетермінована частина висловлення, яка виражає ситуацію-наслідок. Корелятами детермінантів умови з-поміж вторинних предикатних мінімальних семантико-синтаксичних одиниць є умовні мінімальні одиниці. Вони репрезентують реальну чи ірреальну умову, за якої відбуваються або могли б відбуватися події, явища. Усі детермінанти умови мають кореляти – адвербіальні умовні синтаксеми, проте не кожна мінімальна умовна синтаксема є детермінантом у реченні. Частотними є синкретичні детермінанти, значення умови в яких супроводжує семантика причини, часу або наслідку.

Ключові слова: детермінант, умова, мінімальна синтаксема, член речення, детермінантний зв'язок.

Постановка проблеми. Теоретико-методологічній парадигмі сучасного мовознавства за всього різноманіття напрямів притаманне прагнення до інтеграції традицій і тенденцій у граматичних дослідженнях, усвідомлення пріоритетності багатоаспектного вивчення мовних фактів. Попри значну кількість робіт, присвячених проблемі детермінації, у яких описані окремі різновиди детермінантних членів речення, синтаксичний феномен кореляції детермінантів умови та адвербіальних умовних синтаксем сьогодні не опрацьований.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі детермінантних членів речення присвячені наукові праці таких мовознавців, як І. Р. Вихованець [1], М. О. Вінтонів [2], М. В. Всеволодова [3], Г. О. Золотова [4], Н. Л. Іваницька [5], В. П. Малащенко [6], О. Б. Сиротиніна [9], І. І. Слинько [10], Н. Ю. Шведова [11] та ін.

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю теоретичного осмислення загальних і часткових питань, пов'язаних із подальшим розвитком учення про детермінанти в руслі сучасних лінгвістичних напрямів. Поглиблений аналіз обставинних детермінантів умови з урахуванням нерозривної єдності їх форми, значення й функції дає змогу переглянути утрадиційнену класифікацію самостійних поширювачів речення – детермінантів – у системі членів речення.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в комплексному аналізі детермінантів умови крізь призму кореляції з адвербіальними умовними синтаксемами.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) з'ясувати основні підходи до статусу детермінантів умови в загальній типології детермінантів;
- 2) уточнити підсистему обставинних детермінантів умови, їх місце в системі членів речення;
- 3) окреслити специфіку кореляції детермінантів умови та адвербіальних умовних синтаксем.

Виклад основного матеріалу. Висловлення з детермінантами умови передбачають зв'язок між двома ситуаціями, одна з яких зумовлює здійснення іншої. Детермінована частина є визначальною. Вона зазвичай містить елемент гіпотетичності, ймовірності. Зумовленою є недетермінована частина висловлення, яка виражає ситуацію-наслідок.

У складі висловлення детермінанти умови здатні виражати додаткову предикативність, що пов'язано найчастіше з лексичним наповненням предиката.

Корелятами детермінантів умови з-поміж вторинних предикатних мінімальних семантико-синтаксичних одиниць є умовні мінімальні одиниці.

Вони репрезентують реальну чи ірреальну умову, «за якої відбуваються або могли б відбуватися події, явища» [7, с. 289]. Варто зазначити, що обставини виконання основної дії можуть бути різними з прагматичного погляду. Аналіз широкого спектру умовних синтаксем дав змогу констатувати, що їх значеннєві модифікації охоплюють низку різновидів із градацією від сильнішої до слабшої комунікативної інтенції. Залежно від значеннєвого наповнення та комунікативного посилення мовця можна виокремити два різновиди умовних синтаксем:

- 1) зі значенням власне-умовного (ситуативного) обґрунтування;
- 2) зі значенням предметного обґрунтування.

До першої групи належать адвербіальні умовні синтаксеми, що містять похідні та непохідні прийменники зі значенням гіпотетичності, припущення, зокрема такі, як *у випадку, на випадок, у/в разі, за умови*: *На випадок пограбування краще мати при собі трішки грошей, ніж не мати нічого* (Погляд. 11.03.2014); *На випадок атомної аварії у Бельгії громадянам проведуть профілактичні заходи* («ТСН». 29.04.2016); *За умови підвищення вартості проїзду приватні перевізники готові відновити безкоштовний проїзд для пенсіонерів* (Твоє місто. 29.01.2018); *За умови фінансування дороги в Україні відремонтують за п'ять років* (DW. 20.04.2017); <...> *в разі зіткнення довелось б переходити на інше місце* (В. Шкляр).

До другої групи належать адвербіальні умовні синтаксеми, у складі яких прийменник *без* поєднано з іменником конкретної семантики: <...> *без дозволу штабу групи ви не повинні йти ні на які самочинні акції* (В. Шкляр) = *Ви не повинні йти на самочинні акції, якщо не маєте дозволу штабу*; *Без радикальної зміни ідеології побудови влади повториться сумний приклад Києва: цинізм молодих та перспективних виявився незрівнянно глибшим, ніж старших товаришів та кураторів* (Українська правда. 18.12.2009) = *Якщо радикально не змінити ідеологію побудови влади, то повториться сумний приклад Києва: цинізм молодих та перспективних виявився незрівнянно глибшим, ніж старших товаришів та кураторів*. Інколи в конструкціях зі вторинними предикативними синтаксемами трапляються неспеціалізовані засоби для вираження умовних семантико-синтаксичних відношень. Це переважно розмовні варіанти прийменниково-відмінкових форм, які зрідка вживають у художніх і публіцистичних текстах. До неспеціалізованих засобів вираження умови належить прийменник *при* в поєднанні з

іменником: *При відсутності довірчих відносин між компаніями партнери можуть вимагати гарантій вчинення правочину з боку третіх осіб* (URL: <http://bibliograph.com.ua/teoriya-organizacii/100.htm> (дата звернення: 29.01.2019)) = *Партнери можуть вимагати гарантій учинення правочину з боку третіх осіб, якщо відсутні довірчі відносини між компаніями*.

Інколи адвербіальні умовні синтаксеми можуть імпліковано містити додаткову предикативну ознаку, що стосується суб'єкта основної ситуації: *При бажанні це легко робиться зацікавленими особами з допомогою етеї-коду або іншими засобами* (Дзеркало тижня. 03.09.2005) = *Якщо в зацікавлених осіб виникне відповідне бажання, вони легко зроблять це за допомогою етеї-коду або іншими засобами*.

На відміну від конструкцій з адвербіальними причиновими синтаксемами, модальні плани обох частин висловлення в яких мають відносно самостійне чи навіть незалежне значення, синтаксеми умови визначають модальність основної частини. Також варто зауважити, що умовні синтаксеми можуть мати позачасове значення, а причинові синтаксеми зазвичай передують у часі наслідковим. Показником позачасового зв'язку між подіями може бути вживання дієслів у формі теперішнього часу, що свідчить про багаторазовість, регулярність, повторюваність подій: *За відсутності засудженого та його адвоката розгляд апеляції обмежує право захисту на справедливий суд* (Закон і бізнес. 17.11.2018); *У разі направлення претензій щодо сплати податкових зобов'язань гаранту пеня нараховується на строк, що не перевищує три місяці з дня, що настає за днем закінчення строку виконання зобов'язань, забезпечених гарантією* (iFactor. URL: <https://i.factor.ua/ukr/law-24/section-120/article-685/> (дата звернення: 23.03.2019)).

Конструкції з адвербіальними умовними синтаксемами легко можуть бути трансформовані в складнопідрядні речення з підрядком умови: *У разі появи небезпечної концентрації паливного або чадного газу в повітрі газосигналізатор подає електросигнал – й автоматичний пристрій одразу перекидає подачу газу і відчиняє квартиру* (Галичина. 02.08.2014) = *Якщо концентрація паливного або чадного газу в повітрі небезпечна, газосигналізатор подає електросигнал – й автоматичний пристрій одразу перекидає подачу газу і відчиняє квартиру*.

У висловленнях, у яких синтаксема умови імпліковано виражає додаткову предикативну

ознаку, що належить суб'єктові ситуації, описаної в основній частині висловлення, можливою є трансформація в дієприслівник або дієприслівниковий зворот: **При дотриманні всіх звичних процедур** (= **дотримуючись** усіх звичних процедур) на одержання кредитних траншів може піти не один місяць (Дзеркало тижня. 23.03.2014); **За умови дотримання** споживачами цих правил вони мають право на постачання газу (Телеграф. 23.04.2004) = **Дотримуючись цих правил**, споживачі мають право на постачання газу. Такі трансформації можливі також у висловленнях позаособистісної семантики: **У разі підвищення** мінімальної заробітної плати держава збільшить і обов'язковий єдиний соціальний внесок (Телеграф. 11.12.2016) = **Підвищивши мінімальну заробітну плату**, держава збільшить і обов'язковий єдиний соціальний внесок.

Рівень гіпотетичності висловленої умови загалом варіюється від реальності до неможливості виконання дії. Блокутивний потенціал умовного висловлення посилюється або послаблюється за рахунок специфічних лексико-граматичних засобів, зокрема вживання дієслів умовного способу з часткою *би/б* супроводжує ідею неможливості чи низької імовірності здійснення дії: **За умови** низької **швидкості** автомобіля водій **міг би** вижити після зіткнення (Телеграф. 02.03.2008).

Значення умови часто нашароване на часове або причинове: **Втративши брата**, він став мовчазним і замкнутим (В. Шкляр) = **Він став мовчазним і замкнутим, коли втратив брата** = **Він став мовчазним і замкнутим, тому що втратив брата**; **Малюючи картину** свого майбутнього життя, ми уявляємо собі не тільки свою майбутню професію, але й соціальний статус та кар'єру, які ми набуваємо разом із здобуттям певної професії (ЗНО-клуб. URL: <https://znoclub.com/dovidnik-zno/209-zhitteevij-shlyakh-mriji.html> (дата звернення: 12.12.2018)) = **Якщо ми малюємо картину свого майбутнього життя, ми уявляємо собі <...>** = **Коли ми малюємо картину свого майбутнього життя, ми уявляємо собі <...>**.

Окремий різновид синтаксем умови становлять умовно-наслідкові детермінанти. Семантика наслідку в реченні може бути супровідною щодо значення умови: **За відсутності згоди** одного з батьків виїзд неповнолітнього громадянина України за кордон може бути дозволено на підставі рішення суду (URL: https://minjust.gov.ua/m/str_33300 (дата звернення: 29.01.2019)) = **Якщо один із батьків не дає згоди, то** (як наслідок) виїзд неповнолітнього громадянина України за кордон

може бути дозволено на підставі рішення суду. Речення з такими обставинними синтаксемами можуть бути трансформовані в умовно-наслідкові складнопідрядні речення: **У разі підвищення температури** навколишнього середовища вище +28 С діє обмеження руху у спекотний період (Укравтодор. 10.05.2018) = **Якщо температура навколишнього середовища підвищиться вище за +28°C, то** діятиме обмеження руху у спекотний період. Синтаксеми умови із супровідним значенням наслідку можна вважати синкретичними.

Спеціалізованими морфолого-синтаксичними формами умовних синтаксем є такі:

1) *у/в разі* + родовий відмінок: **Нехай Сильвестров сам проведе їх і покаже дорогу**, – при цих словах Гупало поклав руку на ефес кавалерійської шапки і так виразно подивився на свого приятеля, що той зрозумів: **у разі провокації** його голова покотиться першою (В. Шкляр); **<...> в разі зіткнення** довелося б переходити на інші місце (В. Шкляр);

2) *на випадок* + родовий відмінок: **На випадок зустрічі** з ними він водить старого Карамазова на повідку і той бульдожить охрипло: **боганетьсь**опозволено! (Є. Пашковський); **На випадок пуску КНДР** міжконтинентальної балістичної ракети Японія, Південна Корея і США проводять навчання (Сьогодні. 20.01.2017);

3) *за умови* + родовий відмінок: **За умови підвищення** цін компанія готова відновити роботу (Економічна правда. 17.07.2018); **За умови підтримки** європейськими коштами, ця сума може бути спрямована на збереження та популяризацію спільної польської та української культурної спадщини, створення спільного музейного середовища, якісного музейного продукту, що покращить українсько-польську культурну комунікацію (Українські національні новини. 29.08.2017);

4) *за* + родовий відмінок: **За наявності** даних про порушення законодавства <...> (Закон і бізнес. 16.10.2016); **За наявності** підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводять оперативно-розшукову справу (Телеграф. 10.02.2004). Остання синтаксема є досить непродуктивною, притаманною офіційно-діловому стилю й зрідка публіцистичному.

Інколи в конструкціях із вторинними предикатними синтаксемами трапляються неспеціалізовані засоби для вираження умовних семантико-синтаксичних відношень. Це переважно розмовні варіанти приїменниково-відмінкових форм, які зрідка вживають у художніх і публіцистичних текстах. До неспеціалізованих засобів вираження

умови належать:

1) при + місцевий відмінок: **При відсутності довірчих відносин між компаніями партнери можуть вимагати гарантій вчинення правочину з боку третіх осіб** (URL: <http://bibliograph.com.ua/teoriya-organizacii/100.htm> (дата звернення: 29.01.2019)) = *Партнери можуть вимагати гарантій вчинення правочину з боку третіх осіб, якщо відсутні довірчі відносини між компаніями;*

2) без + родовий відмінок: **Без антикорупційної моральності** будь-яке антикорупційне законодавство – це «паперовий тигр» (Українська правда. 18.12.2009) = *Якщо немає антикорупційної моральності, то будь-яке антикорупційне законодавство – це «паперовий тигр».*

Зрідка морфологічним варіантом умовної синтаксеми може бути дієприслівник: *Я розумію його так: кожен сам по собі, ніби квартира чи вілла з домофоном, куди не потрапиш, не знаючи повного набору цифр* (І. Роздобудько). Проте такі умовні синтаксеми зазвичай перебувають у постпозиції відносно граматичної основи речення, тому не є детермінантами. Поодинокими є випадки вираження детермінантів умови дієприслівником як умовною синтаксемою: *Ой, Улю, вивчивши мову, ви станете... Що там україночю! Ви станете більш культурною, корисною громадянкою, от вам клянусь* (М. Куліш)!

Отже, найчастіше корелятами детермінантів умови є спеціалізовані морфолого-синтаксичні варіанти умовних синтаксем, які виражають значення ситуативної умови чи предметної умови.

Усі детермінанти умови мають кореляти – адвербіальні умовні синтаксеми, проте не кожна мінімальна умовна синтаксема є детермінантом у реченні. Частотними є синкретичні детермінанти, значення умови в яких супроводжує семантика причини, часу або наслідку.

Загалом корелятами детермінантів умови є два різновиди синтаксем: адвербіальні умовні синтаксеми зі значенням власне-умовного (ситуативного) обґрунтування та адвербіальні умовні синтаксеми зі значенням предметного обґрунтування. Спеціалізованими морфолого-синтаксичними репрезентантами умовних синтаксем є прийменниково-відмінкові форми, зрідка дієприслівники. Усі проаналізовані умовні синтаксеми ніби конденсують семантико-синтаксичні відношення між підрядною та головною частинами вихідних речень і містять імпліцитне значення предиката.

Висновки і пропозиції. Отже, корелятами детермінантів зумовленості є чотири різновиди синтаксем: адвербіальні причинові синтаксеми, адвербіальні цільові синтаксеми, адвербіальні допустові синтаксеми й адвербіальні умовні синтаксеми. Усі вони ніби конденсують семантико-синтаксичні відношення між підрядною та головною частинами вихідних речень і містять імпліцитне значення предиката.

Перспективною є типологізація засобів вираження детермінантних членів речення в структурі висловлення, дослідження другорядних членів речення в різносистемних мовах у зіставному аспекті.

Список літератури:

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
2. Вінтонів М. О. Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2013. 328 с.
3. Всеволодова М. В. Синтаксеми и строевые категории предложения в рамках функционально-коммуникативного синтаксиса (к вопросу о предикативности, предикации и членах предложения). *Вестник Московского университета. Серия 9 «Филология»*. 2000. № 1. С. 75–87.
4. Золотова Г. А., Онипенко Н. К., Сидорова Н. Ю. Коммуникативная грамматика русского языка. Москва: Ин-т рус. языка им. В. В. Виноградова, Моск. гос. ун-т им. М. М. Ломоносова, 1998. 528 с.
5. Іваницька Н. Б. До проблеми валентності в граматиці *Філологічні студії*: зб. наук. ст. Вінниця: ВДУ, 2004. Вип. 2. С. 49–51.
6. Малащенко В. П. Свободное присоединение предложно-падежных форм имени существительного в современном русском литературном языке. Ростов-на-Дону: Изд-во Рост. ун-та, 1972. 172 с.
7. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць: монографія. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
8. Русская грамматика: в 2 т. / редкол.: Н. Ю. Шведова (гл. ред.) и др. Москва: Наука, 1980. Т. 2: Синтаксис. 709 с.
9. Сиротинина О. Б. Лекции по синтаксису русского языка. Москва: Высшая школа, 1980. 141 с.
10. Слинко І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. Київ: Вища школа, 1994. 670 с.
11. Шведова Н. Ю. К спорам о детерминантах: обстоятельственная и необстоятельственная детерминация простого предложения *Научные доклады высшей школы. Серия «Филологические науки»*. 1973. № 5. С. 66–77.

КОРРЕЛЯТИВНЫЕ ПРОЯВЛЕНИЯ ДЕТЕРМИНАНТОВ УСЛОВИЯ И АДВЕРБИАЛЬНЫХ УСЛОВНЫХ СИНТАКСЕМ

В статье проанализированы основные подходы к корреляции таких понятий, как детерминанты условия и адвербиальные условные синтаксемы. Высказывания с детерминантами условия предусматривают связь между двумя ситуациями, одна из которых предусматривает осуществление другой. Детерминированная часть является определяющей и обычно содержит элемент гипотетичности, вероятности. Обусловленной является недетерминированная часть высказывания, которая выражает ситуацию-следствие. Коррелятами детерминантов условия среди вторичных предикатных минимальных семантико-синтаксических единиц являются условные минимальные единицы. Они представляют реальные или ирреальные условия, при которых происходят или могли бы происходить события, явления. Все детерминанты условия имеют корреляты – адвербиальные условные синтаксемы, однако не каждая минимальная условная синтаксема является детерминантом в предложении. Частотными являются синкретические детерминанты, значение условия в которых сопровождается семантика причины, времени или следствия.

Ключевые слова: детерминант, условие, минимальная синтаксема, член предложения, детерминантная связь.

CORRELATIVE EXPRESSIONS OF CONDITION DETERMINANTS AND ADVERBIAL CONDITIONAL SYNTAXEMAS

The main approaches concerning the correlation of such concepts as condition determinants and adverbial conditional syntaxemes were analyzed in the paper. The statements with the condition determinants envisage the connection between two situations, one of them means the realization of another. A determinate part is denotative and it usually includes an element of hypothecity, probability. A non-determinant part of a statement is dependent, and it expresses a situation-consequence. Correlates of condition determinants among secondary predicative minimal semantic-syntactic units are conditional minimal units. They represent a real and irreal condition under which events or phenomena occur or might occur. All condition determinants have correlates – adverbial conditional syntaxemas, however not every minimal conditional syntaxema is a determinant in a sentence. Syncretic determinants are frequency, the meaning of a condition in which is accompanied with semantics of cause, time and consequence.

Key words: determinant, condition, minimal syntaxema, member of a sentence, determinant connection.

УДК 81'42(045)
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.2-1/03>

Масло О. В.

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Волкова І. В.

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЧАС» У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА «СТОЛІТТЯ ЯКОВА»

У статті розглянуто особливості вербалізації концепту «час» на матеріалі роману В. Лиса «Століття Якова». Зосереджено увагу на основних виявах аналізованого концепту. Виявлено такі засоби мовної репрезентації концепту, як індивідуально-авторські номінації, лексеми-вербалізатори, художні тропи. Досліджено механізми вербалізації часу шляхом аналізу прямих і похідних номінацій, контекстуальних синонімів, метафоричних номінацій, стійких порівнянь, асоціативного поля. Виявлено й окреслено авторські інтерпретації деяких темпоральних проміжків.

Ключові слова: когнітивний аспект, концепт, асоціативне поле, контекстуальні синоніми, темпоральне значення.

Постановка проблеми. Сучасний підхід до аналізу лінгвальних явищ відзначається активізацією когнітивного аспекту наукових пошуків на різних рівнях мовної системи. Особливого значення сьогодні набуває вивчення концепту як «найбільш універсальної системи смислів» [3, с. 7], «багатовимірною утворення, що характеризується такими диференційними ознаками: зв'язок із мовою, мисленням, пам'яттю та психікою, абстрагування, етнокультурне забарвлення, момент переживання, специфікація узагальнення, автореферентність, безтілесність, відкритість, вічність, динамічний характер, гнучкість, множинність складників, потенційна суб'єктивність, тривалість і складність формування...» [7, с. 41], «оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку ... всієї картини світу, відбитої в людській психіці» [8, с. 90].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах А. Вежбицької, О. Кубрякової, Б. Серебреннікова, М. Болдирева, С. Воркачова, Й. Стерніна, В. Колесова, В. Маслової, В. Карасик, Т. Нікульшиної, Т. Володіної, С. Денисової, О. Астаф'єва та ін. розроблено методологію сучасної когнітивної лінгвістики, окреслено завдання концептивістики, визначено місце терміна «концепт» серед інших термінологічних одиниць, різні підходи до його вивчення, сформовано модель концептуального аналізу. У дослідженні

ми будемо спиратися на визначення концепту за О. Селівановою: «Концепт – це різносубстратна одиниця свідомості, що містить уявлення, образи, гештальти, поняття» [15, с. 111]. В. Манакін уважає, що витoki майбутньої когнітології варто шукати у твердженні Гумбольдта та О. Потебні: «Чи не про засади майбутньої когнітології йдеться, коли О. О. Потебня, розвиваючи ідеї Гумбольдта, послідовно досліджує «дію думки у слові» – феномен, який виходить за межі лінгвістики, маючи свою царину, яку тільки зараз намагаються окреслити когнітивісти» [11, с. 3]. У зв'язку з розробленням у сучасній лінгвістиці проблеми мовної особистості як об'єкта культури, питання розгляду різних мовних концептів набуло особливої актуальності. Натепер досліджено коло ідеологічних, філософських, культурних, ментальних, міфологічних, соціальних концептів (свобода, дух, хитрість, жінка, чоловік, хліб, серце, істина, душа, хитрість тощо). На матеріалі кількох мов шляхом зіставлення концептів окреслено відмінності мовної картини світу: душа й серце (І. Голубовська), шлях (О. Пальчевська), дім і родина (Т. Сорока), вчинок (Т. Радзівська), повітря (О. Прохорова, І. Чекулай), час (В. Фефелова), успіх і невдача (В. Калініченко), час і простір (Т. Нікульшина). Аналіз концептів на матеріалі фразеологізмів здійснено В. Ужченком (концепт хліб), Ж. Краснобаєвою-Чорною (життя). Також об'єктом уваги щодо аналізу концептів є творчість

письменників: роботи О. Слюніна, О. Кузьміна, О. Задорожної, Л. Мініч. На матеріалі української мови розкрито механізми організації знань про світ шляхом аналізу концептів мудрість (Т. Крижанівська), покарання (О. Левченко), правда/неправда (М. Мамич), творчість (Н. Мех), усмішка й сміх (В. Ганечко), воля (П. Редін).

Однією із центральних одиниць вивчення когнітивної лінгвістики є концепт «час». Час – насамперед філософське поняття: «Одна з основних об'єктивних форм існування матерії, яка виявляється в тривалості буття» [2, с. 137]. «Час – як основна умова будь-якого кінцевого існування (таким чином і нашого внутрішнього й зовнішнього дискурсивного мислення), час не припускає ні емпіричного пояснення походження, ні раціонального визначення його сутності» [18, с. 367–368].

В українській лінгвістиці концепт «час» відображено в працях В. Фефелової [16], О. Бачишиної [1], Ю. Дем'янової [5], О. Петрушенка [13], М. Цегельської [17], Т. Павлюк [12], О. Задорожної [6]. У роботі будемо спиратися на визначення М. Всеволодової щодо трактування лінгвістичного аспекту категорії часу як «відбиття засобами мови сутності фізичної та філософської категорії часу» [4, с. 11]. Концепт часу «охоплює не лише номінації часових відтінків, пір року (століття, рік, місяць та ін.), а й лексеми-орієнтири із семантичним компонентом час (назви явищ природи із конкретною часовою віднесеністю: сонце, сніг, номінанти предметів, речей, що є фіксаторами плину часу (годинник); лексеми, семантична структура яких об'єднує семи «час» і відлік стосовно теперішнього моменту (учора, сьогодні, завтра, досі, минуле, майбутнє); мовні маркери віку людини та певних часових етапів її життя (юний, зрілий, літній, старий, молодість, юність і т. ін.), а також яскраво конотовані індивідуально-авторські реалізатори темпоральної семантики» [13, с. 12].

Матеріалом для дослідження обрано роман відомого драматурга, прозаїка, публіциста В. Лиса «Століття Якова» – епос-біографія поліського українця на тлі історичних подій. Час у творі є виразником не тільки емоційно-психічного стану Якова Мехи, а й камертоном усього роману. Дослідження буде спрямоване ближче до психолінгвістичного підходу вивчення концепту «час», який дасть змогу проаналізувати час як одну з основних категорій буття.

Постановка завдання. Отже, метою розвідки є дослідження вербалізації концепту «час» у мовній картині світу роману В. Лиса «Століття Якова», визначення індивідуально-авторських особливос-

тей стилістичної адаптації слів – носіїв темпоральної семантики. Відповідно до мети, виділяємо такі завдання: виявити механізми вербалізації часу через комплекс семантичних груп, описати деякі особливості реалізації концепту «час». У роботі будемо спиратися на перелік мовних засобів, що формують номінативне поле концепту, подане дослідниками З. Поповою та Й. Стерніним: прями назви концепту, похідні (переносні) номінації концепту, спільнокореневі слова, контекстуальні синоніми, метафоричні найменування, стійкі порівняння зі стрижневим словом, вільні словосполучення, що дають номінації тим чи іншим ознакам, які характеризують концепт, асоціативне поле (сукупність асоціатів), суб'єктивні словесні визначення [14, с. 69–71]. Варто зауважити, що твір В. Лиса «Століття Якова» досліджувався літературознавцями (Я. Поліщук, С. Бородіца), мовознавцями, зазвичай це діалектизми в мовно-поетичній картині світу В. Лиса (Л. Спанатій), антропоніми (І. Левчук), демінутивні утворення (І. Беркешук).

Виклад основного матеріалу. Осмислюючи різні типи часових моделей, В. Лис через свідомість Якова творить індивідуальний час, який перетікає з одного спогаду в інший і ґрунтується на синтезі астрономічного, біологічного, історичного часів, що й формують цілісну картину роману. Головною характеристикою психологічного часу в романі є існування його як часової перспективи, де минуле представлене пам'яттю головного героя, теперішнє – очікуванням столітнього ювілею та приїзду Оленки. Суб'єктивна оцінка часу ґрунтується насамперед на емоціях, почуттях Якова, тому час у романі не має застиглої форми, він увесь час перетікає з одного спогаду до іншого. Недарма на титулці роману зображений пісочний годинник. Ключовим вербалізатором аналізованого концепту є однойменна лексема «час». Образ часу, а саме концепт «століття», закладений у назві твору «Століття Якова» і представлений ретроспекцією минулого. Сучасні епізоди чергуються зі спогадами героя, що переносять його в різні часові площини: дитинство, юнацтво, зрілий вік, старість.

Як засоби мовної об'єктивації концептуальної одиниці в романі виступають метафори, порівняння, тавтології: «Ци четвертий, гойже, *час як летить*» [9, с. 106], «*Час спливав. Час – мука*» [9, с. 115], «*За малою трюхикав старий дядько, а швидше дідуган – час*. Та вона ще не відчувала його кроків, як і застережливо протягнутої над чорнявенькою голівкою длані *старого мудри-*

гана» [9, с. 146], «*Час розтягся, мовби велика гумова лямка. Розтягся, а тоді вдарив – по руках, щоках, середині. Що він наробив окаянного?*» [9, с. 218], «*Назад не вернеш... Назад не вернеш... Не вернеш назад...*» [9, с. 206].

Д. Ліхачов аналізував художній час як художню тканину літературного твору, що підкорює своїм художнім завданням і граматичний час, і філософське розуміння його письменником [10, с. 492]. Категорія темпоральності в романі виражена граматичними, словотвірними, лексичними й образними засобами. Номінативне поле аналізованого концепту досить широке, його формують лексеми різних частин мови: іменники з темпоральною семантикою:

– назви загальних часових понять: *час, мить, життя* «*життя* стихає» [9, с. 215]; «*Кляте життя*. Али й таке, що мусово за нього триматися» [9, с. 150]; «*Так довго, пане полковнику, що не тільки години, цілого дня, а може, й життя не стачить*» [9, с. 202]; «*цієї миті, пам'ятає Яків...*» [9, с. 35];

– назви конкретних вимірів часу: *день* «*Не розкрутиш назад день чи рік...*» [9, с. 12]; *рік, тиждень, хвилина, вечір, місяць, осінь, зима, літо* «*Опиралися не міг і вже ніколи не опирався – ціле літо й половину осені. Довгі й короткі водночас*» [9, с. 31]; *ніч, століття, вечір, світанок* «*сотня коло воріт стоїть*» [9, с. 205];

– назви певних подій, свят, явищ представлені в романі дуже широко, адже історичні події є тлом, на фоні якого розгортається особисте життя Якова: *війна, «війна з більшовиками у двадцятому році*» [9, с. 35]; «*велика війна* гримотить над світом» [9, с. 14]; «*з якої сім'ї в УПА є, хто на колонію ходив*» [9, с. 152]; «*у їхній окрузі, знав, сотня Чехури діє, а той Дубові, себто Тимошу, підпорядковується. То ж «лісовики», ци, як казали – «бульбаші», – не зачеплять*» [9, с. 193]; «*у східних кресах, на Волині й Галичині, вже хазайнують совети, встановлюють свої порядки*» [9, с. 141]; «*Теї весни почали вивозити в Сибір поляків*» [9, с. 146]; «*Весілля має бути після Покрови*» [9, с. 27], «*А Михайла за два деньочки й було*» [9, с. 188]; «*... якраз на третього православного Спаса*» [9, с. 106]; «*Минулого дня було Успінське, Сплиннівське розговіння...*» [9, с. 108]; «*Деся там і Уляна була. Певніше на останніх вечорницях*» [9, с. 37]; «*Не те, щоб заріс, перед Зеленими Святами...*» [9, с. 51];

– іменники-назви певного періоду життя людини: *дитинство, старість, юність, молодість*: «*Ну, любіл, спрашиваю... В юності ілі когда там?*» [9, с. 21].

Прикметники з темпоральним значенням: *старий, малий, молодий, минулий, безстрокова*; прислівники: *теперка, зновика, вечором, поволечки, такечки, швидше, вранці, ввечері, раненько, пізно*; займенники: *всеньке, кожнісіньке*. Найрідше категорію темпоральності в романі представляють дієслова зазвичай минулого часу чи безособові форми: *вечоріло, «Було ще. Було...»* [9, с. 211]. Час у цьому випадку є універсальним вербалізатором. Числівники належать до периферії лексики з темпоральною семантикою й залежать від часових властивостей дистрибутивних елементів: «*Ще рік-два, хай три...* Закохаються, залюбляться, а там...» [9, с. 22]; «*Дев'яносто штири* було, – зітхнув Яків. – *Дев'яносто п'ятий* іде» [9, с. 25]; «*Дружили, ой, дружили, після тієї пам'ятної розмови – рік, два, три, чотири, а потім і залюбилися*» [9, с. 26].

У романі активно використовуються синтагматичні та парадигматичні відношення, що вербалізують концепт «час». Так, темпоральні лексеми представлені узуальними й оказіональними предикатами та атрибутами: «*Ніч* вдивлялася у нього стооким невидимим зіром, несла крадькома у чорній торбі сотню, а може, й тисяче звіренят, здатних рознести довкола біду» [9, с. 151], «*Вечір* був волохатим, як звір» [9, с. 75]. Парадигматичні відношення найширше виявляються на словотвірному рівні: *старий – старечий – старуций – старезна – престарий*.

Словотвірними засобами вираження категорії темпоральності є наявність демінутивних суфіксів, що виражають концепт часу шляхом окреслення певного періоду життя Якова. Так, дитинство, молодість – це спогади про kota *Вуркотиська*, імена малий *Яшко, Улянка, Зосенька, Зосюня, Уляся, Яся, Ясик, Ясичку, Яську, Уляська, Івась, Парасочка, Софійка-Зосечка, Артемко, Уляночка, Іванко, Устиночка*, старість – зазвичай *Яків, Зося, Олька*.

Асоціативне поле концепту «час» установлюємо шляхом співвідношення його номенів із назвами інших понять, через які увиразнюються концептуальні смисли. У романі семантичною ознакою «швидкоплинності часу» є лексеми *старість, пам'ять, спогади, минулий*: «*Старість* голоблі наставляє» [9, с. 206]; «*Ні, не йому, того він не пам'ятає, авжеж на пам'ятає*»; «*Голос із минулого, далекий, наче луна, що прилетіла із-за лісу*» [9, с. 48]; «*Одне його мучила – спогади* про Улянку. *Спомини*, які могли пилку спинити, коли різав. *Спомини*, які вривалися посеред білого дня й могли збудити посеред ночі» [9, с. 62]; «*Типерка,*

коли її нема, коли закінчилися *спогади* про її перебування, мовби прокручене кіно *пам'яті*» [9, с. 93]. Ці лексеми також у творі представлені імпліцитно: «Він ішов, а разом з ним *волочився спомин*» [9, с. 191]; «*Шкарубкою, поораною, висохлою долонею...* Яків торкається Улянчиної руки. *Висушеної, поораної жилами. Наче скибки маленькі серед малого поля*» [9, с. 223]. Головною концептуальною метафорою часу в романі є *пам'ять*: «Тільки приходить. І кудись проситься. В душу? У *пам'ять*?» [9, с. 177]; «Питає в ночі, вітру, у *пам'яті* своєї...» [9, с. 179].

Часоназви є означеннями або означуваними словами. Так, для експлікації значення «належність до минулого» найчастіше вживається епітет *старий* та антонім до нього – *молодий, малий*, семантика таких сполучень у контексті різнопланова: «Який же я *старий*, – думає Яків. – Який *старий*, Боже мій... *Старий*, от і все» [9, с. 11]; «Яків дивиться на *кота старого, облізлого, шерсть місцями позлипалася*» [9, с. 11]; «Бач, стільки на світі прожив, *старий шкарбун...*» [9, с. 12]; «На дереві коло хати, *старій яблуні, сидів кіт*» [9, с. 15]; «Може, ти *стара ворона*, яка бачила все на світі?» [9, с. 28]; «Та перед ним сиділа не дівчинка, а швидше досвідчена, майже *стара жінка з молодим лицем*» [9, с. 29] «Оленка провела його двоюрідного внука до *старих розхняблених воріт*» [9, с. 53], «*Дві старі розсохлі яблуні, старезна, пригнута до землі груша*» [9, с. 87], «Він примощується на *лавку, напіврозсохлу*, як і він сам. Скрипить лавка, і скриплять його *кості*. Розсохлися» [9, с. 71]; «Ніна ставить склянку на *старуцй стіл*, що тулиться до тину» [9, с. 95]; «На його подвір'я ступає *стара* і вже трохи згорблена жінка... Тільки тулить *старе*, колись знане ним тіло до себе, мовби намагається зігріти» [9, с. 221]; «Так вони ж не ходячі. Я такех *старих шкар* і не щитаю» [9, с. 184]; «положив у кишеньку свого *старого кожуха...*» [9, с. 191]; «*Стара шкарбунка...*» [9, с. 197]; «То був шум якогось незнаного *старого дерева*, що єдине шумить серед тихого-тихого лісу» [9, с. 221]; «Він і приніс *стару каструлю...*» [9, с. 18]; «Ще стачило сили за день десяток чи й більше яблук втерти на *старій терці...*» [9, с. 94]; «Улянка тодішня йому завше на *вишеньку молоденьку* схожою була і на *ялинку водночас*» [9, с. 26]; «І той *маленький росточок* вже пустив коріння в його *серці*» [9, с. 33]; «Лежать на *молодій траві*, на якій ряднина постелена» [9, с. 27]; «Затарабанила *маленькими кулачками* в його *старечі груди*» [9, с. 92].

Концепт «час» у романі представлений як експліцитно, так й імпліцитно через порівняння, метафору, паралелізм: «Не розкрутиш назад день чи рік, як те *колесо*. *Колесо тожже назад не побіжить*» [9, с. 12]; «Він почув навіть *звук – далекий, пронизливий, наче щось тріснуло, забриніло й не може перестати бриніти*» [9, с. 25]; «*Мохом все вже поросло. Мохом і болотом...*» [9, с. 27]; «... ніби він сам у *колодязь бездонний дивиться*» [9, с. 27]. Сему «швидкоплинність часу» актуалізують фізіологічні та психологічні процеси стану головного персонажа: фізичний стан здоров'я, а також спогади, на тлі яких відбувається розгортання подій. «Заточився, то й *заточився...* А тут *щось кольнуло* наче, *різнуло, в серці чи коло серця...* Він отак *упаде, серце спиниться*, не одразу й знайдуть» [9, с. 11]; «І все ж він підводиться, в *боку стріляє, аж в очах темніє...*» [9, с. 12]; «*кашель посеред літа невідомо чого став душити*» [9, с. 19]; «*Кашляє довго й натужно*»; «*Пальці його рук холодіють*» [9, с. 13]; «*Губи його мертвють*» [9, с. 14]; «*Сідало сонце* за тополі на краю села, і разом з сонцем *сідало його життя*» [9, с. 46]; «*Скрипить лавка, і скриплять його кості*» [9, с. 71]; «У неї блищать *холодні зорі*. *Холодно і в нього на душі*» [9, с. 99].

Насамперед у творі привертають увагу контекстуальні синоніми й індивідуальні номінації бачення часу головним персонажем як мовні репрезентанти досліджуваного концепту: *смерть, туман, самотність*: «Його *смерть* сидить у тому письмі. На денці, самісінькому денці конверта, маленька і зіщулена, як зернина, що закотилася у щілину і втратила надію колись прорости» [9, с. 14]; «Старий, старий, старий... Блекнуть очі, *карга у них сидить* і крадькома за цим світом підглядає, де дигає дід-дідуган» [9, с. 52]; «Кликав *смерть* і знав, що не докличеться, а якщо й прителюються *стара карга*, то днів за два-три» [9, с. 90]; «ци й відпустила б *чорна бабушенція...*» [9, с. 189]; «Ци й була *окаянниця*» [9, с. 199]; «*Тми в той туман*, розчинитися в ньому, в цій сірій густій масі» [9, с. 226]; «А дожити до весни, до теї пори, коли прокинеться, знову озветься цвіркун, який живе у його *самотній хаті*» [9, с. 235]; «Не в силі зрушити з місця, чогось чекає посеред своєї *самотності*» [9, с. 112].

Концепт «час» експлікується через певний простір, у якому водночас зіставляються окремі часові сегменти: минуле й теперішнє, молодість і старість. «То ж *Гнатів хутір...* Гната Сердюкового. Циганом прозвали. Він теперика десь в Расеї, а жінка його до батька вернулася. Того й

стоїть хутір пустою» [9, с. 41]; «Від Гнатового хутора в лісі тепер не лишилося й сліду. Місце тільки осталося. Невеличкий горбок, де стояла хата. Усе поросло чагарником...» [9, с. 87]; «Раз попросив, щоб Яків покликав Гандзю в гайок, той самий, де вони колись із Улянкою стрічалися» [9, с. 177]; «Зблимує вогонь у вікні сусідів. Тепер там нова хата нових господарів на місці колишньої Федотової. Улянчиної. Тієї, до якої не раз малим бігав» [9, с. 208].

У романі зафіксовані авторські інтерпретації деяких темпоральних проміжків: час – це «життя, яке сідає» [9, с. 46]; «прокручене кіно пам'яті» [9, с. 93]; «мука» [9, с. 115]; «старий

дядько, швидше дідуган» [9, с. 146]; «Життя промайнуло, як один-єдиний день. Марєво, сон, хоч і поле в тому сні нібито велике було, і річка, яку перепливав, широка» [9, с. 230]; «чекання» [9, с. 92]; «поїзд, що рухається» [9, с. 233]; *голос*, який кличе Якова; *цвіркун*, який єднає минуле з теперішнім і майбутнім.

Висновки і пропозиції. Отже, проведене дослідження засвідчує, що концепт «час» у романі є інтегративним уявленням темпоральності, що ґрунтується на асоціаціях і фонівій площині – історії. Категорія темпоральності виражена граматичними, словотвірними, лексичними, образними засобами.

Список літератури:

1. Бачишина О. Б. Мовне вираження часу та простору в українській химерній прозі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Львів, 2016. 20 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, 2003. 1440 с.
3. Вільчинська Т. Номінативне поле концепту «любов» (на матеріалі поезії шістдесятників). *Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. 2011. Вип. 95. С. 6–9.
4. Всеволодова М. В. Категория именной темпоральности и закономерности ее речевой реализации: автореф. дисс. ... докт. філол. наук: спец. 10.02.00. Москва, 1982. 24 с.
5. Дем'янова Ю. О. Мовне вираження концепту час у поезії Т. Г. Шевченка: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Запоріжжя, 2007. 20 с.
6. Задорожна О. М. Концепт «час» в українській поетичній мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2008. 20 с.
7. Краснобаєва-Чорна Ж. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту *життя* в українській фраземіці). *Українська мова*. 2009. № 1. С. 41–52.
8. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва, 1996. 156 с.
9. Лис В. Століття Якова. Харків, 2010. 240 с.
10. Лихачев Д. С. Избр. работы: в 3 т. Ленинград, 1987. Т. 1. 653 с.
11. Манакін В. Когнітивна лінгвістика та доцільність для сучасного мовознавства. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. 2011. Вип. 95. С. 3–6.
12. Павлюк Т. П. Концепт «час» у порівняльних конструкціях сучасного українського поетичного мовлення. *Наукові записки. Серія «Філологічна»: збірник наукових праць*. Острог, 2012. Вип. 24. С. 233–236.
13. Петрушенко О. О. Лексико-семантична польова структура «час» у науковій лінгвостилістичній парадигмі (поетичний дискурс другої половини ХХ століття). Тернопіль, 2013. 22 с.
14. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва, 2007. 314 с.
15. Селіванова Е. А. Когнітивна ономазіологія. Київ, 2000. 247 с.
16. Фелелова В. Багатовекторність лінгвокультурного концепту «час» (на матеріалі французької, української та російської мов). *Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. 2011. Вип. 95. С. 114–119.
17. Цегельська М. В. Структурна типологія одиниць семантичного поля час в сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Дніпропетровськ. 2000. 17 с.
18. Энциклопедический словарь / издатели: Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефронь. Санкт-Петербург, 1892. 481 с.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТА «ВРЕМЯ» В РОМАНЕ ВЛАДИМИРА ЛИСА «СТОЛЕТІЕ ЯКОВА»

В статье рассмотрены особенности вербализации концепта «время» на материале романа В. Лиса «Столетие Якова». Внимание сосредоточено на основных проявлениях анализированного концепта. Выявлены такие средства языковой репрезентации концепта, как индивидуально-авторские номинации, лексемы-вербализаторы, художественные тропы. Исследованы механизмы вербализации времени путем анализа прямых и производных номинаций, контекстуальных синонимов, метафорических

номинаций, стойких сравнений, ассоциативного поля. Выявлены и описаны авторские интерпретации некоторых темпоральных промежутков.

Ключевые слова: когнитивный аспект, концепт, ассоциативное поле, контекстуальные синонимы, темпоральное значение.

VERBALIZATION OF THE CONCEPT “TIME” IN THE NOVEL BY VLADIMIR LIS “THE AGE OF JACOB”

The article analyzes the peculiarities of verbalization of the concept “time” on the material of the novel by V. Lis “The age of Jacob”. Attention is focused on the main manifestations of the analyzed concept. Such means of language representation of the concept, as individual author’s nomination, lexemes, verbalizers, artistic trails are identified. The mechanisms of time verbalization are investigated by analyzing direct and derivative nominations, contextual synonyms, metaphorical nominations, persistent comparisons, and an associative field. The author’s interpretation of some temporal intervals are revealed and described.

Key words: cognitive aspect, concept, associative field, contextual synonyms, temporal meaning.

Новікова О. О.

Донецький юридичний інститут МВС України (м. Кривий Ріг)

**ВІДОКРЕМЛЕНІ ОБСТАВИНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ:
СТАТУС, ФУНКЦІЇ**

Статтю присвячено визначенню статусу відокремлених членів речення в сучасній лінгвістиці. Поняття відокремлення в лінгвістичній літературі потрактовують широко й розмито. Під нього підпадають різні за своєю синтаксичною сутністю явища: всі випадки інтонаційного й пунктуаційного виокремлення окремих членів речення та засобів експресивного синтаксису. Нами поглиблено типологію відокремлених членів речення в сучасній лінгвістиці, з'ясовано структурні особливості відокремлених обставин у сучасній українській мові, окреслено їх морфологічні вияви. Установлено функції відокремлених обставин у художніх текстах української мови.

Ключові слова: відокремлений член речення, відокремлена обставина, додаткова предикативність, напівпредикативність, ускладнене речення.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці не напрацьовано однозначного потрактування терміна «відокремлені члени речення». Глибшому розумінню природи ускладнення речення сприяли не тільки досягнення традиційного синтаксису як розділу граматики, а й успіхи нового напрямку – семантичного синтаксису й послідовного розмежування різних рівнів реченнєвої структури. Речення в семантичному синтаксисі розглядають в аспекті його відношення до пропозиції. Семантичний розгляд речення дає змогу розмежувати семантично ускладнене й формально ускладнене речення, відношення між якими є нерівнорядними [11, с. 212]. Номінація події не обов'язково забезпечена предикативною одиницею, тому речення, просте за структурою, може бути й семантично складним, тобто вміщувати не одну пропозицію, а дві й більше. Речення з дієприслівниковими зворотами, наприклад, є семантично складними, оскільки дієприслівник – це дієслівна форма, семантичний предикат. Ускладнене речення зазвичай є поліпропозитивним, водночас поліпропозитивне речення не обов'язково є формально ускладненим реченням, пор.: *Я слухав шум осіннього гаю = Осінній гай шумів + Я слухав* тощо. Ускладненим із семантико-синтаксичного погляду є таке речення, у структурі якого наявні певні типи синтаксичних відношень [11, с. 212].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження відокремлених членів речення у зв'язку з комунікативно-прагматичним і семантичним аспектами вимагає аналізу як класичних,

так і сучасних підходів до інтерпретації основних категорій простого ускладненого речення, зокрема праць таких кчених: Н. Д. Арутюнової, В. В. Бабайцевої, О. В. Бондарка, Ф. І. Буслаєва, В. В. Виноградова, І. Р. Вихованця, О. Х. Востокова, Г. О. Золотової, І. П. Іванової, Т. П. Ломтева, В. Матезіуса, Д. М. Овсяника-Куликовського, О. В. Падучевої, О. М. Пешковського, О. О. Потєбні, А. Ф. Прияткіної, О. О. Шахматова й багатьох інших.

Постановка завдання. Мета дослідження – комплексно проаналізувати особливості функціонування відокремлених обставин у сучасній українській мові.

Виклад основного матеріалу. У лінгвістичній традиції додаткову предикативність витлумачують як синтаксичне значення, що частково збігається з предикативним, але не утворює речення [3; 13; 16; 17; 23].

Під терміном «додаткова предикативність» мають на увазі явища, у яких набуває відображення зв'язок між семантичною складністю речення і його синтаксичною структурою. Наявність додаткової предикативності відрізняє речення й від семантично складного (поліпредикативного, поліпропозитивного), але синтаксично елементарного, і від речення складного як особливої граматичної структури. Додаткова предикативність у реченні є несамостійною: вона обов'язково передбачає наявність основної («справжньої») предикативності й існує на її тлі, тому її називають також «другорядною», «побічною»,

«додатковою», напр.: *Хлопчики сиділи на крутому березі, звисивши ноги, і, стежачи за вудочками, вели тиху розмову* (Ю. Яновський). Частина такого речення за певної зміни можуть утворювати окремі речення, напр.: *Хлопчики сиділи на крутому березі, хлопчики звисили ноги, хлопчики стежили за вудочками та вели тиху розмову*. Проте цієї ознаки недостатньо. Перетворити частину речення в окреме речення можна й на семантичному рівні, напр.: *приїзд ректора* → *ректор прийшов*. Тому необхідним додаванням є те, що за додаткової предикативності є не тільки семантика предиката, а й ознаки предикації. Додаткова предикативність є тоді, коли безпосередньо в реченні встановлено зв'язок між предметом та ознакою (предикатом). Будь-яка предикація зумовлює актуалізацію ознаки, прив'язуючи її до дійсності, до моменту мовлення. У додатковій предикативності виявлювані – прямо або побічно – ознаки часу й модальності. Додаткова предикативність неоднорідна із синтаксичного погляду. Розрізняють: 1) пряму й 2) непряму додаткову предикативність. Дієслівна додаткова предикативність створювана дієприслівником й інфінітивом. Якщо напівпредикативний член аналогічний іменному присудку, то дієприслівниковий зворот являє собою аналог дієслівного присудка.

Інше тлумачення напівпредикативності запропоноване О. О. Камініною, яка зазначає, що загалом напівпредикативність співвіднесена з периферією речення (що не означає периферії висловлення) й пов'язана з функцією відокремлених означень та обставин [15].

Г. О. Золотова напівпредикативність убачає абсолютно незалежно від поняття відокремлення. Вона кваліфікує неособові форми дієслова й девербатив як способи вторинного, імпліцитно-предикативного позначення дії, як синтаксичні деривати дієслова-предиката й приписує їм ознаку напівпредикативності (лиш частково реалізує предикативні категорії часу, модальності, особи) [13, с. 29]. В. В. Бабайцева дає таке визначення напівпредикативності: «Напівпредикативність – це додаткове до основного висловлення повідомлення» [3, с. 151].

Напівпредикативність пов'язують, по-перше, з дієслівними формами (дієприслівником, інфінітивом, девербативом); по-друге, з відокремленими членами речення; по-третє, з додатковим висловленням.

Ми під напівпредикативним членом розуміємо «додатковий присудок», включений до речення на правах особливого другорядного члена (означення, обставини).

Додаткова предикативність неоднорідна. Різні види додаткової предикативності пов'язані з різними конструкціями, що ускладнюють речення, тобто другорядні члени речення, які містять у собі додаткове повідомлення, мають різний ступінь предикативності. Так, наприклад, відокремлені обставини, виражені дієприслівниковим зворотом, є напівпредикативними членами, ступінь їх додаткової предикативності максимальний.

Багато питань, пов'язаних із дієсловами, попри тривалу історію дослідження, залишаються дискусійними. Це, зокрема, питання про місце дієприслівників у системі частин мови, про відношення їх до категорії часу, про синтаксичні функції дієприслівників як членів речення.

Тривалий час учені бачили в дієприслівнику віддієслівний прислівник [7; 10]. Потім не відразу й не завжди, чітко відділяючи дієприслівник від прислівника, стали виділяти їх в окрему частину мови [5; 20]. Деякі автори зараховують дієприслівник до змішаної, гібридної частини мови [28]. Більшість сучасних авторів бачать у дієприслівнику форму дієслова: гібридну, невідмінювану, обставинну, неособову [9; 21; 12 тощо].

Щодо категорії часу в дієприслівників усталилася думка, що категорії часу в них немає. Існує, проте, й інша думка [7; 12; 17; 29 тощо]. Сучасні дослідники пов'язують вираження значення часу в дієприслівників із категорією виду, яка, як відомо, охоплює всі дієслівні форми і впливає на всі інші дієслівні категорії. Завдяки цій категорії дієприслівники можуть мати відносне значення часу [9, с. 385–386].

Багато вчених, відповідно до основної функції додаткової дії, визначають синтаксичну функцію дієприслівника як другорядний присудок [8; 15; 22; 29 тощо]. Інші (і цей погляд утвердився в навчальній літературі) убачають у дієприслівнику тільки різновиди обставин [19; 20, с. 67–73 тощо]. На переконання В. М. Нікітіна, «погляди на дієприслівник як на другорядний присудок ... можуть розцінюватися як погляди граматично застарілі» [19, с. 199]. Треті наголошують на поєднанні в дієприслівників синтаксичних функцій другорядного присудка й обставини. Наприклад, В. В. Бабайцева як основний компонент синтаксичної семантики дієприслівникових зворотів бачить значення обставини, а значення вторинного (другорядного) присудка визначає як додаткове [4, с. 158].

Деякі автори в одних випадках уживання дієприслівників убачають функції другорядного присудка, в інших – тої чи тої обставини [27], що загалом відповідає тому, що одна й та сама слово-

форма залежного слова може виконувати в різних поєднаннях функції різних другорядних членів.

Однак не можна не помічати, що функція другорядного присудка укладається в традиційну систему другорядних членів речення, а, з іншого боку, обставини, виражені дієприслівниками, суттєво відрізняються від усіх інших обставин. Їм притаманна предикативність, обов'язковий зв'язок із підметом, який вони теж характеризують дієслівними лексичними значеннями, недиференційність обставинних значень порівняно з прислівниками й відмінковими та прийменниково-відмінковими формами [18, с. 262–265; 19].

Багато істориків мови, дотримуючись другого погляду, вважає, що дієприслівники й сформувалися завдяки появі та розвитку в певних формах дієприкметників обставинних значень [25, с. 6]. Інші наголошують, що ці значення успадковані від дієприкметників [1, с. 19–22].

Зв'язок дієприслівника з підметом, що виражає напівпредикативні відношення, є не тільки смисловий. Він є граматичним, але опосередкований фінітною формою присудка. Між іншим, відоме експліцитне вираження граматичного зв'язку дієприслівника з підметом можна виявити в утвореннях із дієприслівниковими зв'язками, де іменна частина звороту граматично координується з підметом: *Дорога, майнувши сірим хвостом, безшумно сховалася в зелені хлібів* (В. Винниченко); *Понуривши голову, відійшла вона вбік і пірнула в натовп* (З. Тулуб).

На думку прихильників першого погляду, функція другорядного присудка притаманна для дієприслівника в усіх випадках його вживання, у частині випадків ця функція може поєднуватися з обставинною функцією [2, с. 257]. Цей погляд за всієї його привабливості видається все-таки однобічним.

Дійсно, однорідні присудки теж можуть висловлювати одне щодо іншого відношення семантичної й навіть експлікованої за допомогою конкретизаторів на зразок *тому* залежності, але ці відношення не перетворюють поєднання однорідних присудків у підрядні: *А човен колихається й колихається, (тому) вихоплює з пожмакованих хвиль то плескіт, то зітхання, то клекіт, то гнів* (Михайло Стельмах).

Однак в утвореннях із дієприслівниками подібні відношення набувають спільних граматичних виражень за допомогою підрядного зв'язку прилягання, що дає змогу репрезентувати значення другорядної дії, позначеної дієприслівником, надати цьому значенню характеру слабкої диференційної

характеристики одної дії іншою. Це загальне відношення характеристики, а також семантичний паралелізм дієприслівникового члена й присудка, зазначена вище напівпредикативність, вирізняють обставинні значення дієприслівників від обставинних значень, виражених прислівниками (з їх лексико-граматичними розрядами), відмінковими й прийменниково-відмінковими формами іменників, інфінітивами (у певних поєднаннях із різними частинами мови) і дуже обмеженим діапазоном обставинних значень. Види обставинних значень у дієприслівників, як відомо, виражені передусім лексично. Із цим і пов'язана недиференційність обставинних значень у дієприслівників.

Послаблення в певних умовах зв'язку із суб'єктом (наприклад, в односкладних реченнях), уживання в сурядному ряді з прислівниковими й субстантивними обставинами, різні випадки порушення вимоги зв'язку з підметом не тільки в розмовному мовленні, а й по радіо, телебаченню, у письмовій мові спричиняють посилення в дієприслівників обставинних значень, до переходу їх у прислівники, прийменники, вставні слова, до переходу в групу сполучників.

Увага до обставинної семантики дієприслівників показує, що в різних умовах сильнішою чи слабшою є виявлювана функція другорядного присудка або обставини [15]. Мабуть, коректно кваліфікувати синтаксичні функції дієприслівникового члена як другорядного присудка-обставини, напр.: *Далеко за обрієм дорога починала зникати, вигинаючись маленькою стрічкою десь під самим сонцем* (П. Загребельний). Дієприслівниковий зворот співвіднесений із групою члена сурядного ряду: *починала зникати і (тому) вигиналась маленькою стрічкою десь під самим сонцем; починала зникати і (при цьому) вигиналась маленькою стрічкою десь під самим сонцем*, а також (з урахуванням зв'язку з підметом) із підрядним причини: *починала зникати, (тому що) вигиналась маленькою стрічкою десь під самим сонцем*. У реченні (*Він намагався вирішити це складне завдання, не маючи жодного уявлення, з якого боку до нього підійти*) конкретизатор *проте* в складі дієприслівникового звороту є виразником протиставно-допустової семантики, що дає змогу співвіднести зворот із однорідним присудком: *намагався вирішити це складне завдання, але/ проте/ не мав (при цьому) жодного уявлення, і з підрядним допустовим. Хоча (й) намагався*.

Вийшовши з церкви, Кайдаш пішов до пана за грішми (І. Нечуй-Левицький); *Дивлячись на людей, усміхався й мій батько – великий добрий*

чоловік (О. Довженко); *Прочитавши від першого до останнього рядка, переглянувши всі ілюстрації*, Байда заговорив, хитрувато посміхаючись (Д. Бедзик) – на перший план висувається дієприслівниковий зворот зі значенням обставини часу. Крім того, дієприслівникові звороти можуть передавати значення причини, напр.: *Гнат зрадив, побачивши Настю й сина*, і заплакав (М. Коцюбинський); *Ясний місяць зблід, засоромившись зірки та червоного ранку* (І. Нечуй-Левицький); умови: *Не знавши броду, не ліз у воду* (Народна творчість); *Не знаючи історії, неможливо збагнути власне майбутнє* (М. Рябчук); мети: *Зненацька він зупинився, уважно прислухаючись* (О. Донченко); *Залежно від погоди смужечка вужчала або ширшала, і темна лінія обрїю або ж наближалася до верхньої перекладини рами, або ж віддалялася, ще більше підкреслюючи чорноту й дикість заліза, його міцність і твердість* (П. Загребельний); наслідку: *Згори падав золотавий дощ, заколисуючи своєю казковістю* (Тетяна Левицька); *Він дивився на неї, гублячи усі думки, слова та спогади* (І. Роздобудько).

Дослідники звертають увагу на випадки, у яких заміна сполучень із дієприслівниками неможлива поєднаннями з однорідними присудками, зокрема у вираженні дієприслівниками значення способу дії, напр.: *То вклониться їм зустрічна берізка, схиливши коси-віти мало не до землі, то впаде в око вся обкидана снігом ялинка...* (А. Шиян). Проте така заміна можлива, а характер значення способу дії можна зберегти за допомогою вираження приєднувального значення конкретизатором *при цьому*, напр.: *Сини стояли без діла й балакали, (при цьому) поспиравшись на заступи* (І. Нечуй-Левицький).

Наявність співвідносних синонімічних утворень не може бути достатнім аргументом у визначенні синтаксичного статусу того чи того утворення. За своєю структурою й за відповідною співвідносністю з групами присудків дієприслівникові звороти поділяють на дієслівні та іменні. Іменні зазвичай перебувають із підметом у контактній позиції, напр.: *Ягор, продавши якось у місті багатючий урожай полуниці і добре будучи під джмелем, на весь виторг найняв духовий оркестр, – до самої Зачіплянки грали*

(О. Гончар); *Будучи свого часу учнем Вольтера, К. А. Гельвецій критично ставився до його дієтичних поглядів і повністю відійшов від ідеалізму* (А. Волкова).

Утворюючи з підметом напівпредикативні сполуки, конструкція є виразником разом з атрибутивними конструкціями напівпредикативних утворень, відрізняючись хіба що синтаксичною функцією напівпредикативного члена. Від напівпредикативних конструкцій як таких вона відрізняється своїм зв'язаним характером. Дієслівні дієприслівникові звороти можуть мати як головний член будь-який член речення і займати різні позиції, не будучи граматично та позиційно залежними від присудка, напр.: *Вилазиш із дуплавіни – й наче роздвоюєшся, переставши відчувати на собі і в собі могутнього дуба, і, либонь, так само дуб жаліє за тобою...* (Є. Гуцало); *Не обійтися також без того, щоб і твори українських письменників за кордоном почали друкувати в престижних видавництвах і солідними тиражами, супроводжуючи це потужними промоакціями в мас-медіа* (Я. Голобородько), тоді як іменні дієприслівникові звороти, контактні пов'язані з підметом, є семантично паралельними. Як результат у власне ускладнювальних утворень виникають ознаки, притаманні ускладнювальним конструкціям із паралельними членами. Від останніх дієприслівникова ускладнена частина відрізняється якістю неповної предикативності: в утворень із паралельними членами – це не напівпредикативність, а співвіднесена неповна предикативність. У результаті предикативна структура ускладненого речення виявлювана як неповнопредикативною.

Висновки і пропозиції. Унаслідок подвійності власне ускладнювальної частини тричленної конструкції з дієприслівником ускладнене речення співвідноситься й із реченням з однорідними присудками, і зі складнопідрядними реченнями. Отже, відповідно до подвійного характеру, власне ускладнювальна частина бере участь у вираженні двох другорядних предикацій – у поєднанні з підметом і в поєднанні з присудком. Перспективу подальшої роботи вбачаємо в комплексному аналізі відокремлених та уточнювальних членів речення в сучасній українській мові.

Список літератури:

1. Абдулхакова Л. Р. Развитие категории деепричастия в русском языке. Казань: КГУ, 2007. 187 с.
2. Акимова Т. Г., Казинцева Н. А. Зависимый таксис *Теория функциональной грамматики*. Ленинград, 1987. С. 257–274.
3. Бабайцева В. В. Русский язык. Синтаксис и пунктуация. Москва: Просвещение, 1979. 269 с.
4. Бабайцева В. В., Максимов Л. Ю. Современный русский язык: учебник: в 3 ч. Москва: Просвещение, 1987. Ч. 3: Синтаксис. Пунктуация. 256 с.

5. Богородицкий В. А. Общий курс русской грамматики. Санкт-Петербург, 1904. 302 с.
6. Богуславский И. М. О семантическом описании русских деепричастий. Неопределенность или многозначность? *Известия АН СССР. Серия «Язык и литература»*. Москва, 1977. Т. 36. № 3. С. 270–281.
7. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка. Москва: Учпедгиз, 1959. 623 с.
8. Валимова Г. В. Функциональные типы предложений в современном русском языке. Ростов-на-Дону: Ростов-на-Дону, 1967. 330 с.
9. Виноградов В. В. Исследования по русской грамматике. Москва: Наука, 1975. 560 с.
10. Греч Н. И. Практическая грамматика русского языка. Санкт-Петербург, 1827. 146 с.
11. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.
12. Зализняк А. А. Грамматический словарь русского языка. Москва, 1980. 880 с.
13. Золотова Г. А. О видо-временных значениях имен существительных *Филологические науки*. 2005. № 6. С. 44–51.
14. Ицкович В. А. Обособление распространяющих членов предложения *Русская грамматика*. Москва: Наука, 1980. Т. 2. С. 180–190.
15. Камынина А. А. Современный русский язык. Синтаксис. Осложнение предложения полупредикативными членами. Москва: МГУ, 1983. 102 с.
16. Лекант П. А. Типы и формы сказуемого в современном русском языке. Москва: Высшая школа, 1976. 141 с.
17. Ломтев Т. П. Предложение и его грамматические категории. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1972. 200 с.
18. Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи. Москва; Ленинград: Изд-во АН СССР, 1945. 321 с.
19. Никитин В. М. Вопросы теории членов предложения. Рязань, 1969. 47 с.
20. Овсянко-Куликовский Д. Н. Синтаксис русского языка. 2-е изд. Санкт-Петербург, 1912. 322 с.
21. Плотникова В. А. Атрибутивные формы глагола: причастие и деепричастие. *Русская грамматика*. Москва: Наука, 1980. Т. II. С. 664–675.
22. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике: в 4 т. Москва: Учпедгиз, 1958. Т. 1/2. 536 с.
23. Прияткина А. Ф. Русский язык. Синтаксис осложненного предложения. Москва: Высш. школа, 1990. 176 с.
24. *Русская грамматика: в 2 т. / под ред. Н. Ю. Шведовой*. Москва: Наука, 1980. Т. II. 710 с.
25. Стеценко А. Н. История именованных действительных причастий и образование деепричастий в русском языке *Проблемы стилистики и лексики русского языка*. Москва, 1978. С. 3–11.
26. Тихонова В. Ф. Семантическая структура двусоставных бытийных предложений. *Соотношение структурно-семантических типов предложений в современном русском языке / межвуз. науч. сб.* Москва: МОПИ им. Н. К. Крупской, 1985. С. 66–72.
27. Чупашева О. М. Деепричастный оборот – какой это член предложения? *Русский язык в школе*. 2001. № 6. С. 83–86.
28. Шанский Н. М., Тихонов А. Н. Современный русский язык: в 3 частях. Москва: Просвещение, 1981. Ч II: Словообразование. Морфология. 238 с.
29. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. Москва: Учпедгиз, 1941. 620 с.

ОБОСОБЛЕННЫЕ ЧЛЕНЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ: СТАТУС, ФУНКЦИИ

Статья посвящена определению статуса обособленных членов предложения в современной лингвистике. Понятие обособления в лингвистической литературе трактуют широко и размыто. Под него подпадают различные по своей синтаксической сути явления: все случаи интонационного и пунктуационных выделения отдельных членов предложения и средств экспрессивного синтаксиса. Нами конкретизирована типология обособленных членов предложения в современной лингвистике, выяснены структурные особенности обособленных обстоятельств в украинском языке, определены их морфологические проявления. Установлены функции обособленных обстоятельств в художественных текстах украинского языка.

Ключевые слова: обособленный член предложения, обособленные обстоятельство, дополнительная предикативность, полипредикативность, осложненное предложение.

**SEPARATED ADVERBIAL MODIFIER IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE:
STATUS, FUNCTIONS**

The article deals with status definition of detached parts of the sentence in modern linguistics. In linguistic literature the concept detached is defined widely and vaguely. It comprises syntactically different phenomena: all cases of intonation and punctuation distinguishing of some parts of the sentence and means of expressive syntax. In the article we try to advance the typology of detached parts of the sentence in modern linguistics, to clarify structural features of detached adverbial modifiers in Ukrainian language, to describe their morphological expressions. The functions of detached adverbial modifiers in Ukrainian fiction works are established.

Key words: *detached part of the sentence, detached adverbial modifier, additional predicativity, half predicativity, complicated sentence.*

Петренко Л. О.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

**МОВНА ГРА ЯК ЗАСІБ УТІЛЕННЯ ОБРАЗІВ ЧАСУ ТА ПРОСТОРУ
В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

У статті розглянуто мовну гру як засіб репрезентації часу та простору в українській поезії початку ХХІ століття. З'ясовано, що означений період характеризується співіснуванням різних літературних напрямів: модернізму, постмодернізму тощо. Визначено, що сучасним художнім текстам властиві експерименти над змістом і формою, виявом яких є мовна гра. З'ясовано, що вона представлена на різних мовних рівнях – лексичному, фонетичному, графічному. Часто у творенні мовної гри беруть участь інтертекстуальні номінації.

Ключові слова: стилістика, мовна виразність, постмодернізм, мовна гра, інтертекстуальність.

Постановка проблеми. Література початку ХХІ століття в стильовому плані є неоднорідною, що відображається в мові поезії. Традиційно вважається, що сучасний літературний процес здебільшого відповідає дискурсу постмодернізму [6]. Серед його особливостей дослідники (Т. Гундорова, Т. Денисова, О. Маленко, О. Переяслова) називають плюралізм; відмову від канонів та авторитетів; невизначеність; відсутність естетичних критеріїв замкнутості й жорсткості; фрагментарність; поліваріантність тлумачення; іронію; вияв ігрового характеру мистецтва; епатажність; плагіат і цитування; змішання високої та низької культур тощо.

Варто зазначити, що поетичний доробок багатьох сучасних авторів ще не досліджений. Стильову належність творів кожного з митців не можна кваліфікувати однозначно. Так, поезію П. Вольвача та С. Осоки часто зараховують до модернізму, творчість К. Мордатенка Л. Вилка вважає виявом неobarоко [1] тощо. Поєднання різних стильових напрямів у поезії початку ХХІ століття зумовлює різноманіття засобів мовної виразності, які сьогодні досліджені мало. Це зумовлює актуальність запропонованої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поетичну мову досліджують на матеріалі різних мов та дискурсів. Зокрема, семантико-стилістичні домінанти мови української поезії кінця ХХ – початку ХХІ століття розглядає Р. Ріжко. Дослідниця відзначає антропологічну зорієнтованість сучасної лінгвістичної науки. Окремим аспектам поетичного мовлення приділяють увагу А. Бондаренко, О. Заболотська, В. Калашник, Ю. Калаш-

ник, Л. Лисиченко, О. Маленко, Ю. Починок, О. Пухонська та ін.

Постановка завдання. Література початку ХХІ століття відрізняється різноманіттям засобів і прийомів мовної виразності, що зосереджуються як на внутрішній, так і на зовнішній формах слова. Отже, мета статті – виявити специфіку втілення категорій часу та простору в контексті мовної гри в поетичних текстах означеного періоду. Матеріалом дослідження послуговувалася мова поезії С. Жадана, Ю. Іздрика, М. Кіяновської, П. Коробчука, В. Литвак, О. Ляснюк, С. Осоки, С. Татчина, І. Шувалової, Е. Форманюк, Г. Яновської.

Виклад основного матеріалу. Важливою ознакою новітньої поезії є мовна гра, яка, на думку Т. Космеди, пов'язана з поняттям експресивності як зображально-виразовою якістю мови. З кінця ХХ століття мовну гру розглядали в межах лексичного мовного рівня як каламбур. У сучасній лінгвістиці мовну гру слушно розуміють ширше – як «різні прояви нестандартного, творчого, ігрового використання мовних засобів» [4, с. 138]. Відхилення від традиційного використання сприяє появі певного естетичного впливу. Постмодерна поезія зорієнтована на створення комічного ефекту, оснований на усвідомленні принципів різноманітності. На його важливій ролі наголошують І. Гаврилюк, П. Дук, О. Кузьмич, А. Прилуцька, О. Шумейко. Лексичний і фразеологічний рівні мови, на думку О. Кузьмич, є найпродуктивнішими для лінгвостилістичного аналізу комічного [5, с. 47]. Показовим у цьому контексті є уривок: «Україно, давай утворимо як за *Мазени* шведську сім'ю / заведемо трійцю

карапузів: святого духа деда і прапорщика / це наші майбутні житало – Кий, Шрек і Хорив / на хрестинах не спіткнуться о дніпровські пороги» (П. Коробчук). Відсилання, використані в контексті, стосуються важливих історичних подій і постатей. Проте згадка про ключові моменти набуває саркастичного відтінку і тлумачиться дво-яко: шведська сім'я як сім'я з трьох осіб і війна часів Івана Мазепи, у яку було втягнуто три сторони. Образ Трійці як великого релігійного свята десакаралізується. В авторському переосмисленні це «ієрархія» військовозобов'язаних. Часова шкала спрямована навпаки: постаті засновників Києва названі майбутніми й також зображені саркастично. Для їх утілення автор залучає пароніми Шек – Шрек, що створює паралель між минулим і сучасним. Відзначимо, що для текстів означеного періоду характерне використання занижених шарів лексики (зокрема жаргонізмів), що є одним із провідних засобів творення образності в наведеному уривку, – *дед, дух, житало* тощо.

Для української поезії початку ХХІ століття характерні експерименти із залученням іншомовних слів і графічних знаків латинки як своєрідний вияв мовної гри. Показовою є запозичена лексика, використана в тексті зі збереженням особливостей написання, і передача іноземних слів кирилицею. Першу групу можна проілюструвати прикладом: «*Gasenwagen Осені / Їздить мертвим містом. / Ми виходим босими, / Місим жовте тісто*» (С. Татчин). У цьому контексті темпоральний слово-образ *осінь* має негативну оцінку, бо пов'язаний із завмиранням усього живого, смертю. Крім того, він експлікує семантику матеріальності. Так, слово *Gasenwagen* у перекладі з німецької означає «душогубка», що створює асоціацію з подіями першої половини ХХ століття. Автор використовує гру з великою літерою – темпоральна лексема онімізується. У контексті метафорично зображено зміни в природі й житті людини, пов'язані з настанням цієї пори. Символічне значення має епітет *жовтий*, що традиційно асоціюється зі смертю. Кирилицею передаються іншомовні лексеми, наприклад позначення пори року в контексті: «*І що ж я вдію – така невчасна / наче твій навиворіт світер / ... я біла холодна прекрасна / зустрічай свою Леді Вінтер*» (О. Ляснюк). Відзначимо, що персоніфікований темпоральний образ увиразнює онімізація.

Виявом мовної гри на графічному рівні, зокрема, є відмова від пунктуації та використання великої літери, що, як правило, засвідчує деонімізацію: «*а в селі суботові і далі скорбота / світ*

застраг на п'ятниці – не видно суботи / дим заслав нам пагорби і дніпро і кручі / і сховав у пазусі ціле плем'я суче» (Ю. Іздрик). Наведений контекст Ю. Іздрика ілюструє мовну гру на графічному та лексичному рівнях: *суботів – субота*. Деонімізована лексема *суботів* актуалізує екстралінгвальну інформацію, пов'язану з минулим українського народу. Спостерігаємо перегук із «Заповітом» Т. Шевченка, у якому Дніпро і кручі є символами України, вільної в перспективі. У Ю. Іздрика вони оповиті димом, що передає неможливість вільного розвитку. Автор іронічно називає народ *сучим плем'ям*.

Характерною ознакою поезії вказаного періоду є цитатність і лейтмотивність окремих образів чи тем. Важливу роль у створенні мовної гри на сучасному етапі розвитку відіграють інтертекстуальні номінації. Поняття *інтертекстуальність* позначає міжтекстові співвідношення літературних творів. Її сутність полягає у відтворенні конкретних явищ інших творів через цитування, алюзії, ремінісценції, пародіювання або наслідування чужих стильових властивостей і норм [6, с. 309].

Термін *алюзія* в сучасній філологічній науці не має чіткого визначення. О. Заболотська вважає, що це імпліцитне явище, яке виражає зміст через асоціації з фактами або творами. Алюзія складається з денотата – об'єкта непрямого посилання, й репрезентанта, вербалізованого лексемами, які активізують асоціації. Об'єктами можуть бути денотати першого (прецеденті твори) та другого (імена, назви, факти, висловлювання із цих творів) порядку [3].

Найбільш поширені в поезії початку ХХІ століття міфологічні й біблійні алюзії. Ядром національної культури та носіями позачасових культурних смислів є тексти Святого Письма. Проте християнські уявлення про добро і зло здебільшого позбавлені сакральності, сприймаються як щось буденне й відображають суб'єктивні уявлення. Загалом же поєднання «високого» й «низького» є характерною ознакою сучасної поезії та відображає постмодерну естетику.

Оніми й топоніми втілюють алюзії до Біблії експліцитно, мотиви – імпліцитно, наприклад: «*Волохаті рослини, комахи вертають в міста. / Їм ламають хребти, з найсолодших висмоктують соки. / У тунелях, засвітнях, винарнях, пивницях глибоких / день прийшов одкровення – і суд одкровення настав*» (М. Кіяновська). М. Кіяновська отожднює настання весни в просторі міста з апокаліпсисом, тому образ весни наділений негативною оцінкою, що не відповідає традиційним уявленням.

Біблійні алюзії часто сприяють творенню іронічного ефекту: «*Ангелу важко не стати Люцифером / Єва торгує з прилавку бананами / грішнику манну небесну підсипали / якось рожеве не так уявляли ми*» (Е. Форманюк). Наведений уривок має значне смислове навантаження, пов'язане з мотивом гріха, утіленням через антитезу *Ангел – Люцифер*, несумісних із погляду християнської моралі понять *грішник* і *манна небесна*. Іронічне забарвлення має образ Єви, який десакралізується, бо поміщений у побутовий локус – біля прилавку з бананами.

Образи, запозичені зі Святого Письма, властиві поезії С. Жадана, зокрема збірці «Життя Марії». Час і простір тут пов'язані з людським життям і релігійними уявленнями: «*Літо лишило тобі високу пшеницю. / Літо минало, доки ти жила, ніби летіла. / Я знаю, для чого вони зберігали його плащаницю: / щоби завжди мати при собі обриси його тіла. / Я теж, якби міг, зберігав би твої простирадла...*» (С. Жадан). Темпоральний образ *літо* позначає відрізок астрономічного часу, пов'язаний із найбільшим розквітом природи, і біографічний час, що характеризується швидкоплинністю й незворотністю. Плащаниця – сакральний образ, що відображає історію спасіння людства, адже саме в неї було загорнуте тіло Христа. Семантика святості проектується на адресата ліричного повідомлення.

Традиційно використання біблійних алюзій пов'язане з репрезентацією вертикального простору: «*Далеко поза небом, поза тим, / де сива хвища, де солона осінь, / Марія стереже чийсь хрести, / і все чекає невідомих гостей / а ми йдемо, як венами туман — не світимось, не світим, не ярієм... / Тримає нас руками обома / над прірвою розхристана Марія*» (С. Осока). Образ неба позначає невидиму межу, пов'язану із сумом. Метафоричне значення епітетів виникає в нетрадиційному поєднанні з образами, які асоціюються зі старістю, негодою. Автор використовує прецедентне ім'я *Марія* як символ захисту, материнства.

На думку О. Гальчук, «греко-римський текст як варіант інтертексту світової літератури зберігає свій потенціал і привабливість для творців сучасного поетичного простору й [...] виконує художньо-естетичну, структурно-семантичну та світоглядну функції» [2, с. 9]. У поезії початку ХХІ століття часто використовуються алюзії до античної міфології, зокрема, для втілення часових і просторових образів: «*нас хрипло в тумані скликають павичі. / медесні діти лежать по трунах. / бог іде листям не обертаючись, / несе свою голову*

золоторунну» (І. Шувалова). За міфом, Медея страждала від нерозділеного кохання до Ясона, якому вона допомогла добути золоте руно, і стала вбивцею своїх дітей. Золоте руно у світовій культурній традиції є символом мети, якої неможливо досягнути. Крім того, *золотий* колір – візуальний атрибут осені. Отже, образ означеної пори, утілений імпліцитно, набуває негативного оцінного значення, бо пов'язаний зі смертю.

Рідше часові та просторові образи репрезентовано із залученням мотивів слов'янської міфології: «*Тебе не було і нема. Так все просто: / на носі – зима, на зимі – шапка снігу / над снігом – мости, а під самим під мостом / захеканий потяг стомився від бігу*» (В. Литвак). Відсутність адресата ліричного повідомлення асоціюється з наближенням зими як завмиранням почуттів і розкривається нанизуванням образів, що перегукується із зображенням смерті Коцея. Символ мосту, наявний у контексті, традиційно позначає перехід. У кінці уривка спостерігаємо більш сучасний образ (потяг), асоційований із ходом людського життя, що не спиняється й викликає втому. Значення проминальності посилено метафоричним епітетом *захеканий*.

Виразною рисою поезії початку ХХІ століття є використання трансформованих сталих висловів: «*Простір і кажан скоро зловить твого комара / й заспіває сестра не впізнати котра / і зачиниться ранок за ними*» (Г. Яновська). Приказка *придавити комара* означає заснути. Авторка своєрідно її переосмислює, залучаючи символічні образи. Так, лексема *ранок* у фрагменті позначає межу, що відділяє ліричного суб'єкта від ірреального простору ночі. Традиційно кажан асоціюється зі смертю, ніччю, страхом і пов'язаними з ними забобонами.

Висновки і пропозиції. Отже, поезія початку ХХІ століття відзначається творчими пошуками, що зумовлює співіснування різних літературних напрямів: модернізму, постмодернізму, необароко тощо. Показовим прийомом мовної виразності цього періоду є мовна гра, яка виявляється на різних рівнях – лексичному, графічному, фонетичному. Вона втілює риси, характерні для постмодернізму з його тяжінням до пошуків, експериментів над формою і змістом, відображає специфіку ідіостиллю авторів. Особливістю втілення образів часу та простору в поетичних текстах означеного періоду є залучення інтертекстуальної інформації, джерелами якої є здебільшого міфологія, біблійні тексти, трансформовані сталі вислови, що набувають символічного значення.

Попри наявність численних досліджень невивченою або вивченою мало, що зумовлює вербалізації часу та простору в сучасній поезії, творчість окремих авторів залишається перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

Список літератури:

1. Вилка Л. Я. Необароковий та слов'яно-християнський простір лірики К. Мордатенка. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал (АПСНІМ)*. 2017. № 4 (16). С. 10–13.
2. Гальчук О. В. Антична топіка в сучасній українській поезії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2017. Вип. 76. С. 7–13.
3. Заболотська О. О. Алюзія в художніх текстах: лінгвокогнітивний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*: зб. наук праць / редкол.: В. П. Олексенко та ін. Херсон: ХДУ, 2011. Вип. 13. С. 143–150.
4. Космеда Т. Мовна гра у системі лінгвістичних термінів. *Культура слова*. 2011. Вип. 74. С. 137–141.
5. Кузьмич О. Я. Мовні засоби творення комічного в українській прозі кінця ХХ століття – початку ХХІ століття: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Луцьк, 2015. 217 с.
6. Переломова О. М. Авторська стилістика: навч. посіб. Суми: СумДУ, 2014. 108 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія». 2007. 752 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Горобчук Б.-О., Коробчук П., Коцарев О. Цілодобово!: Поезії. Київ: Факт, 2007. 280 с.
2. Жадан С. Життя Марії. Книга віршів і перекладів. Чернівці: Meridian Czernowitz; Книги – ХХІ, 2015. 184 с.
3. Іздрік Ю. Календар любові. Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. 432 с.
4. Кіяновська М. РОЕТУКА – UA Zone. URL: <http://poetyka.uazone.-net/kijanovska/> (дата звернення: 30.05.2019).
5. Літпошта: зб. молодої поезії і не тільки... / упоряд. М. Шунь, І. Павлюк, О. Жупанський. Київ: Вид-во Жупанського, 2009. 317 с.
6. Осока С. Poezia.org. URL: <http://poezia.org/ua/personnels/351> (дата звернення: 30.05.2019).
7. Татчин С. Поетичні майстерні. URL: <http://maysterni.com/user.php?-id=20&t=1&sf=1> (дата звернення: 30.05.2019).
8. Яновська Г. Діти циклону та інші чудеса. URL: <https://litcentr.-in.ua/publ/279-1-0-17382> (дата звернення: 30.05.2019).

ЯЗЫКОВАЯ ИГРА КАК СРЕДСТВО ВОПЛОЩЕНИЯ ОБРАЗА ВРЕМЕНИ И ПРОСТРАНСТВА В УКРАИНСКОЙ ПОЭЗИИ НАЧАЛА ХХІ ВЕКА

В статье рассмотрена языковая игра как средство репрезентации времени и пространства в украинской поэзии начала ХХІ века. Установлено, что указанный период характеризуется сосуществованием различных литературных направлений: модернизма, постмодернизма и др. Определено, что современным художественным текстам свойственны эксперименты над содержанием и формой, проявлением которых является языковая игра. Выяснено, что она представлена на разных языковых уровнях: лексическом, фонетическом, графическом. Часто в создании языковой игры участвуют интертекстуальные номинации.

Ключевые слова: *стилистика, языковая выразительность, постмодернизм, языковая игра, интертекстуальность.*

LANGUAGE GAME AS A MEANS OF IMPACT OF EARTHS OF TIME AND SPACE IN THE UKRAINIAN POETRY OF THE BEGINNING OF THE 21st CENTURY

The article deals with the language game as a means of representing time and space in Ukrainian poetry at the beginning of the 21st century. It was found out that the marked period is characterized by the coexistence of various literary trends: modernism, postmodernism, etc. It is determined that contemporary artistic texts are characterized by experiments on the content and form, the expression of which is a language game. It is found out that it is presented at different language levels: lexical, phonetic, graphic. Intertextual nominations are often involved in creating a language game.

Key words: *stylistics, language expressiveness, postmodernism, language game, intertextuality.*

УДК 811.161.2-112:336.22«16»
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.2-1/06>

Рибак К. Б.

Запорізький національний університет

НАЗВИ ЗАГАЛЬНИХ ПОДАТКІВ ІЗ НАСЕЛЕННЯ НОВОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (З КІНЦЯ XVIII СТ.)

У статті проаналізовано найменування податкової сфери в новій українській мові (з кінця XVIII ст.), виділено підгрупи загальних найменувань: назви грошових і натуральних зборів із платників і податків від загального прибутку в господарстві. Досліджено структурно-семантичні особливості й динаміку функціонування податкових найменувань у контексті історії української мови.

Ключові слова: найменування податкової сфери, грошові й натуральні збори, новоукраїнська мова, дериват, афікси.

Постановка проблеми. Тематична група податкових найменувань відображає реалії суспільно-економічного життя суспільства. Оскільки на формування лексико-семантичної групи «податкові найменування» впливають торгово-економічні зв'язки українців з іноземними державами, її склад за структурою та походженням є строкатим. Комплексний аналіз податкових найменувань новоукраїнської мови дасть змогу проаналізувати процес формування й функціонування податкових найменувань в історії української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лексико-семантична система в історії української мови є динамічною, оскільки змінюється під впливом соціально-економічних, політичних, історичних чинників. Саме тому мовознавці значну увагу приділяють дослідженню певних тематичних груп. Об'єктом уваги лінгвістів слугувала абстрактна лексика (Л. Полюга [8]), лексика права (О. Чмир [9]) або ж лексика певних мовних періодів чи пам'яток: слов'янська лексика XI – XIV ст. (Л. Вялікіна [3]), спільнослов'янська і східнослов'янська лексика в словниковому складі давньоруської мови (В. Гончаров [4]) та ін. Незважаючи на велику кількість наукових розвідок, присвячених лексико-семантичним і тематичним групам слів, комплексний аналіз податкової лексики проводився лише фрагментарно в роботах І. Керницького (1980 р.) [5; 6], Т. Крехно (2005 р.) [7], О. Чорної (2009 р.) [10], П. Білоусенка (2010 р.) [1], Л. Бойко (2012 р.) [2] та ін. З огляду на це, історія формування податкових найменувань української мови потребує глибокого й детального розгляду.

Постановка завдання. Мета дослідження – всебічний аналіз загальних податкових найменувань у новій українській мові (з кінця XVIII ст.), що передбачає виконання таких завдань: 1) визначити поняття «загальні найменування податкової сфери»; 2) виявити складники лексико-семантичної підгрупи «загальні податки»; 3) описати семантико-структурну характеристику цієї лексики; 4) визначити специфіку формування назв загальних податків.

Виклад основного матеріалу. Назви загальних податків із населення фіксують у мові суспільні реалії, до яких належить процес оподаткування. Серед найменувань загальних податків із населення новоукраїнської мови (від XVIII ст.) зафіксовані назви грошових і натуральних зборів із платників і податків від загального прибутку в господарстві.

Групу найменувань **грошових і натуральних зборів із платників** становлять лексеми, виділені за об'єктом сплати податків (матеріальні чи нематеріальні блага). Значна частина давніх найменувань продовжує функціонувати в новоукраїнській мові. Серед них зафіксовані такі назви: **дань** (1728 ДДГ, с. 113), **дань грошева, серібна, натуральна** (1893 Яв, с. 176), **дань** (1907 Гр I, с. 357) 'данина, що отримують з платників'; **данина** (1855 СМН, с. 85), **данина** (1907 Гр I, с. 357); **данниче** (1920 Яв, с. 176) 'податок від данників'; **датокъ** (1966 Б-Н, с. 112), **датки** (2000 АKNЗС, II, с. 637) 'данина'; **дача** (1732 Тимч, с. 670–671), **дача консистенская** (1753 АKNЗС, III, с. 96) 'податок на утримання російських військових регулярних частин, розташованих у XVIII ст.

в Гетьманській Україні, що збирався з населення натурою або грішми»; *дача* (1907 Гр I, с. 360; 1997 ГуцГ, с. 56) 'грошовий збір'; *подача* (1909 Гр III, с. 239); *подать* (1754 АKNЗС, III, с. 89), *подать* (1909 Гр III, с. 239); *податок* (там само), *податокъ* (1966 Б-Н, с. 287); *десятина* (XVIII Тимч, с. 704) 'податок у розмірі десятої частини з доходу', *десятина* (1884 Яв, с. 183) 'данина, яку сплачували пану селяни за вилов риби та звірів', *десятина* (1907 Гр I, с. 373) 'десята частина'; *поборы/побори* (1754 АKNЗС, III, с. 111), *побір* (1909 Гр III, с. 204), *поборъ* (1966 Б-Н, с. 285) 'данина'; водночас функціонують синонімічні найменування *подимщина* (1909 Гр III, с. 241) і *подымне* (1842 Ен, с. 22), *подимне* (1966 Б-Н, с. 287) 'податок від дому (димь)'; *полюддя* (1909 Гр III, с. 291) 'об'їзд з метою збирання данини та сама данина'; *бірчоє* (1901 Яв, с. 37) 'плата на користь бірчого', *бирче* (1982 ЕСУМ, I, с. 185) – 'такса для збирання податку', похідне від *биръ*, див. (Ф I, с. 167), *бір* (1982 ЕСУМ, I, с. 201) – 'податок', очевидно, запозичення з румунської мови – *bir* 'данина'; *Насъно и оброкъ пошло 25 коп.* (1730 Дн. Хан., с. 7) 'данина', *оброкъ* (1744 АKNЗС, I, с. 434), *обрискъ (оброкъ)* (1966 Б-Н, с. 254) 'річна данина'; ... *от Войска хотіли нисколько тысяч талярей повозомъ взяти ...* (XVIII АKNЗС, I, с. 48), співвідносно з *повезти* тощо.

Найпродуктивнішим формантом д час творення назв податків виявився суфікс *-ина (-щина)*. Серед таких найменувань – *відприкметникові* утворення *роковщина*: ...*У козаковъ, мужичими грунтами владгъючихъ взялъ роковщини по 2 р.* (1732 Дн. Марк. III, с. 179), *роківщина* (1909 Гр IV, с. 64) – 'річний збір, що збирали з приходжан священниками', *роковщина* (1966 Б-Н, с. 317) 'річний податок' (< *роковий*); *волощина* (1893 Яв, с. 121) 'збір на військові потреби' (< *воловий*); *коневщина* (с. 374) 'грошовий податок взамін натурального, конем' (< *коневий*).

Відіменні похідні: ...*Развъ за то(г)[о] молодика поголовищину заплатите* (1719 ДДГ, с. 170) 'податок від площі землі, кількості худоби («голів») та іншого майна'; *погуковщина* (1909 Гр III, с. 236) 'внесок на оплату податків за бідних і для інших благодійних потреб', очевидно, від *погук* (СУМ, VI, с. 727) 'звук, вигук'; *корговщина* (1920 Яв, с. 378) 'податок з річкових суден', можливо, від *коргіта* (ЕСУМ, III, с. 13) 'вирубане з коренем дерево, що йде на будування суден'.

Деривати на *-щина*: тотожні назви *сербищина* (1966 Б-Н, с. 325) 'повинність поміщику',

пов'язана із латинського *servus* 'невільник', однак може походити й від *сербувати* 'служити у війську' (2006 ЕСУМ, V, с. 216) і *серебищина* (с. 218) 'податки на військові потреби, податок за землю', похідне утворення від *серебро* 'срібло', пор. польське *serebszczyzna* 'данина сріблом'; *зкпщина* (1966 Б-Н, с. 155) 'скопщина, щорічна плата снопами зжатоного хліба власнику землі за користування землею', конфіксальний дериват з-...-щина від *кпна (копа)*; *подушевищина* (с. 288) 'податок від однієї людини' (< *душа*, конфікс по-...-евищина) тощо. Найменування *ковбани* (1992 ЧаБ, II, с. 181) 'побори духовенства', етимологія неясна, можливо, пов'язане з *ковбаль* (ЕСУМ, II, с. 479) 'варений свинячий шлунок, кендюх', тобто збір м'ясними продуктами.

У новоукраїнській мові задокументовані похідні, утворені шляхом субстантивації прикметників: *воротне* (1893 Яв, с. 125) 'корм для бобрів, який давали селяни для господарських мисливців, який збирали, очевидно, біля воріт'; *відсипне* (с. 229) 'вид податку зерном, борошном та ін. продуктами, які відсипали'; *смикове* (1909 Гр IV, с. 157) 'податок', іронічно, очевидно, номінація пов'язана з частим смиканням платників податків з метою оподаткування; *пунтове* (с. 499) 'земський податок на поштових коней', етимологія неясна, можливо, пов'язане зі стверджувальною часткою *пунт* (ЕСУМ, IV, с. 634), що походить через посередництво від німецької, де назва *Punkt* 'точно, рівно'; пункт; крапка' є запозиченням із латинського *punctum* 'крапка, пункт'; *рокове* (1909 Гр IV, с. 64) 'річний збір, що збирали з прихожан священниками'; *подушне* (1964 СМШ, II, с. 98) 'податок кожної особи певної громади'.

Група *віддієслівних* дериватів представлена такими найменуваннями: *драча* (XVIII АKNЗС, I, с. 48) 'непомірний податок' (< *драти*); *вирва* (1907 Гр I, с. 181) 'додатковий несправедливий збір поверх основного', можливо, від *вирвати* (СУМ, I, с. 467) 'висмикувати, витягати що-небудь звідкись'; *оклад* (1998 АKNЗС, I, с. 600) 'грошовий державний річний податок визначеного розміру з кожної податкової одиниці', (< *обкладати, класти*); *Великі оплатки* – *ніяк на гроші не зіб'єиша* (1909 Гр III, с. 58) 'податок', співвідносно з *оплатити*; *осипъ* (XVIII МатТимч II, с. 53) 'податок зерновим хлібом' (< *осипати*). Пам'ятки фіксують назву *пошлина* (1746 АKNЗС, II, с. 36); ...*за то, что онъ, уплати въ казну вшего ім. вса указаную пошлину...* (1730 Дн. Хан., с. 19), мотивується *по-ходить, пошелъ* (Ф, III, с. 349),

найменування засвідчене в давніх пам'ятках, проте в сучасній українській мові не вживається.

Зафіксовано нику запозичень. На позначення натуральних зборів, що збирало духовенство за відправлення різних обрядів, зафіксовані назви *хавтур* (1909 Гр IV, с. 383), *хавтури* (1964 СМШ, II, с. 372) – запозичення від грецького *χαρτουλάριος* ‘список померлих, який читає священик, молячись за упокій’. Податкові назви *чинч* (*чиниш*) (1909 Гр IV, с. 463), *чениш* (с. 451), *циниш* (1966 Б-Н, с. 382), *чениш* (с. 387), *чиниш* (ЕСУМ, VI, с. 323) входять до української мови через польське й німецьке (*Zins*) посередництво від латинського *sensus* ‘податний перепис майна’. *Дабала* (1966 Б-Н, с. 111) ‘стягнення податків і боргів’, *дабела* (XVIII Тимч I, с. 653), *дабелі* (1914 Яв, с. 175) ‘сплата’, пор. польське *gabela* із середньолатинським *gabella*.

Похідне *порубок* (2003 ЕСУМ, IV, с. 531) ‘збір, внесок на громадські потреби’, видозмінене запозичення від середньовісньонімецького *beroup* ‘грабунок’, пов’язаного з *berouben* ‘грабувати’, проте не варто виключати співвіднесеність із *порубити* (ССУМ, II, с. 198), тобто номінація за зарубкою, яку наносили для обліку в процесі оподаткування. Номен *рихта* (1909 Гр, IV, с. 18; ЕСУМ, V, с. 85) ‘податок’, неясне, можливо, пов’язане з німецького *Recht* ‘право, закон’. *Сиричко* (с. 242) ‘плата натурою (соняшником) олійникові’, неясне, можливо, результат контамінації запозичення, що зводиться до румунського *răsărită* ‘соняшник’ і прикметника *сирій*, *сировий* ‘непряжений, про насіння соняшника, яке для одержання олії пряхиться’. Давнє найменування *єсакь* (1484 ССУМ I, с. 349) продовжує функціонувати в мові, пор. *ясак* (2012 ЕСУМ, VI, с. 554) ‘натуральний податок’, запозичене за російським посередництвом із татарського *jasaq* ‘данина’.

Серед найменувань грошових і натуральних зборів із платників зафіксовані також субстантивно-ад’єктивні словосполучення: *Денежное й хлебное жалованье, також порохъ и свинець на ниғышный 1744-й и будущий 745 годы вамъ* (1744 АKNЗС, I, с. 432) ‘грошова платня Запорізькому Війську грошима та хлібом’. У мові також функціонує словосполучення *куничніє денги*: *...за шесть лѣтъ покуничны(х) денегъ шесть рублей да за погребеніе онаго Рубана и на сорокоустъ два рубли...* (1801 ДДГ, с. 134) поряд із синонімічним давнім *куниця* (1743 Дн. Хан., с. 224) *Да отъ него-жъ Пригари присланные денги 9 р. 80 к. и куниця приняты*, хоча деякі словники вказують на інше значення слів, не пов’язаних

із податками, зокрема *куниця* (1966 Б-Н, с. 200) ‘гроші за наречену’; зафіксовано у тому самому значенні, що й *подушне* – подушний збір: *...в окладной подушного семигривенного збора книги того жъ числа...* (1783 ДДГ, с. 132); *окладний провіант* (2000 АKNЗС, II, с. 640) ‘державний податок визначеного розміру з кожної податкової одиниці’ та *компанійські гроші* (2003 АKNЗС, III, с. 797) ‘щомісячна платня, яка стягувалася з посполитих на утримання компанійців у XVII–XVIII ст., вільнонайманих козаків легкокінного полку’.

Назви податків від загального прибутку в господарстві фіксують у мові реалії процесу збирання матеріальних чи нематеріальних благ із частини доходів громадян за виготовлення й торгівлю продукцією.

Значна кількість найменувань цієї групи утворені за допомогою конфіксів, найпродуктивніший серед яких *по-...щина: Отправлень зъ Глухова до Стародуба за стацією и показанициною* (1721 Титовъ, с. 168), *показаницина* (1745 ДДГ, с. 132) ‘податок від винокурного котла’ (<*казан*), пор. *показання* (1909 Гр III, с. 269); *погребщица* ‘податок на торгівлю винами’: *Переговориль зъ нимъ о челобиттю его Михайлового сына за коня и погребщину* (1724 Дн. Марк. I, с. 75), етимологія неясна, можливо, від *гребти*, або дериват на *-щина* від *погреб*, де, очевидно, зберігали вина; *поколющина* (1727 М, II, с. 175), *поколещина* (1909 Гр III, с. 273) ‘плата від млинового колеса’, синонімічні до *поколене* (там само); *покошевщина* (1966 Б-Н, с. 289) ‘млиновий збір зерном’ (<*кошик*).

Найменування *поволовщина* (1909 Гр III, с. 225) ‘податок, збір з вола’, *покушевщина* (1966 Б-Н, с. 290) ‘податок з бочок, виготовлених для продажу’, співвідносне з *куфа* (ЕСУМ, III, с. 163–164) ‘бочка, кухоль’ [*кухва*].

Деривати на *-ина*: *девятина* (XVIII Тимч, с. 686) ‘податок у розмірі дев’ятої частини з доходу’ мотивується кількістю сплачуваного доходу, співвідносне з *дев’ятий*; *капица* (1908 Гр II, с. 219), *капица* (1985 ЕСУМ, II, с. 380–381) ‘податок з напоїв’, можливо, від *капъ* ‘вмістилище, одиниця ваги’, або *капская дань*, суфіксальний формант *-изна* зафіксований у назві *капицизна* (1898 Яв, с. 336) ‘податок, що стягувався за виготовлення і продаж горілчаних виробів, меду і пива’, пор. польське *kapszczyzna*.

У новій українській мові також зафіксовані похідні із суфіксом *-щина*: *Дубровщины отъ дегтярей, которые женуть по майданамъ смоляный*

деготь, отъ каждого коня по два рубля денегъ и по десяти ведеръ дегтю смолного жъ на лето (1734 Оп. им. Дан. Апост., с. 77) ‘податок на дигтярів, плата, що сплачували за виготовлення або продаж дьогтю’, очевидно, від *дуброва* (Гр I, с. 452) ‘дубовий ліс, діброва’; давня назва *верховищина* (1893 Яв, с. 72) ‘податковий збір за право торгівлі городиною; міський податок з городів’ (<*верховий*); *житищина* (с. 225–226) ‘1. грошова данина замість натуральної, що сплачувалася житом; 2. натуральна данина житом’, пор. *житна дань* (1920 Яв, с. 225) ‘натуральна данина житом’; *осінищина* (1909 Гр III, с. 67) ‘податок зерном поміщику від селян восени’; *затульщина* (1908 Гр II, с. 110), *затульщина* (ЕСУМ, II, с. 242) ‘податок з котла на винокурному заводі’, можливо, пов’язане із *затула* ‘заслонка коло печі’, або *затуляти*.

Номен *дубасчина* (1893 Яв, с. 209) ‘податок на користь короля’ (<*дубас* (ЕСУМ II, с. 138) ‘видовбаний човен’ із афіксом *-чина*, пор. середньоукраїнське найменування *дубащина* (1540 Тимч I, с. 835).

У новій українській мові задокументовані назви, утворені шляхом субстантивациї. Наприклад: *До ратуша надаемъ ведерковое и колодние, жебы хто колвекъ будете чавуномъ горьлку, въдеркомъ медь, или якую речъ мирити* (1693 МагТимч I, с. 89), *повідеркове* (1909 Гр III, с. 219) ‘збір від відерка’; *дегтевое* (1742 Оп. ст. Млр. II, с. 57) ‘податок за вигнаний дьоготь’; *бортное* (XVIII Тимч I, с. 128) ‘данина з меду або грошова оплата від борти’; *контарне* (1866 Яв, с. 375) ‘податок від продажу солі’, пов’язане з *контарь* чи *гентарь* ‘вагова одиниця в 3 пуди’; *бочечне помірне* (1893 Яв, с. 48–49) ‘торговий податок від бочки борошна, що стягувався при перемірюванні зерна’; *дубасне* (с. 209) ‘податок на користь короля’, дубасний збір, яке функціонує поряд із *дубасчина*; *восківниче, восковічне* (1898 Яв, с. 125) ‘податок за право продажу воску’; *повоскове* (1909 Гр III, с. 226) ‘податок з вулика бджіл’; *повозне* (с. 225) ‘податок з воза’; *очкове* (с. 82) ‘податок з вулика’ (<*очковий*), де очковий рій – бджоли, у яких занос або стільники доходять до самого *очка* ‘отвора вулика’; *чопове* (Гр IV, с. 470) ‘податок за право продажу алкогольних напоїв’, плата здійснювалася від чопа (бочки); *помірне* (Гр III, с. 297) ‘податок від міри’; *помольне* (с. 299) ‘збір хлібом з мельниць’; *поколесне* (с. 273) ‘податок від млинового колеса’; *покуховне* (с. 280), *покухевне* (1966 Б-Н, с. 290) ‘збір з бочки (кухви), виготовленої для продажу’; *покошевное* (с. 289) ‘млиновий збір зерном’ тощо.

У матеріалах новоукраїнського періоду знаходимо запозичення *дякло* (1893 Яв, с. 214) ‘натуральний податок тим, що уродило’, запозичення з литовського **dėklas* від *dėkle* ‘податок’, різновиди *житня, пшеничня, овсяня, стіння, дровяня дякло*; а також *діжма* (1907 Гр, I, с. 366), пор. *дежма, дижма*, (1985 ЕСУМ, II, с. 24) ‘частина врожаю, улову, що віддавалася власникові землі, водойми’, *дѣжма* ‘податок у розмірі десятої частини доходу’, словенське слово *dužta* запозичене з молдавського *дижмэ* і з угорського *dézsma* ‘десятина’ через посередництво з латинського *decima* ‘десята частина’.

Висновки і пропозиції. Значна частина найменувань успадкована новоукраїнською мовою від давнього лексичного фонду. Наприклад, найменування *дань, данина, дача, датокъ, подимне, полюддя* тощо.

Міжнародні торгово-економічні зв’язки вплинули на поповнення лексичної системи запозиченнями. В українській мові закріпилися лексеми, запозичені через посередництво молдавської, польської, російської, словацької та угорської мов із грецької, латинської, литовської мов (*дабела, дякло, хавтур, чини*) тощо.

Назви загальних податків утворені здебільшого конфіксальними дериватами *по-...-щина* (*показаницина, погребницина, поколѣницина, поколющина, показаницина, покошевищина, поголовщина*); *по-...-овщина, по-...-евщина* (*поволовщина, погуковщина, корговщина, подушевщина*), а також у мові зафіксовані похідні на *-щина* (*дубровщина, верховщина, житищина, осінищина, затульщина*), *-ина* (*деватина, капцищина*), *-изна* (*капцизна*), *-чина* (*дубасчина*) тощо.

Окрім того, податкові найменування в новоукраїнській мові найчастіше співвідносні з іменниками, прикметниками й дієсловами. Значна частина найменувань – субстантивовані прикметники (*воротне, викупне, відсипне, рокове, подушне, въдерковое, дегтевое, бортное, дубасне, восківниче, помірне, поколене* тощо).

У складі загальних податкових найменувань зафіксовано субстантивно-ад’єктивні словосполучення (*денежное и хлебное жалованье, куничніе донги, подушний збір* тощо). Деякі назви функціонують у синонімічних варіантах: *дубасне – дубасчина, подушний збір – подушне, показання – показаницина, покошевное – покошевищина, покухевне – покушевищина, роківщина – рокове*.

Результати дослідження дають підстави стверджувати про системну організованість податкових найменувань. У новій українській мові зафік-

совані й інші найменування: назви податків за виконання певних послуг; найменування податків, пов'язаних зі вступом чи виходом суб'єктів оподаткування з певної території чи населеного пункту; назви митних, судових зборів і повинностей; лексеми на позначення суб'єктів процесу оподаткування (назви збирачів, платників) тощо, що є об'єктом подальшого наукового дослідження.

Список літератури:

1. Білоусенко П. І. Назви податків з суфіксами -ина та -щина (-чина) в історії української мови. *Відображення історії та культури народу в словотворенні: доповіді XII Міжнародної наукової конференції зі слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті славистів*, Київ: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2010. С. 346–354.
2. Бойко Л. П. Лексика на означення митних зборів і податків у торговельних актах Волині й Наддніпрянщини XIV – середини XVII століття. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Філологічні науки»*. 2012. № 1. С. 67–72.
3. Вялкина Л. В. Изучение славянской лексики и «Словарь древнерусского языка XI – XIV вв.». *Общеславянский лингвистический атлас: материалы и исследования*. Москва: Наука, 1969. С. 19–26.
4. Гончаров В. И. Общеславянская и восточнославянская лексика в словарном составе древнерусского языка. *Система і структура східнослов'янських мов: зб. наук. праць*, Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. С. 83–90.
5. Керницький І. М. Лексика на означення населення за соціальним складом, суспільно-економічним становищем, майново-правовими відносинами. *З історії української лексикології*. Київ: Наук. думка, 1980. С. 6–26.
6. Керницький І. М. Назви данини та інших повинностей: монографія. *З історії української лексикології*. Київ: Наук. думка, 1980. С. 26–33.
7. Крехно Т. І. Історія лексико-семантичної групи «плати – податки – повинності» в українській мові XV – XV III ст. (на матеріалі українських пам'яток): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Харків, 2005. 19 с.
8. Полюга Л. М. Українська абстрактна лексика XIV – XVII ст. Київ: Наук. думка, 1991. 240 с.
9. Чмир О. Р. Лексика права у старослов'янській та давньоруській мовах: семантична мотивованість, шляхи концептуалізації: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.03. Київ, 2005. 179 с.
10. Чорна О. В. Українська термінологія податкової сфери: структура, функціонування, формування: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2009. 18 с.

Умовні скорочення джерел:

- АКНЗС** – Архів коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. Т. 1–5. Київ, 1998–2008.
- Б-Н** – Білецький-Носенко П. Словник української мови / підгот. до вид. В. В. Німчук. Київ: Наукова думка, 423 с.
- Гр** – Словарь української мови / збір. ред. журн 1966 «Киевская старина»; упорядкував, з дод. власн. матеріалу Б. Грінченко. Київ, 1907–1909. Т. 1–4.
- ГуцГ** – Гуцульські говірки. Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.
- ДДГ** – Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. / відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ: Наукова думка, 1993. 392 с.
- Дн. Марк.** – Дневник генерального подскарбья Якова Марковича 1717–1734 гг. Ч. I–III. Киев, 1893; Ч. IV 1735–1740. Львов, 1913.
- Дн. Хан.** – Дневник генерального хоружаго Николая Ханенка (1723–1753 г.). *Приложение къ журналу «Кіевская Старина»* / под. ред. Ал. Лазаревского. Киев: Типографія Г.Т. Корчакъ-Новицкаго, 1884–1886.
- Ен** – Котляревский И. П. Словарь малороссийских слов, содержащихся в Энеиде, с русским переводом. *Виргилиева Энеида на малоросийский язык переложенная И. Котляревским*: в 5 ч. Харьков: В Университетской типографии, 1842. Ч. VI. 32 с.
- ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови: у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
- М** – Дневник генерального подскарбья Якова Марковича (1717–1767 гг.): в 3 ч. / под ред. Ал. Лазаревского. Киев: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1893–1897; Дневник Якова Марковича / за ред. В. Модзалевського. Київ-Львів: Накладом НТШ, 1913. (Жерела до історії України-Руси / Археогр. коміс. НТШ; т. 22). Т. IV: 1735–1740 роки / Я. А. Маркевич. 1913. VIII. 385 с.
- Мат Тимч** – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст.: у 2 кн. / підгот. до вид. В. В. Німчук та Г. І. Лиса. Київ-Нью-Йорк: Преса України. Кн. 1. 2002. 512 с. Кн. 2. 2003. 512 с.

Оп. им. Дан. Апост. – Описаніє імѣній, принадлежавшихъ Гетману Даниилу Апостолу. Матеріали для отечественной исторыи, изд. М. Судіенко. Т. І. Кієвъ, 1853. Отд. 3

Оп. ст. Млр. – Лазаревскій А. Описаніє старой Малороссіи. Т. 1: Полк Стародубскій. Кієвъ, 1888. Т. 2: Полк Нѣжинскій. Кієвъ, 1893. Т. 3: Прилуцкій полкъ. Кієвъ, 1901.

СМН – Словарь малорусского наречия / сост. А. Афанасьев-Чужбинский. Санкт-Петербург: Второе отд-ние Императ. Акад. наук, 1855. Тетр. 1: [А – зять]. 855. 176 с.

СМШ – Словник мови Шевченка: у 2 т. Київ: Наукова думка, 1964. Т. 1–2.

СУМ – Словник української мови. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 1–11.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.: у 2 т. Київ: Наукова думка, 1977–1978.

Тимч – Историчний словник українського языка / за ред. Є. Тимченка. Харків – Київ: ДВУ, 1930–1932. Т. I – XXIV. 937 с.

Титовъ – Дневник Николая Ханенко (1719–1723, 1754 гг.) / изд. А. Титова. *Киевская старина*. 1896. Т. 54. № 8–9. С. 151–196. Дневник Николая Ханенко (1719–1723, 1754 гг.) / изд. А. Титова. *Киевская старина*. 1896. Т. 54. № 8–9. С. 151–196.

Ф – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / пер. с нем.=Russisches etymologisches Wörterbuch; перевод и дополнения О. Н. Трубачёва. Москва: Прогресс, 1986–1987.

Чаб – Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпряниці: у 4 т. Запоріжжя: ЗДУ, 1992. Т. 1. 324 с.; Т. 2. 372 с.; Т. 3. 304 с.; Т. 4. 364 с.

Яв – Яворницький Д. Словник української мови. Катеринослав: Слово, 1920. Т. 1. 412 с.

НАЗВАННЯ ОБЩИХ НАЛОГОВ С НАСЕЛЕНИЯ НОВОУКРАИНСКОГО ЯЗЫКА (С КОНЦА XVIII В.)

В статье проанализированы наименования налоговой сферы в новом украинском языке (с конца XVIII в.). Выделены подгруппы общих наименований: названия денежных и натуральных сборов с плательщиков и налогов от общей прибыли в хозяйстве. Исследованы структурно-семантические особенности и динамика функционирования налоговых наименований в контексте истории украинского языка.

Ключевые слова: наименование налоговой сферы, денежные и натуральные сборы, новоукраинская речь, дериват, аффиксы.

NOMINATIONS OF GENERAL TAXES FROM THE POPULATION IN THE NEW-UKRAINIAN LANGUAGE (FROM THE END OF THE 18TH CENTURY)

The nominations of the taxes sphere in the New-Ukrainian language (from the end of the 18th century) are analyzed. The subgroups of the general names are distinguished: the names of monetary and in-kind fees from taxpayers and the names of taxes from the total profit on the farm. The structural-semantic features and the dynamics of the functioning of tax names in the context of the history of the Ukrainian language are investigated.

Key words: name of the tax sphere, cash, and in-kind fees, New-Ukrainian language, derivative, affixes.

Сіроштан Т. В.

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

**АБСТРАКТНА ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XVIII СТ.
(НА МАТЕРІАЛІ ПРИВАТНИХ ЛИСТІВ)**

Стаття присвячена вивченню лексико-семантичних особливостей і словотвірної структури абстрактної лексики в українській мові XVIII ст. на матеріалі приватних листів. Тексти епістолярного стилю фіксують тогочасне живе народне мовлення. Установлено, що абстрактна лексика широко представлена кількома тематичними підгрупами, які відображають особливості життя, мислення, світогляду людини. Найбільш поширеними виявилися назви предметних дій, узагальнених ознак, почуттів людини, її фізичного стану, найменування особливостей поведінки і вчинків, результатів мовленнєвої та розумової діяльності індивіда. Словотвірна структура засвідчує цілком сформовану в дериваційному плані групу слів переважно віддієслівного й відприкметникового походження.

Ключові слова: абстрактна лексика, тематична група, семантична структура, словотвірна структура, суфікс, приватне листування.

Постановка проблеми. Абстрактні іменники утворюють один із найдавніших шарів лексики української мови, пов'язаний із розвитком людського мовлення й мислення. Слова з такою семантикою активно функціонували вже в праслов'янській мові [10]. Подальше пізнання людиною навколишньої дійсності та її осмислення слугувало невичерпним джерелом для номінації узагальнених абстрактних понять. У сучасній лінгвістиці абстрактними вважають іменники, які називають поняття, що не мають реального втілення, тобто вказують на стан, почуття, процес, якість, риси характеру, різні вияви інтелектуального рівня людини, взаємини між особами, народами, особливості етикету, є науковими та виробничими термінами [8, с. 7–8].

Функціонування абстрактної лексики як показника розвитку мислення й світогляду людини, її життєвих потреб у певні історичні періоди відображає специфіку становлення української мови під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Саме тому діахронічне дослідження особливостей цієї тематичної групи становить одне з актуальних завдань сучасного мовознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Абстрактна лексика здавна була об'єктом дослідження багатьох лінгвістів, які різнопланово аналізували й систематизували її в синхронії та діахронії. Семантико-стилістичні та словотвірні особливості таких слів у лексичних системах різних мов розглядалися в працях Н. Медведовської [3], О. Мики-

тюк [4], В. Німчука [5], З. Піскозуб [7], Л. Полюги [9], Н. Томи [11], В. Шадури [12] та інших мовознавців. Проте лексичні й словотвірні особливості абстрактних назв в українській мові XVIII ст. не були об'єктом спеціального дослідження.

Проблема вивчення абстрактів зазначеного періоду, зафіксованих у текстах епістолярного жанру, характеризується безсумнівною науковою перспективністю, адже це дасть змогу простежити «тяглість розвитку одиниць з абстрактним значенням від найдавніших періодів їхнього становлення і функціонування аж до сьогодення» [1, с. 10]. Учені зазначають, що у XVIII ст. «українська літературна мова була представлена багатьма функціональними стилями і жанрами, і, в залежності від жанру і стилю, лексика і фразеологія живої народної розмовної мови виступала в різноманітних поєднаннях з елементами церковнослов'янської, а також польської, латинської, пізніше – російської мов» [2, с. 11]. Невипадковим є вибір саме текстів приватного листування як джерела дослідження, адже епістолярний жанр, що належав до ділового стилю, відображає тогочасне живе народне мовлення [6, с. 5–7], а ці документи «дають досить повне уявлення про соціальне розшарування українського народного й певною мірою літературного мовлення XVIII ст.» [6, с. 9].

Постановка завдання. Метою дослідження є визначити коло лексем з абстрактною семантикою в приватних листах XVIII ст. й проаналізувати їх семантичну і словотвірну структуру.

Виклад основного матеріалу. Абстрактна лексика в мові приватного листування XVIII ст. є доволі строкатою в семантичному плані та, згідно з нашими спостереженнями, представлена кількома різними за обсягом тематичними підгрупами, що всебічно характеризують життя авторів цих текстів, адже приватне листування стосувалося багатьох сфер людської діяльності.

Назви **опредметнених дій**, за нашими даними, є найбільш численними в аналізованих текстах. Такі іменники переважно позначають дії, які виконує людина, наприклад: *хочетъ, за прииздомъ свои(мъ) или в(ъ)предъ, за писаніємъ до я(с)неве(л)можного, мене за общий долгъ разорити в(ъ)конецъ* (1711 ПЛ 17); *до повороту моего з(ъ) Глухова* (1711 ПЛ 17); *моя втрата* (1717 ПЛ 22), пор. *Ему не без большой утрати было б* (1717 ПЛ 22); *для отобра(н)ня оста(т)ку своихъ недобранныхъ коней* (1718 ПЛ 24); *иногда на побуд(о)ку в(ъ)дари(ти) на ко(т)лѣ* (1720 ПЛ 26), *побудка* (СУМ VI 628) «дія за значенням побудити; сигнал до вставання після сну (у військових частинах, таборах)»; *виймъ родите(л)ски(м) моленіємъ* (1725 ПЛ 43); *при о(т)дачи же в(ъ) скорости оста(л)ни(х) денегъ* (1730 ПЛ 50) та ін.

Окремо варто розглянути значну кількість найменувань дій, пов'язаних із господарською, професійною діяльністю людини: *во вѣчное владѣніе даруемъ* (1718 ПЛ 25); *не вчинилисмо между собою з вашецѣ мспано(мъ) сове(р)шеного поракунку* (1719 ПЛ 25), *поракунок* (СУМ VII 249) «те саме, що розрахунок»; *по договоро(мъ) торгу* (1727 ПЛ 45–46); *ежели якій на продажѣ имѣетъся поблизу* (1730 ПЛ 51); *я учинилъ оплатку по облѣку* (1730 ПЛ 52), пор. *оплатки* (СУМ V 714) «грошові податки; сплата або збирання грошових податків»; *Будучи я на служ(е)бѣ* (1731 ПЛ 55); *исполненія в(ъ) гаченню греблѣ Гадяцкой* (1731 ПЛ 56) тощо.

Інокли трапляються найменування **узагальнених ознак**, наприклад: *получив(ъ)ши я вѣдомо(ст) непотѣшную о слабости здоровья его мило(сти) пна хоружого енера(л)ного* (1720 ПЛ 26); *в(ъ) цѣлости они(й) в(ъ) домъ его мило(сти) заве(з)ти* (1720 ПЛ 27); *виймъ родите(л)ски(м) моленіємъ при цѣло(сти) здоровья застаю* (1725 ПЛ 43); *Я те(ж), по свое(м) мнѣнію, тое быти за слушность узнаю* (1730 ПЛ 49); *для лучшей крѣпости* (1730 ПЛ 51); *тимъ греблѣ многую полегкость... учинилъ* (1731 ПЛ 56); *за що готовъ наочне невинно(ст) мою во время свое оправдати* (1731 ПЛ 56) тощо.

Одну з найбільших за обсягом тематичних груп абстрактної лексики в аналізованій період утворюють **назви почуттів людини**: *о(т) по(д)лости моя прислуги* (1714 ПЛ 19); *крайнего ради встиду моего* (1714 ПЛ 20), пор. *не без(ъ) стыда получаю* (1731 ПЛ 56); *съ доброй воли своей(,) а не с принуженья* (1718 ПЛ 25), пор. *воля* (СУМ I 735) «одна з функцій людської психіки, яка полягає насамперед у владі над собою, керуванні своїми діями й свідомому регулюванні своєї поведінки; бажання, хотіння»; *в какой любви консервуете мене, негодного* (1722 ПЛ 29); *Поисти(н)но сове(р)шенной моей о вбывтели с(т) ревно(с)ти* (1724 ПЛ 40); *сугубую печал(л) сле(з)ни(м) моймъ растворяю се(р)це(м)* (1720 ПЛ 26); *Надежду имѣлемъ чрезъ его* (1722 ПЛ 28–29); *узнав(ъ)ши в(ъ) се(м) и в про(т)чемъ обиди немалія* (1731 ПЛ 57) тощо.

Особливості фізичного стану людини також представлені в обстежених приватних листах окремою підгрупою абстрактних найменувань, наприклад: *вѣдомо(ст) непотѣшную о слабости здоровья* (1720 ПЛ 26); *того перешкодою била тяжкая хвороба моя* (1723 ПЛ 34); *дакъ тебе и до смерти злодѣемъ зватиму(т)* (1723 ПЛ 36); *за болѣзнію на означенно(мъ) стве(р)женномъ розиску по(д)писа(т) руки не зможе* (1725 ПЛ 44) тощо.

Крім того, поширеними виявилися також найменування **особливостей поведінки, вчинків людини**: *съ доброй воли своей(,) а не с принуженья* (1718 ПЛ 25); *Для лучѣей же вери и утверждения подъ именемъ, не вѣмѣючи писанія, крестомъ подѣписуемъ* (1718 ПЛ 25); *препосилаю усе(р)діе(,) дабы на потѣху и величїе дому вѣсти* (1720 ПЛ 27); *аще бы было стараніе више* (1724 ПЛ 40), пор. *всякое старан(ъ)е коло помянутой грѣблѣ ложилъ* (1731 ПЛ 56), пор. також *къ тому усе(р)дное ложить старат(е)ство* (1731 ПЛ 55); *И если то Константиний той, з(ъ) лег(ъ)коми(с)лности своей, у свой умъ тое узявѣ* (1723 ПЛ 38); *за вашеціну проступку сна моего Трофима же* (1724 ПЛ 39); *Теди на оное в(ъ) о(т)вѣтъ поко(р)ностію моею доношу* (1731 ПЛ 56) тощо.

Результати мовленнєвої та розумової діяльності людини представлені в обстежених приватних листах такими лексемами: *(в)казу вашо(з)о пнѣского не по(с)луше(н)* (1717 ПЛ 22), пор. *когда ука(з) зайде(т), зара(з) бы и вислали* (1725 ПЛ 43), пор. також *по моему приказу* (1731 ПЛ 56); *Для лучѣей же вери и утверждения подъ именемъ, не вѣмѣючи писанія, крестомъ подѣписуемъ*

(1718 ПЛ 25); *о(т) мене настав(ъ)ленія* (1720 ПЛ 26); *по письменномъ его жъ предложению* (1720 ПЛ 27); *листовни(й) мой одозвъ* (1722 ПЛ 28); *поради просячи* (1723 ПЛ 35); *хотячи зломилению твоему учинити задоси(т)* (1723 ПЛ 36); *Прежде сего времены била... гову(р)ка* (1729 ПЛ 48); *Я те(ж), по свое(м) мнѣнію, тоє бѣти за слушность узнаю* (1730 ПЛ 49); *не може(т) винайти бє(з) обявлен(ъ)я ему* (1730 ПЛ 51) тощо.

Найменування морально-етичних понять часто трапляються у творах аналізованого жанру, наприклад: *просити святой справе(д)ливости* (1711 ПЛ 17); *жеби на(м) не (с) кривдою бѣло* (1714 ПЛ 21); *Вашо(му) княжому сіяте(ль) ст(ъ)ву в(ъ)се(г)о добра зичливи(й) пріятель* (1717 ПЛ 24); *и на вашего ти жъ дому честъ и похвалу* (1722 ПЛ 29), пор. *оба в(ъ) чести своей обрѣтаю(т)ся* (1733 ПЛ 61); *из безчестію тебѣ буде* (1724 ПЛ 39) тощо.

Окремі абстрактні найменування в аналізованих пам'ятках позначають **особливості життя людини, стан, у якому вона перебуває**: *що ту(т) за бѣда була* (1714 ПЛ 19); *на потѣху и величіе дому вмѣсти* (1720 ПЛ 27); *потіха* (СУМ VII 411) «те, що розважає, веселить, смішить кого-небудь (про певне заняття, подію і т. ін.)»; *особливое мое в томъ естъ неблгополучіе* (1722 ПЛ 29); *Для яки(х) мѣръ ви его подали в(ъ) неволю?* (1724 ПЛ 39) тощо.

Частина абстрактів, зафіксованих у приватних листах, указує на **стосунки між людьми**: *законное принаемъ супружество* (1731 ПЛ 55); *его мл(с) ти такого пртел(с)тво завеси не намѣренъ* (1733 ПЛ 61).

Деякі абстрактні найменування називають поняття, пов'язані з **обрядовими діями**, виконуваними людиною, наприклад: *похоро(н) по тому небожчику* (1723 ПЛ 37); *Просили ... такой милос(ъ)ти, жеби не(р)ве в(ъ)ношен(ъ)не, яке ... при веселию, Фридрикевичу о(т)дали* (1723 ПЛ 38) тощо.

Специфіка розгляданих текстів, зокрема їх належність до ділового стилю, зумовила наявність у них **юридичної термінології** з абстрактним значенням, наприклад: *мушу о (с)вята(х) пре(к)лада(т) жалобу о то(м)* (1717 ПЛ 22); *жалоба* (СУМ II 505) «висловлення невдоволення з приводу чогось; офіційна заява, скарга на кого-, що-небудь з приводу неправильних або незаконних дій»; *указъ приводя во исполненіе* (1731 ПЛ 56); *в(ъ) разсмо(т)рение вишше(й) в(ъ) ла(с)ти ку на(д)лежащой кас(с)ации* (1731 ПЛ 57); *до високого его пнського ра(з)су(ж)дениѣ и до*

конє(ч)ной судебной децизии (1731 ПЛ 57); *буде(т) з канцелярии по(л)ковой резолюция* (1733 ПЛ 63) тощо.

Отже, абстрактні найменування в аналізованих творах утворюють доволі розгалужену в семантичному плані тематичну групу й засвідчують високий рівень розвитку лексичної системи української мови загалом.

Словотвірна структура абстрактних іменників характеризується доволі помітною різноманітністю. Найбільш продуктивним, за нашими спостереженнями, є віддієслівний і відприкметниковий словотвір.

Девербативи на позначення опредметнених дій, процесів творяться за допомогою кількох продуктивних суфіксів:

-j(e), -ij(e): *для взят(ъ)я* (1730 ПЛ 51); *за принятие* (1730 ПЛ 53); *владѣніе* (1718 ПЛ 25); *старан(ъ)е* (1731 ПЛ 56);

-Ю: *по торгу* (1727 ПЛ 46); *за прииздомъ* (1711 ПЛ 17); *до повороту* (1711 ПЛ 17); *втрата* (1717 ПЛ 22); *утрата* (1717 ПЛ 22); *указъ* (1731 ПЛ 56); *по приказу* (1731 ПЛ 56);

-анн(я), -енн(я): *на покупленіе* (1730 ПЛ 51); *в(ъ) гаченню* (1731 ПЛ 56); *отобра(н)ня* (1718 ПЛ 24); *о(т)дання* (1733 ПЛ 59);

-к(а): *побу(д)ка* (1720 ПЛ 26); *остановка* (1730 ПЛ 52); *оплатка* (1730 ПЛ 52); *поє(з)дка* (1733 ПЛ 63) тощо.

Інші віддієслівні похідні представлені поодинокими утвореннями, що не становлять виразних лексико-словотвірних типів, наприклад: *слу(ж)ба* (1731 ПЛ 55); *порахунку* (1719 ПЛ 25).

У відприкметниковій деривації спостерігається уніфікація словотворчих засобів, зокрема найбільш продуктивним виявився лексико-словотвірний тип на **-ость**, наприклад: *о слабости* (1720 ПЛ 26); *в(ъ) цѣлости* (1720 ПЛ 27); *слушность* (1730 ПЛ 49); *для крѣлости* (1730 ПЛ 51); *ласкавости* (1730 ПЛ 51); *невозмо(ж)но(ст)* (1733 ПЛ 61) тощо.

Мотиваційною базою окремих абстрактів зрідка є іменники. Такі похідні, за нашими даними, не утворюють в українській мові аналізованого періоду продуктивних лексико-словотвірних типів, наприклад: *неблгополучіе* (1722 ПЛ 29); *неволя* (1724 ПЛ 39); *гову(р)ка* (1729 ПЛ 48); *супружество* (1731 ПЛ 55); *пртел(с)тво* (1733 ПЛ 61).

Отже, словотвірна структура абстрактних іменників, зафіксованих у приватних листах XVIII ст., демонструє доволі чітко визначене коло дериваційних засобів у віддієслівному й

відприкметниковому словотворі. Десубстантиви, згідно з нашими спостереженнями, трапляються як виняток.

Висновки і пропозиції. Абстрактні іменники становлять вагомий шар словникового складу української мови XVIII ст. В обстежених приватних листах такі номени семантично пов'язані переважно з людиною, її життям і діяльністю. Антропоцентричний характер аналізованої тематичної групи, певно, зумовлюється особливістю розгляданих текстів – творів ділового стилю, у яких найбільшою мірою представлена жива народна мова XVIII ст., адже документи репрезентують особливості приватного й господарського життя людини, її ділових стосунків, взаємин із родичами, друзями, сусідами тощо.

Абстрактна лексика в зазначених текстах широко представлена кількома тематичними

підгрупами, що відбивають особливості життя, мислення, світогляду людини: назви опредметнених дій, узагальнених ознак, почуттів людини, її фізичного стану, найменування особливостей поведінки і вчинків індивіда, результатів його мовленнєвої та розумової діяльності. Абстракти інших тематичних підгруп трапляються рідше, зокрема назви морально-етичних понять, особливостей життя людини, стану, в якому вона перебуває, міжособистісних стосунків. Варто зазначити, що виявлені тематичні підгрупи є доволі однотипними для більшості приватних листів.

Словотвірна структура засвідчує про цілком сформовану в дериваційному плані групу слів переважно віддієслівного (з суфіксами **-j(e)**, **-ij(e)**, **-анн(я)**, **-енн(я)**, **-к(а)**) та нульовим формантом і відприкметникового походження (на **-ость**).

Список літератури:

1. Гордійчук О. В. Традиція дослідження абстрактної лексики в українському мовознавстві. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Філологічні науки (Мовознавство)»*. 2016. Т. 189. С. 7–11.
2. Карпова В. Л. Проблеми вивчення історії словникового складу мови. *Історія української мови. Лексика і фразеологія*. Київ: Наукова думка, 1983. С. 5–14.
3. Медведовська Н. В. Розвиток абстрактної лексики в ранньонімецькій мові (на матеріалі полемічних текстів XVII ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Київ, 2003. 20 с.
4. Микитюк О. Р. Українські абстрактні іменники в загальноживаній і терміній лексиці: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / Державний університет «Львівська політехніка». Львів, 1997. 282 с.
5. Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови / АН України. Ін-т української мови. Київ: Наукова думка, 1992. 416 с.
6. Передрієнко В. А. Передмова. *Приватні листи XVIII ст.* Київ: Наукова думка, 1987. С. 5–16.
7. Піскозуб З. Ф. Семантичні та функціональні властивості абстрактних іменників французької мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 «Романські мови». Київ, 2003. 24 с.
8. Полнога Л. М. Абстрактна лексика. *Українська мова: енциклопедія*. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 7–8.
9. Полнога Л. М. Українська абстрактна лексика XIV – першої половини XVII ст. Київ: Наукова думка, 1991. 240 с.
10. Сіроштан Т. В. Іменники з абстрактним значенням у лексичній системі праслов'янської мови. *Знакові величини у формуванні лінгвального образу світу українців: монографія*. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Богдана Хмельницького, 2017. С. 91–111.
11. Тома Н. М. Семантико-стилістичні параметри функціонування абстрактної лексики у творах Петра Могили: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2011. 227 с.
12. Шадура В. О. Абстрактна лексика. *Питання східнослов'янської лексикографії XI – XVII ст.*: матеріали симпозиуму. Київ: Наукова думка, 1979. С. 89–90.

Умовні скорочення назв джерел:

- ПЛ – Приватні листи XVIII ст. / підгот. до видання В. А. Передрієнко. Київ: Наукова думка, 1987. 176 с.
СУМ – Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

АБСТРАКТНАЯ ЛЕКСИКА УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА XVIII В. (НА МАТЕРИАЛЕ ЧАСТНЫХ ПИСЕМ)

Статья посвящена изучению лексико-семантических особенностей и словообразовательной структуры абстрактной лексики в украинском языке XVIII века на материале частных писем. Тексты эпистолярного стиля отражают живую народную речь того времени. Установлено, что абстрактная лексика широко представлена несколькими тематическими подгруппами, отражающими особенности жизни, мышления, мировоззрения человека. Наиболее распространенными оказались названия

действий, обобщенных признаков, чувств человека, его физического состояния, наименование особенностей поведения и поступков, результатов речевой и умственной деятельности человека. Словообразовательная структура свидетельствует о вполне сложившейся в деривационном плане группе слов преимущественно отглагольного и адъективного происхождения.

Ключевые слова: абстрактная лексика, тематическая группа, семантическая структура, словообразовательная структура, суффикс, частная переписка.

ABSTRACT VOCABULARY OF UKRAINIAN LANGUAGE OF XVIII CENTURY (ON THE MATERIAL OF PRIVATE LETTERS)

The article is devoted to the study of lexical and semantic features and the word-formation structure of abstract vocabulary in the Ukrainian language of the XVIII century on the basis of private letters. The texts of the epistolary style reflect the living folk speech of that time. It has been established that abstract vocabulary is widely represented by several thematic subgroups that reflect the characteristics of a person's life, thinking, and world outlook. The most common were the names of actions, generalized signs, feelings of a person, his physical condition, the name of features of behavior and actions, results of speech and mental activity of a person. The word-formation structure testifies to the group of words that has prevailed in the derivational plan, mainly of the verbal and adjective origin.

Key words: abstract vocabulary, thematic group, semantic structure, derivational structure, suffix, private correspondence.

Топчий Л. М.

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ВИЯВИ ПАРЦЕЛЯЦІЇ У ТВОРІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «ВІЧНИК. СПОВІДЬ ДУХУ»

Статтю присвячено дослідженню парцельованих конструкцій, які проаналізовано на матеріалі твору Мирослава Дочинця. Виокремлено найтиповіші структурні види парцельованих сегментів. З'ясовано їх емоційно-експресивний потенціал у тексті. Виявлено специфічні функції парцелятив у мовній тканині твору. Установлено, що розглянуті конструкції розчленованого синтаксису є характерною ознакою ідіостилю письменника.

Ключові слова: парцельовані конструкції, розчленований синтаксис, сегмент, стилістична функція.

Постановка проблеми. У межах лінгвостилістичних студій ХХІ ст. актуальним є вивчення стилістичних прийомів, що стають засобом інтенсифікованої виразності елементів мови, експресивності яких закладена в граматичній структурі. До парадигми фігур експресивного синтаксису входить і парцеляція як активно вживаний процес у мові. Парцельовані конструкції є досить регулярними в сучасній літературній мові, тому вже стали тенденцією розвитку сучасного синтаксису. Цей мовний феномен, видозмінюючи структуру тексту, інформативно акцентуючи сегментовану частину, творить експресивний зміст висловлення, стає одним із засобів увиразнення тексту. Відповідно, це явище набуває все більшого поширення та являє собою актуальну проблему дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поле наукових пошуків із питань сутності самого засобу парцеляції формують праці таких зарубіжних і вітчизняних дослідників, як Л. Щерба, В. Матезіус, Ш. Баллі, О. Єфремов, Н. Шведова, В. Белашапкова, Ю. Ванников, В. Федонюк, О. Сковородников, Є. Іванчикова, Г. Акімова, Н. Арутюнова, А. Загнітко, Н. Плющ, О. Андрієвська, Н. Формановська й ін.

Природа парцеляції та особливості функціонування її розглядалися на матеріалі української, російської, французької, німецької, чеської й інших мов. Як синтаксичний засіб актуалізації елементів прагматично-комунікативного рівня мовлення це явище в структурно-граматичному і стилістичному планах досить повно досліджено в численних працях (Є. Іванчикова, А. Сково-

родников, М. Кравченко, С. Марич, Л. Конюхова, Н. Конопленко, З. Денисенко, М. Реуцький та ін.). Проблему парцелювання складносурядних речень розглянуто в наукових розвідках Т. Сербіної, О. Звереві, Н. Івкової й ін. Як стилістичний засіб експресивності художнього тексту розглядають це явище В. Ачилова, У. Гринишин, Т. Буйницька та ін., стилістичні функції парцельованих речень – об'єкт дослідження С. Марич, парцеляцію в українському поетичному мовленні другої половини ХХ ст. в дисертаційному дослідженні аналізує Т. Шевченко. Парцелювання складнопідрядних речень зі структурно-граматичного й функціонально-стилістичного боку на матеріалі мови художніх і публіцистичних текстів досліджено Н. Рибаквою, Л. Конюховою, Н. Івковою та ін. Текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій викладений у дисертаційному дослідженні Н. Конопленка.

Отже, у мовознавчій практиці цьому явищу сучасного синтаксису приділено достатньо уваги, проте, попри значну кількість праць із поставленої проблеми, представлений мовний феномен ще не отримав належного опрацювання.

Постановка завдання. Актуальність роботи зумовлена тим, що наукових розвідок щодо функціонально-стилістичного вияву парцельованих побудов як синтаксичних експресем у мовотворчості Мирослава Дочинця, лауреата Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка в галузі літератури, до цього часу ще майже не існує. Предметом дослідження є парцельовані конструкції, зібрані методом суцільної вибірки з твору письменника «Вічник. Сповідь на перевалі духу».

Метою розвідки є спроба проаналізувати в художньому дискурсі автора функціонально-стилістичні властивості цієї «синтаксичної універсали мовлення» (О. Селіванова), частотність використання якої дає змогу стверджувати, що явище парцелювання є прикметною ознакою індивідуального стилю мовлення письменника.

Мета зумовлена розв'язанням таких завдань: виокремити найтипівші структурні типи парцельованих побудов і їх конструктивні особливості в мовній тканині твору автора, з'ясувати емоційно-експресивний потенціал і функціонально-стилістичну специфіку парцельованих частин у творчому доробку письменника.

Виклад основного матеріалу. У мовознавчій практиці парцеляція залишається актуальним питанням дослідження. Своїми витоками сягає теорії актуального членування речення (В. Матезіус). Ш. Баллі назвав це явище «дислокація». Аналіз парцельованих конструкцій розпочинався О. Пешковським та О. Шахматовим, які трактували цей феномен як неповне речення, Л. Щерба, В. Виноградов – як приєднувальні конструкції. Сам термін «парцеляція» одним із перших застосував О. Єфремов, під ним розумілося явище розчленування єдиної граматичної цілісності на дві частини, базову й парцелят. Цієї думки дотримуються більшість мовознавців. Так, О. Селіванова дає таке розуміння: парцеляція (від фр. *parcelle* – частинка) – синтаксична універсалия мовлення, що передбачає побудову повідомлення шляхом розділення речення на кілька самостійних висловлень, інтонаційно та графічно відокремлених, проте єдиних за змістом. Парцельовані висловлення комунікативно виділені, переважно є ремою в загальному змісті події [1, с. 449]. О. Іванчикова під парцеляцією розуміє певний прийом експресивного синтаксису письмової літературної мови, сутність якого полягає в розчленуванні синтаксично зв'язного тексту на інтонаційно відокремлені відрізки, що маркуються крапкою [2, с. 282]. Це явище детально розглянуто на інтонаційному рівні будови мови. Так, Н. Плющ, підкресливши відносність інтонаційної самостійності частин парцельованої конструкції, зазначила, що парцельована синтаксична одиниця має характерний переривчастий ритм, де звучання кінцевого складу базової частини скорочується, а завершення тонального контуру продовжується на складах парцелята [3, с. 70–71]. А. Сковородников цю експресему репрезентує як «стилістично маркований інтонаційно-розчленований мовленнєвий варіант єдиної синтаксичної

структури речення» [4, с. 127]. Н. Шведова визначає парцеляцію як «інтонаційне – а дуже часто й позиційне – вичленування словоформи або словосполучення, за якого цей вичленуваний і винесений у кінець елемент набуває інтонаційного контуру й інформаційного навантаження самостійного висловлення» [5, с. 621–622]. В. Ачилова характеризує явище парцеляції як засіб актуального членування тексту й один із прийомів його організації [6, с. 31]. Отже, підсумовує О. Станіслав, у всіх лінгвістичних школах поняття парцеляції зводиться до таких основних моментів: це синтаксичний процес, сутність якого полягає в розчленуванні на самостійні одиниці єдиного синтаксичного цілого; парцельована конструкція складається і парцеляту (що містить тему висловлення) та базової частини (що становить рему); це явище, яке з плином часу набуває все більшого поширення [7, с. 378].

Сам термін, який є досить уживаним у лінгвістичній літературі, має різні синонімічні номінації. Так, поряд із ним уживаються терміни «сегментація» (Ш. Баллі, О. Реферовська), «відкриті (зсунуті) конструкції» (В. Виноградов), «приєднувальні конструкції» (В. Гак, О. Реферовська), «ізоляція» (Є. Ризель, Є. Шендельс), «сепаратизація» (О. Андрієвська), «структурне спрощення» (О. Іванчикова), «приєднання» (О. Колесніков).

У художньому дискурсі Мирослава Дочинця парцельовані конструкції різняться структурними ознаками, ступенем близькості базової структури й парцеляту, емоційно-експресивною насиченістю та функціональним виявом.

У мовній тканині твору досить поширеним стає це явище серед однорідних членів речення, зокрема найактивніше парцелюються однорідні присудки: *«Дерев'яними рогачками я розчищав про пліщини довкола сухарин, що густо стриміли в небо. Обкладав їх хмизняком і підпалював»* (с. 118) або *«Ще й додому ввечері тягнув плетінки лісового добра. Тут же нанизував в'язанки грибів. Під рукою завжди мав дерев'яні дротики з крем'яним вістряем. Їх прицільно метав у живність, що загаялася в димному чаду. Те, що вполював, пік на тліючій колоді»* (с. 19). Засіб парцелювання однорідних присудків, спрямований на увиразнення чогось, створює ефект динамізму, стрімкості подій, що відбуваються у творі, а отже, виконує емоційно-експресивну функцію.

Митець слова послуговується й таким прийомом, як повторення компонентів, що зазнають сильнішого акцентування та емоційного сприйняття. Так, парцеляція повторюваного присудка,

який ще може поширюватися однорідними членами, що, у свою чергу, розширює комунікативно-прагматичну базу парцелята, виконує функцію експресивного повідомлення і стає засобом внутрішньореченнєвої актуалізації, способом створення емоційного ефекту: «*Я й сам голосно гукав у сурму долонь, вітаючи сонце, зустрічаючи новий день – новий дарунок земної гостинності. Гукав у хмари, в мохнаті груди гір, і верхи сліпучі м'яко вертали мої ключі, стелили долиною, гасили в сонні чагарі*» (с. 116). У проаналізованому матеріалі виявлено й такий прийом, як використання парцелята неповної побудови з імпліцитним присудком, пропуск якого створює ефект навмисної недовомовленості й концентрації уваги читача, що є, на нашу думку, свіжим витвором творчості автора: «*І писати слід простими, ваговитими й дзвінкими словами. Як той гранослов-німець*» (с. 154).

У мовній тканині Мирослава Дочинця спостерігаємо парцелювання й другорядних членів речення, нерідко з їх повторенням у парцелюваній частині, що зумовлено, на нашу думку, контекстом і конкретно авторською інтенцією. Пор.: «*Тепер я не мав до нього ні грона ненависти. Лише жалість. Жалість від того, що н'яна привереда пересиченого огира потоптала кілька доль*» (с. 151). Прийом повторення означуваного слова з базового речення в парцелюваній частині створює ефект «деталізації, уточнення», розкриває змістовий бік базової частини парцелюваної побудови, розгортає динаміку роздумів, а отже, виконує функцію інформативного повідомлення. Пор.: «*Ті очі й зараз передо мною – чорні, з кривавими цятками. Очі птаці, що чує свою кончину*» (с. 9). Тенденція повтору тотожних одиниць стає засобом посилення образно-стилістичного ефекту висловлення. Завдяки гнучкості синтаксису української мови, письменник, використовуючи прийом ланцюгового розташування парцелятивів із повторюваними елементами, майстерно вибудовує оригінальні конструкції: «*Тим часом світ перемелювали жорна безбарвного часу. Немилосердні жорна. Від них не міг уберегтися ніхто. Навіть ті, хто хоронився за кам'яною стіною. Гай-гай, про оту стіну я й донині не годен спом'янути без здригання. Стіну плачу мого...*» (с. 204). Як свідчить матеріал, через використання нанизуваних парцелятивів, у яких імплікується емоційний стан автора, реалізується емоційно-впливова функція.

Функціональною активністю вирізняється парцелювання означень, унаслідок чого відбувається «фразовий розрив атрибутивних зв'язків»

[8, с. 297] слів, які були найміцнішими: «*Сама вона лежала під білою веретою. Нерухома і бліда*» (с. 203) або «*І була ніч. Літєнна і напахчена матіолою*» (с. 164). Таке розчленування цілісної реченнєвої структури слугує засобом емоційно-експресивного увиразнення індивідуальної ознаки, її виокремлення, яка виражена парцелятом. Пор.: «*З ліщини звисав шкіряний підсумок. Обимуляний і всохлий, із закіпїлим іржею замочком*», «*Із землі стримів стовпець. Загострений людською рукою!*» (с. 150).

Отже, парцелювання другорядних поширювачів спричинено, на нашу думку, прагненням автора емоційно актуалізувати інформацію, вміщену в парцелюваний компонент, що дає підстави для реалізації парцелюваною конструкцією виконувати функцію експресивно-видільну.

Аналізований матеріал свідчить, що в мові твору Мирослава Дочинця не менш уживаним є прийом парцелювання складних речень, зокрема складнопідрядних конструкцій. Стилістично вагомим стає парцелювання складносурядних одиниць із єднальним сполучником *і*, активність яких, на думку І. Завальнюк, пов'язана з «придатністю цього сполучника відтворювати розчленований виклад, передавати його динамізм» [8, с. 303]. Наприклад: «*Ті згуки моторошно лягали в мертву тишу. І я боявся їх рахувати*» (с. 204). У наведеному прикладі синсемантичність парцелята підкреслює займенник *їх*, який містить фрагмент змісту головної частини, підтримує структурний і граматичний зв'язок із нею. За нашими спостереженнями, у досліджуваному матеріалі експресивність синтаксису мови письменника досягається й через парцелювання складносурядних речень зі сполучником *але*, де на тлі протиставлення друга частина набуває нової змістової значущості – авторського філософського висновку про життєві реалії. Пор.: «*Гриб, як і чоловік, любить простір, тепло і воду. Але при цьому криється і від сонця, і від вітру, і від чужого ока*» (с. 98–98). Як бачимо, парцелят, виокремлюючи актуальний компонент висловлення, реалізує передусім функцію інформаційного поглиблення.

Чільне місце в мовній тканині твору посідають складнопідрядні речення з парцелюваними детермінантними підрядними частинами, зокрема парцеляти зі значенням причини, мети, допустовості. Їх частотне використання зумовлено, на нашу думку, особливим комунікативним завданням письменника актуалізувати змістову насиченість парцелюваного сегмента. Із цього приводу Н. Конопленко зауважує, що наявність таких кон-

струкції пояснюється тим, що «головна і залежна частини перебувають у вільному необов'язковому і непередбачуваному смислового відношенні» [9, с. 112].

Переважає парцелювання сегментів, які за змістом тотожні підрядній детермінантній частині зі значенням причини, де найактивнішим сполучним засобом поєднання сегментованих частин є сполучник *бо*. Наприклад: «Потім вертався. Бо навіть інструмент, буває, кориться роботі» (с. 88) або «А може, нігда з нього не виходила. Бо тут нам дихається волею, тут живе наша краса, наша казка, тут наші скарби» (с. 101). Як бачимо, змістова значущість парцельованого сегмента, підсилена імпліцитним філософським задумом, деавтоматизує сприйняття висловлення, емоційно акцентує вміщену в нього інформацію. Увиразнюючи значеннєві відтінки, парцельовані частини є стилістично забарвленими й виконують у творі передусім комунікативно-прагматичну функцію.

Частотними є й парцельовані конструкції, наближені до складнопідрядних речень із підрядною частиною зі значенням мети: «Дзвонило на утрень, коли я збирався, – і з серця виснувалася павутина світлого жалю і зачепилася за шпичасту дзвіницю. Аби покликати мене перегодом сюди знову» (с. 160), із семантикою допустовості: «Місцеві горяни не те що самі люди не потикаються, ба навіть худобу не пасуть поблизу. Хоч ягоди там родять дуже рясно, а гриби найбільші і дерева ростуть такі, які ніде довкола...» (с. 152).

Реалізація стилістичної експресивно-видільної функції характерна для складнопідрядних речень із парцельованою прислівною підрядною частиною, зокрема з підрядною означальною. Наприклад: «На ній було почеплено мідний знак оленя і перо сойки. Чисто схоже на те, з якого тішилася юна Терка» (с. 153). У наведеному прикладі парцельований сегмент розширює інформацію означуваного слова базової частини, через що реалізується функція інформативної конкретизації змісту головної частини.

Аналізований матеріал свідчить, що здатність до парцелювання виявляють і складнопідрядні багатокомпонентні конструкції, регулярність яких, на нашу думку, пояснюється намаганням

автора надати більшої значеннєвої ваги парцельованій частині, афективно підкреслити найважливіші фрагменти повідомлення, найповніше актуалізувати зміст парцельованих частин. Регулярною, за нашими спостереженнями, є парцеляція багатокомпонентних речень із однорідною супідрядністю: «І нікуди й ніколи ми звідси не рушимо. Бо лежимо тут не кістьми, а серцем. Бо лішиє своє лико, ніж чужий ремінь» (с. 8). Як бачимо, у другій частині автором подається особлива для нього інформація, яку він прагне актуалізувати. Вияв експресивної оцінності, реалізації авторського *Я* спостерігаємо й у разі парцелювання контамінованих складнопідрядних речень. Пор.: «І смисл усього письма в тому, щоб укріпити в людині дух доброчесності – найбільше з благ. Щоб покликати людину на пробіск світла в чорноті. Бо той, хто творить, шукає підпору в Творця» (с. 154). Помітно, що парцеляти, виконуючи інформативно-підсилювальну функцію, у мовній тканині твору створюють ефект експресивізації контексту, фокусують важливі у змістовому плані фрагменти дійсності.

Висновки і пропозиції. Отже, парцеляція – один із прийомів актуалізації, експресивізації повідомлення. Як свідчить проведений аналіз, мовна картина твору Мирослава Дочинця характеризується високою частотністю використання парцельованих конструкцій. Парцеляція синтаксичних одиниць у художньому дискурсі автора є маркером суб'єктивації повідомлення: письменник через парцельовану частину намагається подати особливу, в його баченні, інформацію, актуалізувати її значущість і вагомість, посилити вплив на емоційну сферу читача. І хоч такий спосіб увиразнення мовлення й не є новим явищем, але в прозі Мирослава Дочинця він набуває інноваційного характеру, стає прикметною ознакою ідіостилу письменника. Перспектива подальшого дослідження парцеляції як явища розчленованого синтаксису вбачається у виявленні сутності, статусу й тенденцій розвитку цього експресивного засобу синтаксису, у з'ясуванні його структурної організації, критеріїв класифікації парцельованих структур, у розкритті аспектів та особливостей функціонування парцеляції в різножанрових текстах.

Список літератури:

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля; Київ, 2006. 716 с.
2. Иванчикова Е. А. Парцелляция, её коммуникативно-экспрессивные и синтаксические функции. Русский язык и советское общество. Морфология и синтаксис современного русского литературного языка. Москва, 1968. С. 280–298.
3. Плющ Н. П. Парцелляция как засіб експресивного синтаксису. Українська мова і література в школі. 1981. № 1. С. 68–71.

4. Сковородников А. П. О соотношении понятий «парцелляция» и «присоединение» (на материале русского литературного языка). Вопросы языкознания. 1978. № 1. С. 118–129.
5. Грамматика современного русского литературного языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва: Наука, 1970. 767 с.
6. Ачилова В. П. Парцеляція як один із прийомів експресивного синтаксису. Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». 2011. Том 24 (63). № 1. Ч. 2. С. 25–31.
7. Станіслав О. Проблема парцеляції у сучасній лінгвістичній науці. Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»: у 2 ч. Кіровоград, 2012. Вип. 105 (1). С. 377–381.
8. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти: монографія. Вінниця: Нова книга, 2009. 400 с.
9. Конопленко Н. А. Текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Донецьк, 2007. 20 с.

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ПРОЯВЛЕНИЯ ПАРЦЕЛЯЦИИ В ПРОИЗВЕДЕНИИ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦА «ВИЧНИК. СПОВІДЬ ДУХУ»

Статья посвящена анализу парцеллированных конструкций, проанализированных на материале произведения Мирослава Дочинца «Вичник. Сповідь духу». Выделены типичные структурные виды парцеллированных сегментов. Определен их эмоционально-экспрессивный потенциал в тексте. Выявлены функции парцеллятов в языковой картине произведения. Установлено, что проанализированные конструкции расчлененного синтаксиса являются характерной особенностью идиостиля писателя.

Ключевые слова: парцеллированные конструкции, расчлененный синтаксис, сегмент, стилистические функции.

FUNCTIONAL AND STYLISTIC PROOFS OF PARCELING IN THE WORK “VICHNYK. SPOVID DUKHU” BY MYROSLAV DOCHYNTSA

The article is devoted to the analysis of parcelized costructures, analyzed on the material of the work of Myroslav Dochyntsa “Vichnyk. Spovid dukhu”. Typical structural types of parcelised segments are distinguished. Their emotional and expressive potential in the text is determined. The functions of parcels in the language painting of the work are revealed. It has been established that the analyzed constructions of the dismembered syntax are a characteristic feature of the writer’s idiostyle.

Key words: parcelised constructions, dismembered syntax, segment, stylistic functions.

Чуєшкова О. В.

Українська інженерно-педагогічна академія

СТРАТЕГІЯ ФЕМІНІЗАЦІЇ ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК ТВОРЕННЯ ГЕНДЕРНОТОЛЕРАНТНОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ)

Статтю присвячено розглядові стратегії фемінізації як одного з ключових чинників творення гендернотолерантної мови. Відзначено значну питому вагу фемінітивів в інтернет-дискурсі. Наголошено, що найвищий рівень продуктивності має суфікс -к(а), високий рівень частотності мають суфікси -иц(я) та -ин(я). Зафіксовано окремі випадки непослідовного вживання фемінітивів, неправомірного використання прикладкових конструкцій із фемінітивами.

Ключові слова: гендернотолерантна мова, інтернет-дискурс, реформування мови, стратегія фемінізації, фемінітив.

Постановка проблеми. На сучасному етапі стрімкого розвитку набуває гендерна лінгвістика – новий мовознавчий напрям, представники й представниці якого досліджують гендерні аспекти мови й мовлення за допомогою лінгвістичного поняттєвого апарату. Одним із важливих завдань лінгвогендерологів є творення й дослідження мови, вільної від сексизмів, андроцентризму й будь-яких інших дискримінаційних форм і смислів. Основна причина появи гендернотолерантної мови як складника літературної полягає в тому, що остання не встигає за тими соціальними змінами, що відбуваються в суспільстві, тому потребує певного реформування в рамках відповідної мовної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблематика перебуває в полі зору таких дослідників, як О. Малахова, О. Тараненко, А. Нелюба, М. Гінзбург, Я. Пузиренко, Л. Ставицька та багато інших.

Акцентуємо, що сучасна українська мова, зокрема, у сфері фіксації є переважно гендернотолерантною. Так, більшість тлумачних словників значну кількість іменників – назв посад, професій, роду діяльності – подають тільки в чоловічому роді. На цих же засадах перебувають й автори підручників і посібників, укладачі класифікаторів професій [6; 38; 39]. Те саме стосується й чинного донедавна правопису. В українському фейсбукові навіть започатковано флешмоб із вимогою до правописної комісії, яка працювала впродовж 2015–2018 рр., легалізувати фемінітиви. Ініціювала його репортерка Громадського

радіо А. Море [23]. У новій редакції Українського правопису, схваленого Кабінетом Міністрів 22 травня 2019 року й розміщеного на сайті Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні Національної академії наук України, нарешті з'явився пункт про фемінітиви. І хоча автори наголошують на тому, що це електронна версія й у ході підготовки до друку можливі деякі видавничо-редакційні корективи, сподіваємося, що пункт про фемінітиви залишиться незмінним.

Як зазначається в спеціальних дослідженнях [26, с. 471], прихильники мовного планування мають різні погляди щодо заходів, які варто вжити: від незначних змін наявних у мові форм до більш радикальних. Останні передбачають семантичні зміни, творення неологізмів, розвиток альтернативних дискурсів, орієнтованих на жінок, тощо.

Постановка завдання. На думку науковців [4; 18; 22; 35], шляхами творення гендернотолерантної мови є стратегії фемінізації та статевої нейтралізації. Перша полягає в реформуванні мови шляхом послідовного вживання фемінітивів, друга – у нейтралізації граматичного роду, зокрема, завдяки збірним поняттям, словам спільного роду тощо. Для реалізації того чи того з двох основних шляхів мовного забезпечення недискримінованої номінації осіб структура різних мов надає різний ресурс можливостей. Українській мові притаманні обидві стратегії, які реалізуються так: використанням наявних фемінітивів та утворенням нових; одночасним використанням паралельних форм і жіночого, і чоловічого роду; використанням збірних іменників та описових конструкцій.

Мета статті – дослідити творення й використання фемінітивів в українському мовному просторі на матеріалі інтернет-дискурсу, оскільки саме цей «полігон випробувань мовних одиниць найрухливіший і найчутливіший до будь-яких змін суспільного середовища» [37, с. 142]. До аналізу залучені численні дописи в мережі Facebook, а також публікації в різноманітних інтернет-виданнях.

Виклад основного матеріалу. Як свідчать наукові розвідки [4; 5; 6; 25], для творення фемінітивів сьогодні використовують кілька найпродуктивніших суфіксів, зокрема **-к(а)**, **-иц(я)**, **-ин(я)**, **-ес(а)**. Саме ці чотири суфікси подано й у новій редакції правопису. У пункті 4 § 32 зазначено: «За допомогою суфіксів **-к-**, **-иц(я)**, **-ин(я)**, **-ес-** та ін. від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі» [36, с. 27].

Проведене дослідження засвідчило активне використання суфіксів **-к(а)**, **-иц(я)**, **-ин(я)**, натомість лексем із суфіксом **-ес(а)** ми не зафіксували. Усього в процесі роботи вилучено 84 номінації з більше ніж 120 контекстів.

Згідно з новим правописом, суфікс **-ин(я)** сполучаємо з основами на **-ень**: *кравчиня, плавчиня, продавчиня*, на приголосний: *майстриня, філологиня, бойкиня, лемкиня* [36, с. 27]. Про високий рівень частотності цього суфікса пише А. Нелюба [25, с. 195–197]. Дібраний матеріал підтверджує спостереження науковця. Ми зафіксували чотирнадцять номінацій із цим суфіксом. Так, трьома контекстами репрезентована лексема **політикиня й фахівчиня**, двома – **психологиня**, напр.: «Бо обговорення, виявляється, стане головною справою квітня, як показує астропрогноз, складений нашою **фахівчиною** з зірок і планет (тут і далі виділення наше – О. Ч.) [7]; «Вагітність і пологи: історії трьох жінок коментують **фахівчині**» [1]; «Але ніхто з тих фахівців не впорався з цим завданням так добре, як **психологиня** і **фотомисткиня**-аматорка Natalya Solodkina» [13]; «**Політикиня** взяла участь у заході, присвяченому питанням жіночлідерок» [28] тощо. Решта номінацій, зокрема **фотомисткиня, йогиня, фотографиня, гравчиня, радіологиня, філософиня, електрикиня, критикиня, соціологиня, членкиня, філологиня**, представлені лише одним контекстом кожна, пор.: «Є серед нас **йогині**», дівчата?» [8]; «**Гравчиня** львівської «Галичанки» Анастасія Баранович на день стала вихователькою у дитсадку» [20]; «Тато флорист, а мама **електрикиня**» [24]; «До Міжнародного дня праці ми вирішили нагадати дослідження **соціологині** Оксани Дутчак» [14]

тощо. На сторінці інтернет-ресурсу *ukrainky.com* знаходимо неологізм **книгиня**: «Прохання віднині, паняночки, звертатися одна до одної не інакше, як... **книгиня** #новеслово – жартівливе: так назвемо дівчат, які люблять читати книги» [10]. Ремарка «жартівливе» до слова **книгиня**, як і подане в лапках слово **йогиня** (див. вище), свідчить про їх неусталеність, проте поява таких неологізмів дає змогу прогнозувати подальші словотворчі процеси за участю суфікса **-ин(я)**.

Зазначимо, що на цьому сайті є окрема рубрика про нові слова, але переважна кількість неологізмів – іншомовного походження, напр.: *мюзле, фріссон, плоггінг, прескевю, свайп, крос-краватка* тощо (доцільність уживання й нормативність наведених прикладів становлять предмет окремого аналізу).

Суфікс **-иц(я)**, згідно з новою редакцією правопису, рекомендовано приєднувати до основ на **-ник** та **-ень**: *верстальниця, набірниця, порадиниця, учениця* [36, с. 27]. За спостереженнями А. Нелюби [25, с. 194], в українській мові суфікс **-иц(я)** здавна виявляв високу продуктивність, що підтверджує й проведений аналіз. Так, ми зафіксували 16 номінацій. Найбільшу частотність має лексема **представниця** (шість контекстів), пор.: «Керсті Кальюлайд ... працювала **представницею** Естонії в Європейській рахунковій палаті» [17]; «Коментуючи ці ініціативи, **представниця** МЗС Росії Марія Захарова сказала, що заява українського президента – «чергова показова акція, спрямована на те, щоб справити враження на своїх західних покровителів» [19] тощо. Двома контекстами репрезентовані номінації **науковиця й керівниця**: «20 успішних **науковиць** допомагатимуть старшокласницям та студенткам у профорієнтації» [9]; «А ще раніше, з 2002 по 2004 роки, обіймала посаду **керівниці** електростанції» [17]. Лексеми **захисниця, переможниця, підприємниця, радниця, заступниця, співрозмовниця, засновниця, чиновниця, учасниця, очільниця, винахідниця, літературознавиця, урядовиця** мають найменшу частотність (по одному прикладу), пор.: «**Урядовиця** провела зустріч з головою правління Національного демократичного інституту Мадлен Олбрайт» [28]; «**Співрозмовниця**, котра наполегливо й професійно обстоює права жінок» [2] тощо.

Суфікс **-к(а)** має найвищий рівень продуктивності й, на думку науковців [25], за всіма словотвірними ознаками зберігатиме свої позиції так само в майбутньому. Він є найуживанішим, оскільки поєднується з різними типами основ: *авторка,*

дизайнера, директорка, редакторка, співачка, студентка, фігуристка тощо [36, с. 27]. Деякі фемінітиви із цим суфіксом і справді з'явилися в мові порівняно недавно, чого не можна сказати про саму словотворчу модель. Так, С. Семенюк, аналізуючи словотвірну підсистему фемінітивів до чоловічих особових назв за соціальним станом, стверджує, що номінації з названим суфіксом є доволі давніми в українській мові й виявлені в усіх функціональних стилях сучасної української мови [27, с. 66–67].

Ми зафіксували 54 лексеми із суфіксом **-к(а)**. Найвищу частотність має лексема *міністерка* (8 контекстів), трьома контекстами представлені номінації *депутатка*, *докторка*, *президентка*; двома – *юристка*, *авторка*, *професорка*, *віцепрем'єрка*, *співачка*, *редакторка*, *канцлерка*, *директорка*, *прем'єр-міністерка*, *амбасадорка*, одним – лексеми *снайперка*, *танкістка*, *лікарка*, *активістка*, *спікерка*, *читачка*, *поціновувачка*, *фудблогерка*, *водолазка*, *інженерка*, *чемпіонка*, *дописувачка*, *номінантка*, *космонавтка*, *антигедоністка*, *тренерка*, *консультантка*, *деканка*, *режисерка*, *шахістка*, *біатлоністка*, *губернаторка*, *діячка*, *гандболістка*, *доцентка*, *асистентка*, *аспірантка*, *астронавтка*, *членка*, *викладачка*, *науковка*, *дипломатка*, *координаторка*, *доповідачка*, *офіцерка*, *прес-офіцерка*, *акторка*, *кандидатка*, *ілюстраторка*, *мультиплікаторка*, напр.: «Про це під час робочого візиту до Вашингтона заявила *віцепрем'єр-міністерка* з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Іванна Климпуш-Цинцадзе» [28]; «За словами народної *депутатки*, ще два роки тому жінки не могли отримати посади *снайперки*, *танкістки* або звання генерала» [24]; «Якось я була учасницею форуму для жінок, де як *спікерка* говорила про розширення прав і можливостей жінок» [17]; «На ці питання відповіли *лікарка*, *докторка* медичних наук В. Кондратюк і *юристка*, *активістка* ... Н. Семчук» [1]; «*Авторка*, *професорка* і *депутатка*: Франція офіційно визнала фемінітиви» [11]; «*Міністерка* закордонних справ Австралії, перша жінка на цій посаді, Джулі Бішоп подала у відставку» [32]; «У колишньої *міністерки* освіти Естонії шестеро дітей ... Ви *президентка* Естонії?» [17]; «*Гандболістка* змінила професію» [20]; «*Президентка*, народна *депутатка*, *доцентка*, *асистентка*, *аспірантка*, *старша викладачка*...» [12] тощо.

Як можна побачити з наведених прикладів, більшість проаналізованих фемінітивів – назви професій і посад. Пояснюється це прагненням

усунути лексичні лакуни передусім у фаховій сфері, зробивши жінку «видимою» саме в ній. Уважаємо за потрібне відзначити ще одну особливість функціонування фемінітивів в інтернет-дискурсі: у тому самому контексті на позначення тієї ж особи можуть використовуватися й фемінітиви, й маскулінітиви, що, на нашу думку, є недоречним, пор.: «*Міністр* у справах жінок Нової Зеландії Енн Гентер приїхала на велосипеді до полового відділення, де за два дні народила хлопчика. Про це *політикиня* повідомила в Instagram» [34]; «Я багато працювала, я *доктор* наук, *професорка*» [31]; «Поради склала Ivanka Svitlyar – професійний *лінгвіст* і *очільниця* мовного відділу Проект «РІД» [7]. Спостерігається це явище й за умови, якщо в тексті номінуються різні особи: «Тренінг розпочали *начальник* відділу міжнародного співробітництва Національної школи суддів України Тетяна Пустовойтова та *віцепрезидентка* ГО «Ла Страда-Україна» Katya Cherepakha» [15].

На окрему увагу заслуговує використання в інтернет-спілкуванні прикладкових конструкцій типу *жінка-ілюстраторка*, *жінка-науковиця*, напр.: «Ми ... шукаємо *жінок-ілюстраторок*» [16]; «Іспанський уряд також називають феміністичним – до його складу входить найбільша кількість *жінок-міністерок* за всю історію Іспанії» [29]; «Історія *жінок-науковиць* – це не просто історія досягнень» [21]; «Олена Кривова, прес-офіцер FSD, розповідає, що ... набір *жінок-демінерок* суперечить українському законодавству» [3]. У всіх наведених прикладах використання моделі «означуваний іменник + неузгоджене означення» вважаємо невиправданим, адже прикладка вже містить указівку на стать. Такі конструкції зазвичай використовують як синоніми фемінітивів (*жінка-професор=професорка*, *жінка-ректор=ректорка* тощо), фіксуємо їх також у словниках (*жінка-езотерик*, *жінка-автор*, *жінка-редактор*, *жінка-зоолог*, *жінка-психіатр* тощо) як спосіб тлумачення відповідних фемінітивів [35, с. 237–238].

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження засвідчило активні процеси творення фемінітивів з використанням суфіксів **-к(а)**, **-иц(я)**, **-ин(я)** в інтернет-дискурсі. Більшість залучених до аналізу номінацій – назви жінок за посадою, родом діяльності. Найвищий рівень продуктивності має суфікс **-к(а)**, який за всіма словотвірними ознаками зберігатиме свої позиції так само в майбутньому. Суфікси **-иц(я)** та **-ин(я)** також мають високий рівень частотності й представлені майже однаковою кількістю прикладів.

Не зафіксовано жодної лексеми з рідковживаним суфіксом *-ес(а)*.

Відзначаємо непослідовність у використанні фемінітивів, коли в одному контексті на позначення особи жіночої статі наявні й фемінітиви, й маскулінітиви. Невиправданним вважаємо використання прикладкових конструкцій, оскільки атрибутивні компоненти вже містять указівку на стать.

Проведене дослідження засвідчило значну питому вагу фемінітивів в інтернет-дискурсі. Розглянута стратегія, безумовно, сприятиме формуванню гендернотолерантної мови як важливої підсистеми української мови. Подальшу роботу в цьому напрямі вважаємо перспективною, зокрема, в аспекті дослідження стратегії статевої нейтралізації.

Список літератури:

1. Багаліка А. Вагітність і пологи: історії трьох жінок коментують фахівчині. *Інтернет-видання «Громадське радіо»*. URL: https://hromadske.radio/publications/vagitnist-i-pology-istoriyi-trokh-zhinok-komentuyut-fahivchyni?fbclid=IwAR3comwD5XZwgNZ526p1locUDNR2Pb_AGMakB8pMOkgktgBEm4hkSoS-x1k (дата звернення: 04.03.2019).
2. Ведернікова І. Фемінізм – це про людей. *Інтернет-видання ZN. UA*. URL: https://dt.ua/interview/oksana-kis-feminizm-ce-pro-lyudey-304340_.html?fbclid=IwAR19jI4_GcmgTnrT87GXYDYGK4RUE_M10rvqIV4Cw3wlZt21LHrXe9Fykds (дата звернення: 26.03.2019).
3. Ганжа Л. Демінери і демінерки: про тих, хто очищає землю від війни. *Інтернет-видання «Українська правда. Життя»*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2018/09/3/232924/> (дата звернення: 20.09.2018).
4. Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / Л. Малес та ін. Київ: Критика, 2013. 219 с.
5. Гінзбург М. Гендерні особливості української мови, на які треба зважати. *Українознавчий альманах*. Київ, Мелітополь, 2012. Вип. 9. С. 75–83. URL: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Work/hinzburh_2012_ukrajinoznavchuj_al'manakh_9.pdf (дата звернення: 15.08.2018).
6. Гінзбург М. Професійні назви як дзеркало гендерної рівності. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2018. С. 6–26. URL: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Work/hinzburh_2012_humanitarna_osvita_.pdf (дата звернення: 16.07.2018).
7. Допис зі сторінки інтернет-ресурсу *ukrainky.com* у мережі Facebook. URL: <https://www.facebook.com/plugins/post.php?href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fukrainkyonline%2Fposts%2F2244374205802595&> (дата звернення: 27.04.2019).
8. Допис зі сторінки інтернет-ресурсу *ukrainky.com* у мережі Facebook. URL: <https://www.facebook.com/plugins/post.php?href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fukrainkyonline%2Fposts%2F2081992208707463&> (дата звернення: 17.12.2018).
9. Допис зі сторінки інтернет-ресурсу *ukrainky.com* у мережі Facebook. URL: <https://www.facebook.com/plugins/post.php?href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fukrainkyonline%2Fposts%2F2174420696131280&> (дата звернення: 18.01.2019).
10. Допис зі сторінки інтернет-ресурсу *ukrainky.com* у мережі Facebook. URL: <https://www.facebook.com/plugins/post.php?href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fukrainkyonline%2Fposts%2F2249026712004011&> (дата звернення: 29.03.2019).
11. Допис зі сторінки інформаційного агентства «Українські новини» в мережі Facebook. URL: https://www.facebook.com/plugins/post.php?href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fpermalink.php%3Fstory_fbid%3D604324896660030%26id%3D10001 (дата звернення: 02.03.2019).
12. Допис зі сторінки Катерина Levchenko у мережі Facebook. URL: <https://www.facebook.com/kateryna.levchenko.9> (дата звернення: 15.03.2019).
13. Допис зі сторінки Oksana Kis у мережі Facebook. URL: <https://www.facebook.com/plugins/post.php?href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Foksana.kis%2Fposts%2F10217246660377409&> (дата звернення: 05.08.2018).
14. Допис зі сторінки інтернет-ресурсу Гендер у деталях у мережі Facebook. URL: (дата звернення: 11.05.2019).
15. Допис зі сторінки інтернет-ресурсу ГО «Ла Страда-Україна» у мережі Facebook. URL: <https://www.facebook.com/plugins/post.php?href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Flastradaukraine%2Fposts%2F1743598559050554&> (дата звернення: 18.08.2018).
16. Допис зі сторінки інтернет-ресурсу ГО «Ла Страда-Україна» у мережі Facebook. URL: <https://www.facebook.com/plugins/post.php?href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Flastradaukraine%2Fposts%2F1926051747471900&> (дата звернення: 23.12.2018).
17. Жачек Н. Керсті Кальюлайд: Жінку завжди запитують: «Ви президентка? А хто у вашій сім'ї готує млинці?» *Офіційний веб-сайт проекту, спрямованого на активізацію та підтримку жінок в громадському*

та політичному житті «Жінки – це 50% успіху України». URL: <http://50vidsotkiv.org.ua/kersti-kalyulajd-zhinku-zavzhdi-zapitayut-vi-prezidentka-estoniya-i-hto-u-vashij-sim-yi-gotuye-mlintsi/> (дата звернення: 28.09.2018).

18. Зубатенко В. Фемінітиви та рівність у мові. *Інтернет-ресурс Update*. URL: <http://bit.ly/2GzKWXN> (дата звернення: 16.08.2018).

19. Кравченко В. Цивільний шлюб із розрахунку. *Інтернет-видання ZN*. UA. URL: https://dt.ua/international/civilniy-shlyub-iz-rozrahunku-278868_.html (дата звернення: 20.09.2018).

20. Кулачковська М. Гравчиня львівської «Галичанки» Анастасія Баранович на день стала вихователькою у дитсадку. *Інтернет-видання ZAXID.NET*. URL: https://zaxid.net/gravchinya_lvivskoyi_galichanki_anastasiya_baranovichna_den_stala_vihovatelkoju_u_ditsadku_n1451689 (дата звернення: 01.10.2018).

21. Лигіна А. Науковиці: інформаційні технології. *Інтернет-ресурс «Гендер в деталях»*. URL: https://genderindetail.org.ua/season-topic/osvita-i-prosvita/naukovitsi-it-134093.html?fbclid=IwAR2CZRHY723MzL7bJL_n0maquaz_tomL-7DKe4NP-oujJgV4fkAj2k2tHDpw (дата звернення: 18.10.2018).

22. Малахова О. А., Марущенко О. А. Гендерна експертиза підручника. URL: <http://undip.org.ua/ep/files/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B0%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0.%20%D0%A7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%202.pdf> (дата звернення: 12.10.2018).

23. Море А. Легалізувати фемінітиви – це не про змусити, а про дозволити. *Офіційний веб-сайт кампанії проти сексизму у політиці і ЗМІ*. URL: <https://povaha.org.ua/lehalizuvatyfeminityvy-tse-ne-pro-zmusyту-a-pro-dozvoluty/> (дата звернення: 10.09.2018).

24. Море А. Тато флорист, а мама електрикня – у мережі запустили нову соціальну рекламу. *Офіційний веб-сайт кампанії проти сексизму у політиці і ЗМІ*. URL: <https://povaha.org.ua/tato-vdoma-z-ditny-amama-vijskova-u-merezhi-zapustyly-novu-sotsialnu-reklamu/> (дата звернення: 10.07.2019).

25. Нелюба А. Жінки. Гендер. Словотвір. Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Харків, 2011. Т. 14. С. 189–204. URL: http://www-philology.univer.kharkov.ua/katedras/prof_sites/neluba_neliuba_zhynki.pdf (дата звернення: 10.04.2019).

26. Основи теорії гендеру: навчальний посібник. Київ: К.І.С., 2004. 536 с.

27. Семенюк С. Формування словотвірної підсистеми фемінітивів до чоловічих особових назв за соціальним станом у новій українській мові. *Українська мова*. 2007. № 4. С. 65–76.

28. «Дівчата можуть усе»: Про що говорила Іванна Климпуш-Цинцадзе у Вашингтоні. *Офіційний веб-сайт проекту, спрямованого на активізацію та підтримку жінок в громадському та політичному житті «Жінки – це 50% успіху України»*. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/divchata-mozhut-use-pro-shho-govorila-ivanna-klimpush-tsintsadze-u-vashingtoni/> (дата звернення: 15.05.2019).

29. Кармен Кальво, віце-прем'єрка Іспанії: «У нас прем'єр – фемініст, який збирається зробити багато для жінок». *Офіційний веб-сайт проекту, спрямованого на активізацію та підтримку жінок в громадському та політичному житті «Жінки – це 50% успіху України»*. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/karmen-kalvo-vitse-prem-erka-ispaniyi-u-nas-prem-er-feminist-yakij-zbirayetsya-zrobiti-bagato-horoshogo-dlya-zhinok/> (дата звернення: 17.08.2018).

30. Міністерка юстиції Чехії пішла у відставку після двох тижнів на посаді. *Офіційний веб-сайт інформаційного агентства медіахолдингу «Західна інформаційна корпорація» – zik.ua*. URL: https://zik.ua/zmi/dw/2018/07/10/ministerka_yustytisii_chehii_pishla_u_vidstavku_pislya_dvoh_tyzhniv_na_posadi_41785 (дата звернення: 27.09.2018).

31. Катерина Левченко: Гендерна політика допомагає створити суспільство з європейськими цінностями. *Офіційний веб-сайт проекту, спрямованого на активізацію та підтримку жінок в громадському та політичному житті «Жінки – це 50% успіху України»*. URL: <http://50vidsotkiv.org.ua/katerina-levchenko-genderna-politika-dopomagaye-stvoriti-suspilstvo-z-yevropejskimi-tsinnostyami/> (дата звернення: 20.08.2018).

32. Подала у відставку міністерка закордонних справ Австралії. *Офіційний веб-сайт проекту, спрямованого на активізацію та підтримку жінок в громадському та політичному житті «Жінки – це 50% успіху України»*. URL: <http://50vidsotkiv.org.ua/podala-u-vidstavku-ministerka-zakordonnih-sprav-avstraliyi> (дата звернення: 18.09.2018).

33. Смертельна байдужість: директорка соцслужби допустила убивство дитини. *Офіційний веб-сайт інтернет-видання Gazeta.ua*. URL: https://gazeta.ua/articles/np/_smertelna-bajduzhist-direktorka-socsluzhbidopustila-ubivstvo-ditini/846826 (дата звернення: 25.09.2018).

34. Міністр у справах жінок Нової Зеландії приїхала народжувати на велосипеді. *Офіційний веб-сайт проекту, спрямованого на активізацію та підтримку жінок в громадському та політичному житті «Жінки – це 50% успіху України»*. URL: <http://50vidsotkiv.org.ua/ministr-u-spravah-zhinok-novoyi-zelandiyi-priyihala-narodzhuвати-na-velosipedi/> (дата звернення: 21.10.2018).

35. Тараненко О. О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух. *Мовознавство*. 2005. № 1. С. 3–25.
36. Український правопис. URL: [http://www.inmo.org.ua/assets/files/2019/Ukr.%20pravopys%20\(2019\).pdf](http://www.inmo.org.ua/assets/files/2019/Ukr.%20pravopys%20(2019).pdf) (дата звернення: 24.05.2019).
37. Чемеркін С. Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньо-структурні процеси. Київ, 2009. 240 с.
38. Чуєшкова О. В. Фіксація гендерних стереотипів у лексикографічних працях. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2016. Вип. № 74. С. 235–240.
39. Чуєшкова О. В. Форми із суфіксом -к(а) як засіб позначення жінок в офіційно-діловому та науковому стилях сучасної української літературної мови. *Незгасимий СЛОВОСВІТ*: зб. наук. праць на пошану професора Володимира Семеновича Калашника. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. С. 284–291.

СТРАТЕГИЯ ФЕМИНИЗАЦИИ КАК ОСНОВНОЙ ФАКТОР СОЗДАНИЯ ГЕНДЕРНОТОЛЕРАНТНОГО ЯЗЫКА (НА МАТЕРИАЛЕ ИНТЕРНЕТ-ДИСКУРСА)

Статья посвящена рассмотрению стратегии феминизации как одного из ключевых факторов создания гендернотолерантного языка. Отмечена значительная составляющая феминитивов в интернет-дискурсе. Сделан акцент на том, что наивысший уровень продуктивности имеет суффикс -к(а), высокий уровень частотности имеют суффиксы -иц(а) та -ин(я). Зафиксированы отдельные случаи непоследовательного употребления феминитивов, неправомерного использования конструкций с приложениемми-феминитивами.

Ключевые слова: гендернотолерантный язык, интернет-дискурс, реформирование языка, стратегия феминизации, феминитив.

THE FEMINIZATION STRATEGY AS THE MAIN FACTOR IN THE GENDER-TOLERANT LANGUAGE CREATION (ON THE BASIS OF INTERNET DISCOURSE)

The article deals with the consideration of feminization strategies as one of the key factors in the gender-tolerant language creation. A significant proportion of feminitives in Internet discourse is noted. The highest level of performance which belongs to the suffix -к(а), the high frequency level has the suffixes -иц(я) and -ин(я) is emphasized. Separate cases of inconsistent feminitives use are documented, and the inconsistent use of apposition constructions with feminitives is outlined.

Key words: gender-tolerant language, Internet discourse, language reform, feminization strategy, feminitive.

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111'27

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.2-1/10>**Білецька Т. О.**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Гаврилюк О. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ГАЗЕТНО-ЖУРНАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

У статті проаналізовано семантико-когнітивні механізми і лексичні засоби репрезентації узуальної й okazіональної оцінки в сучасному англomовному газетно-журнальному дискурсі медійної комунікації. Оцінка виявляє риси структурно-семантичної, функціональної, прагмасемантичної категорії. Дослідження зосереджене на вивченні когнітивних передумов, структури, функції та мовних засобів вираження оцінки. Оцінка як об'єктивно-суб'єктивна категорія відображає ціннісну картину світу представника певної лінгвокультури, який інтерпретує навколишній світ під впливом норм і стереотипів соціуму. Експлікований або імплікований суб'єкт, об'єкт, оцінна ознака й мотивуюча основа визначають структуру аксіологічного змісту. Оціночність лексичних одиниць у досліджуваному дискурсі детермінована їх лексико-семантичними властивостями і контекстним використанням. У результаті засвідчено, що серед лексичних засобів вираження узуальної й okazіональної оцінки в сучасному англomовному газетно-журнальному дискурсі виокремлюються одиниці з нульовою та з позитивною / негативною оцінністю.

Ключові слова: оцінка, ціннісна картина світу, цінність, структура оцінки, раціональна й емоційна оцінка, семантична категорія, конотація / денотація, сигніфікативні / дескриптивні оцінні значення, газетно-журнальний дискурс.

Постановка проблеми. Оцінка є однією з найважливіших сторін інтелектуальної діяльності людини і властива процесу відображення дійсності людиною [6, с. 8]. Категорія оцінки належить до базових категорій, за допомогою яких виробляється орієнтація у світі, розуміння явищ, які відбуваються у суспільстві. Через єдність мови й мислення оцінка неодмінно знаходить відображення у мовленні, оскільки суб'єкт наділяє значимістю елементи дійсності, що сприймаються, тож інтерпретуюча функція мови базується на ціннісних параметрах перцепції дійсності [2, с. 6–10; 9]. Аксіологічні фактори відіграють все помітнішу роль у вербалізації думки у різних видах дискурсу, внаслідок чого актуальним видається вивчення мовних засобів репрезентації категорії оцінки в газетно-журнальному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Лексичні засоби вираження оцінки неодноразово були об'єктом наукового аналізу в працях Н. Д. Арутюнової, О. Л. Бессонової, Й. А. Стерніна, В. М. Телії та інших науковців. Базові принципи організації дискурсу були розроблені Т. А. ван Дейком, Р. Ленекером, З. Гаррісом, В. Чейфом. Серед лінгвістичних розвідок, присвячених газетно-журнальному дискурсу, помітними є дослідження С. І. Потапенка, Ю. Г. Федорової.

Постановка завдання. Без врахування аксіологічного характеру мислення вивчення комунікації є неповним, оскільки в процесі мовленнєвої діяльності відображення знаходять ціннісні відношення продуцентів повідомлення до предмета мовлення і один до одного [6, с. 8]. Тож метою дослідження є виокремлення когнітивних

передумов, структури, функції й мовних засобів вираження узуальної (інгерентної, внутрішньої) й оказіональної (ситуативної, контекстуальної) оцінки в газетно-журнальному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Газетно-журнальний дискурс як різновид медіа-дискурсу представлений сукупністю текстів і контексту їх створення і ґрунтується на двох моделях подачі змісту: фактичній – для викладу інформації й авторській, адже факт слугує лише приводом для викладу авторського погляду на подію [3, с. 139]. Газетний дискурс є сприятливим середовищем для виявлення функцій оціночності шляхом простеження його взаємозв'язку з процесом концептуалізації. Поза дискурсом неможливо декодувати оціночність газетних статей. Особливістю газетно-журнального дискурсу є його оцінний характер, оскільки він виконує не лише інформаційну, але й прагматичну функції для передавання інформації із запланованою установкою на її соціальну оцінку за допомогою мовних засобів, поєднуючи стандарт і експресію. Більшість сучасних засобів масової інформації використовує імпліцитні механізми формування оцінки для маніпулювання масовою свідомістю [17, с. 115–116].

Оцінка як об'єктивно-суб'єктивна конотація належить *ціннісній картині світу* адресанта, який сприймає навколишній світ під впливом соціуму [16, с. 187], відображаючи кваліфікативну діяльність свідомості [18, с. 47] і протиставляючи одну етнокультурну спільноту іншій [10, с. 122]. Оцінка свідчить про ступінь пізнаності світу, вона визначається світоглядом носіїв мови, суспільними нормами, стандартами й правилами моралі [9, с. 420]. Узуальні норми належать *ціннісній картині світу*, що базується на побутовому образі світу, який сформувався у свідомості мовного колективу на основі його життєвого досвіду [16, с. 186].

Цінності фіксують позитивне або негативне значення предмета, виявляють себе як складний феномен, що має як суб'єктивні, так і об'єктивні моменти. Зважаючи на це, цінності поділяються на універсальні, групові та індивідуальні. Як концентроване вираження досвіду життєдіяльності соціальної спільноти, цінності складаються в певну систему, якої індивід як член суспільства дотримується в процесі власного оцінювання. Особистісні цінності є індивідуальним відображенням групових або універсальних особливостей сприйняття, що опосередковано соціальною ідентичністю суб'єкта та цінностями референтних для нього контактних груп [11, с. 11]. Науковці зазначають функції цінностей: координуюча (між

світом об'єктів і людиною), стимулююча (спрямовує діяльність особи), дидактична й регулююча (прескрептивна) [1, с. 60].

Категорію оцінки слідом за Т. А. Космедою розглядаємо як *структурно-семантичну, функціональну, прагмасемантичну*, що містить такі поняття, як схвалення/осуд, згода/незгода, симпатія/антипатія. Категорія оцінки – це типове мовне значення з певним денотативно-поняттєвим і конотативним змістом. Основним засобом реалізації у дискурсі семантичної категорії оцінки є *конотація*, яка визначає належність досліджуваної категорії до сфери прагматики. Конотації базуються на асоціаціях, образних моделях, які у свідомості носіїв мови здійснюють референцію до об'єктів, що вербалізовані лексемою [9]. До *структури оцінки* входять такі компоненти: експлікований або імплікований суб'єкт; об'єкт – особа чи подія, яким приписуються цінності; оцінна ознака; мотивуюча основа – норми, стереотипи тощо [15, с. 23]. *Раціональна й емоційна оцінки* демонструють тісний взаємозв'язок, оскільки оцінка визначає емоції та є їх передумовою [5, с. 75; 18, с. 31]. Залежно від цих факторів виокремлюють такі семантичні типи оцінки: раціональна, яка міститься в денотаті й ґрунтується на логічних судженнях про властивості предмета; емоційна, що відображає почуття і ставлення мовця до предмета оцінки; раціонально-емоційна, яка поєднує логічне й образне сприйняття [17, с. 119]. Єдність раціональної й емоційної оцінки призводить до логічного висновку про необхідність розгляду денотації та конотації як двох аспектів лексичного значення, що забезпечуються спільними ментальними механізмами. У контексті таких трактувань раціональна оцінка може володіти не меншим експресивним потенціалом, ніж емоційна оцінка [7, с. 64].

Оцінні значення (*сигніфікативні*) у лексико-семантичних варіантах протиставлені *дескриптивним*, оскільки останні представляють лише реляцію висловлення з навколишнім світом, а оцінні відображають зв'язок між дійсністю і його ментальною моделлю [1; 9].

Оцінка є *позитивною або негативною кваліфікацією предмета* думки, схвальним або засуджувальним твердженням про те, що активується лінгвістичною одиницею. Оцінка є вираженням у вербальній формі ставленням суб'єкта до предмета, аксіологічні ж ознаки не відображають поняттєву сутність явища, а лише характеризують його в певному аспекті [8, с. 125]. З огляду на лексичну семантику оцінна сема може бути денота-

тивним або конотативним компонентом, а також охоплювати обидва аспекти лексичного значення [4, с. 11]. Прескрипції все ж витікають зі змісту поняття і зумовлені його інтерпретацією суспільною свідомістю [14, с. 46]. Сутності можуть оцінюватися як корисні, шкідливі, небезпечні [16, с. 181], правильні / неправильні, можливі / неможливі, звичайні, доречні, позитивні / негативні [5, с. 84].

У площині синтагматики виокремлюють одиниці не лише з позитивною й негативною оцінністю, яка може бути інгерентною й оказіональною, але й з *нульовою*. Інгерентна оцінність властива слову як одиниці мови, тоді як контекстуальна оцінність виявляється ситуативно в мовленні [13, с. 4].

Серед лексичних засобів репрезентації узуальної й оказіональної оцінки в сучасному англійському газетно-журнальному дискурсі вирізняються одиниці з нульовою та з позитивною або негативною оцінністю.

Досліджуючи функціонування аксіологічно-маркованих лексичних засобів у газетно-журнальному дискурсі, спостерігаємо нейтралізацію денотативно-сигніфікативного значення, що не закріплено узусом і не відображено в лексикографічних джерелах, проте дає змогу створювати прагматичне навантаження мовних одиниць. У процесі дискурсивної актуалізації слова в структурі його значення може мати місце повна нейтралізація денотативно-сигніфікативного елемента – тоді йдеться про «нульове» денотативно-сигніфікативне значення або про реалізацію одного із значень (прагматичного, денотативного, сигніфікативного) з одночасною нейтралізацією іншого [9]. Лексеми з *нульовою оцінністю* представлені в англійській мові двома групами:

1. Повністю нейтральні лексичні одиниці з інгерентною відсутністю оцінності: “*The former White House adviser Steve Bannon has ... predicted that investigations into the president’s finances will lead to his **political** downfall*” (The Guardian, May/28/2019).

2. Нейтрально-оцінні номінативні одиниці, у значенні яких оцінність виявляється:

а) у контексті висловлення: “*And **unlike many news organisations, we have chosen an approach that allows us to keep our journalism **accessible** to all***” (The Guardian, May/29/2019) – попередня фраза з контрактивним значенням “*unlike many news organisations, we...*” створює альтернативний оціночний простір і представляє додаткову ментальну площину для акцентування думки і додає меліоративності ознаки «*доступний*»;

б) в складі словосполучення: “*Deutsche Bank employees **flagged concerns over possible **money laundering** through transactions involving legal entities controlled by the president and Kushner***” (The Guardian, May/28/2019) – нейтрально-оцінна лексема *money* містить негативну конотацію через комбінування з одиницею вираження пейоративної оцінки *laundering*.

Лексеми з *позитивною або негативною оцінністю* розподіляються в групах:

1. Номінативні одиниці з негативною та позитивно оцінними семами, зафіксованими в лексикографічних джерелах:

– прикметники: “*Both Pinterest and Zoom made **successful** debuts on the market this week*” (The Telegraph, April/18/2019); “*The former White House adviser Steve Bannon has described the Trump Organization as a **criminal** entity*” (The Guardian, May/28/2019);

– дієслова: “*The Fawlty Towers actor John Cleese has **been criticised** for repeating his 2011 claim that London was no longer an English city*” (The Guardian, May/29/2019);

– іменники: “*Boris Johnson has been summoned to court to face accusations of **misconduct** in public office over comments made in the run-up to the EU referendum*” (The Guardian, May/29/2019).

2. Номінативні одиниці, в яких лексико-семантичні варіанти виявляють позитивну або негативну оцінність залежно від контексту: “*Nigel Farage and Vince Cable have divided the country into **leavers and remainers***” (The Guardian, May/29/2019). Оцінність засудження й схвалення відповідно виділених іменників зумовлена постпозитивною інформацією про соціально-політичні преференції британців, яка виконує роль контексту реалізації прихованих сем оцінності нейтральних одиниць: “*to reassure remainers of **our intention to stay close to the EU***”; на когнітивному рівні здійснюється переструктурування вихідного оціночного ментального простору реципієнта [12, с. 14].

Висновки і пропозиції. Оцінка є структурно-семантичною, функціональною, прагмасемантичною категорією, тому оціночність мовної одиниці у досліджуваному матеріалі зумовлена її лексико-семантичними властивостями і контекстним вживанням. Лексичні одиниці вираження узуальної (інгерентної) та оказіональної (контекстуальної) оцінки відображають стереотипи англійської свідомості, відбиваючи світогляд, знання та уявлення суб’єктів газетно-журнального дискурсу в сучасному медійному просторі. Оцінка як об’єктивно-суб’єктивна категорія

відображає ціннісну картину світу представника певної лінгвокультури. Ситуативна оцінка відображає комбінації взаємодії ментальних просторів у свідомості читача: введення додаткової когнітивної площини для контрастування оцінюваної властивості та переструктурування

мисленнєвого простору для акцентування імпліцитної оцінки. У перспективі дослідження планується виявити мовні засоби реалізації аксіологічно маркованих концептів у досліджуваному дискурсі, якими оперують журналісти для здійснення впливу на адресата.

Список літератури:

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт. Москва : Наука, 1988. 341 с.
2. Баранов А. Н., Добровольский Д. О. Постулаты когнитивной семантики. *Известия РАН. Серия литературы и языка*. 1997. Т. 56. № 1. С. 11–21.
3. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики. Київ : Академія, 2004. 342 с.
4. Бессонова О. Л. Оцінка як семантичний компонент лексичного значення слова : автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.19. Донецьк, 1995. 18 с.
5. Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць: на матеріалі німецької мови. Київ : Вид. центр КДЛУ, 2000. 256 с.
6. Гилева А. В. Оценочные стратегии в языке британской качественной и массовой прессы: автореф. дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Москва, 2005. 26 с.
7. Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира. Киев : Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2002. 293 с.
8. Иванченко М. Ю. Номинация «поврежденности» в английском языке. *Номинация и дискурс*. Минск : МГЛУ, 2006. С. 125–126.
9. Космеда Т. А. Аксиологическая прагмалингвистика к вопросу о статусе категории оценки и этапах становления в украинской лингвофилософии. *Слово. Фраза. Текст*. Москва : Азбуковник, 2002. С. 414–422.
10. Пищальникова В. А. Концепт как инструмент диагностики этнической напряженности. *Языковое сознание: теоретические и прикладные аспекты*. Москва; Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2004. С. 121–128.
11. Приходько Г. І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові. Запоріжжя : ЗДУ, 2001. 362 с.
12. Руденко А. В. Модификация оценки в дискурсе СМИ (когнитивно-прагматический аспект) : автореф. дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.19. Москва, 2012. 27 с.
13. Соловйова Л. Ф. Вираження аксіологічних категорій у сучасній англійській мові (атрибути, предикативи і релятиви оцінки) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2000. 19 с.
14. Стернин И. А. О понятии коммуникативного сознания и некоторых особенностях русского коммуникативного сознания. *Языковое сознание: теоретические и прикладные аспекты*. Москва; Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2004. С. 36–63.
15. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Москва, 1986. 143 с.
16. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Языки русской культуры, 1996. 284 с.
17. Федорова Л. М. Категорія оцінки: до проблеми становлення та вираження в слові (на матеріалі метафор газетно-журнальної періодики). *Українська мова*. 2013. № 1. С. 115–121.
18. Школяренко В. І. Динаміка розвитку фразеологічної системи німецької мови XIX – XX століття. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2003. 324 с.

СЕМАНТИКО-КОГНИТИВНЫЕ МЕХАНИЗМЫ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ КАТЕГОРИИ ОЦЕНКИ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛОЯЗЫЧНОМ ГАЗЕТНО-ЖУРНАЛЬНОМ ДИСКУРСЕ

В статье проанализированы семантико-когнитивные механизмы и лексические средства репрезентации усзуальной и окказиональной оценки в современном англоязычном газетно-журнальном дискурсе медийной коммуникации. Оценка является структурно-семантической, функциональной, прагмасемантической категорией. Исследование сосредоточено на изучении когнитивных предпосылок, структуры, функции и языковых средств выражения оценки. Оценка как объективно-субъективная категория отражает ценностную картину мира представителя определенной лингвокультуры, который интерпретирует окружающий мир под влиянием норм и стереотипов социума. Эксплицированный или имплицитный субъект, объект, оценочный признак и мотивирующая основа определяют структуру аксиологического содержания. Оценочность лексических единиц в исследуемом дискурсе детерминирована их лексико-семантическими свойствами и контекстным использованием. В результате выделены

лексические средства выражения узуальной и окказиональной оценки в современном англоязычном газетно-журнальном дискурсе с нулевой и положительной / отрицательной оценочностью.

Ключевые слова: оценка, ценностная картина мира, ценность, структура оценки, узуальная и окказиональная оценка, семантическая категория, коннотация / денотация, сигнификативные / дескриптивные оценочные значения, газетно-журнальный дискурс.

SEMANTIC AND COGNITIVE MECHANISMS OF REPRESENTING EVALUATION CATEGORY IN MODERN ENGLISH NEWSPAPER DISCOURSE

The article analyzes semantic and cognitive mechanisms and lexical means of representing fixed and occasional evaluation in modern English newspaper discourse of media communication. The research focuses on the study of cognitive background, structure, functions, and linguistic means of its expression. Evaluation appears to be structurally semantic, functional and pragmatic semantic category. The evaluation as an objective and subjective category reflects the value world image of the representatives of a certain linguistic culture, thus interpreting the world under the influence of the norms and stereotypes of the society. An explicit or implicit subject, object, estimated feature and motivating factor determine the structure of the axiological content. The value of lexical units in the discourse under analysis is determined by their lexical-semantic variants and contextual usage. As a result, there were distinguished the lexical units of expressing the fixed and occasional zero and positive / negative evaluation in the contemporary English newspaper discourse.

Key words: evaluation, value picture of the world, value, structure of evaluation, fixed and occasional evaluation, semantic category, connotation / denotation, syntactic / descriptive evaluative values, newspaper discourse.

Бойко О. Т.

Львівський державний університет внутрішніх справ

Горун Г. Р.

Львівський державний університет внутрішніх справ

ШЛЯХИ ПОПОВНЕННЯ СИНОНІМІЧНИХ РЯДІВ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ ПРАВОВОЇ СФЕРИ

У статті проаналізовано шляхи поповнення синонімічних рядів англійської правничої термінології. Було розглянуто деякі аспекти формування комунікативної мовленнєвої компетенції майбутніх правників. Звернуто увагу на практичне засвоєння студентами стилістичних і семантичних відтінків синонімів англійської правничої термінології. Ефективність організації роботи з фаховою (правничою) лексикою полягає в розробленні системи завдань і вправ, спрямованих на розвиток у студентів мовної здогадки про значення незнайомого слова-синоніма. З огляду на це у статті наведено ряд практичних завдань із цієї теми.

Ключові слова: синонімічний ряд, правнича термінологія, відтінки значення, стилістичні відмінності, словниковий запас.

Постановка проблеми. Викладання іноземної мови для спеціальних цілей, зокрема навчання фахової лексики, повинно мати наукове підґрунтя, тобто спиратися на певну лінгвістичну теорію, яка допоможе відібрати найактуальніші лексичні одиниці, осмислити їхнє місце в системі вивчення мови. В умовах економічних змін, що супроводжуються глобалізацією та інтеграцією, взаємопроникненням культур, розвитком ділових стосунків з іноземними партнерами, на перший план висуваються вимоги до ділових якостей і мовленнєвої комунікативної компетенції здобувачів вищої освіти правничих спеціальностей. Потенційні роботодавці під час відбору майбутніх працівників звертають увагу на вільне володіння іноземними мовами та професійну компетенцію. А отже, головним завданням лексичного аспекту занять у контексті професійної підготовки майбутніх правників є практичне засвоєння здобувачами вищої освіти певних словникових одиниць та їхніх мовленнєвих функцій в опануванні іншомовного ділового спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ряд вітчизняних і зарубіжних учених, таких як О. А. Бабелюк, Г. В. Бороздіна, Р. Н. Ботавіна, Л. Г. Верба, В. О. Звєгінцев, Л. А. Кісельова, С. П. Кожушко, Т. А. Космеда, В. Г. Королько, О. Б. Тарнопольський та інші, досліджував аспекти формування комунікативної мовленнєвої компетенції студентів у процесі навчання іно-

земних мов, чітко розуміння ними стилістичних і семантичних відтінків лексики, етику ділових відносин як невіддільний складник культури професійного мовлення.

У цьому контексті варто згадати підручники для студентів вищих навчальних закладів «Практика усного та писемного англійського мовлення: фразеологічні одиниці та синоніми» за авторством О. А. Бабелюк, О. В. Коляса видавництва «Нова книга» (Вінниця), що мають на меті закріпити й удосконалити мовні шляхи вживання синонімічних рядів і фразеологічних одиниць. Вказані видання містять пояснення словникових і контекстуальних значень синонімів і фразових дієслів, що супроводжуються рядом практичних завдань, спрямованих на їх максимальне засвоєння [11].

Постановка завдання. Мета публікації – звернути увагу на важливість вивчення здобувачами вищої освіти синонімів іноземної мови професійного спрямування, на шляхи поповнення синонімічних рядів у термінолексичній, покликаних не лише розширити словниковий запас студентів, але й навчити їх відчувати і розуміти контекстуальні відтінки значень синонімів для того, щоб коректно вживати їх у професійному мовленні правової сфери.

Виклад основного матеріалу. Семантика синонімів широка та багатопланова. Тому й не дивно, що перед здобувачами вищої освіти постає проблема вибору правильного слова у кон-

кретній ситуації через незнання смислового відтінку синоніма. Ось чому так важливо в процесі навчання розділяти синонімічні ряди, вирізняти найуживаніші слова і лише потім звертати увагу на їх компонентний аналіз.

Є різні думки щодо визначення сутності синонімії. Одні дослідники розглядають синоніми як тотожні (близькі за значенням) слова, з погляду їхнього смислового змісту.

«Синоніми (від гр. *synonymos* – однойменний) – слова, що є назвою одного й того самого поняття, близькі за основним значенням, але різні за звуковим оформленням (звучанням) (слова-друзі).

Поняття синонімії (збіг за основним значенням за наявності різних змістових відтінків і різного забарвлення) дуже широке... Функції синонімів:

- щонайточніше висловити думку;
- стилістично дібрати потрібне слово з низки можливих назв;
- привернути увагу слухача;
- уникаючи тавтології, поєднати частини тексту;
- підсилити емоційно-експресивну характеристику поняття» [9, с. 86–92].

Інші дослідники акцентують увагу на взаємозамінності синонімів у певному контексті хоч і з стилістичними відмінностями, та без зміни сенсу. Є такі визначення синонімів як семантично тотожних (подібних) слів із різним стилістичним забарвленням.

Отже, синонімія як лексична категорія – це семантичне відношення тотожних або схожих з основним лексичним значенням слів, що відрізняються відтінками або емоційно-експресивним забарвленням, або сферою стилістичного використання чи можливостями поєднання з іншими словами, виконують функції заміщення, уточнення [5, с. 249].

І. В. Арнольд зазначає, що синоніми вживаються для диференціації понять і вираження відтінків думок, а тому виділяє ідеографічні та стилістичні синоніми.

Ідеографічним синонімам властиві дві основні функції: заміщення та уточнення. Ідеографічні (смилові) відрізняються відтінками значення, ступенем інтенсивності вираження поняття, додатковими значеннями або вживанням і сполучуваністю з іншими словами. Наприклад, *to laugh – to giggle – to chuckle – to guffaw*; *to look – to glance – to stare – to gaze – to watch*. Під час пояснення студентам різниці між лексемами *to understand* та *to realize* слід зазначити, що перша належить до якогось конкретного вислову (*to*

understand a rule/a text/ words), друга має на увазі здатність зрозуміти якусь ситуацію.

Завдяки функції синонімів взаємного заміщення можна уникнути повторення та одноманітності.

Стилістичні синоніми – це близькі, а іноді і тотожні за значенням слова, які вживаються у різних стилях мови: *enemy* (стилістично нейтральне), *opponent* (офіційне), *adversary* (книжкове). Вони відрізняються один від одного оціночними характеристиками, емоційною забарвленістю або належністю до різних стилів [1, с. 298].

У результаті вибору того чи іншого синоніма зі стилістичної парадигми з опорною нейтральною лексемою (*go* – йти, *trudge* – плентатися, *wade* – брести) змінюється «лише ставлення до того, про що мова, а в зміні цього відношення і полягає функція стилістичних синонімів» [7; 8, с. 142].

Вибір синоніма більшою мірою залежить від ставлення мовця до висловлювання, його позитивної або негативної оцінки, вираження емоційної переваги (схвалення) чи вади (несхвалення). Чимало дослідників приділяють велику увагу вивченню емоційно-оцінного змісту мовних одиниць як одній із центральних проблем лінгвістичної прагматики.

Деякі вчені виділяють також семантико-стилістичні синоніми, які поєднують у собі обидві ці функції (ідеографічні та стилістичні).

За ступенем еквівалентності (синонімічно) синоніми поділяються на повні (абсолютні) і часткові (відносні).

Абсолютні синоніми, тобто слова, у яких збігається смислова структура, або слова, тотожні за змістом, – явище дуже рідкісне. Повні синоніми вживаються як потенційно взаємозамінні в будь-яких контекстах, збігаються за всіма семантичними ознаками і не мають емоційно-експресивних і оціночних суджень. Найчастіше такі слова виникають у термінології (*особа: individual – person; дозволяти: allow – permit; забороняти: to prohibit – to forbid*). Синонімічні пари цього типу виникають також в англійській мові внаслідок проникнення американізмів у британський варіант (formal: *policeman; police officer*; informal: *bobby* (BrE) – *cop* (AmE); *wireless* (BrE) – *radio* (AmE); *tramp* (BrE) – *pavement* (BrE) – *sidewalk* (AmE)).

Часткові (відносні) синоніми не є взаємозамінними, вони відрізняються відтінками значень, емоційно-експресивним забарвленням і можуть виконувати різні стилістичні функції.

Наприклад, англійський термін *lawyer* має декілька часткових (відносних) синонімів: *barrister, solicitor, attorney*. Лексема *lawyer* трактується

як *someone qualified to practice law, as an attorney (attorney-at-law, advocate, etc.)*. New Webster's Dictionary визначає лексему *attorney* так: *a person who has legal authority to act on behalf of another, power of authority // a legal agent qualified to act for someone engaged in legal proceedings*. Концептуальний ряд лексеми *lawyer* доповнюється лексемами *barrister; barrister-at-law (a lawyer having the right to speak and argue in the superior courts); solicitor (a lawyer as official law officer for a city, department, etc., // (Br. law) a lawyer qualified to advice clients in all legal matters, to prepare wills and deeds etc., to instruct counsel in cases for the higher courts and to appear on behalf of clients in some lower courts // a professional canvasser for money for a fund, trade, support, etc.); counsel (a legal adviser // (Br.) a barrister // (collect.) lawyers involved in a case)* [13, с. 148–150].

Виділяється також окрема група контекстних (контекстуальних) синонімів, слів однієї частини мови, що повністю або частково подібні за значенням, які можуть «взаємозаміщуватися» лише в умовах певного контексту (поза цим контекстом вони не є синонімами) [3, с. 130].

Наприклад, у наступному фрагменті словосполучення *bring back* є синонімом до *restoration*: *“Many people feel that capital punishment should be brought back. But there are arguments for the restoration of the death penalty. Let's face it, capital punishment is judicial murder and no better than any other murder just because it is committed by the state”* [14, с. 108–109].

Синонімія в правничій термінології має такі ж основи, що й загальноживана лексика, однак під час утворення ряду синонімів не всі слова є нормативно вживаними, йдеться про жаргонізми, запозичення і професіоналізми, наприклад: *поліцейський: constable, cop* – професіоналізми, *flatty, busy, cop, copper, finger, trap, bull* – жаргонізми. Тісний зв'язок термінології правоохоронної діяльності із соціальним середовищем, яке вона обслуговує, потягнув за собою появу евфемізмів і сленгу, при цьому деякі терміни, що позначають тяжкі злочини, замінялися. Наприклад, термін *death penalty* (смертна кара) замінили синонімом *capital punishment* [4].

Привертають увагу слова, що означають *дрібний злодій: petty thief; дрібний шахрай, злодій: pilferer; злодюжка: filcher* (від *to filch* – поцупити, украсти); *кишеньковий злодій (збирач): picker; дрібний злодій: prigger; магазинний злодій: shoplifter*. Грабіжники вважаються більш небезпечними правопорушниками, і для них у мові є інші

визначення: *шахрай, аферист: con-man (confidence man, con-game), swindler, defrauder, embezzler; грабіжник, мародер: looter; вуличний грабіжник: mugger* [13, с. 151].

Наприклад, нейтральним за значенням англійським відповідником терміна *вбивство* є *homicide (the deliberate and unlawful killing of one person by another)*; *умисне вбивство: murder (the unlawful premeditated killing of one human being by another)*; *вбивство з необережності: manslaughter (the crime of killing a human being without malice aforethought, or otherwise in circumstances not amounting to murder)*; *вбивство на замовлення, вбивство з політичних чи релігійних мотивів: assassination (murder (of an important person) for political or religious reasons)*; *масове вбивство, різня: slaughter (killing of a large number of people or animals in a cruel or violent way)* [16].

Шукаючи способи поповнення синонімічних рядів термінологіки правової сфери, викладач використовує на занятті форми і методи передачі навчальної інформації згідно з навчальними і робочими програмами відповідно до поставлених завдань і цілей. Вдало дібраний лексичний матеріал сприяє підвищенню мотивації студентів, допомагає якнайточніше висловити думку, підшукати потрібне слово з ряду запропонованих синонімів, розрізнити відтінки значень, уникаючи тавтології, підсилити емоційно-експресивну характеристику поняття.

Ефективність організації роботи з фаховою (правничою) лексикою полягає в розробленні системи завдань і вправ, спрямованих на розвиток у студентів мовної здогадки про значення незнайомого слова-синоніма. Викладач пропонує на основі інформації, що міститься в реченні, вирішити, яке зі слів-синонімів є можливим, неможливим, ймовірним у цій конкретній ситуації.

Наприклад: *The thief robbed / stole / snitch the local bank.*

The number of crimes has gone up / raised / increased in the last two years.

Шляхи поповнення синонімічних рядів правничої лексики можуть включати вправи різної складності з врахуванням рівня знань студентів на заучування слів у парах, підбір синонімів до запропонованих слів, складання власних речень, ситуацій, есе, перекладу фахових текстів, зокрема законодавчих актів із спеціальності з української мови на англійську та навпаки.

Сучасні підручники містять багато різноманітних текстів і вправ для роботи із синонімами.

Наприклад:

I. *Complete the sentences. Use one of the following words:*

advocate; barrister; coroner; judge; jury; justice; lawyer; magistrate; solicitor

1. A ... is a person who is qualified to advise people about the law and represent them in court.

2. An ... is a lawyer who speaks in favour of someone or defends them in a court of law.

3. In England and Wales, a ... is a lawyer who represents clients in the higher courts of law.

4. In Britain, a ... is a lawyer who gives legal advice, prepares legal documents and cases, and represents clients in the lower courts of law.

5. A ... is a public official with authority to hear cases in a court of law and pronounce judgment upon them.

II. *Match the terms with their definitions:*

a) Cheat; b) Embezzlement; c) Fraud; d) Perjury; e) Treason

1. ... to be sexually unfaithful to (one's wife, husband, or lover)

2. ... is the crime of gaining money or financial benefits by a trick or by lying.

3. ... is the crime of defalcating money.

4. ... is the crime of betraying your country, for example by helping its enemies or by trying to remove its government using violence.

5. ... the offense of willfully telling an untruth in a court after having taken an oath or affirmation.

III. *Explain the difference in the meaning of the following pairs of synonyms:*

swindle – betray; killing – manslaughter; investigator – coroner;

breaking-in – burglary; testimony – evidence; confession – admission

IV. *Match the pairs of synonyms:*

Remuneration; insurance; to relate (to); to employ; security; labour; relation; to enforce; to apply; to increase; society; various; party; decree: to state; matter; comprehensive; duty; influence; legislation.

Цікавими для студентів є вправи, які передбачають кілька варіантів правильних відповідей. У завданні доцільно іноді замінити виділене англійське слово його українським еквівалентом. Наприклад,

Find the best equivalent of the following Ukrainian terms:

a) ухвала суду;

b) суд (установа);

c) розгляд (судової справи).

court administration; court of appeal; court; criminal penalty; decision; determination; doom; judg-

ment; law-court; penalty; sentence; trial amendment; trial case; trial; verdict.

Найчастіше ми використовуємо такі завдання:

Find the word, which does not belong to the group of synonyms:

1. a) reply b) respond c) retort d) request;

2. a) evil b) immoral c) wicked d) probable;

3. a) high b) gorgeous c) magnificent d) graceful [5, с. 68].

Один із варіантів роботи з тестами на заняттях з англійської мови – складання тестів, що містять синоніми, самими здобувачами вищої освіти.

Студентам можна запропонувати перевірити засвоєні знання за допомогою таких тестових завдань:

– Find the word, which does not belong to the group of synonyms;

– Choose the correct word from the group of words (synonyms or referring to one group/ topic).

– Mark the synonyms for the words in bold.

– Choose the synonyms for the words in bold.

– Put down all the synonyms you know (you'll find in a text/dictionary) to the following terms.

«Для роботи над синонімами та антонімами тестовий контроль – не єдиний спосіб перевірки знань. ... На нашу думку, монологічне й діалогічне мовлення з використанням цього лексичного матеріалу, різноманітні нетрадиційні види роботи (презентації проектів, рольові ігри, конкурси, олімпіади) з уживанням синонімів та антонімів – дуже ефективні методи роботи з вокабуляром англійської мови, що допомагають студентам тренувати пам'ять і логічне мислення, покращувати увагу, поглиблювати ерудицію. Усе залежить від творчого підходу викладача, його вміння зацікавити, а також від рівня підготовки студентів, їхнього бажання навчатися, прагнути до успіхів у вивченні іноземної мови» [10].

Розглядаючи шляхи поповнення лексики, неможливо оминати роботу із словниками та зазначити той факт, що ми інколи приділяємо недосить уваги методиці збагачення і активізації словникового запасу за допомогою власне словників. У погоні за новітніми технологіями, наймоднішими методиками ми забуваємо про старі добрі, перевірені часом методи. Онлайн-словники дають можливість поєднати традиційне і сучасне: досить навести курсив на слово і одержимо максимум потрібної інформації, плюс звукове оформлення. Тож не забуваймо, що словники не лише збагачують лексичний запас, знайомлять із нормами мови, вони сприяють розвитку лексичного

мислення, допомагають глибше пізнати культуру, звичаї та традиції носіїв мови.

Висновки і пропозиції. Вивчення шляхів поповнення синонімічних рядів термінологіки правової сфери спирається на загальні теоретичні концепції англійської та української мов. Засвоєння необхідного мінімуму синонімів правничої термінології, розуміння специфіки вживання і відтінків значення кожного окремого терміна, їх активізація в мовленні майбутнього фахівця

визначають лінгводидактичні умови вільного оволодіння фаховою термінологією. Різні види завдань збагачують лексичний запас; допомагають уникнути тавтології, роблять висловлювання студентів чіткими, професійними. У цьому сенсі періодичні видання оновлених словників-мінімумів синонімів правничої сфери, особливо з огляду на швидкий темп поповнення фахової лексики новими запозиченнями, є особливо актуальними і на часі.

Список літератури:

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка : учеб. пособие. Москва : ФЛИНТА : Наука, 2012. 376 с.
2. Батеніна Г. О. Класифікації синонімів у сучасній англійській мові. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/5840/1/19-20.pdf>.
3. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської і української мов. Вінниця : Нова книга, 2008. 248 с.
4. Галкіна В. В. Синонимия в английской терминологии правоохранительной деятельности. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sinonimiya-v-angliyskoy-terminologii-pravoohranitelnoy-deyatelnosti>.
5. Ганіч Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
6. Горбань Г. М. Вивчення синонімів іноземними студентами. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2009. Т. 22 (61). № 1. С. 564–568.
7. Киселева Л. А. Вопросы теории речевого воздействия. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1978. 160 с.
8. Королько В. Г. Основы публичной речи. Москва : «Рефл-бук»; Киев : «Ваклер», 2001. 528 с.
9. Микитюк О. Р. Сучасна українська мова : самобутність, система, норма: навч. посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. 440 с.
10. Петровська Н. М. Використання синонімів та антонімів на заняттях з англійської мови. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2015. № 3. С. 202–207.
11. Бабелюк О. А., Коляса О. В. Практика усного та писемного англійського мовлення: фразеологічні одиниці та синоніми. Ч. 2. Фразеологічні одиниці : підручник для студ. вищ. навч. заклад. Вінниця : Нова книга, 2013. 328 с.
12. Бабелюк О. А., Коляса О. В. Практика усного та писемного мовлення : фразові дієслова та синоніми. Ч. 1. Фразові дієслова : підручник для студ. вищих навч. закладів. Вінниця : Нова книга, 2012. 176 с.
13. Юськів Б. Вербалізація образу-концепту юрист (адвокат) в українських та англійських фразеологізмах. *Актуальні проблеми навчання іноземних мов для спеціальних цілей* : зб. наук. ст. / за заг. ред. І. Ю. Сковронської. Львів : ЛьвДУВС, 2014. С. 146–152.
14. Harris M., Mower D., Sikorzyńska A. Opportunities. Upper Intermediate. Students' Book. Longman : Pearson Education Limited, 2002. 177 p.
15. New Webster's Dictionary. Lexicon Publication, Inc. Danbury, CT. 1248 p.
16. URL: <https://www.softportal.com/software-4947-abbyy-lingvo.html>.

ПУТИ ПОПОЛНЕНИЯ СИНОНИМИЧЕСКИХ РЯДОВ ТЕРМИНОЛЕКСИКИ ПРАВОВОЙ СФЕРЫ

В статье проанализированы пути пополнения синонимических рядов английской юридической терминологии. Были рассмотрены некоторые аспекты формирования коммуникативной речевой компетенции будущих юристов. Обращено внимание на практическое усвоение студентами стилистических и семантических оттенков синонимов английской юридической терминологии. Эффективность организации работы с профессиональной (юридической) лексикой состоит в разработке системы заданий и упражнений, направленных на развитие у студентов языковой догадки о значении незнакомого слова-синонима. Учитывая это, в статье приведен ряд практических заданий по рассматриваемой теме.

Ключевые слова: синонимический ряд, юридическая терминология, оттенки значения, стилистические различия, словарный запас.

WAYS OF AUGMENT OF SYNONOMIC SERIES OF LEGAL SPHERE TERMINOLOGY

The article analyzes the ways of enrichment of synonymous series of English legal terminology. Some aspects of the formation of communicative competence of future lawyers were considered. The attention is drawn to the practical acquisition of stylistic and semantic shades of the synonyms of English legal terminology by students. The effectiveness of work with professional (legal) vocabulary depends on a system of tasks and exercises aimed at development of the language guessing of the meaning of an unfamiliar synonym word. Considering this the article suggests a number of practical tasks on this topic.

Key words: *synonymic series, legal terminology, shades of meaning, stylistic differences, vocabulary.*

Борисович О. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДІЄСЛІВ МОВЛЕННЯ В ОГЛЯДАХ СЕРІАЛІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ОНЛАЙН-МЕДІА)

Стаття присвячена аналізу дієслів мовлення в оглядах телевізійних серіалів в онлайн-ЗМІ. У роботі були відібрані та систематизовані дієслова, що використовуються для репрезентації телевізійних діалогів у реченнях із прямою та непрямою мовою. Розглядаються семантичні характеристики групи дієслів мовлення та їхні функції. Аналізується роль дієслів мовлення у структуруванні переказу телевізійних шоу.

Ключові слова: дієслова мовлення, телевізійний огляд, онлайн-ЗМІ, жанр, пряма мова.

Постановка проблеми. Вивчення засобів передачі чужого мовлення неодноразово привертало увагу лінгвістів. До кола питань, пов'язаних із презентацією усного мовлення в тексті, входить аналіз лексико-семантичної групи дієслів мовлення. Вони розглядалися в аспекті функціональної семантики, синтаксису та когнітивної лінгвістики [4–7; 9; 13; 15; 17; 18; 20; 24].

Актуальність дослідження зумовлена інтересом до функціонування дієслів мовлення у різних типах дискурсу і в окремих жанрах. Також увагу дослідників привертає проблематика класифікації дієслів, пов'язана з неоднорідністю цієї групи лексичних одиниць, що може змінюватися та поповнюватися через метафоричне переосмислення і використання у цій функції дієслів, рівнозначних дієсловам мовлення [15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних лінгвістичних працях детально вивчено семантичні та функціональні особливості дієслів мовлення у художній літературі [2; 3], науковому [25] та мас-медійному дискурсі [10; 14; 16; 20]. В останні роки посилився інтерес до вивчення дієслів мовлення у когнітивному аспекті [5; 7; 12]. Низку досліджень, виконаних у межах когнітивної лінгвістики, присвячено порівняльному аналізу дієслів мовлення у різних мовах із метою виявлення національно-культурних особливостей їх вживання [8; 19; 21; 22].

Функціонування дієслів мовлення у засобах масової інформації розглядалось переважно на матеріалі текстів новин [10; 14; 16; 20].

Постановка завдання. Мас-медійний дискурс представлений різними жанрами, що мають свою специфіку, зокрема, у використанні такого широ-

кого та неоднорідного класу дієслів, як дієслова мовлення [16, с.86]. Мета статті полягає у визначенні складу та особливостей лексично-семантичної групи дієслів мовлення в конструкціях, які вводять чуже мовлення в жанрі огляд серіалів (англ. *TV recap*), що ще не був предметом окремого дослідження. Під жанром розуміють «тип тексту із властивими йому структурно-композиційною організацією матеріалу, семантично-сисловою природою, набором мовних засобів, комунікативних стратегій та тактик, стилем та певною комунікативною метою» [11]. Для жанру TV гесар властива особлива структурна організація тексту, де переказ сюжету є однією із основних структурно-композиційних форм. Об'єктом дослідження є лексико-семантична група дієслів мовлення в оглядах серіалів. Предмет вивчення становлять способи передачі чужого мовлення в телевізійних оглядах. Було проаналізовано 100 текстів оглядів на спеціалізованих британських та американських сайтах, присвячених кіно і телебаченню (*The Vulture*, *TV Line*, *EW*), та в тематичних рубриках онлайн-версій *The Guardian* та *The New York Times* за 2014–2016 роки.

Виклад основного матеріалу. Основною частиною смислової структури огляду серіалів є опис кожної серії, у якому автор переказує сюжетні лінії та телевізійні діалоги. Слід зазначити, що поняття телевізійний діалог має досить широке значення і передбачає не лише взаємодію двох або більше персонажів (*multi-party interactions*), але і ремарки акторів (*asides*) та закадровий голос автора або оповідача (*voice-over narration*) [23, с. 130].

Чуже мовлення може відтворюватися різними способами залежно від комунікативної ситуації: у

вигляді прямої, непрямої та невластивої прямої мови і їхніх різновидів. Центральна роль у репрезентації діалогів у проаналізованих текстах належить конструкціям із прямою мовою, обов'язковим елементом яких є слова автора. До складу авторського тексту входять дієслова або віддієслівні іменники, які безпосередньо вводять пряму мову. Ядро авторського мовлення утворюють дієслова, що позначають процеси мовлення і супроводжують дії та стан персонажів у момент мовлення [26, с. 27]. Завдяки попередньому аналізу матеріалу дослідження було виявлено групу із 80 дієслів мовлення, які вводять телевізійні діалоги у текст огляду.

Для визначення функцій дієслів мовлення у жанрі телевізійного огляду спочатку розглянемо основні семантичні групи проаналізованих дієслів. Питання класифікації дієслів мовлення на основі семантичного аналізу досить детально розглянуто у лінгвістичній літературі. Розроблені класифікації відрізняються критеріями виділення окремих груп дієслів і деталізацією класифікаційних ознак. Спільним для більшості класифікацій є поділ на три великі групи дієслів: 1) власне дієслова мовлення, у яких сема говоріння зафіксована у словниках, а їх значення у будь-якому контексті виражає процес говоріння; 2) узуально-текстові дієслова мовлення, для яких сема говоріння актуалізується в певному контексті; 3) okazіонально-текстові дієслова мовлення, які не мають у своїй структурі значення говоріння [1, с. 366; 15]. Додатково у межах кожної групи можна виділити підгрупи на основі характеристики процесу мовлення, емоційного забарвлення або оцінного значення.

Дієслова мовлення, що належать до першої групи, можна розділити на окремі підгрупи: дієслова повідомлення та передачі інформації, дієслова мовленнєвого впливу, дієслова спілкування та обміну інформацією, дієслова мовленнєвої поведінки та дієслова етикетної поведінки [1, с. 366].

Як показують статистичні підрахунки та корпусні дослідження, ядро семантичного поля дієслів мовлення в англійській мові утворюють *say*, *tell*, *talk*, *speak* [2; 22].

Зважаючи на те, що переказ сюжетних дій і діалогів персонажів є основою огляду телевізійних шоу і серіалів, у проаналізованих текстах переважають дієслова, функція яких полягає в тому, щоб вказувати на факт передачі інформації або описувати процес мовлення з погляду учасників комунікації. В оглядах телесеріалів най-

уживанішими є дієслова *say* (150) і *tell* (143), які передають загальні категоріальні поняття мовленнєвої діяльності [15]. Це дієслова мовлення з нейтральним значенням, функція яких полягає в тому, щоб вказувати на дію говоріння у процесі мовного спілкування. Як показує контекстне оточення цих дієслів, їхнє значення може доповнюватися завдяки прислівникам (*bluntly advises*), обставинним словосполученням (*says in the most slow, deliberate fashion*) і дієприслівниковим зворотам (*she says, buoyed by everyone's enthusiasm for the work*), які описують манеру мовлення (*she says softly*) або емоційний стан чи настрій персонажа (*cheerily tells*).

До групи основних дієслів, які вводять пряму мову і позначають власне мовленнєвий акт [24, с. 345–346], належать такі: *admit* (3), *advise* (1), *agree* (1), *announce* (1), *argue* (1), *assert* (1), *beg* (2), *chide* (1), *claim* (2), *command* (1), *confess* (1), *confide* (1), *console* (1), *correct* (1), *counter* (1), *declare* (1), *demand* (7), *inform* (1), *insist* (4), *lament* (1), *lecture* (1), *note* (1), *offer* (1), *plead* (2), *point out* (4), *posit* (1), *profess* (1), *promise* (2), *propose* (1), *remind* (2), *repeat* (1), *state* (1), *suggest* (1), *sum up* (1), *surmise* (1), *swear* (1), *urge* (2), *utter* (2).

Окремо розглянемо дієслова зі значенням питання і відповіді [1, с. 367]. Поряд зі стилістично нейтральними дієсловами *ask* (45) і *reply* (23), *respond* (3), які передають чуже мовлення в межах діалогічної єдності «питання-відповідь», використовуються дієслова, що характеризують різкий або емоційний характер відповіді. Це лексичні одиниці, що мають негативне оцінне забарвлення: *snap (back)* (3), *fire back* (2), *shoot back* (2), *snipe* (1), *scoff* (1).

До узуально-текстових відносять дієслова, в яких сема говоріння потенціально і реалізується в контексті. У цю групу виокремлюють лексичні одиниці, які описують манеру мовлення персонажа, різні види діяльності людини, а також фазові дієслова, які позначають початок, тривалість і кінець висловлювання [1, с. 368; 22, с. 20].

Окрему підгрупу становлять дієслова, що характеризують зовнішній бік мовлення, описують тон голосу, висоту, манеру говорити або темп мовлення. До цієї групи належать лексеми *blurt* (2), *bluster* (1), *boom* (1), *crack* (1), *cry* (1), *mumble* (1), *murmur* (1), *mutter* (1), *shout* (1), *spit* (1), *tattle* (1), *yell* (1), *whisper* (1), *zing* (1).

Маркерами особливої манери мовлення можуть бути дієслова, в основі яких є метафоричне перенесення. У проаналізованих оглядах переважно використовуються дієслова, які описують звуки

тварин або птахів: *crow (1), hiss (1), growl (2), purr (1), roar (1), snarl (1)*. В основі метафоризації дієслів, які не є власне дієсловами мовлення, також є звуки навколишнього світу та явищ природи, але у проаналізованих статтях було зафіксовано одичне дієслово такого типу – *echo (1)*. Ще одним прикладом метафоричного перенесення є дієслово *go*, яке може набувати значення «говорити» і використовуватися як синонім дієслова *say*.

До оказіонально-текстових відносять дієслова, що не містять сему говоріння [1, с. 370]. Їх можна розділити на такі підгрупи:

1) дієслова, які описують міміку і жести – *beam (1), grin (1), giggle (1)*,

2) дієслова інтелектуальної діяльності – *muse (1), wonder (1)*.

3) дієслова емоційного і психічного стану – *blow up (1), deadpan (3), gush (1), marvel (1), seethe (1), rage (1), rave (1)*.

Аналіз дієслів мовлення в телевізійних оглядах показав, що ця група є неоднорідною за функціонально-стильовими характеристиками. Використання усної розмовної лексики або дієслів, які належать до офіційного стилю, зумовлено, з одного боку, розмаїттям жанрової тематики телевізійних серіалів і спрямованістю на різну за віком цільову аудиторію, а з іншого – формуванням оцінного ставлення до персонажів через характеристику їхнього мовлення.

Висновки і пропозиції. Отже, аналіз матеріалу показав, що дієслова мовлення займають

особливе місце у переказі сюжету, оскільки вони відображають різні прояви мовленнєвої діяльності персонажів.

За результатами кількісних підрахунків було виявлено, що найбільше використовується група дієслів, які позначають власне процес мовлення. Іншу групу утворюють дієслова, що містять додаткові значення у своїй семантичній структурі. Вони інформують адресата про манеру мовлення персонажів із погляду висоти голосу, темпу та чіткості мовлення. Найменш уживаною виявилася група потенційних дієслів мовлення, використання яких зумовлене контекстом.

Беручи до уваги структурні та функціональні особливості жанру телевізійного огляду, можна зробити висновок, що використання нейтральних за своїх значенням дієслів як основного засобу передачі чужого мовлення відповідає інтенції автора детально та об'єктивно інформувати читачів про сюжет серії. Такі дієслова допомагають сфокусувати увагу адресата на реченнях із репліками персонажів і підкреслити їхню важливість. Використання інших груп дієслів мовлення також виконує інформативну функцію, але переміщує акцент на точне відтворення контексту, у якому відбуваються телевізійні діалоги. Перспектива дослідження пов'язана з вивченням інших форм репрезентації чужого мовлення у телевізійних оглядах із використанням віддієслівних іменників і часткового цитування діалогів без використання слів автора.

Список літератури:

1. Андреева Е. Г. Сопоставительный анализ семантических классов глаголов, вводящих прямую речь (английский и русский языки). *Вестник РХГА*. 2015. № 1. С. 362–373.
2. Бойко Ю. П. Дієслова лексико-семантичного поля «мовлення» у репрезентації автора (на матеріалі сучасної англійської художньої прози). *Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови*. 2014. Вип. 22. С. 85–92.
3. Боронин А. А. Информативный потенциал авторских вводов конструкций прямой речи : на материале романов Дж. Голсуорси : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2004. 23 с.
4. Булыгина Е. Г. Глаголы со значением «manner of speaking» и их контекстное окружение. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2016. Т. 15. С. 2386–2390.
5. Вронская Ю. В. Когнитивно-прагматические особенности высказываний с глаголами речи в современном английском языке (в сопоставлении с современным русским языком) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Екатеринбург, 1998. 18 с.
6. Дворник О. Д. Функциональная категоризация глаголов говорения в современном английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Белгород, 2003. 21 с.
7. Елисеева Н. В. Когнитивные аспекты семантики и функционирования английских глаголов речевой коммуникации : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 1996. 25 с.
8. Кероп'ян А. Р. Лексико-семантична структура російських та англійських дієслів мовлення : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2003. 20 с.
9. Кириллова Н. О. Метафорические номинации в семантическом поле глаголов речи. *Вестник СамГУ*. 2006. № 10/2 (50). С. 140–147.
10. Кулешова А. В. Лингвопрагматическая категория дистанцирования: на материале французской прессы : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.05. Москва, 2008. 23 с.

11. Левицкий А. Э., Ваховская Л. Ф. Жанровые особенности текстов кинематографической проблематики (на материале современной американской публицистики). *Вестник МГЛУ*. 2007. № 522. С. 135–143.
12. Михайлова Л. М. Глагольные способы репрезентации концепта «ГОВОРЕНИЕ» в современном английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Ростов-на-Дону, 2009. 23 с.
13. Ніколаєва Н. Г. Семантико-синтаксична організація речень з дієслівними предикатами мовлення : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 27 с.
14. Пілик В. В. Функції прямої та непрямої мови у сучасній турецькій газетній публіцистиці. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2013. Вип. 30. С. 212–218.
15. Сазыкина М. И. Семантические особенности глаголов речи в современном английском языке. *Филологические науки. Теоретические и методологические проблемы исследования языка*. 2011. URL: http://www.rusnauka.com/20_PNR_2011/Philologia/3_90385.doc.htm (дата звернення: 15.04.19).
16. Серёгина С. Е. Глаголы речевой деятельности в новостном тексте (на материале испанской прессы). *Вестник МДПУ имени И. П. Шамякина*. 2011. № 2 (31). С. 85–89.
17. Стойкович Л. Ю. Лексико-семантическое поле английских глаголов речепроизводства (лингвокогнитивный подход) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Самара, 2007. 23 с.
18. Уманцева Л. В. Лексико-грамматические свойства глаголов и глагольных словосочетаний, вводящих прямую речь : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Ростов-на-Дону, 1980. 27 с.
19. Ушакова Е. А. Глаголы речи немецкого и русского языков в функциональном аспекте (употребление в конструкциях с прямой речью). *Наука. Университет* : материалы шестой научной конференции. Новосибирск, 2005. С. 187–190.
20. Шейхи Х. Г. Статистический анализ употребления глаголов речи заявить – заявлять в новостных текстах электронных СМИ. *Ученые записки Казанского университета. Серия: Гуманитарные науки*. 2016. № 5. С. 1359–1365.
21. Шишкина Н. М. Национальная специфика полисемии глаголов речевой деятельности в русском и английском языках : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Воронеж, 2004. 19 с.
22. Caballero R., Paradis C. Verbs in speech framing expressions: Comparing English and Spanish. *Journal of Linguistics*. 2018. № 54(1). P. 45–84.
23. *Pragmatics of Fiction* / ed. by Miriam A. Locher, Andreas H. Jucker. Berlin; Boston : De Gruyter Mouton, 2017. 616 p.
24. Siemund P. *Speech acts and clause types: English in a cross-linguistic context*. Oxford : Oxford University Press, 2018. 464 p.
25. Thompson G., Yiyun Y. Evaluation in the reporting verbs used in academic papers. *Applied Linguistics*. 1991. № 12 (4). P. 365–382.
26. Verschueren J. *On speech act verbs*. Amsterdam : John Benjamins B. V., 1980. 83 p.

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГЛАГОЛОВ РЕЧИ В ОБЗОРАХ СЕРИАЛОВ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ОНЛАЙН-МЕДИА)

Статья посвящена анализу глаголов речи в обзорах телевизионных сериалов в онлайн-СМИ. В работе отобраны и систематизированы глаголы, используемые для репрезентации телевизионных диалогов в предложениях с прямой и косвенной речью. Рассматриваются семантические характеристики группы глаголов речи и их функции. Анализируется роль глаголов речи в структурировании переказа телевизионных шоу.

Ключевые слова: глаголы речи, телевизионный обзор, онлайн-СМИ, жанр, прямая речь.

SEMANTIC FEATURES OF THE VERBS OF SAYING IN TV RECAPS (BASED ON ONLINE MEDIA)

The article is devoted to the analysis of the verbs of saying in TV recaps in online media. The paper focuses on the study and classification of the verbs of saying used to recap television dialogues in the sentences with direct and indirect speech. The semantic properties of the verbs of saying and their functions are studied. The role of the verbs of saying in structuring the recapping of television shows is analyzed.

Key words: verbs of saying, TV recap, online media, genre, direct speech.

Гуменюк З. В.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ НІМЕЧЧИНИ: МИНУЛЕ ТА СЬОГОДЕННЯ

Натепер спостерігається зростання інтересу до мовної ситуації в Німеччині. У ФРН існує лише кілька допоміжних законів, які вказують на офіційний статус німецької мови. Роль німецької мови не згадується в Конституції ФРН. Німеччина прийняла більш конкретні й далекосяжні зобов'язання щодо мови якраз на міжнародному та європейському рівнях. Останнім часом зростання багатомовності у ФРН зумовлено головним чином мовами іммігрантів. Завданням єдиної мовної політики є зміцнення німецької мови як на національному, так і на міжнародному рівнях. У статті розглядається сучасний стан справ у рамках відповідного законодавства Європейського Союзу й Німеччини.

Ключові слова: німецька мова, іммігранти, законодавство, Європейська конвенція, інтеграція.

Постановка проблеми. Внутрішні та міжнародні конфлікти, на які багата історія Європи ХХ століття та які тією або іншою мірою стосувалися мовних питань, як правило, були та є проявом набагато складніших конфліктів. Мовні політики є невід'ємною частиною соціальної політики. Особливості ситуації з багатьма мовами країн-учасниць у Європейському Союзі призвели до появи нових понять, таких як мультилінгвізм і плюрилінгвізм. Мультилінгвізм (від англ. multilingualism), тобто співіснування в рамках міжнародних об'єднань різних країн або окремої країни безлічі мов як атрибутів національних культур, у європейській системі освіти розглядається як положення, згідно з яким сучасна людина повинна володіти двома іноземними мовами, крім рідної. Плюрилінгвізм, тобто багатомовність, передбачає вихідний постулат про те, що вивчення інших мов – це завдання всього життя, яке здійснюється в інтерактивному контексті.

До основних напрямів мовної політики Європейського Союзу належить активне сприяння мовній освіті, поширення мультилінгвізму та плюрилінгвізму. Ніяка європейська соціальна політика, спрямована на зниження бідності, нерівності й маргіналізації, неможлива без урахування національних, регіональних мов, мов меншин або іноземних мов. Володіння національними та іноземними мовами є все більш важливою компетенцією для трудового життя, а також соціальної єдності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рада Європи прагне підняти на більш високий рівень якість спілкування між європейцями, що говорять різними мовами й виховані в різних культурах [4; 5]. Метою такого прагнення є краще розуміння один одного, вільніше спілкування та безпосередній контакт одного з одним, досягнення мобільності, як результат, більш тісної та продуктивної співпраці. Рада Європи вітає й заохочує ті методи викладання та вивчення іноземних мов, які допомагають молоді й людям більш старшого віку виробити позицію, накопичити знання і здобути уміння, що дають їм змогу стати більш незалежними в судженнях і діях, більш відповідальними й відкритими в стосунках з оточуючими.

Діяльність Ради з культурного співробітництва, яка входить до складу Ради Європи, полягає у здійсненні низки проектів у галузі сучасних мов, базується на узгодженості й послідовності дій, а також на дотриманні трьох основних принципів, закладених у преамбулі Рекомендацій R (82) Комітету міністрів Ради Європи [6]. Перший принцип підтримує той факт, що багате мовне та культурне надбання Європи є найціннішим загальним ресурсом, який необхідно оберігати й розвивати. Він наголошує, що освіта покликана подолати становище, коли мовне різноманіття перешкоджає спілкуванню, різноманіття мов має перетворитися на інструмент взаємозбагачення та розуміння. Відповідно до другого принципу, тільки вдосконалюючи вивчення сучасних мов, можна

сприяти комунікації та взаємному спілкуванню європейців, які розмовляють різними мовами, підвищенню свободи пересування населення, розвитку взаєморозуміння і співпраці, подоланню забобонів і дискримінації. І, нарешті, за третім принципом, стверджується, що країни-учасниці, розробляючи і стверджуючи національні програми в галузі вивчення мов, можуть, співпрацюючи й координуючи свою політику, узгоджувати свої дії на європейському рівні. Обов'язком європейських політиків є розроблення та прийняття програм багатомовності, спрямованих на зміну ставлення й поведінки щодо вивчення мови, а також підтримка розширення охоплення аудиторій у суспільстві. Мовна політика, спрямована на вирішення цих питань, не лише сприятиме більш успішному вивченню мови протягом усього життя, а й дасть можливість європейським громадянам у повному обсязі скористатися особистими та професійними можливостями, які може запропонувати Європа. Голова німецької місії в Євросоюзі В. Шонфельдер наголошує: «Немає більш гострої ситуації в ЄС, аніж питання мови» [3].

Привертає увагу стаття Вольфганга Хендльмейера (Hendlmeier) «Культура мовлення раніше й тепер» («Sprachpflege einst und heute») [1]. Хендльмайер стверджує: «Кожен німець несе відповідальність за німецьку мову, коли він за своєю професією звертається до великого кола слухачів і читачів словами, письмово та малюнками, наприклад, у бізнесі й рекламі, на радіомовленні, телебаченні, у світовій мережі (Інтернет) і в пресі, у навчанні та наукових дослідженнях, у законодавстві й адміністрації. Тільки тоді він буде діяти в дусі турботи про чистоту мови (відповідно до культури мовлення), якщо він висловлюється коротко і зрозуміло й завжди уникає іноземного слова, коли є хороша німецька ідіома» [1, с. 17]. Проте в Німеччині на державному рівні майже ніколи не приділяли уваги захисту німецької мови.

У статті розглядаються особливості сучасної мовної політики Федеративної Республіки Німеччина. Автор досліджує, коли та як Німеччина на державному рівні розпочала програми з популяризації німецької мови, спостерігає за розвитком ситуації із захистом мови. Викликає певне занепокоєння той факт, що в Україні тільки останніми роками почалося розроблення мовної стратегії для української мови. Тому є важливим ознайомлення з досвідом подолання подібної проблеми в іншій європейській країні.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження підґрунтя ситуації з німецькою мовою та

вивчення особливостей політики Німеччини у сфері мови, які існують натепер.

Виклад основного матеріалу. Населення, яке володіє німецькою мовою та проживає на території Євросоюзу, становить майже 30%, серед якого близько 16% вважають німецьку мову рідною. Німецька мова входить до трьох робочих мов Європейської Комісії – вищого органу виконавчої влади Європейського Союзу. Проте фактично в роботі інстанцій (за винятком офіційних заходів) використовуються в основному англійська та французька мови. Сучасна міжнародна мовна політика Німеччини спрямована на поширення німецької мови поза межами країни та на зростання її ролі серед інших мов Європейського Союзу. У Європі німецька мова знаходиться на другому місці за частотою використання в галузях експортної економіки.

Наприкінці XIX – початку XX століть німецькомовні країни, передусім Німеччина, посідали провідне місце в багатьох наукових напрямках, що сприяло зміцненню ролі німецької мови на міжнародному рівні. Друга світова війна позбавила німецьку мову її провідного статусу. Після об'єднання Німеччини з'явилися перспективи для поновлення статусу німецької мови. Цьому мали сприяти економічний розвиток країни, участь у міжнародних організаціях і проектах, культурних і наукових проектах і заходах. Проте в науковій сфері німецька мова, не встигнувши відновити своє значення, почала витіснятися англійською.

Німецька мова має статус державної в Німеччині за відсутності окремого закону про захист німецької мови. Федеральний канцлер Німеччини Ангела Меркель стосовно мовного планування та контролю в мовній політиці висловила: «У Німеччині державною мовою є німецька, тому її вивчення є гарною інвестицією для тих, хто хоче жити в цій країні». У 2008 році на з'їзді партії Християнсько-демократичного союзу глава партії Ангела Меркель відхилила пропозицію депутатів закріпити статус німецької мови в Конституції ФРН і записати до 22-ї статті Конституції тезу: «Мова Федеративної Республіки Німеччина – німецька». Це спричинило дискусії. Зокрема, голова Бундестагу Норберт Ламмерт (Norbert Lammert) зауважив, що відповідні вказівки на державну мову існують у конституціях більшості країн Євросоюзу й така вказівка в жодному випадку не могла б розглядатися як прояв національного шовінізму. Питання закріплення статусу німецької мови викликало широке обговорення. Ганс Вальтер Хюттер (Hans Walter Hütter),

президент фонду «Дім історії» також висловився проти внесення змін до Конституції про державну мову: «Ми вважаємо, що німецька мова більше, ніж лише здатна до виживання. Їй не потрібен захист Основного Закону. Німецька мова – це мова відомств у нашій країні, і вона нею залишиться. Тому я вважаю, що нам не потрібно перейматися проблемою мови...». Представники опозиційних партій та общин Німеччини також зазначили, що варто приділяти увагу більш серйозним проблемам. Існує лише кілька допоміжних законів, які вказують на офіційний статус чи офіційну функцію німецької мови.

У 2010 році Німеччина розпочала кампанію з популяризації німецької мови. Міністр закордонних справ Німеччини й віце-канцлер Гідо Вестервелле (Guido Westerwelle) оголосив про початок кампанії «Німецька – мова ідей» («Deutsch – Sprache der Ideen»), спрямованої на популяризацію німецької мови за кордоном і зміцнення її міжнародного статусу [2]. Повідомлення, що з 2005 року число іноземців, які вивчають німецьку мову, скоротилося на 2,5 мільйона осіб: з 17 мільйонів до 14,5 мільйона, викликали занепокоєння німецького уряду. Популярність німецької мови зменшилася навіть у тих країнах Східної Європи, які вважали німецьку мову основною іноземною мовою. Також викликав занепокоєння той факт, що навіть в офіційних та урядових установах Євросоюзу почали домінувати англійська або французька. Зокрема, тільки 20% урядовців Європейської Комісії володіли німецькою мовою. Міністр закордонних справ Німеччини й віце-канцлер Гідо Вестервелле висловився однозначно: «У Німеччині прийнято розмовляти німецькою. Я не для того як міністр закордонних справ виділяю щороку 300 мільйонів євро на розвиток і підтримку німецької мови за кордоном, щоб потім у себе в домі відмовлятися від німецької мови». У багатьох, зокрема в старшого покоління, викликало обурення зростання вживання англіцизмів. На думку представника Фонду німецької мови професора Вальтера Кремера (Walter Krämer), з близько шести тисяч англійських слів, запозичених до німецької мови, виправданим є запозичення тільки сотні таких слів. Проте депутат Бундестагу, дипломований германіст Томас Опперман (Thomas Oppermann) нагадав своїм опонентам, що мова має розвиватися, адже в наш час не говорять середньовіковим діалектом. За його словами, не варто перешкоджати розвитку мови, зокрема, через унесення до конституції.

Сьогодні у ФРН проживає близько дев'яти мільйонів іноземних громадян, зокрема близько трьох мільйонів турків і півмільйона арабів, більшість яких, як правило, не бажає інтегруватися в німецькомовне культурне середовище та які залишаються у власному культурно-мовному просторі. Німеччина приділяє увагу цій проблемі, знаходить численні способи її вирішення. Пропонується багато можливостей для вивчення німецької мови: безкоштовні курси німецької мови, мовний аудіокурс «Радіо Д»; новий інтерактивний мовний курс у режимі он-лайн; друковані матеріали для вивчення мови, мовні посібники для мобільних пристроїв. На думку німців, іммігранти повинні знати німецьку мову й користуватися нею в повсякденному житті. Це забезпечить їхню повну інтеграцію в німецьке суспільство.

У 2017 році Президент футбольної команди «Баварія» Улі Хьонесс (Ulrich Hoeness) прийняв рішення про штрафувannya за незнання німецької мови для легіонерів. Улі Хьонесс повідомив: «У роздягальні «Баварії» повинні говорити німецькою. Мова об'єднує групу. У протилежному разі команда ділиться на окремі угруповання. Легіонери повинні інтегруватися з клубом та іншими гравцями. Якщо іноземці не вчитимуть німецьку, то платитимуть штрафи. Усе просто». Рішення президента набуло чинності, й невдовзі стали відомі перші кандидати на грошові стягнення. Найгірші справи з німецькою мають Ренату Санчес (Португалія) й Кінгслі Коман (Франція). Ексхавбек «Шахтаря» Дуглас Коста (Бразилія) також не відзначився знанням мови. Серед гравців, які виявили себе з найкращого боку, – Роберт Левандовські (Польща) та Ар'єн Роббен (Голландія). Цікаво, що в 1999 році стався дещо схожий випадок, який був унікальним (на той час) явищем в історії післявоєнного німецького робітничого права та якому німецька преса приділила велику увагу. Власник транспортного підприємства в землі Баден-Вюртемберг на своєму виробництві ввів правило про штрафувannya співробітників, які на робочому місці розмовляли російською. Половина робітників підприємства були німцями-переселенцями з країн СНГ. Газети повідомляли також, що жоден співробітник, що зазнав скорочення заробітної плати, не насмілювався суперечити рішення власника. А дарма, адже, згідно з Конституцією ФРН та Законом про статут підприємства, всі громадяни країни, а також іноземці, які проживають у ФРН на законних підставах, захищені законодавством від будь-якої форми дискримінації. У § 75 Закону про статут підприємства

конкретно забороняється дискримінація співробітників на підставах національності, мови, походження або громадянства. Закон дозволяє певну нерівність, тільки якщо для цього є серйозні й зрозумілі підстави. У статті 3 Конституції ФРН сказано, що ніхто не може зазнавати дискримінації на основі свого походження.

Німеччина має суттєвий досвід мовної політики щодо іммігрантів. У 2016 році віце-канцлер ФРН Зігмар Габріель (Sigmar Gabriel) схвалив запланований законопроект щодо іммігрантів: «Ми повинні не тільки підтримувати інтеграцію, а й вимагати цього». Варто нагадати, що саме мається на увазі під поняттям інтеграція. Зокрема, під інтеграцією соціальною розуміють наявність упорядкованих відносин між окремими особами, групами, організаціями, країнами. Під культурною інтеграцією розуміють асиміляцію різнорідних елементів культури в єдину культуру.

За повідомленням агенції Рейтер (Reuters), у 2016 році міністр внутрішніх справ Німеччини Томас де Майзієр (Thomas de Maiziere) заявив, що планує новий закон, який вимагатиме від біженців вивчати німецьку мову та інтегруватися в суспільство або втрачати своє постійне право на проживання. Така ініціатива виникла після того, як виборці осудили політику консерваторів канцлера Ангели Меркель на регіональних виборах, адже в році, що передував цій заяві, до Німеччини прибуло близько 1 мільйона мігрантів, багато хто втік від конфліктів та економічних труднощів на Близькому Сході й в Африці. Німеччина очікувала, що в обмін на уроки мови, соціальні виплати та житло новоприбулі намагатимуться інтегруватися до німецького суспільства. Де Майзієр висловився про необхідність забезпечення зв'язку між успішною інтеграцією та дозволом на те, як довго можна залишатися в Німеччині. До моменту започаткування такої ініціативи будь-які санкції щодо громадян-іноземців, які відмовлялися вивчати мову, були відсутні. Сучасна німецька мовна політика спрямована на надання можливості людям, які хочуть переїхати до Німеччини з метою працевлаштування та постійного проживання, вивчити німецьку мову.

Через 25 років після налагодження дипломатичних відносин між Україною та ФРН міністрами закордонних справ двох країн ініційований Українсько-німецький рік мов 2017/2018. Метою цього заходу було поглиблення взаємної довіри та дружби між Німеччиною та Україною, а також зміцнення й розбудова співпраці в культурно-освітній сфері. Організаторами Українсько-

німецького року мов 2017/2018 стали Міністерство закордонних справ Німеччини, Посольство Німеччини у Києві та Goethe-Institut в Україні (координація проекту) за домовленістю з Міністерством освіти і науки України й Міністерством закордонних справ України. У рамках Українсько-німецького року мов відбувалися численні проекти, спрямовані на підтримку та аналіз історичної пам'яті й сприяння підвищенню активності громадянського суспільства. Українсько-німецький рік мов також сприяв поширенню та популяризації української мови в Німеччині. Україні є що перейняти з досвіду мовної політики Німеччини, зокрема досвіду щодо питань, пов'язаних з іммігрантами. Кількість іммігрантів в Україні, за останньою інформацією, становить майже один мільйон осіб.

Засади державної мовної політики в Україні визначаються Стратегією популяризації державної мови на період до 2030 року «Сильна мова – успішна держава». Правовою основою для здійснення державної мовної політики в Україні є Конституція України та Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який ухвалений Верховною Радою 25 квітня 2019 року. Цей Закон забезпечить пріоритетність української мови в більше як 30 сферах суспільного життя: зокрема в державному управлінні, ЗМІ, сфері освіти, науки, культури, реклами, послуг. Він також урегулює застосування інших мов поряд з українською мовою. Закон передбачає, що українською мовою має володіти кожен громадянин України, а також усі претенденти на українське громадянство. Передбачене й створення посади Уповноваженого з захисту української мови, який регулюватиме впровадження цього Закону. Стратегією популяризації державної мови на період до 2030 року передбачається «формування комфортного та функціонального україномовного середовища на всій території України для всього її населення, підвищення її престижу й авторитетності, створення умов для задоволення мовних потреб українців за кордоном».

Висновки і пропозиції. Аналіз статусу німецької мови наприкінці XIX – початку XX століть і в сучасному світі дає змогу резюмувати таке:

1. У сучасній Німеччині багато уваги приділяється популяризації німецької мови з боку як державних установ, так і громадських організацій.

2. Німецька мова дещо втратила свій провідний статус як у всьому світі, так і в самій країні, зокрема, порівняно із найвищим статусом у період

з 1933 по 1945 роки, коли його підтримка активно здійснювалася з боку держави.

3. У сучасній Німеччині ведеться постійна робота над інструментами захисту німецької мови. Ця робота пов'язана з певними труднощами через збільшення кількості громадян-іноземців та іммігрантів (біженців).

4. У Німеччині оновлюється та доповнюється мовне законодавство, ведеться розроблення освітніх програм, забезпечується безкоштовне навчання бажаючих німецької мови.

5. Рада Європи вітає й заохочує методи викладання та вивчення іноземних мов. Рада Європи заохочує мовне розмаїття й вивчення мови як спосіб досягнення більшої єдності серед європейських громадян.

6. Досвід мовної політики Німеччини, зокрема досвід щодо питань, пов'язаних з іммігрантами, може бути використаний Україною для формування програм популяризації української мови, захисту української мови як визначального чинника й головної ознаки ідентичності української нації.

Список літератури:

1. Hendlmeier W. Sprachpflege einst und heute. *Die Deutsche Schrift*. Vierteljahreshefte zur Förderung der deutschen Sprache und Schrift. Sonderheft. 1990. Т. 1991. S. 12–14.

2. Hugendick D. Mehr Netto von Goethe. *Zeit Online*. 26. Februar 2010. URL: <https://www.zeit.de/kultur/2010-02/westerwelle-sprache-deutsch> (дата звернення: 20.05.2019).

3. Schönfelder W. Es gibt in der EU kein emotionales Thema als Sprachen. *Süddeutsche Zeitung*. 1 April 2005.

4. From linguistic diversity to plurilingual education: Guide for the development of language education policies in Europe. Council of Europe. Language Policy Division. Strasbourg, 2007. URL: www.coe.int/lang (дата звернення: 20.05.2019).

5. The Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment (CEFR). Council of Europe, 2018. URL: <https://www.coe.int/en/web/language-policy/cefr> (дата звернення: 20.05.2019).

6. Recommendation № R (82) 18 concerning modern languages. Recommendations of the Committee of Ministers to Member States. 1982. URL: www.coe.int/T/CM (дата звернення: 20.05.2019).

ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКИ ГЕРМАНИИ: ПРОШЛОЕ И НАСТОЯЩЕЕ

На сегодняшний день наблюдается рост интереса к языковой ситуации в Германии. В ФРГ существует лишь несколько вспомогательных законов, которые указывают на официальный статус немецкого языка. Роль немецкого языка не упоминается в Конституции ФРГ. Германия приняла более конкретные и далеко идущие обязательства по языку на международном и европейском уровнях. В последнее время рост многоязычия в ФРГ обусловлен главным образом притоком иммигрантов. Задачей единой языковой политики является укрепление немецкого языка как на национальном, так и на международном уровнях. В статье рассматривается современное состояние дел в рамках соответствующего законодательства Европейского Союза и Германии.

Ключевые слова: немецкий язык, иммигранты, законодательство, Европейская конвенция, интеграция.

FEATURES OF THE GERMAN LANGUAGE POLICY: PREVIOUSLY AND CURRENTLY

Today, there is an increasing interest in the language situation in Germany. There are only a few subsidiary laws that indicate the official status of the German language. But the role of German is not mentioned in the constitution. It is particularly on the international or European level that Germany has made more specific and far-reaching commitments. The recent growth in multilingualism is mainly due to immigrant languages. The task of a cohesive language policy is to strengthen the German language both nationally and internationally. The article elaborates the current state of affairs within relevant EU legislation and Germany.

Key words: German, immigrants, legislation, European Convention, integration.

Довженко І. В.

Київський національний торговельно-економічний університет

Дячук Л. С.

Київський національний торговельно-економічний університет

ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ЗВО

У статті досліджено вплив перекладу на професійне спілкування іноземною мовою фахівців різних галузей, які безпосередньо або опосередковано через соціально-побутові стосунки пов'язані з майбутньою діловою активністю. Наведено види і приклади текстів, що доцільно використовувати для перекладу під час аудиторної та самостійної роботи студентів сфери гостинності. Розкрито теоретичні питання методів навчання, зокрема перекладу. У результаті визначено місце перекладу як ефективного методу навчання в процесі вивчення іноземної мови, формування й удосконалення навиків спілкування англійською мовою в немовних ЗВО. Доведено, що метод перекладу є одним із дієвіших у вивченні іноземної мови та формуванні навиків спілкування майбутніх спеціалістів сфери гостинності, адже протягом занять студенти добирають необхідні лексичні одиниці, перекладаючи тексти з фаху, тим самим поповнюють свої знання з термінологіки обох мов. Чим частіше застосовуватиметься переклад на заняттях у немовних навчальних закладах, тим швидше студенти оволодіють необхідними знаннями й навичками англомовного спілкування, опанують фахову термінологію.

Ключові слова: іноземна мова (англійська), методи навчання, переклад, професійна лексика, термінологія, професійне спілкування, професійна компетентність, сфера обслуговування.

Постановка проблеми. На нашу думку, професійне спілкування іноземною мовою є актуальною проблемою фахівців різних галузей для мовленнєвих ситуацій, які безпосередньо або опосередковано через соціально-побутові стосунки пов'язані з діловою активністю. А усне та писемне спілкування працівників різних сфери діяльності має свої особливості. Визначаючи, наприклад, особливості лексики сфери готельного господарства, варто орієнтуватися на особливості діяльності галузі обслуговування готельного господарства. Лексика цієї сфери характеризується високою мірою неоднорідності: з одного боку, вона максимально близька до повсякденного життя, а з іншого – містить специфічні терміни, що мають конкретну понятійну орієнтацію (інгредієнти, попілничка, постачальник, рахунок, портъє тощо). Тому важливо формувати в студентів уміння перекладати професійні тексти, що сприятиме кращому засвоєнню термінологічної лексики зазначеної спеціальності. Проведені дослідження свідчать про невисокий рівень культури та майстерності англомовного спілкування май-

бутніх спеціалістів сфери обслуговування під час виконання службових обов'язків. Відповідно, необхідно користуватися специфічною методикою викладання іноземних мов, що розроблена спеціально для працівників цієї галузі.

Актуальність проблеми полягає й у тому, що розвиток туристичної галузі, введення безвізового режиму до Європейського Союзу в нашій країні та сучасний ритм життя вимагає від фахівців сфери гостинності досконалих професійних умінь спілкування як із вітчизняними, так і зарубіжними гостями.

Отже, важливе місце у вивченні іноземної мови, професійному спілкуванні майбутніх спеціалістів у сфері сервісу має правильний вибір методів і прийомів навчання. Метод навчання – це складне, багатомірне явище, в якому відображені об'єктивні закономірності, цілі, принципи, зміст і форми навчання. Метод відбиває запроєктовану мету навчання, шляхи її реалізації, способи співробітництва викладача і студентів, джерела інформації, систему прийомів і засобів навчання. Метод навчання – це спосіб взаємодії двох суб'єктів

навчального процесу, спрямований на формування мовної й мовленнєвої компетенції студентів. І для того, щоб успішно оволодіти оптимальним вибором методів і прийомів навчання, варто глибоко осмислити склад, структуру, функції кожного з них і можливості їх застосування [4, с. 51].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою вивчення методів навчання рідної мови займалися такі вчені: Г. Берегова, І. Лернер, Л. Паламар, М. Пентилук, Н. Тоцька, М. Успенський та інші. А. Верховецький, Д. Дзюба, Ю. Кіщенко, В. Мелконян, О. Шупта вивчали методологію вивчення англійської мови як іноземної. Вони досліджували методи навчання, спираючись кожен на свій науковий і практичний досвід. Для розуміння сутності запропонованого методу навчання важливим, на нашу думку, є уточнення поняття методу, зокрема методу перекладу.

Постановка завдання. Мета статті – визначити місце перекладу як ефективного методу навчання в процесі вивчення іноземної мови, формування й удосконалення навиків спілкування англійською мовою в немовних ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Для володіння професійним усним і писемним мовленням студент немовного освітнього закладу сфери гостинності повинен мати чималий активний лексичний запас іноземних слів. Збагаченню того запасу, вихованню чуття до слова сприяє переклад. Це один із найстаріших методів вивчення мови.

За Л. Бархударовим, «переклад – це процес перетворення мовленнєвого твору однією мовою в мовленнєвий твір іншою мовою за збереження незмінного плану змісту, тобто значення» [1, с. 213]. Це визначення Л. Бархударов узяв за основу розробленої «семантико-семіотичної моделі» перекладу, за якою процес перекладу безпосередньо залежить від того, що в науці про знакові системи – семіотиці – називається «двобічним характером мови» [1, с. 214].

Метод перекладу є складним, оскільки передбачає комбінований вид мовленнєвої діяльності, що вимагає від перекладача вибрати доцільне слово чи синтаксичну структуру, знайти відповідні мовні засоби для вираження думки іноземною мовою. За допомогою цього методу студент заглиблюється в систему мови. Переклад – явище статичне, є кінцевим результатом певної складної дії, згортанням і передачею тексту іншою мовою, але за умови правильно передавати композиційно-сміслову й логічну структуру, основний зміст, норму мови і стиль, реальні дії,

комунікативну спрямованість на відображення думки [3, с. 45].

Уважаємо, що мовний аналіз сучасних перекладів документів, текстів, якими користуються в діяльності фахівці обслуговування, викликає застереження щодо їх нормативних форм. Часто вживаються невдало побудовані синтаксичні конструкції, що зумовлюються прагненням мовців до буквального перекладу, внаслідок чого порушуються не тільки граматичні, стилістичні норми сучасної української мови, а й зміст думки. Переклад тексту в оригіналі вимагає вдумливого аналізу його змісту та добору таких засобів, які б найточніше передавали його зміст другою мовою [4, с. 64].

Для студентів середніх спеціальних і немовних закладів вищої освіти важливого значення набувають досконалі знання не тільки іноземної, а й рідної мови.

Л. Бархударов, О. Біляєв, Ф. Буслаєв, М. Ільїн, Л. Щерба та інші рекомендують активно використовувати знання з другої мови для кращого засвоєння рідної. Л. Щерба відзначав, що, не маючи термінів для порівняння, важко усвідомити значення слів рідної мови. Дуже просто й природньо подібний термін для порівняння має друга мова. Як стверджують дослідники, під час опрацювання понять, спільних для обох мов, досить обмежитися поясненням через переклад термінів [6, с. 319].

Отже, під час перекладу виробляється механізм професійного спілкування, що допомагає шліфувати правописні, лексичні, стилістичні норми, є важливим засобом формування нормативно правильного мовлення. Переклад також дає можливість доречного вибору потрібної граматичної форми відповідно до ситуації [4, с. 66]. О. Біляєв, Н. Пашківська й інші методисти вважають, що переклад – це свідоме порівняння двох мовних систем, тому чим більше студенти порівнюватимуть мовні засоби та їх форми, тим уважнішими вони будуть до обох мов – рідної та іноземної.

Під час навчання студентів іноземних мов на немовних спеціальностях однією з цілей є формування навичок перекладу фахових текстів, якими вони послугуватимуться в майбутній професії. Окрім різних форм документації, доречним під час занять буде практика усного діалогу зі специфічною лексикою відповідно до фаху. Професійний текст будь-якого фаху потрібно намагатися перекладати точно, адже досконале знання термінології галузі і є запорукою успішного формування англійського ділового спілкування.

Переклад ділять на усний і писемний. Основним видом усного перекладу є переклад на слух, коли перекладач сприймає оригінал в усній формі та перекладає його усно. Під писемним перекладом розуміють переклад у письмовій формі написаного оригіналу, щоб одержувач перекладу також зміг би його прочитати. Розглянемо суто усний і суто писемний переклади. Головна розбіжність між ними полягає в одноразовості усного перекладу й багаторазовості писемного. Під час виконання останнього перекладач має можливість повертатися до перекладеного варіанта, зіставляти його з оригіналом, змінювати переклад тощо. Ці можливості створюють сприятливі умови для забезпечення найвищого ступеню еквівалентності [2, с. 47].

У процесі усного перекладу, яким частіше послуговуватимуться майбутні фахівці сфери обслуговування, перекладач має вилучити всю інформацію з оригіналу під час його одноразового усного пред'явлення, не маючи можливості щось виправляти. При цьому переклад може виконуватися одночасно з процесом породження оригіналу (синхронний переклад), відразу після закінчення цього процесу (послідовний переклад) або через деякий час (віддалений у часі переклад).

Кожний із перерахованих перекладів має свої особливості. Так, під час синхронного перекладу збільшується втрата інформації, зменшується кількість структурних трансформацій, ускладнюється сприйняття власних імен, цифрових позначень тощо. Послідовний переклад вимагає запису інформації за допомогою умовних знаків і скорочень.

Ураховуючи види перекладу, пропонуючи різноманітні фахові тексти, викладач формує необхідні навички професійної комунікації, сприяє засвоєнню лексики, готуючи студентів до реальних робочих моментів майбутнього фаху.

Перед тим як перекладати професійні тексти, радимо студентам скласти термінологічний словник сфери обслуговування, що допоможе їм у вивченні лексики. На шляху формування й удосконалення вміння майбутніх фахівців перекладати ділову лексику виникають труднощі, пов'язані з відсутністю практичного застосування англомовних одиниць у повсякденному житті, з відсутністю адаптованих до українських реалій посібників для фахівців сфери обслуговування тощо. Однак завдяки використанню методу перекладу з англійської мови українською та навпаки в студентів формуються навички спілкування як у побуті, так і в майбутній професії.

Пропонуємо приклади текстів з фахової тематики сфери обслуговування, що були б доречними для перекладу студентами немовних закладів вищої освіти зазначеної галузі.

So you want to work in tourism?

What do you have to do? What do you need to know?

In most tourism jobs you have to enjoy working with people – not just the customers but your colleagues as well. You have to be able to work as part of a team. You have to know how to smile, even if you're having a bad day. It's also important to be able to speak clearly on the phone. In many jobs you need to be good at understanding people with different languages and cultures, and you need to be confident about using the languages that you know. Sometimes, especially if you work in an office, you have to know how to use computers. It's also important to be flexible, and you often have to be willing to work long or unusual hours. But most of all you have to like being with people [8, с. 5].

Tourism Today

Facts and challenges

Tourism is one of the biggest businesses in the world. There are nearly 800 million international tourist arrivals every year. It employs, directly or indirectly, one in fifteen of all workers worldwide, from A to Z, from airport cleaners to zookeepers, and includes bar staff, flight attendants, tour guides, and resort reps. It is a huge part of the economy of many countries – in countries such as the Bahamas, over 60% of the economy is based on tourism.

Tourism is a fast growing business. When Thomas Cook organized in first excursion from Leicester to Loughborough in 1841, he probably didn't know what he was starting. Key developments in the last 150 years or so have led to the rise of mass tourism. There have been technological developments in transport, in particular the appearance of air travel and charter flights. There have been changes in working practices, with workers getting paid holiday time and working shorter and more flexible hours [8, с. 10].

Студенти немовних спеціальностей у майбутній професійній діяльності послуговуватимуться діалогами, тому доречно пропонувати їм переклад діалогів з рідної мови іноземною. Тож наведемо приклади й таких завдань:

Побудувати й виконати в особах телефонну розмову, дотримуючись вимог мовленнєвого етикету: адміністратора із замовником готельних номерів; метрдотеля із замовником офіційної вечери.

Телефонна розмова адміністратора із замовником готельних номерів:

Адміністратор: Доброго дня! Готель «Київська Русь». Чим можу допомогти?

Замовник: Доброго дня! Я хотів би отримати інформацію щодо бронювання готельного номера на наступний тиждень.

А.: На наступному тижні ми матимемо достатню кількість вільних номерів, тому за потреби Ви зможете оселитися в будь-який зручний для Вас час.

З.: Дякую. Я хотів би дізнатися, як відбувається розрахунок за надання послуг.

А.: Наш готель проводить розрахунки з клієнтами за передплатою, у кредит і по факту надання послуг.

З.: Щиро вдячний Вам. До побачення.

А.: Усього найкращого! До побачення!

Діалог між офіціантом і відвідувачем:

Офіціант: Добрий день! Ви можете сісти за цей столик.

Гість: Ми б хотіли столик на чотириох. Наші друзі прийдуть пізніше.

О.: Тоді Ви можете сісти за будь-який вільний столик. Ось меню. Вибирайте.

Г.: Подивимось, що сьогодні в меню. Що би ви порекомендували?

О.: Сьогодні дуже великий вибір страв. Я б рекомендував наші фірмові страви – смажену качку й гуляш. Я б також рекомендував Вам смажену курку або ростбіф. Можливо, Ви хочете суп?

Г.: Так. Два бульйони з грінками, будь ласка, і дві порції смаженої качки.

О.: Що Ви замовите для Ваших друзів?

Г.: Вони будуть замовляти самі.

О.: Добре. Будете що-небудь пити?

Г.: Звичайно. Яблучний сік і фруктовий напій.

О.: Що Вам запропонувати на десерт?

Г.: Яблучний пиріг і тістечко.

Доцільність пропонованого типу завдань визначається фаховою необхідністю усного спілкування з клієнтами, замовниками; знанням

термінології тощо. Ефективність використання перекладу діалогів і спеціальних текстів під час практичних занять доведена. Завдяки цьому методу роботи реалізується запам'ятовування необхідних лексичних одиниць і граматичних конструкцій.

Висновки і пропозиції. Метод перекладу є одним із найефективніших у вивченні іноземної мови та формуванні навиків спілкування майбутніх спеціалістів сфери гостинності, адже протягом занять студенти добирають необхідні лексичні одиниці, перекладаючи тексти з фаху, тим самим поповнюють свої знання з термінологіки обох мов. Навчальний переклад є важливим засобом розвитку навиків професійного спілкування й має застосовуватися разом з іншими завданнями для розвитку мовленнєвих умінь і навичок. Чим частіше застосовуватиметься переклад на заняттях у немовних навчальних закладах, тим швидше студенти оволодіють необхідними знаннями та навичками автоматичного невимушеного англомовного спілкування, опанують фахову термінологію. Додамо, що навчальний переклад тільки тоді сприяє формуванню мовленнєвих умінь і навичок, коли він проводиться з конкретною метою порівняння й зіставлення спеціальної термінологічної лексики.

Під час перекладу виробляється механізм професійного спілкування студентів, що допомагає шліфувати правописні, лексичні, стилістичні норми, є важливим засобом формування ділового мовлення. Але навчальний переклад тільки тоді сприяє формуванню й удосконаленню мовленнєвих умінь і навичок, коли добирається література для перекладу з різних розділів дисципліни за фахом і коли цей метод використовують систематично, що дає змогу значно підвищити рівень володіння іноземною (англійською) мовою загалом і спілкування майбутніх спеціалістів сфери обслуговування зокрема.

Список літератури:

1. Бархударов Л. Язык и перевод. Москва: Изд-во международные отношения, 1975. 237 с.
2. Кищенко Ю. Чинники, які впливають на процес перекладу тексту. *Наукові записки Херсонського державного університету*. 2009. Вип. 11. С. 46–50.
3. Паламар Л. Лінгводидактичні основи формування україномовної особистості. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 1997. 235 с.
4. Пашковская Н. Лингводидактические основы обучения русскому языку. Киев: Рад. школа, 1996. 192 с.
5. Шупта О. Переклад як метод навчання мови спеціальності. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2010. С. 31–35.
6. Щерба Л. К вопросам о двуязычии. Ленинград: Нева, 1974. С. 318–323.
7. Jaaskelainen R., Translation Studies: What are they? *Outlooks on Empirical Research*. Amsterdam: John Benjamins, 2006. 150 p.

8. Walker R., Harding K. Tourism 1. Oxford English for Careers. Student's Book: Oxford University Press, 2012. 143 p.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПЕРЕВОДА В ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА ДЛЯ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ ВУЗОВ

В статье исследовано влияние перевода на профессиональное общение на иностранном языке специалистов различных отраслей, которые непосредственно или опосредованно через социально-бытовые отношения связаны с будущей деловой активностью. Приведены виды и примеры текстов, которые целесообразно использовать для перевода во время аудиторной и самостоятельной работы студентов сферы гостеприимства. Раскрыты теоретические вопросы методов обучения, в частности перевода. В результате определено место перевода как эффективного метода обучения в процессе изучения иностранного языка, формирования и совершенствования навыков общения на английском языке в неязыковых вузах. Доказано, что метод перевода является одним из действенных в изучении иностранного языка и формировании навыков общения будущих специалистов сферы гостеприимства, ведь в течение занятий студенты выбирают необходимые лексические единицы, перекладывая тексты по специальности, тем самым пополняют свои знания по терминологии обоих языков.

Ключевые слова: иностранный язык (английский), методы обучения, перевод, профессиональная лексика, терминология, профессиональное общение, профессиональная компетентность, сфера обслуживания.

USE OF TRANSLATION IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING FOR STUDENTS AT NON-LANGUAGE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article examines translation as one of effective methods of teaching English for students of non-philology specialities, describing the advantages and perspectives. The focus is on the influence of translation into professional communication in a foreign language of specialists of various industries, which are directly or indirectly due to social and household relations associated with future business activity. The types and examples of texts that are expedient to be used for translation during classroom and independent work of students are given. The place of translation as an effective teaching method in the process of studying a foreign language is determined. The educational translation only promotes the formation of speech skills and skills when it is conducted systematically, with the specific purpose of comparing terminology vocabulary.

Key words: foreign language (English), teaching methods, translation, functional lexis, terminology, professional communication, professional competency, sphere of service.

Duzhyk N. S.

National University of Food Technologies

FILM AS A MEANS OF SOCIAL AND EMOTIONAL LEARNING IN HIGHER EDUCATION

Integration of social and emotional learning into the education process has been one of the most popular international trends for over 20 years. This article reviews the general approaches to implementing the social and emotional learning model in higher education. The model's merits are also discussed in relation to foreign language training, especially its effectiveness in reaching academic and non-academic objectives. Using film episodes is an effective tool of expanding students' vocabulary and practicing the English language with a greater confidence and precision. This enables students to develop emotional sensitivity and conflict resolution skills, to display a socially cultivated behavior and learn advanced communication practices. The paper provides a film-based framework to encourage the development of a wide range of socioemotional competencies in response to emerging challenges.

Key words: English language instruction, film-based learning, collaboration, conflict resolution, emotional intelligence.

Problem statement. For over 20 years educational institutions in different countries (the USA, Canada, the UK, Australia etc) have been implementing Social Emotional Learning (SEL) programs at different education levels. The need in emotional intervention for enhancing academic performance was linked to cognitive activities and was recognized as a general approach to learning a long time ago [3; 10]. It is proved that students learn and remember best when their emotions are engaged [4]. This approach is especially effective when incorporates films into teaching. University curricular provide extensive ground for using it.

Literature review. An extensive body of literature reveals that the SEL approach is highly relevant in the university settings, especially during the first year of studies [2]. Recent high-school graduates find themselves in a differently structured, more demanding environment which requires fast adaptation to new roles, challengingly paced courses, and classmates/roommates coming from different cultural and socioeconomic backgrounds. Increased pressures can cause stress, adjustment difficulties, and even mental health problems. Sometimes the inability to overcome barriers to academic success makes students vulnerable to risky behaviors, such as alcohol and drug use, non-monogamous sex, violence and bullying. Students' disengagement from rigorous studies, truancy, and conduct problems often result in academic failures and dropping out of the university. To ease the

transition period for freshmen, universities choose a SEL model which is the most suitable to their particular needs.

The direct way of supporting students' development is introducing SEL in the curriculum. This approach was implemented by Widener University, PA, USA. Each fall semester 23 freshman seminars (FRS101) are offered. The seminar is a one-credit elective course for students in all academic majors. A range of topics is defined by the seminar's primary objective to equip students with the skills and resources necessary for successful academic performance and general well-being. However, emotional intelligence is viewed as a basic competence used in the service of successful social functioning [8].

Along with explicit instructions on using the SEL competencies, educators integrate the SEL content into core academic subject areas, including English/Language Arts [6]. Experience-based approaches address social and emotional dimensions of learning by fostering interactivity, connectedness, and collaboration. In planning academic activities, a big importance is attached to students' demographic, backgrounds and lifestyle.

The use of films in the classroom is in line with the youth regular exposure to visual culture, the desire to have fun, to discover new enjoyable entertaining pieces and share them with peers. Films' ability to deliver pleasure and provide learning content, to create a relaxing, informal atmosphere, and introduce

students to complex issues are main reasons for faculty members to incorporate films in the curriculum. Films are especially suitable for delivering SEL in conjunction with interactive methods (discussion, role-play, games). Depending on the lesson objectives, the teacher can choose to watch a whole film, particular scenes, or just an episode.

The aim of the paper is to demonstrate the powerful potential of films for serving the SEL objectives. We choose a café scene from the Bollywood film **English-Vinglish** (https://www.youtube.com/watch?v=Mr6E_9TQtQs). The film is about the Indian woman Shashi who came to New York to help her sister with wedding preparations. Her limited knowledge of English is an obstacle to effective communication with foreigners. The café scene plays an important role for the whole plot because after visiting the café, Shashi decided to enroll in an English language program with New York Language Center.

This video can be used as a model for practicing real-life activities, such as ordering food in a café, for evaluating professional performance and deciding on the question “What makes a true professional?”, for discussing the importance of learning foreign languages, or for the deep exploration of the topic “Feeling and Emotions”.

Discussion. Our film-based toolkit “*From Food to Mood*” encompasses a variety of instructional materials, such as a transcript, a vocabulary list, and professional guidelines, to support students’ activities and ensure their successful completion.

The manifold purpose of the lesson includes: reviewing and learning new vocabulary for food and emotions, practicing spoken English in relation to real life situations, eliciting an emotional response to the video, developing cultural sensitivity and conflict resolution skills, encouraging critical thinking and creativity in response to emerging problems, and comparing foreign and native cultures for social behavior standards and common communication practices.

Before watching: Warming up activities for small groups (3–4 students). Answer these questions.

1. How often do you eat out?
2. Do you go out for a meal alone or with other people?
3. What kind of places do you prefer for breakfast, lunch, and dinner? Explain your choice.
4. Do you normally tip the waiter / waitress?
5. When can ordering food be stressful?

While watching the café episode, students are asked to identify a number of participants important to the scene. (In practice, students’ groups come up with a different number of significant participants. Often

it generates the discussion among students about correctness of their choices, especially creative ones, for example the passing bus with the advertisement of New York Language Center).

After watching: Answer the questions about the episode you have watched (discussion).

1. How did the barista address Shashi when saw her in the line?
2. How do you characterize the barista’s behavior? Is this the way to serve the customers?
3. Can you justify the café staff behavior?
4. Were there any particular words or phrases in the dialog triggering changes in the characters’ moods?
5. Can it happen in real life/in your country? Would people in your country react differently to the events in the café?

After watching the scene for the second time, recite the café dialog and record it. (The full transcript of a café scene is included in Appendix 1).

Also students can lip-synch the scene. The activity is evaluated by the following questions:

1. Which pair of students performed best?
2. Whose facial expressions and gestures were the most convincing and expressive?
3. Did you notice any cultural differences in body language and facial expressions in the film scene?

Defining emotions. Split into three groups A, B, and C and write down the words describing people’s character traits and emotions in the cafe: Group A describes Shashi, Group B observes Barista, and Group C focuses on the people in the line. Discuss the impact of the major participants on the café scene. Defend your point of view if your group’s partners disagree. Use Table 1 (Appendix 2) for performing this task [1; 5].

Matching the film screenshots, highlighting the characters’ emotional state to corresponding words, is an effective way to learn a new vocabulary as well as to practice familiar words and phrases. In addition, it supports other educational tasks, such as finding the ways to deal with negative emotions which can be detrimental to an individual’s personality. Negative emotions should not be ignored and can be used as a psychological resource for development [9]. In this regard, educators’ role in creating a safe, fun environment for effective learning and meaningful interaction is crucial.

Performance evaluation. Read the *Guidelines for food service personnel*. Evaluate the café staff customer service against the established standards. Think how to organize a business capable of dealing with representatives of other cultures who have difficulty ordering food.

Make every effort to create an inviting atmosphere.
Treat each customer warmly and with respect.
Provide your guest with great service and food of their best choice.

Describe specials in an appealing way instead of reciting them in monotone.

Listen to your customers and hear what they are saying.

Interact with customers to their full satisfaction.

Demonstrate resourcefulness, good manners, and patience when dealing with difficult clients.

Don't get chatty with customers.

Remember the customer is always right.

Always say "Thank you".

Homework should be a challenging enough task providing the opportunity for individual or group work. It is beneficial to give students a variety of choices or consult them on choosing their own assignment. For example, students can choose among the following tasks:

Present the dialogue between a barista and a café guest, representative of other culture, in which high standards of customer service are demonstrated.

Write an email to the coffee shop manager about the customer service observed and include your suggestions on improving it.

Write a diary entry as Shashi/a cafe employee/a café visitor. Include your reflections on the café scene.

English-Vinglish is an engaging and thought-provoking film suitable for university students possessing different learning styles. Its motivational message is pointed at all human beings – winners and losers – and is especially important for students struggling with their studies. For such learners, the café scene is understandable enough and serves as a good means for learning new vocabulary and engaging in interactive activities. Advanced students have ample opportunities to help their classmates practice English speaking, develop communication skills, and find creative solutions to presented problems in an informal and bonding environment.

The emotional component of the film-based framework stimulates students' active participation, their interest in relevant discussion points, helps them overcome their language use incompetency as well as boosts their curiosity. The lesson impact may prompt students to borrow the film from a library or buy it online. They might search for the film reviews on the Internet, read the biographies of actors, and learn additional information about the cultures featured in the film.

The planning, implementation and systematic analysis of film-based activities have given us

the grounds for highlighting important lessons about social and emotional learning. Although our conclusions are not rigorously tested, they present activity-based support for implementing a SEL model into core academic subject areas and demonstrate how to facilitate in-class work.

Incorporation of the café scene lasting less than 5 minutes into a relevant thematic lesson can produce a number of beneficial results some of which worth reiterating.

As a less traditional, more informal and entertaining method, it has a greater appeal to students and is easily applied in small groups.

This flexible approach enables the use of diverse methods of instruction (discussion, role-play, dubbing, content evaluation, multimedia presentation etc).

It allows to individualize learning and differentiate individual and collective contributions to problem-solving and conflict-resolution activities.

It is an efficient vehicle for team-building, creating a comfortable and supportive learning environment.

It clearly demonstrates the complexity of interpersonal communication and multiple ways to resolve conflicts.

It fosters self-awareness, social awareness, empathy, and sensitivity to other people's feelings.

It spreads the message about globalization, cultural differences, the importance of learning foreign languages as a means of international communication, and prepares students for future encounters with foreigners.

It can enhance students' self-esteem, motivate them to overcome negative life circumstances with determination and perseverance. In some groups, students with an insufficient language competence but strong problem-solving skills impressed their co-eds with creative solutions to the food ordering problem (for example, to let Shashi serve herself / to make her own sandwich).

It is important to empower students in a way that they feel comfortable to make their own suggestions in regard to the education process in general and their assignments particularly. After having received their home assignment at the end of the lesson, some students voiced the opinion that enough attention had been given to the film episode in class and they would rather do something different. Alternatively, they chose to give a presentation on a related topic, such as *Life of Women in Contemporary India or Afro-American Community in New York*.

Conclusion. The SEL model is flexible enough to account for the changing world and respond to global

challenges. Its pointedness at multiple areas of human development has brought it international recognition. Its positive outcomes are widely recognized and include improvements in students' academic performance, changes in values and attitudes toward self and others, acquiring a range of skills necessary for academic success, social and professional life.

Films are a reliable means of enhancing the emotional impact on language learning. Along with serving academic goals, they stimulate cognitive

activity, propagate moral values, help learners relax and explore complex problem in a visual, artistic way. The plethora of resources on SEL makes it possible to turn it into a sustainable program implemented across all disciplines and levels of education. Moreover, its interactive dimensions help identify different learning styles and facilitate them. This process should be guided by students' enthusiasm aimed at making the world a better place and at becoming a good student, a good friend, and a good citizen.

References:

1. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>.
2. Conley C. SEL in Higher Education. Handbook of Social and Emotional Learning. *Research and Practice, Faculty Publications*. 2015. P. 197–212. URL: https://ecommons.luc.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://search.yahoo.com/&httpsredir=1&article=1035&context=psychology_facpubs.
3. Dymnicki A. Improving College and Career Readiness by Incorporation Social and Emotional Learning. 2013. March. P. 23. URL: https://ccrcenter.org/sites/default/files/Improving%20College%20and%20Career%20Readiness%20by%20Incorporating%20Social%20and%20Emotional%20Learning_0.pdf.
4. Hromek R. & Roffey S. Promoting social and emotional learning with games: It's fun and we learn things. *Simulation & Gaming*, 2009. Vol. 40. № 5. P. 626–644.
5. MacMillan Dictionary. URL: <https://www.macmillandictionary.com>.
6. Ragozzino K. et al. Promoting Academic Achievement through Social and Emotional Learning. *Educational Horizons*. Summer 2003. P. 169–171. URL: <http://eds-courses.ucsd.edu/eds379B/wi10/205A%20W10/Ragozzino.pdf>.
7. Restaurant Service. WorldSkills. URL: <https://www.worldskills.org/skills/id/246/>.
8. Wang N. Impact of a College Freshmen Social and Emotional Learning Curriculum on Student Learning Outcomes: An Exploratory Study. *Journal of University Teaching & Learning Practice*. 2012. Vol. 9. № 2. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ984909.pdf>.
9. Yasuhiro I. Emotions in SLA: New Insights from Collaborative Learning for an EFL Classroom. *The Modern Language Journal*. 2010. Vol. 94. № 2. P. 278–292.
10. Zeelenberg R. et al. The impact of emotion on perception. *Psychological Science*. 2006. Vol. 17. № 2. P. 287–291.

ХУДОЖНИЙ ФІЛЬМ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Соціально-емоційне навчання є однією з найбільш популярних освітніх технологій, яка використовується в різних країнах понад 20 років. У статті вказані основні підходи до впровадження соціально-емоційного навчання у вищій школі. Переваги цієї моделі також розглянуто для вивчення іноземної мови, особливо її ефективність у досягненні навчальних і позааудиторних цілей. Використання епізодів із художніх фільмів дає змогу збільшувати словниковий запас студентів, а також послуговуватися англійською мовою більш упевнено й точно. Цей підхід уможлиблює розвиток емоційного інтелекту, вміння долати конфліктні ситуації, засвоювати норми соціально прийнятної поведінки, а також новітні комунікативні стандарти. Показано, як використання художніх фільмів сприяє розвитку різних соціально-емоційних компетенцій у відповідь на виклики часу.

Ключові слова: навчання англійської мови, художній фільм, співпраця, подолання конфлікту, емоційний інтелект.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ФИЛЬМ КАК СРЕДСТВО СОЦИАЛЬНО-ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Социально-эмоциональное обучение является лидирующей технологией в сфере образования, которая используется в разных странах более 20 лет. В статье указаны основные подходы к внедрению социально-эмоционального обучения в высшей школе. Преимущества этой модели также рассмотрены для изучения иностранного языка, особенно ее эффективность в достижении учебных и внеаудиторных целей. Использование эпизодов из художественных фильмов позволяет увеличить словарный

запас студентов, а также овладевать английским языком более уверенно и точно. Этот подход стимулирует развитие эмоционального интеллекта, умение преодолевать конфликтные ситуации, усваивать нормы социально приемлемого поведения, а также новейшие коммуникативные стандарты. Показано, как использование художественных фильмов может способствовать развитию различных социально-эмоциональных компетенций в ответ на вызовы времени.

Ключевые слова: обучение английского языка, художественный фильм, сотрудничество, преодоление конфликта, эмоциональный интеллект.

APPENDIX 1

Transcript. CAFÉ SCENE. ENGLISH VINGLISH (2012). Comedy, Drama, Family. 2 h 14 min. Director and Writer: Gauri Shinde.

Barista: Next! How you doing today ma'am?

Shashi: I want...

Barista: I asked how you were doing today

Shashi: Doing... I'm doing... I'm doing...

Barista: You can't take all that time. I got a long line here.

Shashi: Sorry... what to eat?

Barista: Are you kidding me right now... Please, hurry up lady

Shashi: Vegetarian...

Barista: Vegetarian is fine... what do you want to eat?

Shashi: Only vegetarian...

Barista: A bagel... a wrap... a sandwich?

Shashi: Sandwich

Barista: OK. And what kind of filling do you want inside? Do you want cheese... tomatoes... lettuce..?

Shashi: Ha...?

Barista: Lady...Do you see. You're holding up my line. This is not rocket science. Cheese?

Shashi: Ha... Cheese

Barista: Yes to cheese! Anything to drink?

Shashi: Water...

Barista: Still or sparkling?

Shashi: Only water

Barista: Still or sparkling?

Shashi: Coffee..?

Barista: Americano? Cappuccino? Latte?

Shashi: A man in the line: Lady... I ain't got all day...

Barista: Americano? Cappuccino? Latte?

Shashi: 'Nescoffee'

Barista: What?

Shashi: 'Nescoffee'

Barista: Yes we have nice coffee. We have the best coffee in Manhattan. You know what? I'll give you an Americano. Small or medium?

Shashi: Small.

Barista: Is that it? 10 dollars and 20 cents.

Shashi: 10 dollars... Sorry.

Barista: Hello... the least you could do is say thank you!

Shashi: Sorry... thank you...

Men's voices: Stupid! Idiot! What are you doing?

Shashi: Sorry...

Barista: I am not cleaning that up!

Men's voices: Don't bother...What a stupid woman! Can I get another one?

The man who was in the line behind: Madam. Your coffee from the coffee shop. Cafe not good. Woman... not nice!

Emotions and Character Traits

№	Word	Pronunciation	Definition and Sentence Examples
1	Annoyed	/ə'noɪd/	feeling slightly angry or impatient. <i>We were all annoyed with him for forgetting.</i>
2	Chatty	/'tʃæti/	tending to talk a lot: fond of chatting. <i>I'm feeling chatty today.</i>
3	Confused	/kən'fju:zd/	unable to understand something or think clearly about it. <i>She was starting to feel a bit confused.</i>
4	Embarrassed	/ɪm'bærəst/	ashamed of something and worried about what other people will think of you. <i>I've never felt so embarrassed in my entire life.</i>
5	Humble	/'hʌmbəl/	not proud and not thinking that you are better than other people. <i>He was a genuinely humble man.</i>
6	Humiliated	/hju:'mɪliətɪd/	feeling ashamed or stupid. <i>I've never felt so humiliated in my life.</i>
7	Impatient	/ɪm'peɪʃnt/	annoyed because something is not happening as quickly as you want or in the way you want. <i>He gets impatient with people who don't agree with him.</i>
8	Indifferent	/ɪn'dɪfrənt/	lacking interest in something, or lacking sympathy with someone. <i>It's easy to be indifferent to money when you've never been poor.</i>
9	Insensitive	/ɪn'sensətɪv/	not noticing or caring about other people's feelings or needs, and not worrying that things that you say or do may upset them. <i>He is totally insensitive to my feelings.</i>
10	Intimidating	/ɪn'tɪmɪdeɪtɪŋ/	making you feel frighten, nervous or less confident. <i>We certainly weren't friends with our teachers – we found them very intimidating.</i>
11	Irritated	/'ɪrɪteɪtɪd/	annoyed or impatient about something. <i>I've never seen him looking so irritated.</i>
12	Lovely	/'lʌvli/	very attractive; kind, pleasant, and easy to like. <i>He's a lovely little boy.</i>
13	Miserable	/'mɪzrəbl/	extremely unhappy or uncomfortable. <i>When I'm feeling miserable I go shopping and spoil myself.</i>
14	Reserved	/rɪ'zə:vɪd/	slow to reveal emotion or opinions. <i>The English have a reputation for being reserved.</i>
15	Snappy	/'snæpi/;	feeling or showing irritation; <i>She was awfully snappy with me.</i>
16	Upset	/ʌp'set/	very sad, worried, or angry about something. <i>She feels upset that we didn't tell her the truth.</i>

Костенко В. Г.

Українська медична стоматологічна академія

Сологор І. М.

Українська медична стоматологічна академія

КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ ВТІЛЕННЯ ІНТЕРДИСКУРСИВНОСТІ В ТЕКСТАХ-ПОВІДОМЛЕННЯХ ПРО НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ РОЗРОБКИ В ГАЛУЗІ СТОМАТОЛОГІЇ

У статті проаналізовано когнітивно-комунікативні аспекти втілення категорії інтердискурсивності в текстах-повідомленнях про науково-технічні розробки в галузі стоматології, котрі в авторитетних міжнародних англійськомовних фахових періодичних виданнях публікуються під рубриками new products, trade news, dental industry, marketplace. Взаємодія наукового, рекламного дискурсів і дискурсу економіки найповніше представлена на комунікативно-прагматичному та формально-структурному рівнях. Комунікативні стратегії інформування та аргументації, що є основними стратегіями наукового дискурсу, спрямовані на актуалізацію нової науково-професійної інформації та апелюють до раціональної сфери колективного адресата – колег, компетентних фахівців у галузі стоматології. Елементи рекламного дискурсу, втілені у стратегіях позиціонування та маніпулятивного впливу, використовуються для промоції високотехнологічного продукту чи послуги на ринку та переконання (спонукання) їх придбати й апелюють емоційної сфери адресата.

Ключові слова: професійний дискурс стоматології, жанр, науково-технічні тексти, інтердискурсивність, комунікативні стратегії і тактики.

*Nobody reads ads. People read what interests them,
and sometimes it's an ad.
Howard Luck Gossage*

Постановка проблеми. Дослідження особливостей репрезентації понятійно-семантичної сфери та оперування знаннями в певних контекстах професійної діяльності, вплив національно-специфічних і культурних чинників на формування дискурсу професійних спільнот належать до найактуальніших і найбільш перспективних питань у парадигмі теорії мови.

Незважаючи на те, що стоматологія, як зазначає експерт у цій галузі В. О. Мажаренко, «перетворилась в особливий культурний комплекс, що включає і високі технології, і економіку та менеджмент, і новітні психологічні методики, і багато іншого» [14, с. 6], сучасний англійськомовний дискурс стоматології залишається одним із найменш досліджених лінгвокогнітивних і комунікативних феноменів. Досягнення сучасної стоматології ґрунтуються на здобутках медицини, матеріалознавства, інженерно-технічних наук,

новітніх біотехнологічних і комп'ютерних технологій. Окрім того, стоматологія охоплює низку філософських, психологічних, етичних, деонтологічних, естетичних аспектів. В основу запропонованого дослідження покладено гіпотезу про те, що перехрещення різних галузей знання та практики сприяє розширенню рамок предметної сфери і тематики дискурсу стоматології, способів і каналів передачі інформації, «взаємодії різних систем знання, культурних кодів, когнітивних стратегій» [21, с. 36], що з позицій дослідження дискурсу визначається як інтердискурсивність – гіперкатегорія, що об'єднує інші категорії дискурсу [23; 24].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фахові журнали, починаючи з випуску першого в США журналу «The American Journal of Dental Science» у 1840 році [32; 34, с. 39], є найбільш авторитетними та оперативними джерелами інформації про стан стоматології як науки і медичної практики, надійними каналами спілкування між спеціалістами зазначеної галузі. Унаслідок взаємодії комунікантів у ситуаціях науково-

професійного спілкування, установлення відносин усередині дискурсивної спільноти та з іншими суспільними групами сформувалися відповідні жанри професійного дискурсу як конвенціалізовані, соціально зумовлені та соціально орієнтовані комунікативні події, спрямовані на досягнення визначених комунікативних цілей, що їх має відправник і може передбачити реципієнт [10, с. 40]. Як зазначає Т. В. Яхонтова, із соціокогнітивної перспективи жанри є фреймами мовно-соціальної поведінки і спілкування, комунікативними орієнтирами, що ініціалізують комунікативні дії і процеси побудови відповідних текстів і забезпечують їх адекватну інтерпретацію [25, с. 12].

Еволюційні та модифікаційні процеси, що їх зазнають периферійні жанри письмового науково-професійного спілкування, хоча і ставали предметом мовознавчих студій вітчизняних і зарубіжних мовознавців, насамперед Т. В. Яхонтової [25], О. Н. Садовнікової [18], С. Bazerman [26], С. Berkenkotter et al [27], Т. Coeck T et al [28], F. H. Freedman et al [31], К. Hyland [33], S. P. MacDonald [36], С. R. Miller [37], М. J. Luzon [35], проте, порівняно з домінантними (нуклеарними) жанрами, не отримали різнобічного і глибокого вивчення.

Постановка завдання. Метою запропонованого дослідження було виявити когнітивно-комунікативні аспекти втілення інтердискурсивності в текстах-повідомленнях про науково-технічні розробки в галузі стоматології, котрі в англійських фахових періодичних виданнях публікуються під рубриками *new products, trade news, top products, dental industry, marketplace, industry news* і т. п. Ці текстові форми – явище недооцінене у сучасній генології, їх майже не згадують у системах жанрів професійного чи академічного дискурсу [3, с. 33–35; 12, с. 3–5; 15, с. 360–363; 17], не висвітлені їхні комунікативні завдання, стратегії, мовностилістичні характеристики, хоча такі тексти набули поширення у фахових періодичних виданнях для стоматологів, що видавалися у США ще в середині XIX століття.

Матеріали та методики дослідження. **Об'єктом** дослідження є тексти-повідомлення про науково-технічні розробки в галузі стоматології, представлені в англійських фахових періодичних виданнях, а **предметом** – втілення інтердискурсивності, що виявляються на комунікативно-прагматичному та формально-структурному рівнях. **Матеріалом** дослідження слугували тексти з фахових журналів “The Journal of American Dental Association” (JADA), рубрика *Professional*

Product Review, “British Dental Journal” (BDJ), рубрика *Product News*, “Dentistry Today” (DT), рубрики *Industry News, Product Highlights* за 2014–2017 р., представлені у поліграфічному та електронному виданнях на їхніх інтернет-сайтах. Зазначені журнали вважаються авторитетними у галузі стоматології, що впливає з показників імпаکت-фактора за 2016 рік (JADA – 2.15; BDJ – 1.009) та, відповідно, є свідченням якості їхніх публікацій. Загальна кількість проаналізованих текстів становить 200 одиниць (середній обсяг тексту становить 197 слів!). **Методи**, використані в дослідженні, включали лінгвістичне спостереження, жанровий аналіз, спрямований на виявлення зв'язку форми і функції, що сприяє розумінню когнітивного структурування інформації; структурно-семантичний аналіз – для виявлення семантико-когнітивної структури наукових жанрів; контекстуально-інтерпретаційний та прагматичний аналіз тексту – для виявлення комунікативно-прагматичних інтенцій узагальнених адресантів наукових жанрів, чинника їх адресатів, когнітивно-риторичних внутрішньожанрових стратегій, епістемічного та ідеологічного впливу дисциплінарних спільнот; дискурс-аналіз – для дослідження соціального контексту породження наукових жанрів, його взаємозв'язку та взаємодії з конкретним жанровим втіленням, описовий метод із прийомами зовнішньої та внутрішньої інтерпретації, елементи кількісного підрахунку.

Виклад основного матеріалу. Оскільки будь-який жанр є дуалістичною єдністю – змісту (що?) та форми (як?, яким способом?), причому з погляду адресанта – це зміст, утілений у певну форму, а з погляду адресата – форма, за якою пізнається зміст [4], то охарактеризувати жанрову модель можна за трьома ключовими параметрами: семантичним (зміст), прагматичним (комунікативна мета, концепція адресатна й адресата), стилістичним (мовна реалізація, когнітивно-риторичні стратегії). На думку таких мовознавців, як Т. А. ван Дайк [5; 30], В. З. Дем'янков [6], В. І. Карасик [8], вербальна площина дискурсу являє собою інтегральну сукупність текстів, пов'язаних, насамперед, у змістовно-тематичному плані, тому тему (топік) можна вважати одним із дискурсотворчих складників, що відображає змістовий аспект дискурсу [10, с. 75] та забезпечує його глобальну смислову цілісність [13, с. 5]. Тема охоплює «множину об'єктів, назви яких є типовими для певного дискурсу, описуються в дискурсі, є резюме чи загальним «сюжетом» дискурсу» [6, с. 374]. Тематика проаналізованих публікацій охоплює

повідомлення про технічні та споживчі властивості таких основних груп продукції галузі, як-от: діагностичні (oral cancer screening device, intraoral scanner, caries detection device, intraoral sensor, apex locator, impression system, imaging systems) та оптичні прилади (light loupe, intraoral cameras), реставраційні матеріали та прилади для досягнення максимальних функціональних та естетичних результатів реставрації (cements, composites, adhesive, biodentine, curing lights, shade-taking device, radiometer), інструменти (handpieces, burs, periodontal ligament knives, files, luxator, periostome, scalers, polishers), прилади для лікування (splints, diode laser devices, obturation devices, CAD / CAM systems, implants systems), засоби для ортодонтичної корекції (aligners, cosmetic arches, teeth-straightening system, myobrace systems), стоматологічне обладнання та устаткування (dental chairs, dental unit systems, dental motors), засоби з догляду за органами ротової порожнини (toothbrushes / brushing apps, toothpaste, take-home whitening kits, in-office whitening systems, mouthrinses, gum pastes), системи для знеболення та седації в загальній стоматологічній практиці (anesthetic delivery systems, sedation systems), засоби для знезараження (ultrasonic cleaning unit, sterilizers, enzymatic cleaners, disinfectants), засоби для оптимізації процесу надання стоматологічних послуг (office communication systems, dental tablets, software systems). Здебільшого (84,3%) об'єктами цих повідомлень є продукти інтелектуальної праці, технічно складні предмети, значно меншу частку становлять компанії з надання різноманітних логістичних послуг (16, 7%):...*Dental Whale, which provides a range of practice management solutions designed to help dentists grow profitability, acquire practices, create an exit strategy, and more* [41, 2017, Vol. 36, № 11, p. 45].

Головна комунікативна мета текстів досліджуваної жанрової форми реалізується в умовах соціально-фіксованих ситуацій і полягає в інформуванні компетентних фахівців у галузі стоматології про створення новітніх товарів чи послуг, покликаних забезпечити більш якісну профілактику, діагностику та лікування органів ротової порожнини, поліпшити ефективність праці стоматологів і зробити перебування пацієнтів у кабінеті лікаря максимально комфортним.

Комунікативно-прагматичний підхід зумовлює необхідність урахування адресантно-адресатних відносин у процесі аналізу прагматичних характеристик досліджуваних текстів. Насамперед, ці тексти передбачають суб'єкт-суб'єктні стосунки між адресантом і адресатом, що ґрунтуються на

взаєморозумінні та взаємодії: і адресант, і адресат демонструють високу фахову компетентність, мають спільний фонд знань, достатні навички для ефективної передачі та сприйняття спеціальної інформації, подібні статусні та соціокультурні характеристики. Тобто позиціонується рівність учасників професійного спілкування, що є характерною ознакою наукового дискурсу. Оскільки ця модель взаємодії відображає складну ієрархію професійних знань, необхідних як для створення, так і для сприйняття дискурсу, а учасникам спілкування у зазначеному контексті слід дотримуватися особливих стратегій для відбору найбільш значимої інформації, щоб втілити дискурсивний топік, то такий тип дискурсу можна охарактеризувати як експертний чи дискурс експертної спільноти [18, с. 231].

З іншого боку, слід зазначити, що, на відміну від домінантних жанрів наукового дискурсу, суб'єкт мовлення та реальний автор досліджуваних текстів – це не одна і та ж особа. Що ж до текстів-повідомлень про науково-технічні розробки у галузі стоматології, то здебільшого суб'єктом мовлення є організація – замовник текстів, тобто підприємство з виробництва певної продукції (назва фірми-виробника рекламованого об'єкта може бути частиною його назви), а авторами текстів – працівники рекламно-інформаційних відділів / агенцій [38, с. 78–82], що, власне, теж є характеристикою рекламного дискурсу. За цих обставин позиція мовної особистості адресанта, що виступає як представник інтересів певної професійної групи, втілює «Я» замовника повідомлення та «Я» його реального продуцента (копірайтера). Зазвичай адресант досліджуваних текстів демонструє внутрішньогрупову ідентичність, глибоке розуміння певної предметної сфери, авторитетність у колі професійної спільноти, що ґрунтується на чіткому уявленні про комунікативних партнерів та їхні професійні потреби: *Obturation is a critical step in the root canal procedure as it helps to prevent leakage, entomb remaining bacteria and reduce the chance of reinfection.* [41, November, 2017, Vol. 36, № 11, p. 51].

Digital dentistry is rapidly transforming the dental industry, and premium EnvisionTEC 3D printing technologies are paving the way [42, March, 2016, Vol. 147, Issue 3, p. 198].

Отже, контекст і зміст спілкування між колективним адресантом, який є неявно присутнім і, за типологією О. О. Селіванової, неактуальним [19, с. 512], та колективним адресатом у нашому дослідженні, з одного боку, визначають між ними

статусно рівноправні стосунки, що є однією з основних характеристик наукового дискурсу. З іншого боку, спрямованість досліджуваних текстів на просування конкретного продукту на ринку та спонукання його придбати відповідає моделі статусно-рольових відносин «агент (відправник рекламного повідомлення) – клієнт (отримувач рекламного повідомлення)», що є типовою рисою рекламного дискурсу.

Інформування про новітні високотехнологічні розробки та їх пропагування серед фахівців галузі зумовлює використання відповідних кооперативних комунікативно-прагматичних стратегій і тактик організації повідомлення. Аналіз комунікативних цілей досліджуваних текстів дає змогу виявити риси, властиві науковому дискурсу: вони повідомляють про відкриття, винахід, надають достатню кількість фактологічної інформації про новий продукт і висувують переконливі науково обґрунтовані аргументи щодо його застосування, достатні для того, щоб сприйняти цю інформацію як вірогідну. Стратегія інформування є основною стратегією наукового дискурсу: її сутність полягає в актуалізації нової науково-професійної інформації. У досліджуваних текстах стратегія інформування реалізується через тактику відображення об'єктивного стану речей, якому відповідають асертивні мовленнєві акти, а саме асертиви-констатації, що передають певну сукупність відомостей, фактів тощо. Наприклад:

The new HyFlex EDM root canal file from Coltene represents the very latest in root canal shaping systems. Exhibiting up to 700% higher fracture resistance than previous NiTi files, the HyFlex EDM's specially hardened surface is due to the innovative manufacturing process that Coltene uses [40, May, 2017., V. 222 (9), p. 733].

With 20 second cycles at an output of 1400 mW/cm² and a dual wavelength, the High Power (HP) mode guarantees very efficient polymerisation of all light-cured materials, regardless of the photo-initiator used [40, May, 2017, V. 222 (9), p. 733].

Для втілення стратегії інформування у зазначених текстах використовують тактику постановки актуальної проблеми та тактику чіткого структуривання інформації, що є невіддільною вимогою під час створення наукових текстів різних жанрів: *The use of applicators to access the internal surfaces of a tooth during and after root canal treatment can be rather technique sensitive. Most available brushes are not long enough and/or do not bend enough to be angulated for comfortable access, not tufted for an effectively even application of cleansers and mate-*

rials, and may inadvertently leave fiber brush filaments in the canal. Denbur's new Nano-Brush is an innovative applicator that follow...[...]. [41, November, 2017, Vol. 36, №11, p.53]. У наведеному фрагменті, який можна розглядати як *Вступ* – важливий структурно-композиційний блок наукових текстів різних жанрів, обґрунтована необхідність створення нової насадки для інструментальної обробки кореневих каналів зуба, яка завдяки своїм новітнім характеристикам забезпечить краще очищення каналів.

У наступному прикладі перша частина окреслює межі та актуальність дослідження, що відповідає структурно-композиційному блоку *Вступ*, друга є фрагментом обговорення результатів наукового дослідження (*Результати та дискусії*):

Until now there has been little the clinician can do to help patients reverse the early signs of erosive enamel wear. However, a new REGENERATE Professional Advanced Enamel Serum in-clinic remineralisation regime has now been launched by Unilever [40, V. 223, December, 2017, p. 872].

Studies showed that the resulting products, REGENERATE Professional Advanced Enamel Serum combined with Advanced Toothpaste, can help reverse the early enamel erosion process. [40, V. 222 (9), May, 2017, p. 734].

Доказова (раціональна) аргументація, що є іманентною властивістю наукової полеміки, пов'язана з обґрунтовуванням фактів і закономірностей їх зв'язків [7, с. 54–56; 20, с. 282; 31] та спрямована на досягнення когнітивного унісону. Сутність стратегії аргументації полягає в інтеграції знань адресанта у модель світу адресата, актуалізації тих фрагментів знань, які здатні виступити в ролі компонентів ситуації прийняття рішення [11, с. 163]. Стратегія аргументації спрямована на досягнення перлокутивного ефекту переконання адресата в істинності положень, представлених у текстах-повідомленнях про науково-технічні розробки, та у необхідності прийняття висунутої тези. Для її реалізації використовують тактики посилення на факти, приклад, тактику обґрунтування оцінок, цитування чи апелювання до авторитету, до статистичних даних, ілюстрації, які супроводжують досліджувані тексти у 76% доповнюють та унаочнюють окремі положення повідомлення:

Sugar Acid Neutraliser technology is supported by eight years of research involving over 14,000 subjects and has been clinically proven to provide enhanced cavity protection versus a regular everyday fluoride toothpaste [40, V. 216, May, 2014, p. 540].

“We always want to ensure that doctors have the best possible orthodontic tools and systems to work with. We are very pleased that both Planmeca Emerald and Planmeca PlanScan intraoral scanners are accepted for use with ClearCorrect aligners,” said Jukka Kanerva, vice president of Planmeca’s dental care units and CAD/CAM division [41, November, 2014, Vol. 33, № 11, p. 32].

Прагматичними чинниками створення та правильного сприйняття змісту науково-технічного повідомлення слугують риторичні норми наукового спілкування. Досліджуваним текстам, що містять стислі технічні характеристики об’єктів, аналіз технологій, що використовуються і таке інше, властива інформативна насиченість, якої досягають шляхом використання фахової, зокрема вузькоспеціалізованої, термінології, у лаконічно організованій формі представлення фактів та узагальнень:

Developed for the one-step impression technique, it has a long working time with a short intra-oral setting time (known as the double snap effect) [41, August, 2015, Vol. 146, p. 635].

Engineered with a sophisticated design to meet the evolving needs of dentistry, Pro-Matrix will simplify Class II restorations through easier placement and visibility [42, September, 2017, Vol. 148, Issue 8, p. 601].

Терміни у досліджуваних текстах, як загалом і в решті текстів усієї жанрової палітри наукового та професійного дискурсу, є ідеальним засобом кодування, зберігання та передачі фахово релевантної інформації; використання термінів забезпечує точність, об’єктивність, компактність під час обміну інформацією.

Оскільки досліджувані тексти спрямовані на промоцію високотехнологічного продукту на ринку шляхом виокремлення його серед інших об’єктів-конкурентів, на формування нових потреб та ідей, які спонукають скористатися спектром можливостей, що їх надає нова продукція, тобто апелювання до адресата як до споживача, то вони, хоча і меншою мірою, містять елементи рекламного дискурсу, спрямовані на емоції адресата, та втілені, насамперед, у стратегіях позиціонування та маніпулятивного впливу.

На відміну від стратегії інформування, стратегія позиціонування спрямована на формування образу рекламованого об’єкта, тобто позитивного уявлення про продукт. Образ (виключно позитивний) рекламованого об’єкта створюють вказуючи на його особливі технічні характеристики та властивості, на його ефективність і продуктивність,

здатність витримати конкуренцію на ринку. Позитивний образ рекламованої продукції може також спиратися на позитивний образ фірми-виробника чи сприяти його створенню шляхом порівняння з визнаними у світі лідерами виробництва, відомими своїм застосуванням новітніх передових технологій, наприклад:

Top image quality with the lowest radiation dose is extremely important at Sirona when it comes to intraoral X-rays. Sirona devices stand out because of their durability and are designed to handle a variety of requirements so that every dental practice will find the X-ray equipment to suit their needs [40, V. 216, May, 2014.p. 541].

Nacera Q3 ultratranslucent, multilayer, 600-MPa zirconia was designed and manufactured by the same engineers responsible for the high-strength, precision zirconia parts found in BMW, Mercedes, and Bugatti automobiles [41, November, 2017, Vol. 36, № 11, p.38].

Стратегія позиціонування реалізується через набір тактик, а саме диференціації, надання оцінного значення, акцентування на позитивній інформації. Наприклад, тактика диференціації спрямована на виокремлення продукту та підкреслення переваг, які можна отримати шляхом його використання, і полягає у приверненні уваги до позицій, які рекламований товар посідає на ринку, його унікальності, універсальності, масштабності тощо: *Kettenbach USA, one of the world’s longest established manufacturers of impression materials, has introduced an entirely new category: Vinylsiloxanether, an impression material family that finally combines the advantages of both A-silicones and polyethers [42, August, 2015, Vol. 146, p. 632].*

Paired with an industry-leading materials library, featuring a variety of FDA and CE-approved materials, EnvisionTEC machines offer unmatched flexibility and a complete solution that delivers reliable, proven results [42, March, 2016, Vol. 147, Issue 3, p. 198].

Для акцентування уваги на позитивній інформації досить поширеним є використання компаративних і суперлативних конструкцій, експресивно-оцінних прикметників і «семантичних суперлативів, що є лексичними еквівалентами найвищого ступеня прикметників [2, с. 39], наприклад: *iPad 4 and iPad Air have the higher resolution camera, which enables users to scan the implant bar code of most implants [42, March, 2016, Vol. 147, Issue 3, p. 200].*

Our 3D printers deliver tight-fitting crowns and orthodontic models with a best-in-class smooth sur-

face that results in crystal-clear thermoformed aligners [40, V. 222 (8), April, 2017, p. 587].

FOREO is the first company to apply the unique properties of silicone to both facial-cleansing and oral-care devices [40, V. 222, May, 2017, p. 825].

Premium Epic Pro is the first premium diode laser providing innovations that will allow dental professionals to manage soft tissues in a way no other diode laser has achieved. [41, November, 2014, Vol. 33, p. 74].

Efficient, atraumatic and easy to operate, the W&H Piezomed instrument range is the ideal partner for implant surgery [40, V. 223, December, 2017, p. 864].

Стратегія маніпулятивного впливу спрямована на маніпуляцію адресатом, у ній тісно переплетені переконання, навіювання, «спрямовані на нейтралізацію дії критичного аналізу інформації цільовою аудиторією» [1, с. 43]. Власне, маніпулятивний вплив відчутний під час створення позитивного образу товару, тобто стратегії позиціонування та маніпулятивного впливу взаємопов'язані. Реалізація маніпулятивної стратегії відбувається шляхом використання тактики акцентування уваги на бажаннях і потребах споживача та тактики ціннісної орієнтації, наприклад: *The Pro-KL handpieces are interchangeable with Kavo devices, and the Pro-NL handpieces are compatible with NSK couplers* [42, August, 2015, Vol. 146, p. 632].

Working with new T3 Racer turbine, users require less strength, have more control, and can work in greater comfort. [41, October, 2015, Vol. 34, № 10, p. 33].

Apple lightning connection as standard as well as the iPad Air Adaptor and iPad 4 adaptor to make your working life even easier [42, March, 2016, Vol. 147, Issue 3, p. 203].

Тактика ціннісної орієнтації ґрунтується на урахуванні цінностей адресата та сприяє просуванню певних професійних цінностей, як-от: самовдосконалення, можливість оновлювати свої знання та вміння, відповідність професійної діяльності сучасним вимогам і технологічним стандартам, високопрофесійний і творчий характер праці, та пов'язує рекламований об'єкт із важливими для цільової аудиторії ціннісними поняттями урахування ціннісних орієнтацій адресата:

Engineered with a sophisticated design to meet the evolving needs of dentistry, Pro-Matrix will simplify Class II restorations through easier placement and visibility [42, September, 2017, Vol. 148, Issue 8, p. 601].

Тактика ціннісної орієнтації також апелює до загальнолюдських цінностей, таких, зокрема, як успіх, комфорт, безпека, користь, прагнення

до нового: *FOREO have launched the ISSA play, a toothbrush that brightens your smile and brings style to your bathroom. The ISSA play is the perfect introduction to FOREO's oral care line in a battery-powered model* [40, V. 222, May, 2017, p. 825].

When offices purchase Picasso dental laser, they purchase confidence [41, October, 2015, Vol. 34, № 10, p. 25].

Тактика мотивації полягає у виділенні мотиву, важливого для цільової аудиторії, оскільки мотив є рушійною силою, що спонукає придбати певний продукт, наприклад: бажання досягти кращих естетичних, терапевтичних результатів, зробити працю ефективнішою, вдосконалити свої вміння, відповідати певному іміджу тощо. Наприклад:

As early detection of mouth cancer can result in a survival outcome of 90% the ADG is urging dentists to use this powerful tool (oral cancer CPD module) to help improve knowledge and raise awareness [40, V. 219, November, 2015, p. 481].

We're confident that Dental Whale gives dentists everything they need under one umbrella to run and grow multiple practices and rise above mediocrity in the dental profession," said cofounder Ken Tralongo, DDS [41, November, 2017, Vol. 36, № 11, p. 45].

Сучасний суспільний розвиток із пануючими орієнтирами на «економізм» [22, с. 523], економічна реальність, що постійно ускладнюється, сприяють посиленню ділової активності та вимагають у той чи інший спосіб залучення фахівців різних сфер науки, виробництва у механізми та інституції суспільно-економічного розвитку. Тому досліджувані тексти здебільшого (73%) містять маркери, що є репрезентантами економічного дискурсу, а їхня рекурентність свідчить про активне проникнення та закріплення понять економіки в професійній свідомості фахівців у галузі стоматології: *Flexi-Post and Flexi-Flange have undergone years of clinical success. Restorative failures are too costly for your practice.* [41, November, 2016, Vol. 35, № 11, p. 41].

Epic Pro provides similar clinical outcomes as CO₂ lasers at a fraction of the cost and size [41, November, 2014, Vol. 33, p. 74].

The attractive price-performance ratio makes the turbine the perfect way to enter the world of Sirona products [40, V. 216, May, 2014, p. 541].

Висновки і пропозиції. Тексти-повідомлення про науково-технічні розробки в галузі стоматології – це твори, що містять професійно релевантну інформацію про технічні та споживчі властивості продуктів інтелектуальної праці – новітніх товарів чи послуг, покликаних забезпечити більш

якісну профілактику, діагностику та лікування органів ротової порожнини, поліпшити ефективність праці стоматологів і зробити перебування пацієнтів у кабінеті лікаря максимально комфортним, з метою їх просування на споживчому ринку. Такі тексти є невіддільним складником дискурсу англomовних періодичних фахових видань (друкованих та електронних) і являють собою особливий вид професійного спілкування. Вони подають оперативну інформацію про рекламований об'єкт, формують нові ідеї та нові потреби.

Досліджувані тексти мають кваліфікаційні ознаки наукового дискурсу, а саме – інформативність, аргументованість, достовірність, діалогічність, відсутність статусної різниці між адресантом та адресатом, насиченість науково-технічною термінологією. Логічність викладу, його організація до певної міри відбиває структурно-композиційну організацію наукової дослідницької статті. Тексти-повідомлення містять достатній обсяг інформації про продукт, що з'явився на ринку, а наявність нової інформації, що вирізняє його з поміж інших, є важливою умовою створення таких текстів. Використання комунікативних стратегій, притаманних науковому дискурсу, когнітивно зумовлене і передбачає повне розуміння спеціальної інформації та переконаність у її істинності всіх учасників комунікативного процесу.

Елементи рекламного дискурсу досліджуваних текстів-повідомлень про науково-технічні розробки імпліцитно вказують на іншу ціль адресанта – просування товару чи послуги та переконання (спонукання) їх придбати, і апелюють до емоційної сфери адресата.

Отже, дослідження когнітивно-комунікативних аспектів втілення інтердискурсивності в текстах-повідомленнях про науково-технічні розробки в галузі стоматології слугує підтвердженням гіпотези про те, що професійний дискурс стоматології – це складний комунікативний простір, котрий унаслідок взаємодії багатьох фундаментальних галузей знання та практики, різних соціальних інститутів, а саме – науки, бізнесу, розвитку масово-інформаційної комунікації поєднує когнітивні та комунікативні конвенції різних дискурсів, що є втіленням надтекстової когнітивно-комунікативної категорії дискурсу – інтердискурсивності.

Перспективи подальших досліджень полягають у висвітленні етноспецифічних і соціокультурних особливостей текстів професійно-орієнтованої реклами з урахуванням діахронічного та лінгвокультурологічного підходів, оскільки вона може виступати як засіб вивчення структури соціальної реальності в рамках тієї чи іншої професії та ширше – культури.

Список літератури:

1. Безлатный Д. В. Психология в рекламе: искусство манипуляции общественным сознанием. Москва : ООО «Ваш полиграфический партнер», 2011. 236 с.
2. Белова А. Д., Васильева О. А. Реклама автомобилей Mercedes-Benz: принципы и составляющие. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи* / НАН України Центр наук. дослідж. і викладання інозем. мов ; №2. Київ : Логос, 2008. С. 37–45.
3. Валиева А. В. О жанровой принадлежности научно-технических текстов и ее влиянии на перевод. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов : Грамота, 2015. № 11(53) : в 3-х ч. Ч. II. С. 33–35.
4. Дедухо А. В., Сизоненко Н. М. Субжанри та жанроїди наукової статті. *Філософія і філологія / Мовознавство та іноземні мови в сучасному світі. Scientific researches and their practical application. Modern state and ways of development* 2015, SWorld. 8–10 жовтня 2015 р. URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/philosophy-and-philology-315/linguisticsand-foreign-languages-in-the-world-today-315/26364-315-175>.
5. Дейк Т. А. ван. Когнитивные и речевые стратегии выражения этнических предубеждений. *Язык, познание, коммуникация* / Пер. с англ. О. А. Гулыга; под ред. В. И. Герасимова. Москва : Прогресс, 1989. С. 294–300.
6. Демьянков В. З. «Субъект», «тема», «топик» в американской лингвистике последних лет (Обзор II). *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*. 1979. Т. 38. № 4. С. 368–380.
7. Доронкіна Н. Є. Категорії наукового дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2012. Вип. 29. С. 54–56.
8. Карасик В. И. О типах дискурса. *Языковая личность: институциональный и персональный дискурс*. Волгоград : Перемена. 2000. С. 5–20.
9. Карасик В. И. Интерпретация дискурса: топик, формат, модус. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2015. № 1 (96). С. 73–79.
10. Корнейко І. В., Петрова О. Б., Попова Н. О. Теорія жанру: теоретичні та прикладні аспекти : монографія. Харків : «Друкарня Мадрид», 2014. 127 с.

11. Костенко В. Г. Лінгвостилістичні засоби раціонального впливу в сучасних англійських текстах професійно-орієнтованої стоматологічної реклами. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»* : збірник наукових праць. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016. Вип. 60. С. 162–165.
12. Кравчук Г. В. Методика навчання студентів технічних спеціальностей професійно орієнтованого англійського діалогічного мовлення на основі текстів науково-технічної реклами : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Теорія та методика навчання: германські мови». Київ, 2010. 20 с.
13. Кудоярова О. В. Дискурсотворча роль теми у професійному конфліктному спілкуванні англійських медиків (на матеріалі персонажного мовлення) : автореф. дис. ... ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2007. 20 с.
14. Мажаренко В. А. Стоматология как профессия: опыт социологического анализа : автореф. дисс. ... док. мед. наук : спец. 14.02.05 «Социология медицины». Волгоград, 2012. 48 с.
15. Мойсеєнко С. М. Прагматичні особливості науково-технічного дискурсу. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки*. 2010. Вип. 89 (5). С. 360–363.
16. Олійник А. Д., Прагматика науково-технічного тексту як нарративного дискурсу. *Studia Linguistica*. 2011. Вип. 5. С. 433–438.
17. Попова Т. Г. Различные подходы к научно-техническим жанрам. *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии* : сб. ст. по матер. XXIII Междунар. науч.-практ. конф. Новосибирск : СибАК, 2013. URL: <https://sibac.infor/conf/philolog/xxiii/32848>.
18. Садовникова О. Н. Отграничение понятия «дискурс об инновациях» с точки зрения типологического подхода к дискурсу. *Концепт: научно-методический электронный журнал*. 2017. Т. 37. С. 229–232. URL: <http://e-koncept.ru/2017/771281.htm>.
19. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Напрями і проблеми. Полтава : Довкілля. Київ, 2006. 716 с.
20. Федорченко Г. М. Маркери аргументації в науковому дискурсі. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2013. Вип. 14. С. 274–283.
21. Чернявская В. Е. Открытый текст и открытый дискурс: Интертекстуальность – дискурсивность – интердискурсивность. *Лингвистика текста и дискурсивный анализ: традиции и перспективы* : сб. научн. статей / Отв. ред. В. Е. Чернявская. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУЭФ, 2007. С. 7–26.
22. Чистіліна Т. О. Наративний підхід як спосіб осмислення та творення економічної реальності. *Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей* : збірник наукових праць. Кн. 6. Львів : УБС НБУ, 2013. С. 517–532.
23. Шевченко І. С. Інтердискурсивність політичного дискурсу. *Вісник Харків. нац. ун-ту м.. В. Н. Каразіна*. 2009. № 848. С. 53–57.
24. Шевченко І. С. Етюди об інтердискурсивності. *Записки з романо-германської філології*. Вип. 1 (34). 2015. С. 189–195.
25. Яхонтова Т. В. Лінгвогенологія сучасної науки (на матеріалі англійських текстів) : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Київ, 2014. 32 с.
26. Bazerman C. *Shaping Written Knowledge: The Genre and Activity of the Experimental Article in Science*. University of Wisconsin Press, 1988. 356 p.
27. Berkenkotter, C., Huckin T. *Genre Knowledge in Disciplinary Communication: Cognition/Culture/Power*. Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum, 1995. 208 p.
28. Copeck T. What is Technical Text? / T. Copeck, K. Barker, S. Szpakowicz, S. Delisle S, J. F. Delannoy. *Language Science*. 1997. 19 (4). P. 391–424. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.75.9155&rep=rep1&type=pdf>.
29. Dijk T. A. van. *Discourse and Knowledge: A Sociocognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press 2014. 407 p.
30. Eemeren F. H. van, *Strategic maneuvering in argumentative discourse: extending the pragma-dialectical theory of argumentation*. John Benjamins Publishing, 2010. 308 p.
31. Goldberg J. 20th Century teeth: Dentistry at the Turn of the Century. Retrieved from: URL: <https://nyamcenterforhistory.org/2016/05/26/20th-century-teeth-dentistry-at-the-turn-of-the-century/>.
32. Hyland K., Arbor A. *Disciplinary Discourses: Social Interactions in Academic Writing* / The Univ. of Michigan Press, 2004. 216 p.
33. Janda S., Rao C. P. Matching dental offerings with expectations. *J. Health Care Market*. 1996. V. 16 (2). P. 38–45.
34. Luzon M. J. Genre Analysis in Technical Communication. *IEEE Transactions on Professional Communication*. 2005. 48 (3). P. 285–395. URL: DOI: 10.1109/TPC.2005.853937.

35. McDonalds S. P. Professional academic Writing in the Humanities an Social Sciences. Southern Illinois University Press, 1994. 260 p.

36. Miller C. R., Fahnestock J. Genres in Scientific and Technical Rhetoric. *Poroi*. 2013. 9. Iss. 1. URL: <https://dx.doi.org/10.13008/2151-2957.1161>.

37. Sutherland M. Advertising and the Mind of the Consumer : What Works, What Doesn't, and Why / Crows Nest, New South Wales : Allen&Unwin, [third edition], 2009. 352 p.

38. Worlds Apart: Acting and Writing in Academic and Workplace Contexts / A. Freedman, P. Medway, A. Pare, D. Dias Routledge, 1999. 266 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. British Dental Journal (BDJ): May, 2014, Vol. 216; November, 2015, Vol. 219; April, 2017, Vol. 222 (8); May, 2017, Vol. 222 (9); December, 2017, Vol. 223.

2. Dentistry Today (DT): November, 2014, Vol. 33, №11; October, 2015, Vol. 34, №10; November, 2016, Vol. 35, №11; November, 2017, Vol. 36, № 11.

3. Journal of American Dental Association (JADA): August, 2015, Vol. 146, Issue 8; March, 2016, Vol. 147, Issue 3; September, 2017, Vol. 148, Issue 8.

КОГНИТИВНО-КОММУНИКАТИВНЫЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ ИНТЕРДИСКУРСИВНОСТИ В ТЕКСТАХ-СООБЩЕНИЯХ О НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ РАЗРАБОТКАХ В СТОМАТОЛОГИИ

В статье проанализированы когнитивно-коммуникативные аспекты воплощения категории интердискурсивности в текстах-сообщениях о научно-технических разработках в стоматологии, которые в авторитетных международных англоязычных профессиональных периодических изданиях публикуются под рубриками new products, trade news, dental industry, marketplace. Взаимодействие научного, рекламного дискурсов и дискурса экономики наиболее полно представлено на коммуникативно-прагматическом и формально-структурном уровнях. Коммуникативные стратегии информирования и аргументации, являясь основными стратегиями научного дискурса, нацелены на актуализацию новой научно-профессиональной информации и апеллируют к рациональной сфере коллективного адресата – коллег, компетентных специалистов-стоматологов. Элементы рекламного дискурса, воплощенные в стратегиях позиционирования и манипулятивного воздействия, используются для продвижения высокотехнологичного продукта или услуги на рынке с целью убедить (побудить) их приобрести, и апеллируют к эмоциональной сфере адресата.

Ключевые слова: профессиональный дискурс стоматологии, жанр, научно-технические тексты, интердискурсивность, коммуникативные стратегии и тактики.

COGNITIVE AND COMMUNICATIVE ASPECTS REPRESENTING THE CATEGORY OF INTERDISCOURSIIVITY IN DENTAL TECHNICAL REPORTS

The article presents the analysis of implementing cognitive-communicative aspects of interdiscursivity in the texts of dental technical reports published found in international dental professional journals under the headings new products, trade news, top products, dental industry, marketplace, industry news. The interaction and intersection between scientific, advertising discourse and economic discourse has been found as the most tangible at the communicative-pragmatic and formal-structural levels. Communication strategies for information and argumentation strategies, being the main communication strategies through the scientific discourse, are aimed at introducing new scientific and professional information and, thus appeal to the rational sphere of collective addressee regarded as colleagues, competent specialists in dentistry. The elements of the advertising discourse, embodied in the communication strategies for positioning the advertised objects and providing manipulative influence, are used to promote a high-tech products or services in the market in order to persuade dentists to purchase them, and thus, appeal to the emotional sphere of the addressee.

Key words: professional dentistry discourse, genre, research and technical texts, interdiscursivity, communicative strategies and tactics.

УДК 811.111: 81.42
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.2-1/17>

Макарова О. А.

Херсонська державна морська академія

СТРУКТУРА ОБРАЗУ ЖІНКИ В АВСТРАЛІЙСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

У статті проаналізовано особливості структури образу жінки в австралійських художніх текстах. Основну увагу приділено визначенню стереотипу австралійської жінки в художніх текстах. Наведено влучні приклади реалізації структурних особливостей образу жінки в австралійських художніх текстах. У результаті засвідчено характер структури образу жінки.

Ключові слова: образ, образ жінки, стереотип, художні тексти, австралійські художні тексти.

Постановка проблеми. Останнім десятиліттям у лінгвістиці все більш чітко визначається напрям досліджень, оснований на соціально й культурно маркованій специфіці статі (gender). Інтенсивний розвиток «жіночих» і гендерних досліджень може розглядатися як один із найважливіших аспектів, що відбуваються в гуманітарному просторі.

Проблеми вивчення місця жінки в суспільстві, культурі, історії актуальні (злободенні), активно вивчаються, адже зрозуміти сучасне становище жінок у суспільстві неможливо, не звертаючись до минулого. Існувала проблема, як свідчать культурологи, зняття бар'єру нерозуміння чужої культури. Саме вона вимагала здійснення компаративного аналізу та відтворення психологічного типу «жінки» в художній літературі, концентрації уваги новітніх лінгвістичних досліджень на проблемах жінки.

Жінка як особистість є суб'єктом суспільних відносин, носієм свідомості й системи суспільно значущих якостей. Простежуючи, як етнокультура впливає на формування особистості жінки, ми переконалися, що історична трансляція досвіду поєднує покоління. Поведінкова модель жінки ґрунтується на моральних переконаннях і завжди орієнтована на суспільні цінності. Пізнання найбільш загальних закономірностей ціннісно-сміслового аспекту соціокультурного життя австралійців збагачує знання динаміки культурних феноменів різних епох.

Актуальність статті зумовлена як її загальнокультурним інтересом до сучасної австралійської літератури, мало вивченої у вітчизняному та зарубіжному літературознавстві, так і відповідністю

загальним спрямуванням сучасних філологічних студій на встановлення характеру взаємодії мови – мислення – культури, на пошук новочасних методів аналізу механізмів творення етнокультурних словесних образів жінки в австралійській лінгвокультурі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною й методологічною основою дослідження стали положення когнітивної лінгвістики про мовну картину світу (М. Freeman, М. Johnson, G. Lakoff, M. Turner, G. Fauconnier, Л. І. Белехова, С. А. Андреева, Л. В. Димитренко, С. О. Хахалова, Н. А. Чес, О. Й. Філіпчик, Н. В. Ярова), концепти (Д. С. Лихачов, О. С. Кубрякова, В. О. Маслова, Ю. С. Степанов, В. І. Карасик), стереотипи (Е. Бартмінський, В. В. Красних, Ю. Є. Прохоров), а також теорія про соціальну та культурну зумовленості гендеру (Р. Стіллер, А. В. Кириліна, І. І. Халєєва), основні положення теорії соціального статусу В. І. Карасика, теорія значення слова (В. В. Виноградов, І. В. Арнольд, П. М. Каращук).

Постановка завдання. До завдань наукової розвідки зараховуємо визначення структури образу жінки в австралійських художніх текстах.

Виклад основного матеріалу. У сучасних лінгвістичних дослідженнях спостерігається поступове просування до з'єднання в одному фокусі власне наукових, філософських і релігійних уявлень про світ і людину. Показовою віхою зміни парадигми гуманітарного знання є стрімкий розвиток когнітології та її самостійного відгалуження – когнітивної лінгвістики.

Ключові позиції когнітивної лінгвістики пов'язані із загальною теорією інформації та її обробкою людиною. Вона оперує особливими за

свою природою одиницями, які є провідниками найрізноманітнішої інформації й повністю або частково матеріалізуються в мові. Для найменування цих одиниць закріпився термін «концепти». Отже, дослідження перебуває на стику актуальних сьогодні лінгвістичних підходів: когнітивного й гендерного.

Найважливішу роль у сучасній лінгвістиці у світлі інтересу дослідників до виявлення найбільш глибоких зв'язків мови, свідомості, мислення та культури відіграє антропоцентричний підхід як один із принципів моделювання мовної картини світу. У сучасних лінгвістичних дослідженнях людську особистість розуміють як гносеологічний центр, «образ світу». Людина засвоює мову з дитинства, а разом із нею культурні й мовні норми і стереотипи свого народу. Культура кожного народу, його сприйняття й уявлення про світ самобутні, вони відображаються в мові. Мова специфічна й унікальна, оскільки по-різному фіксує в собі світ і людину в ньому. Це твердження дає підстави констатувати, що мова є одним із найважливіших засобів ідентифікації людини.

Варто зазначити, що повне уявлення про мовну особистість є неможливим без дослідження проблеми статі – однієї з найважливіших характеристик індивіда. Саме ця характеристика визначає соціокультурну та когнітивну орієнтацію людини у світі, при цьому одним із посередників передачі такого роду інформації є мова. Гендерні відносини є важливим аспектом соціальної організації. Бути в суспільстві чоловіком чи жінкою означає не просто мати ті чи інші анатомічні особливості, це означає «вести себе відповідно до набору певних соціальних норм, які адресуються суспільством людям залежно від їхньої статі» [5, с. 78].

Як уже зазначалося раніше, гендерна стереотипізація відображає культурно зумовлені оцінки й репрезентується на різних рівнях художнього мовлення. У цьому випадку особливо актуальним виявляється застосування системно-функціонального підходу до моделювання образу жінки як гендерного стереотипу в австралійській лінгвокультурі. Зазначений підхід ґрунтується на аналізі австралійських художніх текстів з метою виявлення й систематизації емотивно-оцінних стереотипних відносин до досліджуваного об'єкта, а також функціонування отриманих у ході дослідження стереотипних уявлень про австралійських жінок у художньому тексті.

Вибір австралійських художніх текстів зумовлений тим, що в них акумульований народний досвід і відбивають суспільну свідомість, вислов-

люють соціальні уявлення про навколишній світ автора. Тексти художньої літератури є «частиною загальнолюдської й національної культури, тобто містять у собі певний життєвий матеріал, що дає уявлення про модель суспільства» [1], а також про гендерну структуру, відповідно, пропонують цінний матеріал для дослідника суспільних відносин, стереотипів, цінностей лінгвоспільноти.

У дослідженні ми сконцентрували увагу на репрезентації «образу жінки» як гендерного стереотипу в австралійських художніх текстах, особливістю яких є довгострокове зберігання культурно значущої інформації про образи й уявлення австралійської нації [6, с. 23]. Іншими словами, саме в художніх текстах створюється образ людської долі, описуються реальні умови життя, взаємини між людьми.

Для аналізу репрезентації образу жінки в австралійській картині світу ми застосовуємо компонентний (семний) аналіз лексеми *woman*, оскільки виявляємо семантику ключової лексеми. Під час семного аналізу як аналізу саме лінгвістичного використовуються не просто знання про об'єкти, які охоплюють словами, а визначення значень, наведені в тлумачних словниках.

Контекстуально-інтерпретаційний аналіз сполучуваності номінативних одиниць у художніх австралійських текстах уможливив виявлення складників змісту концепту WOMAN як компонентів поняттєвої площини художнього образу жінки, таких як зовнішність, внутрішній світ, соціальна значущість, риси характеру.

Комплекс усіх функцій, які жінка виконує в соціумі, утворює соціальний простір суспільства, представлений у вигляді опозиції «внутрішнє» – «зовнішнє». Під внутрішнім соціальним простором розуміється приватна сфера, тобто соціальний статус жінки, під зовнішнім соціальним простором – публічна сфера, тобто професійна діяльність.

Отже, складається схема дослідження концепту WOMAN, що утворює образ жінки як гендерного стереотипу, за такими ознаками:

- 1) вік;
- 2) зовнішність;
- 3) риси характеру (властивості і якості, характерні для жіночої статі);
- 4) інтелектуальні здібності.

Відповідно, вважаємо, що концепт WOMAN містить такі компоненти: AGE, APPEARANCE, CHARACTER.

Актуалізація компоненту *ЗОВНІШНІСТЬ* і *ВНУТРІШНІЙ СВІТ* жінки в австралійських

художніх текстах. Художній текст як феномен національної культури містить різні сторони людського буття, в тому числі й гендерний фактор. Гендерні дослідження дають змогу по-новому інтерпретувати й аналізувати художні тексти як відображення картини світу, де наочно та глибоко втілюються чоловічий і жіночий погляд на світ, на взаємини статей. Найцікавішою в цьому плані, на наш погляд, є австралійська проза, яка відображає стан жінки в суспільстві і стереотипні уявлення про неї.

Аналізуючи образ жінки в авторських художніх текстах, варто пам'ятати, що цей образ формується авторами в конкретному соціальному контексті, їх зміст відображає й визначається буденними уявленнями про бажаність та адекватність визначених характеристик жінки. Іншими словами, «образ жінки» як гендерний стереотип у художніх текстах залежить від політичних, соціальних і психологічних особливостей конкретного суспільства, в якому живе і творить автор і яке описується в художньому творі. У художніх творах представлений той образ жінки, який є типовим для конкретного суспільства, бажаний і необхідний і відображає ті риси, що в певному суспільстві вважаються властивими жінці. Тому аналізуючи той чи інший образ жінки, також необхідно враховувати характеристики та ідеологію того соціального шару, до якого належить жінка.

Відображення в лінгвокультурі стереотипного уявлення про зовнішність є значущим елементом мовної картини світу. Саме ці уявлення, пов'язані і з етнічним фенотипом, і з системою цінностей, і з уявленнями про красу, формують якийсь еталон зовнішності. Подібний еталон може бути розглянутий як гендерно зумовлений, має бінарну структуру, оскільки включає, по суті, два взаємопов'язаних і взаємообумовлених еталони: чоловічої та жіночої зовнішності. При цьому обидва еталони базуються на певних універсальних ознаках зовнішності людини загалом, що детерміновано власне процесом еволюції. Крім того, кожен із цих еталонів володіє певним ступенем варіативності, що зумовлено, зокрема, вимогами й перевагами конкретного соціуму в рамках єдиної культури. Як зазначається, конкретні еталони зовнішності – сукупність відібраних на основі різного виду знань і колективного досвіду ознак, пов'язаних «із фізичними особливостями конституції статі й естетичними ознаками, що співвідносяться із цими особливостями» [3, с. 107]. У фемінному концептуальному просторі ознака «зовнішність» відіграє велику роль і представлена

великою кількістю лексичних одиниць, «тоді як у маскулінній концептуальній сфері «зовнішність» виступає лише як додатковий складник, отримуючи мовну об'єктивацію за допомогою невеликої кількості мовних одиниць» [3, с. 107]. Н. Вульф підкреслює, що врода та краса – атрибут жінок, яким вони прагнуть володіти, оскільки він робить їх більш привабливими в біологічному й сексуальному планах. На відміну від жінок, для чоловіків володіння цим атрибутом не є важливим, для них набагато важливіше мати красиву жінку [14, р. 18–28].

Зовнішність жінки в австралійських художніх текстах представлена досить повно. Згідно з даними нашої вибірки, привабливість і краса жінки залишаються її основними пріоритетними рисами в усі часи, однак, незважаючи на свою зовнішню консервативність, гендерні стереотипи суспільної свідомості дуже рухливі й мобільні, мають здатність практично миттєво реагувати на найменші зміни самої людини та її навколишнього середовища, тобто вони здатні динамічно змінюватися в процесі розвитку суспільства. Автор роману «Ті, що співають у терні» К. Маккалоу наводить приклад того, якою різною буває зовнішність жінок.

Half of him hated her appearance tonight, the short hair, the lovely dress, the dainty ashes-of-roses silk slippers with their two-inch heels; she was growing taller, developing a very feminine figure. And half of him was busy being terrifically proud of the fact that she shone all the other young ladies down. Miss Carmichael had the patrician features, but lacked the special glory of that red-gold hair; Miss King had exquisite blond tresses, but lacked the lissome body; Miss Mackail was stunning of body, but in the face very like a horse eating an apple through a wire-netting fence. Yet his overall reaction was one of disappointment, and an anguished wish to turn back the calendar. He didn't want Meggie to grow up, he wanted the little girl he could treat as his treasured babe. On Paddy's face he glimpsed an expression which mirrored his own thoughts, and smiled faintly. What bliss it would be if just once in his life he could show his feelings! But habit, training and discretion were too ingrained.

Так, спочатку авторка використовує епітети (*the lovely dress, the dainty ashes-of-roses silk slippers with their two-inch heels, a very feminine figure...*), надаючи героїні позитивних рис і підкреслюючи її жіночність прикметником *feminine*, надалі описує те, як виглядали інші жінки, змінює картину, підсилюючи емоційне забарвлення прийомом

паралелізму (паралельними конструкціями зі сполучником *but*): *Miss Carmichael had the patrician features, but lacked the special glory of that red-gold hair; Miss King had exquisite blond tresses, but lacked the lissome body; Miss Mackail was stunning of body, but in the....* І насамкінець, використавши порівняння – *but in the face very like a horse eating an apple through a wire-netting fence*, з негативною конотацією, автор наділяє дівчину досить невідомою зовнішністю, порівнюючи її з конем.

Етнокультурні стереотипи, як правило, суттєво різняться за емоційним складником, оскільки сфера емоцій і ступінь їх прояву залежать саме від статевої належності індивіда, що обґрунтовується й доводиться дослідженнями у різних галузях знання, у тому числі й гуманітарного. Жінкам приписується велика емоційність і відкритість у прояві емоцій, експресивність, як невербальна, так і вербальна. Велика емоційність жінок також може трактуватися як ознака, що має біологічні основи. Анна Мойр і Девід Джессел у книзі «Справжня відмінність між чоловіками і жінками» вказують, що різниця між чоловіком і жінкою в емоційній сфері може пояснюватися різницею в організації та функціонуванні головного мозку [12, р. 48]. Досліджуючи тексти художньої літератури, ми знайшли приклади, що підтверджують твердження про емоційність жінок:

There was something in Frank which killed tender emotions: a dark heart, a spirit lacking inner light. But Meggie? She had moved him unbearably, and he didn't really know why. There was the color of her hair, which pleased him; the color and form of her eyes, like her mother's and therefore beautiful, but so much sweeter, more expressive; and her character, which he saw as the perfect female character, passive yet enormously strong. No rebel, Meggie; on the contrary. All her life she would obey, move within the boundaries of her female fate. За допомогою прийому наростання автор описує Меггі та її позитивні якості. Починаючи з рис зовнішності – *the color of her hair, which pleased him; the color and form of her eyes, like her mother's and therefore beautiful, but so much sweeter, more expressive*, продовжуючи рисами характеру, що свідчать про рівень її емоційності, – *her character, which he saw as the perfect female character, passive yet enormously strong. No rebel, Meggie; on the contrary*, та насамкінець говорить про головне, характеризує її як жінку *All her life she would obey, move within the boundaries of her female fate*. У наведеному текстовому фрагменті спостерігаємо образ покірної жінки, що об'єктивується за допомогою архетипу ЗОЛОТА

КЛІТКА, що реконструюємо за висловом *within the boundaries (LIFE IS A GOLDEN CAGE)*. Отже, реконструюється образ твору К. Макаллоу «Ті, що співають у терні» ЖІНКА-ПТАШКА, що буде покірною та рухатиметься тільки в межах своєї долі. *Thorn Bird* – пташка, яка є бранкою своєї долі. Вона повинна вмерти в певний момент і нічого не може із цим удіяти. *Thorn Bird* має божественний спів, вроду, тендітність, гармонію, проте її доля вже вирішена. Вона загине так чи інакше. *Fate* – нав'язування гендерних ролей патріархальним суспільством, стереотипне уявлення про сутність жінки, її роль у родині. Сама по собі лексема *fate* метафорично уособлює невідворотність життя жінки, нездатність контролювати його.

Актуалізація компоненту *BIK* жінки в австралійських художніх текстах. Відомо, що ні до чого на світі жінки не ставляться так уважно, з таким винятковим критично-оцінним почуттям, як до свого віку, причому вік сприймається не просто як певна кількість років, він включає в себе й те, як виглядає жінка, і навіть те, як вона себе поводить. Текстові фрагменти підтверджують це твердження психологів і доводять, що жінки завжди пам'ятають про вік і прагнуть робити все для того, щоб було важко однозначно відповісти, наскільки вона зріла або молода:

"No, you haven't. I'm the goad of your old age, that's all. When you look at me I remind you of what you cannot do, because of age".

"You're wrong. I have loved you. God, how much! Do you think my years automatically preclude it? Well, Father de Bricassart, let me tell you something. Inside this stupid body I'm still young – I still feel, I still want, I still dream, I still kick up my heels and chafe at restrictions like my body. Old age is the bitterest vengeance our vengeful God inflicts upon us. Why doesn't He age our minds as well?" She leaned back in her chair and closed her eyes, her teeth showing sourly. "I shall go to Hell, of course. But before I do, I hope I get the chance to tell God what a mean, spiteful, pitiful apology of a God He is!"

"You were a widow too long. God gave you freedom of choice, Mary. You could have remarried. If you chose not to remarry and in consequence you've been intolerably lonely, it's your own doing, not God's".

У наведеному фрагменті роману К. Макаллоу «Ті, що співають у терні» використано риторичні запитання (*Why doesn't He age our minds as well?*), тим самим читач спонукається до роздумів про вік. Більше того, застосовано фонетичний стилістичний засіб – алітерацію (*Inside this stupid body I'm still young – I still feel, I still want, I still dream,*

I still kick up my heels), що допомагає підкреслити важливість сказаного про вік, доводить різкість висловлення.

У фрагменті того ж роману спостерігаємо, як описано вік Мері Карсон із повагою та величчю, тим самим автор прагне донести до читача позитивні сторони старшого віку: *Mary Carson was sitting in her wing chair by an open window which extended fifteen feet from floor to ceiling, apparently indifferent to the cold air flooding in. Her shock of red hair was almost as bright as it had been in her youth; though the coarse freckled skin had picked up additional splotches from age, for a woman of sixty-five she had few wrinkles, rather a fine network of tiny diamond-shaped cushions like a quilted bed-spread. The only clues to her intractable nature lay in the two deep fissures which ran one on either side of her Roman nose, to end pulling down the corners of her mouth, and in the stony look of the pale-blue eyes.* Описується образ вольової зрілої жінки, що вербалізовано номінативними одиницями *indifferent, stony look*, проте авторка підкреслює зовнішню красу жінки *Her shock of red hair was almost as bright as it had been in her youth*, а також і вікові зміни, актуалізовані в номінативних одиницях *freckled skin, additional splotches from age, two deep fissures*. Зовнішності жінки надається відтінок шику завдяки згадуванню автором коштовного каміння *tiny diamond-shaped cushions: for a woman of sixty-five she had few wrinkles, rather a fine network of tiny diamond-shaped cushions like a quilted bed-spread*.

Актуалізація компонента **МОВЛЕННЄВИЙ ПОРТРЕТ** жінки в австралійських художніх текстах. Основним стереотипом, пов'язаним із уявленням про жінок, є усталена думка про їхню надмірну балакучість. Однак ми вважаємо, що цей стереотип не відповідає повною мірою реальній

дійсності, де часто переважають соціокультурний і ситуативний чинники в процесі комунікації, тобто чоловікам теж може бути властива надмірна балакучість, і це безпосередньо залежатиме від ситуації й оточення.

Виходячи з даних, отриманих під час аналізу художніх творів австралійських письменників ХХ століття, ми виявили, що поряд із негативним ставленням до жіночої дружби існує й інша думка, коли жіночу балакучість розглядають як позитивний момент у підтримці розмови, на відміну від чоловіків, які не завжди відразу можуть знайти спільну тему для розмови. Підтвердженням слугує наведений нижче текстовий фрагмент із роману «Ті, що співають у терні»:

The dark child who sat next to her was the youngest daughter of the Italian man who owned and operated Wahine's bright blue cafe. Her name was Teresa Annunzio, and she was just dull enough to escape Sister Agatha's attention without being so dull that it turned her into Sister Agatha's butt. When her teeth grew in she was quite strikingly beautiful, and Meggie adored her. During lesson breaks in the playground they walked with arms looped around each other's waists, which was the sign that you were "best friends" and not available for courting by anyone else. And they talked, talked, talked.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши основні характеристики зовнішності та внутрішнього світу жінки в австралійських художніх текстах, ми дійшли висновку, що відображення в австралійській лінгвокультурі стереотипного уявлення про зовнішність є значущим елементом австралійської мовної картини світу. Саме ці уявлення, пов'язані й із етнічним фенотипом, і з системою цінностей, і з уявленнями про красу, формують якийсь еталон зовнішності та внутрішнього стану жінки.

Список літератури:

1. Балакіна Л. В. Проявление гендерного фактора в художественном тексте: дисс. ... канд. филол. наук. Орел, 2005. 303 с.
2. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.04. Київ, 2002. 476 с.
3. Велик Е. В. Лингвокультурологические и гендерные особенности лексики и фразеологии современного английского языка: дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 2003. С. 107.
4. Воробьёва О. П. Лингвистические аспекты адресованности художественного текста (одноразовая и межязыковая коммуникация): дисс. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.19 Москва, 1993. 382 с.
5. Колесова А. О. Художній образ Коханой/Коханого в англомовних поетичних текстах ХІХ – ХХ століття: лінгвокогнітивний та гендерний аспекти: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германські мови». Херсон: Херсонський держ. ун-т, 2012. 210 с.
6. Слободчиков В. И., Исаев, Е. И. Основы психологической антропологии. Психология человека: введение в психологию субъективности: учебное пособие для вузов. Москва: Школа-Пресс. 1995. 384 с.
7. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций. Москва: Гнозис, 2008. 416 с.

8. Фрай Н. Архетипний аналіз: теорія мітів. 2-е вид., доп. Львов: Літопис, 2001. С. 142–176.
9. Юнг К. Г. Символы трансформации. Москва: Академический проект, 2017. 529 с.
10. Lakoff G. Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind. Chicago: University of Chicago Press, 1987. 195 p.
11. McCullough C. The Thorn birds. Avon Books, 1978. 692 p.
12. Moir A., Jessel, D. The real difference between men and women. NY: Delta. 1992. P. 48.
13. Tsur R. Aspects of Cognitive Poetics. 2000. 32 p. URL: <http://www.2.bc.edu/richard/lcb/fea/tsur/cogpoetics.html>.
14. Woolf V. Women and Fiction. Gender. Ebbw Vale, 1990. P. 18–28.

СТРУКТУРА ОБРАЗА ЖЕНЩИНЫ В АВСТРАЛИЙСКИХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТАХ

В статье проанализированы особенности структуры образа женщины в австралийских художественных текстах. Основное внимание уделено определению стереотипа австралийской женщины в художественных текстах. Приведены удачные примеры реализации структурных особенностей образа женщины в австралийских художественных текстах. В результате засвидетельствован характер структуры образа женщины.

Ключевые слова: образ, образ женщины, стереотип, художественные тексты, австралийские художественные тексты.

STRUCTURE OF THE IMAGE OF WOMAN IN AUSTRALIAN LITERARY TEXTS

The article analyzes the peculiarities of the structure of image of woman in Australian literary texts. The main attention is paid to the definition of the stereotype of an Australian woman in literary texts. In scientific research, explicit examples are given. They demonstrate the implementation of structural features of image of woman in Australian literary texts. As a result, the character of the structure of the image of a woman is confirmed.

Key words: image, image of woman, stereotype, literary texts, Australian literary texts.

Малахівська Т. Я.

Херсонська державна морська академія

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ІНТЕРНЕТ-ПОЕЗІЇ

У статті проаналізовано лінгвопрагматичні особливості сучасної англомовної Інтернет-поезії. Основну увагу приділено визначенню лінгвопрагматичних стратегій у поетичному тексті. Наведено влучні приклади реалізації лінгвопрагматичних стратегій: сугестивної, фатичної, імпресивної, інформаційної, маніпулятивної. У результаті засвідчено системний характер функціонування лінгвопрагматичних стратегій у сучасній англомовній Інтернет-поезії.

Ключові слова: Інтернет-поезія, лінгвопрагматика, стратегія, лінгвопрагматична стратегія, сугестивна стратегія, фатична стратегія, імпресивна стратегія, інформаційна стратегія, маніпулятивна стратегія.

Постановка проблеми. Поезію XXI століття умовно можна назвати електронною. Основним інструментом творчості авторів є саме глобальна мережа інтернет. Інтернет-поезія – відносно новий літературний жанр, що нині є досить розповсюдженим явищем, яке має на меті здійснювати вплив на сучасного користувача інтернету засобами поетичного тексту. Отже, досліджувана проблема перебуває у фокусі уваги лінгвопрагматики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність дослідження зумовлена науковим інтересом узагальнити й систематизувати лінгвопрагматичні особливості Інтернет-поезії. Серед сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідників проблематику лінгвопрагматики поетичного тексту розглядали М. В. Алефиренко [2], М. О. Акішина [1], Ю. О. Арешенков [3], В. І. Бабич [4], Л. Р. Безугла [5], О. П. Воробйова [6], М. І. Гореликова [7], А. І. Дубських [8], О. С. Іссер [9], О. В. Падучева [13], О. М. Пешковський [14] та інші, а проблематику саме інтернет-поезії займалися такі дослідники, як М. В. Константинова [10], С. І. Корнев [11], С. П. Костирко [12], Л. Н. Тіраспольський [15] та інші.

Постановка завдання. До завдань наукової розвідки зараховуємо визначення лінгвопрагматичних стратегій, що використовуються в сучасній Інтернет-поезії, та окреслення лінгвопрагматичної спрямованості сучасної інтернет-поезії.

Виклад основного матеріалу. У мовознавстві стратегія – втілення наміру мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто відбувається контроль і селекція необхідних прийомів

спілкування та гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації (термін за лінгвістом Ф. С. Бацевичем). Стратегія становить ланцюг рішень мовця, комунікативних виборів тих чи інших мовленнєвих дій і мовних засобів. У річищі дослідження визначаємо лінгвопрагматичну стратегію як таку, що відображає намір автора поетичного тексту, віддзеркалює основні інтенції творця тексту.

У сучасній англомовній Інтернет-поезії виділяємо такі лінгвопрагматичні стратегії: сугестивна, фатична, імпресивна, інформаційна, маніпулятивна.

Сугестивна стратегія – навіювання людині певного роду думок, почуттів, емоцій, що впливають на людську психіку; стратегія, пов'язана з гіпнотичною дією. Сугестивна стратегія близька до виховної, проте, на відміну від першого, тут ідеться про звернення мистецтва до позасвідомого.

Реалізацію сугестивної стратегії спостерігаємо у вірші Х. Фоулера (Hunter J. Fowler): *There's a little boy by the fence with flag in his hand. / He is sad and confused; he doesn't understand. / He watches his daddy turn and head up on the bus. / He watches him go and doesn't even fuss. / ... / There's a little boy standing in a crowd with flag in his hand. / His daddy's coming back from foreign land. / The sound of horns blazes through the air / As the crowd erupts into fanfare* (Hunter J. Fowler "Clutches").

На початку вірша автор не просто зображає війну, він намагається вплинути на читача так, щоб читач пройнявся тими самими відчуттями, що й герой вірша. Вірш завершується зміною

негативного впливу на позитивний, тобто автор кардинально змінює уяву читача, доносить, що батько хлопчика повернувся живим і війну виграно. У вірші автор використовує скорочення, що власне притаманне Інтернет-поезії, пестливу лексику: *daddy* (це вказує на той факт, що хлопчик дуже чекає на повернення батька та що він із ним у хороших стосунках). Автор впливає на читача за допомогою таких лексичних одиниць: *boy by the fence with flag in his hand, He is sad and confused, sound of horn* тощо.

Отже, комунікативна стратегія становить комплекс заходів, що є необхідними для досягнення цілей спілкування. Сугестивна стратегія характеризується впливом на людську психіку.

Фатична стратегія – встановлення, збереження чи закріплення, підтримуваних зв'язків і стосунків, індивідуальних чи соціально-масових:

And then he hears a little voice chime in. / "Daddy, when are you coming home?" / There was a pause on the phone (Hunter J. Fowler "Clutches"). У вірші автор використовує питальні речення, так утворюється діалог між батьком і хлопчиком, який чекає на його повернення.

Наступним прикладом є вірш М. Стефена (M. Stephen): *Tomy unborn baby, / Selfishness cannot even explain, / The emotion that turned into pain. / Mommy and I were just not ready, / Especially with our relationship so unsteady. / ... / I have to go now but know I'll talk to you every night, / For now my unborn baby, / Please sleep tight. / To my unborn baby, / I'll love you forever. / Your father (M. Stephen "Letter To My Unborn Baby").* Автор звертається до ненародженої дитини у вигляді листа: *Tomy unborn baby... Your father*, що, власне, і наголошує на тому, що автор вдається до фатичної стратегії.

У наступному фрагменті вірша (*I hate you I hate you / Oh why can't you see? / How you took my heart and broke it / When you took them from me! / She was my favorite Aunt you see / For only a short time / And then you came and took her / While she was in her prime (Carolyn Pritts "I hate you cancer")*) автор звертається до хвороби, так ведучи з нею діалог, і при цьому використовує питальні речення: *Oh why can't you see?*, окличні речення: *When you took them from me!*, повтори: *I hate you I hate you* – і звертається до хвороби, використовуючи займенник 2-ї особи однини: *can't you see*.

Отже, за допомогою контактної стратегії у творі зберігаються зв'язки, що характеризуються питальними реченнями, окличними реченнями, звертаннями, використання займенника *you* тощо.

Імпресивна стратегія характеризується дією мовлення на адресата незалежно від того, як адресат її сприйме. Яскравий приклад такої стратегії – військові накази. Імпресивна стратегія виявляється у звертаннях, наказовому способі дієслова, що вживаються з метою отримання від слухача бажаного для мовця результату. Імпресивну стратегію називають ще *апелятивною* (термін за К. Бюлером), *конативною* (термін за Р. Кобсоном) [9, с. 123]:

I am a thousand winds that blow, / I am the diamond glints on snow, / I am the sun on ripened grain, / I am the gentle autumn rain. / ... / Do not stand at my grave and cry, / I am not there; I did not die (M. E. Frye "Do Not Stand At My Grave And Weep"). У цьому випадку автор закликає зібрати сили й не витрачати їх на пустощі, бо немає потреби *stay and cry*, використовуючи при цьому наказовий спосіб дієслова задля отримання бажаного результату від читача: аби він припинив *stay and cry*. Автор використовує наказовий спосіб і не використовує скорочення, як, наприклад, в інших вищезгаданих віршах, бо так дія на адресата посилюється, тобто автор робить акцент, що ліричний герой не буде розмовляти з адресатом у звичній формі (так, як розмовляв, ще коли був живим), а наполягає, щоб він *not stand at grave and cry*.

У вірші автор використовує звертання: *Hello fellow addicts, I am your disease*, майбутній час Future Simple Tense із чіткими позиціями, що "desease" буде робити в майбутньому: *I will never let you sleep... I will always be here*, тобто автор діє, впливає на читача незалежно від того, як читач усе це сприйме, все одно автор наполягатиме на своїх позиціях: *Hello fellow addicts I am your disease, / I will never let you sleep or put your mind at ease, / I will always be here no matter where you go, / I am smarter than you and I am in control, / Family, friends, and loved ones they won't matter anymore, / I'll take everything you got and still want something more (Siera "A Letter From Your Disease").*

Отже, за допомогою імпресивної функції автор впливає на читача з чітким наміром отримати потрібний результат. Найчастіше імпресивна стратегія характеризується наказовим способом і звертаннями.

Інформаційна стратегія (репрезентативна, референтна, денотативна, номінативна, когнітивна) полягає в передачі в процесі комунікації певної інформації про позамовну дійсність, у зображенні об'єктивної реальності: *My new phone is "smart". I guess that I am not. / Amazing what all this here smartphone has got. / TV and Weather and*

Internet, too. / There`s just no limits to what it can do/ (Rick W. Cotton “Smartphone – dumbuser”).

Інформаційна стратегія полягає в тому, аби показати читачеві, що літні люди не такі вже й обізнані в сучасних технологіях, але водночас разом із читачем сам герой дізнається про можливості “smartphone”, тобто інформативна стратегія має навіть подвійний характер: інформація подається й для читача, і для героя. Автор розповідає про свого дідуся в жартівливій формі.

Однак спілкування не зводиться лише до передачі інформації. Зіставляючи інформаційну стратегію з емоційною (інакше, емотивною), яскраво бачимо, що для точної передачі інформації потрібна регулярність, однотипність мовних засобів, а для емоційного мовлення, навпаки, нерегулярність, різнотипність, розмаїтість їх. В інформаційній стратегії мова йде про те, що передається від мовця до реципієнта, а в емоційній – як воно передається, так утворюється комунікація. Емоційну стратегію не варто плутати з експресивною. Вираження мовця («образу автора») і вираження почуттів та оцінок, тенденція до урізноманітненого мовлення – це різні речі, хоча й пов'язані між собою.

I hate you I hate you / Oh why can't you see? / How you took my heart and /broke it / When you took them from me! / She was my favorite Aunt you see / For only a short time / And then you came and took her/ While she was in her prime./ She was there to lend a hand/ When you thought you had no one at all / But that was until the day / That YOU came to call (Carolyn Pritts “I hate you cancer”)!

У вірші наявні й інформаційна стратегія (передача інформації, що людина захворіла страшною хворобою), та емоційна (тут автор удається до передачі емоційного стану за допомогою окличних речень: *When you took them from me!*, повторення з емоційно забарвленою лексикою: *I hate you I hate you*, питальних речень (автор шукає відповіді, намагається дістати від співрозмовника певну інформацію: *Oh why can't you see?*), звертається до хвороби на «ти» (займенник другої особи однини), вдається до прийому капіталізації: *That YOU came to call!*).

Отже, інформаційна стратегія полягає в інформуванні реципієнта. Але її варто розрізняти з емоційною: інформаційна полягає в самому повідомленні, емоційна – у якості повідомлення.

Маніпулятивна стратегія характеризується сильним впливом на читача, автор має чітку мету провокувати певну поведінку читача, тим самим викликаючи зміни в системі цінностей реципієнта [9, с. 124].

Маніпуляція є одним із видів прихованого комунікативного впливу адресанта на адресата (на його знання, уявлення, ставлення, цілі) з метою змінити його наміри в потрібному для адресанта напрямі всупереч інтересам адресата. Адресата при цьому вводять в оману відносно важливих для нього характеристик певного об'єкта чи грають на його слабких сторонах, психіці та довірі. Уведення в оману означає, що в адресата формується хибне або відмінне від уже наявного уявлення про світ, причому адресант використовує прийоми, що провокують саме таке судження. Прихований вплив означає, що адресант використовує комунікативні прийоми, які діють поза усвідомленим сприйняттям адресата:

Do not stand at my grave and weep / I am not there; I do not sleep. (M. E. Frye “Do Not Stand At My Grave And Weep”).

Автор не просто впливає на читача, він намагається переконати його, що герой не помер, він живий, живий не у фізичному плані, а в духовному. Автор намагається змінити уяву читача, його цінності про життя і смерть, довести, що після смерті життя існує. Також автор демонструє, що герой завжди поруч, він перетворюється на всі ті речі, що оточують того, до кого вірш адресований. Як уже зазначалося вище, автор використовує наказовий спосіб і прибирає скорочення.

Trust me, it's all you need to get by. / Why go to school? Don't turn another page! / I'm so much easier, and I come in a 30 inch gauge. / Heroin's my name, I've been known to destroy lives (Emma “30 inch Gauge”).

Яскравий приклад маніпулятивної стратегії, де автор удається до пропаганди, маніпулює так психікою читача. Він використовує для цього наказовий спосіб: *Trust me*, питальні речення: *Why go to school?*, окличні речення з наказовим способом: *Don't turn another page!* і жорстко закликає читача до себе, не соромлячись нічого й руйнуючи уявлення про звичне щасливе життя, тобто зображує, що життя з наркотичними речовинами буде кращим: *I'm so much easier*.

Отже, маніпулятивна стратегія має на меті провокувати, пропагувати те, що призведе до змін уявлення реципієнта.

Інтегративна стратегія – стратегія, що сприяє запам'ятовуванню твору: *“I cannot go to school today,” / Said little Peggy Ann McKay. .../ What's that? What's that you say?/ You say today is. Saturday? / G'bye, I'm going out to play!” (S. Silverstein “Sick”).*

Для прикладу інтегративної стратегії ми обрали дитячий вірш, бо, на нашу думку, саме дитяча поезія найбільше з усіх сприяє запам'ятовуванню творів. Сюди також можна зарахувати милозвучність, асонанс алітерацію тощо. У цьому уривку наявне використання асонансу (повторення дифтонгу ay): *today, McKay, say, say, today, Saturday, play*.

If I were a queen, / I'd rule a mighty land. / If I were a princess, / I'd take a prince's hand. / If I were a soldier, / I'd fight a mighty war. / If I were a hero, / I'd be the best they ever saw. / If I were a dancer, / I'd dance with such grace. / If I were a runner, / I'd win every race! (Eva L. Robinson "If I were you").

Дитячий вірш характеризується легкою римованою строфікою: *hand-land, war-saw, grace-race*. Отже, інтегративна стратегія спрямована на запам'ятовування поезії, характеризується такими художніми засобами, як асонанс, алітерація, рима, повтори тощо.

Висновки і пропозиції. Лінгвопрагматичні особливості поетичного тексту полягають саме

в комунікативних стратегіях. Автор вдається до таких стратегій: сугестивної (впливає на людську психіку; характеризується наявністю наказового способу, звернень, експресивної лексики), фатичної (підтримує зв'язок із читачем, ведучи так із ним діалог; характеризується наявністю звернень, питальних, окличних речень), імпресивної (діє на реципієнта незалежно від того, готовий він до певної інформації чи ні; характеризується відсутністю скорочень, наявністю наказового способу, прийому капіталізації), інформаційної (мовець передає повідомлення реципієнту), маніпулятивної (впливає на читача; характеризується наявністю наказового способу, звернень, майбутнього часу), інтегративної (сприяє запам'ятовуванню тексту; характеризується милозвучністю, наявністю художніх засобів асонансу, алітерації, рими).

Перспективу подальших досліджень убачаємо у визначенні когнітивних особливостей Інтернет-поезії.

Список літератури:

1. Акішина М. О. Комунікативно-прагматичний потенціал тропів у англomовному поетичному тексті XXI століття. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*: зб. наук. праць. 2013. Вип. XIX. С. 8–12.
2. Алефиренко Н. Ф., Чумак-Жунь И. И. Коммуникативная ситуация как когнитивно-прагматический фактор поэтического дискурса. *Высшая школа искусств и региональных исследований института Академии наук Чешской Республики*. 2008. С. 68–72.
3. Арешенков Ю. А. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Кривий Ріг, 2006. 112 с.
4. Бабич В. І. Комунікативно-прагматична стратегія самопрезентації «Ліричного Я» та мовленнєві тактики її реалізації в ідиодискурсах Р. Фроста і К. Сендберга. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. № 10. С. 9–12.
5. Безуглая Л. Р. Когнитивные основы прагмопоэтики. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. 2014. Вип. 19. С. 217–223.
6. Воробьёва О. П. Лингвистика сегодня: реинтерпретация эпистемы. *Вісник КНЛУ. Серія «Філологія»*. 2013. № 2. С. 41–47.
7. Гореликова М. И., Магомедова Д. М. Лингвистический анализ художественного текста. Москва, 1989. 152 с.
8. Дубских А. И. Средства реализации коммуникативной стратегии самопрезентации личности в массово-информационном дискурсе. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2008. № 30 (171). Вып. 35. С. 50–54.
9. Иссер О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи: монография. Омск, 1999. 285 с.
10. Константинова М. В сетях РуЛиНетa. Москва, 2000. С. 12.
11. Корнев С. И. Теория литературы. *Новое литературное обозрение*. 1998. № 4. С. 32.
12. Костырко С. А. Сетевая литература. *Новый мир*. 2000. № 1. С. 252–255.
13. Падучева Е. В. Разрушение иллюзии реальности как поэтический прием. *Логический анализ языка: Истина и истинность в культуре и языке*. Москва, 1995. С. 38–50.
14. Пешковский А. М. Принципы и приемы стилистического анализа и оценки художественной прозы. *Вопросы методики родного языка, лингвистики и стилистики*. Ленинград, 1980. 158 с.
15. Тираспольский Л. Н., Новиков В. И. Эстетика Интернета. *Сетевая словесность*. URL: <http://www.litera.ru/slova/tiraspolksky/estetika.html> (дата звернення: 05.05.2019).

ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОЙ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ИНТЕРНЕТ-ПОЭЗИИ

В статье проанализированы лингвопрагматические особенности современной англоязычной Интернет-поэзии. Основное внимание уделено определению лингвопрагматической стратегии в поэтическом тексте. Приведены точные примеры реализации лингвопрагматических стратегий: суггестивной, фатической, импрессивной, информационной, манипулятивной. В результате засвидетельствован системный характер функционирования лингвопрагматических стратегий в современной англоязычной Интернет-поэзии.

Ключевые слова: Интернет-поэзия, лингвопрагматика, стратегия, лингвопрагматическая стратегия, суггестивная стратегия, фатическая стратегия, импрессивная стратегия, информационная стратегия, манипулятивная стратегия.

LINGUO-PRAGMATIC FEATURES OF THE MODERN ENGLISH INTERNET-POETRY

The article analyzes linguistic and pragmatic features of modern English Internet-poetry. The main attention is paid to the definition of linguistic and pragmatic strategies in the poetic text. In scientific research, there are given the examples of realization of linguistic and pragmatic strategies: suggestive, contact, impressionistic, informational, manipulative. As a result, the systemic character of the functioning of linguistic and pragmatic strategies in modern English Internet poetry was confirmed.

Key words: Internet poetry, linguistic pragmatics, strategy, linguistic and pragmatic strategy, suggestive strategy, contact strategy, impression strategy, information strategy, manipulative strategy.

Мартинів О. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗМІШАНА МОТИВАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗВУЧАННЯ (КОГНІТИВНО-ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті проаналізовано змішаний тип мотивації фразеологізмів німецької мови з компонентом на позначення звучання, який є значно поширений у фразеосистемі німецької мови, визначено мотиватори різних концептосфер, що поєднуються в одному фразеологічному знакові пропозиційно-метафоричної конструкції.

Ключові слова: мотиватор, пропозиція, диктум, предикат, суб'єкт, об'єкт, рефлексив, ментально-психонетичний комплекс, фразеологізм.

Постановка проблеми. На сучасному етапі лінгвістичних досліджень на особливу увагу заслуговують фразеологізми, які належать до різного роду перехідних, проміжних чи периферійних типів. Такі види формування ідіом, на думку В. Телії, виникають в основному для того, щоб яскраво та влучно вплинути на реципієнта [5, с. 61]. Авторка доречно називає їх ідіомаментаврами, в яких одна частина переосмислена, а інша виступає у своєму прямому значенні. Таку групу фразеологізмів В. Жуков пропонує об'єднати в особливу категорію «фразеологічна перехідність», яка відображає «ядерно-периферійні» відношення в ідіоматиці. Під поняттям «фразеологічна перехідність» науковець розуміє реальну або потенційну здатність фразеологізму певною мірою зберігати або відтворювати смислові й формальні властивості вихідного словосполучення та його складників (слів і морфем) [1, с. 122]. Практично поняттям «фразеологічна перехідність» автор охоплює нестандартні фразеологічні явища, що не вкладаються в окреслені рамки фразеологічних класифікацій, а можуть частково поділяти властивості вільних сполучень слів та ідіоматичності.

У зв'язку з викладеним вище вважаємо, що проблема створення фразеологізмів поза стадією вільного сполучення слів заслуговує сьогодні на особливу увагу, адже з'являються альтернативні судження про те, що під час фразеотворення є можливість переосмислення лише одного з компонентів словосполучення, відповідно, синтаксичний підхід до процесів фразеологізації – не єдина основа фразеотворення.

Беручи до уваги сьогодні активний розвиток когнітивних досліджень, у яких мову розглядають як частину «холістичного загального психологічного утворення» [3; 7], як живий організм, що перебуває у взаємодії з іншими підсистемами існування людини, залучаємо до аналізу породження фразеологічних знаків такий когнітивний чинник, як сенсорні процеси, а саме відчуття людини, що безпосередньо забезпечують пізнавальний контакт особистості з об'єктивним світом і слугують підґрунтям для ментальної обробки та мовного позначення. До аналізу долучаємо також традиційне словотворче поняття мотивації за умови його перегляду в когнітивно-ономасіологічному аспекті, адже вибір мотиваторів номінативних одиниць із мотиваційної бази структури знань про позначене отримав нове пояснення й розширив спектр детермінант, які виходять за межі мовної системи в простір різних психічних пізнавальних функцій людини, де знаки звукового коду в процесах номінації виявляють широкі можливості переінтерпретації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки ще не проведено досліджень створення фразеологізмів шляхом змішаної мотивації на базі німецької мови, однак така тенденція активно прослідковується в сучасних мовознавчих наукових працях (D. Geerarts, A. Barcelona, R. Dirven, L. Goossens, G. Radden, F. Ruiz de Mendoza, J. Taylor, O. Селіванової, О. Кубрякової, Дж. Лакоффа, Ю. Панкраца, С. Дмитрієва, І. Литвин, В. Калько, Я. Браницької, С. Стройкової, С. Богуславського).

Постановка завдання. Мета наукової розвідки полягає в характеристиці специфіки утворення фразеологічних знаків німецької мови з компонентом на позначення звучання в когнітивно-ономасіологічному аспекті із залученням різних концепосфер і принципів у процесі номінації. Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких завдань: визначити, які мотиватори, відповідно, й концептосфери й форми знань про світ стають підґрунтям породження фразеологічних знаків німецької мови з компонентом на позначення звучання, а також розглянути основні механізми впливу семантики на формування аномальної фразеологічної синтагматики.

Виклад основного матеріалу. Якщо розглянути процеси фразеологічного семіозису у площині вивчення ментальних процесів, то маємо підкреслити, що такі гібридні форми фразеологічних знаків, які, наприклад, В. Телія називає ідіомами-кентаврами [5, с. 61], сформовані на основі двох понятійних сфер ДЖЕРЕЛА та ЦІЛІ [6], однак належать до єдиного когнітивного континууму. Так званий «фразеологізм-гібрид» утворюється в результаті метонімічного перекладу суміжних елементів одного домена й метафоричної взаємодії з концептуальними ознаками іншого домена, відповідно, складники таких зворотів поєднуються не синтаксично, а асоціативно на підставі образного, метафоричного або іноді парадоксального сприйняття світу мовцем. Використання в дослідженні специфіки вербалізації знань запропонованої О. Селівановою моделі ментально-психонетичного комплексу (далі – МПК) [2] для дослідження такого типу фразеологічних знаків дає нам змогу внести корективи та пояснити когнітивну природу пропозиційно-метафоричних конструкцій. Безперечно, поєднання дикумних і метафоричних компонентів як знаків різних концептосфер не відповідає закономірностям системної синтаксичної синтагматики, але семантичне узгодження таких компонентів компенсується формуванням інтегрального змісту звороту й цілісного образу, що виникає на ґрунті поєднання буквального та фігурального. За концепцією дослідження мотиваційних процесів О. Селіванової, такі фразеологічні знаки становлять в ономасіологічній структурі номінативної одиниці різні фрагменти МПК, що і є основною ознакою змішаного типу мотивації [4, с. 181]. Прикладом можуть слугувати такі фразеологічні одиниці з компонентом на позначення звучання (далі – ФОКЗ) і паремії німецької мови: Mord und Brand schreien – *кричати на*

гвалт, піднімати страшений крик, кликати на допомогу; leere/hohle Phrasen dreschen – *говорити багато та без змісту, розповідати дурниці; eine Schimpfkanonade loslassen* – *голосно сваритися; weit vom Schuss ist gut lachen* – *тобі добре говорити (сміятися); mit dem Munde trommeln ist nicht schwer* – *язиком усе зробиш*. Є очевидним, що у формальній структурі ФОКЗ і прислів'їв із компонентом, що позначає звучання, елементи пропозиційного статусу (*schreien, Phrasen, schimpfen, lachen, Mund*) інтегровано з асоціативними конститuentами, які надають зворотам експресивності й особливої виразності. Інтеграція такого виду сприяє декодуванню глибинної семантики, а отже, змінює наші уявлення про семантико-функціональну будову синтаксису та співвідношення поверхневих і глибинних синтаксичних структур.

Пропозиційна сфера ядерних компонентів ФОКЗ характеризується диктумними позиціями, в складі яких виокремлюємо переважно партонімічні компоненти. Такі тенденції у виборі мотиваторів-соматизмів диктумної сфери встановлюються, очевидно, через загальну антропометричність фразеологічного фонду німецької мови, а також через важливість чуттєвої сфери в пізнанні, адже на основі узагальнення чуттєвого досвіду у вигляді відображення навколишньої дійсності як в образі світу, так і в його окремих фрагментах здійснюється концептуалізація та категоризація конкретно-предметних сутностей, що є формою постійної та практичної взаємодії людини зі світом. Відповідно, органи чуття людини відіграють важливу роль у процесах сприйняття.

Органом сприйняття різного роду звуків і шумів є вухо (*das Ohr*), знакова репрезентація якого в мові у складі фразеологізмів позначає небажання слухати когось, байдужість, отримання (приємної/неприємної) звукової інформації, відсутність чогось, вплив на когось тощо, що, наприклад, ілюструють такі ФО: (*vor*) jemandem die **Ohren** verschließen – *für jemandes Bitten/Klagen unzugänglich sein; nicht zuhören; jemanden abweisen; ins Ohr gehen* – [*Melodie, Musikstück*] *gefällig klingen; leicht zu behalten sein; einprägsam sein; das ist/klingt wie Musik in meinen Ohren!* – *das höre ich gern!/das gefällt mir; jemandem die Ohren volljammern* – *laut klagen; jemandem etwas ins Ohr säuseln* – *jemandem etwas zuflüstern; tauben Ohren predigen* – *nicht angehört werden; das Ohr/die Ohren beleidigen* – [*Musik, Geräusche*] *unangenehm sein*. Партонім **Ohr** у структурі знань, позначених зворотами, може корелювати

з метафоричними дієсловами (*säuseln, beleidigen, predigen, verschließen*) і функціонувати як знак предикатив, наприклад, *ganz Ohr sein – aufmerksam zuhören; ins Ohr gehen – [Melodie, Musikstück] gefällig klingen; leicht zu behalten sein; ein offenes Ohr haben – aufmerksam zuhören*. Дієслівні супровідники наведених зворотів мають переважно антропоморфний характер метафоричної переінтерпретації, а слухові відчуття позначаються метонімією відповідних партонімів.

Як свідчать результати досліджень, **мовленнєві процеси** людини можуть пов'язуватися, наприклад, із такими партонімами, як **Kopf, Mund, Zunge, Seele** у ФОКЗ: *jemandem den Kopf vollquatschen – sehr viel reden; sich den Mund fusselig/fusslig reden – viel reden/durch ständiges Wiederholen versuchen jemanden zu etwas zu bewegen; mit Engelzunge reden – співати соловейком, солодкомовно переконувати; einen falschen Zungenschlag machen – обмовитися, помилитися на слові*. Компонент фразеологізму партонім **Seele** як мотиватор, що обирається з асоціативно-термінальної частини МПК у процесі фразеологічного семіозису таких ФО: *sich die Seele aus dem Leib reden – sehr eifrig reden; sich die Seele aus dem Leib schreien – sehr laut schreien*, отримує метафоричне значення та формує додатковий зміст образу, додатково виконує функцію інтенсивності, що підсилює значення предиката **reden** і формує цілісне значення звороту. Мотиваторами ФОКЗ на позначення процесів мовлення переважно є **предикати**, що репрезентують диктумні знання МПК: **reden/vollreden, plaudern, predigen, schreien, brummen**: *für die Katze reden/in den Wind reden/in die Luft reden – даремно говорити; aus dem Nähkästchen plaudern – розголошувати інтимну, приватну, таємну інформацію не для широкого загалу; aus der Schule plaudern – Erfahrungen/Informationen preisgeben, die nicht unbedingt für die Öffentlichkeit bestimmt sind; schreien wie eine gestochene Sau – laut schreien; Mord und Brand schreien/mordio schreien – кричати на гвалт, піднімати страшенний крик; von den Dächern predigen – розголошувати що-небудь, відкрито проповідувати що-небудь, кричати на весь голос про щось*, інші компоненти зворотів є асоціативно мотивованими або становлять інтеграційно-порівняльний тип мотивації.

Маємо зазначити, що позиція **предиката** диктуму у змішано мотивованих ФОКЗ не завжди отримує дієслівне позначення, вербалізатори слухового сприйняття можуть бути морфологічно представлені іменниками, що ілюструють такі

приклади: *aus dem Lachen nicht herauskommen – безперервно сміятися; vor Lachen brüllen – дуже голосно сміятися; j-n zum Weinen bringen – доводити кого-небудь до сліз; viel Geschrei und wenig Wolle – багато шуму навколо нічого; vielsagendes Schweigen – красномовне (багатозначне) мовчання*. Маємо зауважити, що пропозиція диктуму в структурі знань про позначене може бути представлена імплікованим **інструментивом**: *j-n eins aufknallen – 1. улінути батогом кому-небудь, 2. всадити кулю кому-небудь; jemandem eine feuern, j-m eine krachen; jemandem eine klatschen – дати ляпаса; об'єктом: einen falschen Zungenschlag machen – обмовитися, помилитися на слові; слотами рівня якості: von Dummheit brüllen/brummen/schreien – бути дуже нерозумним; слотами рівня кількості: mit tausend Zungen reden – говорити надміру; рефлексивом – sich die Augen aus dem Kopf weinen – виплакати собі всі очі, багато плакати*. **Суб'єкти** диктуму МПК також є мотиваторами ФОКЗ, утворених за змішаним типом, однак вони є стилістично нейтральними, функцію експресивності беруть на себе їх синтаксичні супровідники, які можуть бути представлені морфологічно дієприкметниками (Partizip I) і містити за суміжністю імплікований предикат: *der lachende Dritte – третій, що сміється (третья особа, що має вигоду від боротьби двох супротивників); die lachenden Erben – родичі, які, отримуючи у спадщину майно, радіють смерті померлого; das schreiende Unrecht – жахлива несправедливість*.

Змішаний тип мотивації притаманний також ФОКЗ, компоненти яких є композитами чи складними найменуваннями. Наприклад, у ФО *eine Schimpfkanonade loslassen – голосно сваритися, проклинати*, мотиватором диктумної сфери МПК композита **Schimpfkanonade** як компонента фразеологізму є імплікований предикат психічної діяльності, який вербалізований дієсловом (**schimpfen**), інший мотиватор (**Kanonade**) вибирається з асоціативно-термінальної частини структури знань про позначене. За таким принципом відбуваються й процеси семіозису ФОКЗ: *eine Plaudertasche sein – бути балакухою, плетухою; einen falschen Zungenschlag machen – обмовитися, помилитися на слові; da wiehert der Amtsschimmel – розм. фам. страшенний бюрократизм; mit Engelzunge reden – співати соловейком, солодкомовно переконувати*.

Психоемоційні стани людини пов'язуються з партонімами **Seele, Herz, Leib** і предикатами **schreien, weinen, lachen**: *sich krank lachen –*

умирати від сміху; sich die Seele aus dem Leib schreien – *дуже голосно кричати, верещати*; sich die Augen aus dem Kopf weinen – *сильно/довго плакати*; vor Lachen brüllen – *дуже голосно сміятися*; j-n zum Weinen bringen – *доводити кого-небудь до сліз*; j-s Herz schlägt bis zum Hals – *хто-небудь дуже схвильований, напружений*; j-m lacht /hüpf das Herz im Leib – *хтось радіє, дуже щасливий*; aus dem Lachen nicht herauskommen – *безперервно сміятися*.

З огляду на те що пропозиція є передусім когнітивним утворенням, яке формується на глибокому рівні колективної та індивідуальної свідомості, методика пропозиційного моделювання можна застосувати й для пояснення синтаксичних утворень, у тому числі паремій, адже у формальній структурі прислів'їв також представлено елементи пропозиційного статусу, що інтегруються з асоціативно-образними елементами МПК, зміст яких можна розкодувати внаслідок поєднання об'єктивного, реального з нереальним, образним. Так, у паремії **ein leerer Topf am meisten klappert, ein leerer Kopf am meisten plappert** – *нерозумна людина багато говорить, теревенить*, поєднано два різновиди пропозиційних структур, метафоричні знаки донорського домену ПРЕДМЕТИ ПОБУТУ елементів **Topf** і **predikat фізичної діяльності klappern** корелюють із пропозицією домену ЛЮДИНА, представленого *partitivom Kopf* і предикатом інтелектуальної (мовленнєвої) діяльності *plappern*. У результаті інтеграції таких двох позиційних схем можна дешифрувати зміст паремії. Наприклад, у висловленні **mit dem Munde trommeln**

ist nicht schwer – *говорити легко*, вербальна структура паремії проектується на пропозиційну інформацію та її метафоричну переінтерпретацію, тобто інтегрує асоціативно-термінальний компонент МПК, який представлено метафоричним знаком із донорського домену МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ – **trommeln** із пропозиційним – **Mund** із домену ЧАСТИНИ ТІЛА. Неоднорідною дифузною семіотичною формою відзначаються також паремії, що містять компонент на позначення звучання: *weit vom Schuß ist gut zu lachen* – *добре тому сміятися, хто далеко від небезпеки*; *schrei und schrei, der Wald hat keine Ohren* – *кому біда, то й плач не допоможе*; *man muss nicht jedesmal Lärm schlagen, wenn ein Esel über die Straße geht* – *не сперечайся з дурнем, бо люди можуть не помітити різниці*.

Висновки і пропозиції. Результати здійсненого аналізу дають змогу зробити висновок, що змішано мотивовані ФОКЗ є знаковими засобами зберігання пропозиційних, образних, аксіологічних форм знань про світ і невичерпним джерелом для вивчення особливостей пропозиційно-асоціативної природи семантичного синтаксису, механізмів впливу семантики на формування аномальної фразеологічної синтагматики. Механізм переосмислення значення змішано мотивованих ФОКЗ полягає у виборі та поєднанні мотиваторів із різних фрагментів МПК, що слугують мотиваційною базою фразеологізму. У межах отриманих результатів можна намітити перспективу подальшого студіювання в цьому напрямі субстантивних композитів як компонентів фразеологічних одиниць німецької мови.

Список літератури:

1. Жуков В. П. Русская фразеология. Москва, 1986. 310 с.
2. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология. Киев, 2000. 248 с.
3. Селиванова О. О. Нариси з української фразеології (психологічний та етнокультурний аспекти): монографія. Київ – Черкаси, 2004. 276 с.
4. Селиванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке: монографічне видання. Черкаси, 2012. 488 с.
5. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва, 1996. 288 с.
6. Теория метафоры: сборник / пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз.; вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. Москва, 1990. 512 с.
7. Chafe W. I. Repeated Verbalization as Evidence for the Organization of Knowledge. Preprints of the Plenary session Papers XIY International Congress of Linguists. Berlin, 1987. P. 109.

**СМЕШАННАЯ МОТИВАЦИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ
НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА С КОМПОНЕНТОМ НА ОБОЗНАЧЕНИЕ ЗВУЧАНИЯ
(КОГНИТИВНО-ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)**

В статье проанализирован смешанный тип мотивации фразеологизмов немецкого языка с компонентом на обозначение звучания, который значительно распространен во фразеосистеме немецкого языка, определены мотиваторы разных концептосфер, что совмещаются в одном фразеологическом знаке пропозиционально-метафорической конструкции.

Ключевые слова: *мотиватор, пропозиция, диктум, предикат, субъект, объект, рефлексив, ментально-психонетический комплекс, фразеологизм.*

**THE MIXED MOTIVATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE GERMAN LANGUAGE
WITH THE SOUND COMPONENT (COGNITIVE AND ONOMATHIOLOGICAL ASPECT)**

The article is devoted to the mixed type of motivation of phraseological units in the German language with the sound component, which is widely used in phraseological system in German, the motivators of different conceptospheres are determined, which are combined in one phraseological symbol of the proportional metaphorical construction.

Key words: *motivator, proposition, dictum, predicate, subject, object, reflexive, mental and psychonetic complex, phraseological units.*

УДК 378`147+32 – 027`21
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.2-1/20>

Москалюк Е. В.

Одесский национальный морской университет

Цвиркун А. С.

Одесский национальный морской университет

ЛЕКСИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПУБЛИЧНОЙ РЕЧИ БУДУЩИХ ПОЛИТОЛОГОВ

Статья посвящена анализу лексических особенностей англоязычной публичной речи будущих политологов. Выявлено, что лексические особенности англоязычной публичной речи будущих политологов характеризуются использованием профессиональной (общественно-политической) терминологии и лексики, умеренным употреблением выразительных стилистических единиц и эмотивных слов. Таким образом, подбор стилистически окрашенных языковых единиц необходимо осуществлять с учетом тематики, целей и задач публичного выступления. Кроме того, отмечается рост использования просторечной и даже жаргонной лексики, что связано со значительным снижением роли жесткой регламентации, которая отображала четкое соблюдение языковых, жанровых, композиционных, этических норм. Следовательно, определено, что лексический аспект англоязычной публичной речи будущих политологов включает использование не только специальных лексических единиц, характерных для политического дискурса, но и политических клише, оценочной лексики и синтаксических языковых единиц.

Ключевые слова: лексические особенности, англоязычная публичная речь, будущие политологи, общественно-политическая лексика и терминология, выразительные стилистические единицы, эмотивные слова.

Постановка проблемы. Как известно, языковая система тесно связана со всеми сферами общественной жизни. В силу этого лексический ярус любого языка будет отражать малейшие изменения, происходящие в той или иной области человеческой активности. При этом интенсивные изменения в общественно-политической жизни неизбежно влекут за собой не менее интенсивные изменения в области лексики. В данных условиях все большую актуальность приобретает необходимость развития речи будущих специалистов. При этом предполагается не просто овладение системой норм национального литературного языка, а формирование способности с помощью речи решать возникающие задачи в профессиональной сфере деятельности будущего специалиста. В этом случае подразумевается развитие профессиональной речи обучаемых, к которой, с нашей точки зрения, следует отнести и англоязычную публичную речь будущих политологов.

Анализ последних исследований и публикаций. Англоязычную публичную речь определяют как особую форму иноязычной речевой деятель-

ности, которая адресована определенной аудитории и произносится с целью информирования слушателей и оказания на них того или воздействия (убеждение, внушение, призыв к действию и т. п.).

Предположим, что основу англоязычной публичной речи будущих политологов будет составлять профессиональная терминология.

Исследователи (Н. А. Тортунова, О. Н. Григорьева, Т. ван Дейк) отмечают, что терминология является интегрирующим фактором, благодаря которому возможно создание единого информационного пространства и обеспечение, таким образом, информационного взаимопонимания на национальном и межнациональном уровнях, совместимость законодательных, правовых и нормативных документов и т. п. [3].

Постановка задания. Цель статьи – проанализировать лексические особенности англоязычной публичной речи будущих политологов.

Изложение основного материала. Употребление специализированных лексических единиц накладывает свой отпечаток на строение речевой

деятельности. Лексические особенности англоязычной публичной речи будущих политологов характеризуются: 1) использованием профессиональной (общественно-политической) терминологии; 2) умеренным употреблением выразительных стилистических единиц и эмотивных слов.

Следует отметить, что общественно-политическая лексика (далее – ОПЛ) составляет важную часть лексического состава языка, охватывая достаточно широкий круг слов, которые связаны с общественно-политическим строем и идеологией государства и общества. Как правило, ОПЛ трактуют как часть «лексической системы языка, в которой особенно наглядно отражена социальная структура общества, мировоззренческие установки носителей языка, способы организации общественной жизни страны, в которой функционирует язык, а также других стран».

Общественно-политическая лексика отражает те понятия общественно-политической жизни общества, которые в определенный период времени характеризуются социальной значимостью и актуальностью. По мнению исследователей (Н. А. Купина, М. Н. Николаев), ядро ОПЛ образуют такие лексические единицы, в семантической структуре которых присутствуют компоненты, которые отражают основные концепты дискурса, а именно: «политический», «социальный», «связанный с властью» [3].

Что касается общественно-политической терминологии (далее – ОПТ), то ее рассматривают как такой пласт лексических единиц, смысл которых понятен только специалистам. Как отмечают многие исследователи (В. И. Говердовский, Т. Б. Крючкова), в семантику общественно-политических терминов входит идеологизированный компонент.

Анализ ОПТ осуществляется на основе узкого и широкого подходов. С точки зрения узкого подхода ОПТ включает в себя слова и словосочетания, которые обозначают понятия из общественно-политической жизни и имеют в своей смысловой структуре постоянные семы «общественный», «политический», «государственный». При этом, как правило, данный лексический пласт отражает центральные политические понятия. Согласно определению Т. Б. Крючковой, ОПТ составляют «наиболее употребительная часть общественно-политической терминологии ..., названия различных государственных, партийных, общественных организаций и учреждений, социальных реалий и явлений жизни разных стран, а также политические идиомы языка массовой коммуникации» [3].

Характерной чертой политического дискурса является использование так называемых политических клише (*We are the leaders of the free world; We are the greatest country of the world; No dream is beyond our reach; He should be able to carry the state; The people of the great state of New York have spoken*) [5].

Кроме того, как отмечает Т. А. Дедушкина, для политических текстов типичным является использование слов и словосочетаний с оценочной семантикой, а также высокой, торжественной лексики. Последнее особенно характерно для таких жанров, как инаугурационная речь, выступление на митинге, в парламенте и т. п. [2, с. 472]. Например: *Four score and seven years ago our fathers brought forth on this continent, a new nation, conceived and so dedicated in Liberty, and dedicated to the proposition that all men are created equal. Now we are engaged in a great civil war, testing whether that nation, or any nation so conceived, can long endure. We are met on a great battle-field of that war. We have come to dedicate a portion of that field, as a final resting place for those who here gave their lives that that nation might live. It is altogether fitting and proper that we should do this (A. Lincoln, The Gettysburg Address)* [8].

К тому же в последнее время отмечается рост использования просторечной и даже жаргонной лексики, что, по мнению исследователей, связано со значительным снижением роли жесткой регламентации, которая определяла четкое соблюдение языковых, жанровых, композиционных, этических и других норм. Например: *Sometimes it is said that man cannot be trusted with the government of himself. Can he, then, be trusted with the government of others? Or have we found angels in the forms of kings to govern him (Th. Jefferson)* [6]?

Следующей лексической особенностью публичной речи является использование стилистически окрашенных единиц, в частности метафор, с целью усиления воздейственности речи (*I came into a state which was very much in in a deep ditch.; Nevertheless, this president did pull us out of a deep recession.; No one is talking about cutting the military, we ought to grow it. – Mitt Romney*) [7].

Что касается лексических единиц, подлежащих усвоению в процессе обучения будущих политологов иностранному языку, то представители широкого и узкого подходов трактуют данный вопрос со своих позиций. Так, представители «узкого» подхода относят к данному пласту лексики исключительно общественно-политические и идеологизированные языковые единицы.

Согласно данным исследований в области лингвостилистики, использование выразительных стилистических приемов с целью создания яркой оригинальной системы образов является наиболее характерным для художественного стиля. Что же касается публицистического стиля, к которому относят устные и письменные публичные высказывания, то здесь употребление выразительных стилистических приемов и эмотивных слов вызвано необходимостью оказания воздействия на эмоциональную сферу слушателей и характеризуется определенной клишированностью. При этом использование выразительных языковых средств должно быть достаточно умеренным, в противном случае достигаемый эффект может быть прямо противоположным запланированному результату. Если говорящий делает свою речь чрезмерно насыщенной яркими образами, это может отвлечь внимание слушателей от содержания выступления. Очевидно, что политическое красноречие обладает собственной спецификой.

Таким образом, подбор стилистически окрашенных языковых единиц необходимо осуществлять с учетом тематики, целей и задач публичного выступления, а также с опорой на ситуацию и получателей речевого взаимодействия. Для этого следует сформировать у будущих политологов умение выделять стилистически маркированные языковые единицы в потоке речи, отличая их от нейтральных. Заметим, что процесс формирования стилистически окрашенных лингвистических единиц имеет собственную специфику.

В соответствии с результатами лингвистических исследований (И. В. Арнольд, С. Л. Рубинштейн), каждая языковая единица включает в себя различные виды речевой информации. Первая разновидность речевой информации соотносится с денотативным значением слова, которое называет понятие. С помощью понятия, являющегося отражением объективной действительности, денотативное значение соотносится с внеязыковой средой. Вторая разновидность речевой информации соотносится с так называемой коннотацией, которая представляет собой дополнительное, сопутствующее значение языковой единицы и включает в себя эмоциональный, оценочный, экспрессивный и стилистический компоненты (слово *childish* обладает отрицательной коннотацией и переводится на русский язык как ребяческий, несерьезный; прилагательные *firm*, *obstinate*, *pig-headed* имеют одно и то же денотативное зна-

чение, эквивалентное нейтральному *not easily influenced by other people's opinion*, но *firm* предполагает похвальную твердость, *obstinate* содержит мягкое неодобрение, а *pig-headed* – резко отрицательную оценку, сочетающуюся с коннотацией экспрессивности). Оценочная лексика сегодня используется достаточно часто. Она характерна не только для описания общественной жизни и политических событий и нередко использует разные виды переносных значений, тогда как прямые значения нейтральны. Например, слово *lemon* в прямом основном значении коннотаций не содержит, однако его производные значения – некрасивая девушка, простофиля, неудачник, ненужная вещь – имеют четко выраженную оценку – неодобрение. Слово *dog* может считаться нейтральным, но в выражениях «*he worked like a dog*» и «*he looks like a dog*» коннотация очевидна. Следует отметить, что иногда только контекст определяет коннотацию того или иного слова там же [1, с. 153].

Рассмотрим вышеназванные компоненты. *Эмоциональный компонент* представляет собой способ выражения какого-либо чувства или эмоции. При этом речь идет о том, чтобы передать свое эмоциональное состояние слушателю (читателю).

С помощью *оценочного компонента* значения слова коммуникант выражает свое положительное или отрицательное суждение о предмете, который называет данная языковая единица.

Что касается *экспрессивного компонента*, то с его помощью слово «своей образностью ... подчеркивает, усиливает то, что называется в этом же слове или в других, синтаксически связанных с ним словах» [1, с. 156].

Стилистической коннотацией обладают такие языковые единицы, употребление которых характерно для определенных функциональных стилей, включая и публицистический. Наличие в слове различных видов коннотаций усиливает его выразительность.

Возникновение дополнительных (коннотативных) значений слова С. Л. Рубинштейн связывал с влиянием контекста. В новых контекстах слово приобретает новое семантическое содержание «путем надстройки над его значением связанного с ним, но выходящего за его пределы дополнительного смыслового содержания». Таким образом, в новом контексте слово может приобрести смысл, который отличается от его значения. При этом «употребление слова в различных ... контекстах приводит ... к тому, что

новое содержание не надстраивается лишь над ним, а включается в него и, преобразуя его, закрепляется в нем так, что оно входит в собственное значение слова и сохраняется за ним и вне данного контекста» [4, с. 241]. Данный процесс, с нашей точки зрения, представляет собой способ образования коннотаций, благодаря которым языковая единица приобретает стилистическую, эмоциональную и оценочную окраску.

Развитие умения понимать такой эмоциональный подтекст требует серьезного обучения. На начальных этапах формирования данной способности понимание подтекста представляет собой достаточно сложный процесс. Обучаемый воспринимает читаемый текст в его прямом значении. На более высоких ступенях учащийся «уже чувствует расхождения между открытым текстом и эмоциональным подтекстом, но еще не умеет их согласовать». И лишь при дальнейшем обучении студент постепенно учится понимать «сущность эмоционального подтекста и ... приходит к более углубленному проникновению в

основную мысль ... произведения» [4, с. 243]. Из всего вышесказанного следует, что развитие умений определять существующий в речевом произведении эмоциональный подтекст является необходимым условием успешного становления умений англоязычной публичной речи будущих политологов.

Выводы и предложения. Таким образом, лексический аспект англоязычной публичной речи будущих политологов включает в себя: 1) использование специальных лексических единиц, которые подразделяются на ОПЛ и ОПТ, характерных для политического дискурса; 2) использование политических клише; 3) использование оценочной лексики и стилистически окрашенных лексических единиц, обладающих соответствующими коннотациями; 4) использованием синтаксических языковых единиц, которые типичны для манипулятивного общения, а именно восклицательных предложений, инверсии, риторических вопросов, антитезы, параллельных синтаксических конструкций.

Список литературы:

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык: учебник для вузов. Москва: Флинта, 2009. 300 с.
2. Дедушкина Т. А. Жанровое пространство политического дискурса. *Studia Linguistica*. 2011. Вып. 5. С. 472–477.
3. Маник С. А. Общее описание терминологии общественно-политической жизни. *Современные исследования социальных проблем*. 2013. № 1 (21).
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Питер, 2004. 713 с.
5. Davidson J. *The Complete Guide to Public Speaking*. N.: John Wiley and Sons, 2003. 324 p.
6. Schiffrin D. *Approaches to Discourse*. Oxford, Cambridge, Mass., 1994. 310 p.
7. Smithson S., Whitehead J. *Interpersonal skills at work: a Handbook for management trainers*. London: Croner publications Ltd, 1990. 306 p.
8. Types of Presentations and how to communicate successfully. URL: www.sportscliche.com/politics/election.html (дата обращения: 30.04.2019).

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОГО ПУБЛІЧНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПОЛІТОЛОГІВ

Стаття присвячена аналізу лексичних особливостей англійського публічного мовлення майбутніх політологів. Уживання спеціалізованих лексичних одиниць накладає свій відбиток на побудову мовленнєвої діяльності. Виявлено, що лексичні особливості англійського публічного мовлення майбутніх політологів характеризуються використанням професійної (суспільно-політичної) термінології й лексики, помірним уживанням виразних стилістичних одиниць та емотивних слів. Отже, підбір стилістично забарвлених мовних одиниць необхідно здійснювати з урахуванням тематики, цілей і завдань публічного виступу. Крім того, відзначається зростання використання просторічної й навіть жаргонної лексики. Визначено, що лексичний аспект англійського публічного мовлення майбутніх політологів включає використання спеціальних лексичних одиниць, характерних для політичного дискурсу; використання політичних кліше; використання оцінної лексики й стилістично забарвлених лексичних одиниць, а також синтаксичних мовних одиниць.

Ключові слова: лексичні особливості, англійське публічне мовлення, майбутні політологи, суспільно-політична лексика й термінологія, виразні стилістичні одиниці, емотивні слова.

LEXICAL PARTICULARITIES OF POLITOLOGISTS' ENGLISH PUBLIC SPEECH

The given article is devoted to the lexical particularities of politologists' English public speech. The use of the specialized lexical units imposes its imprint on the creation of speech activity. Besides the lexical peculiarities of politologists' English public speech have been characterized. These are the use of professional (social and political) vocabulary and terminology; the use of expressive stylistic units and emotive words. Furthermore, a characteristic feature of political discourse is the use of so-called political clichés. Also, as highlighted by the linguists, it is typical to use words and phrases with evaluative semantics. In addition, the simple and even slang vocabulary is used. Thus, the lexical aspect of the English public speech of future politologists includes: the use of special lexical units; the use of political clichés and stylistically colored lexical units; also the use of syntactic language units that are typical for manipulative communication.

Key words: *lexical particularities, English public speech, future politologists, social and political vocabulary and terminology, stylistically colored lexical units, emotive phrases.*

Mudrynich S. Yu.

Kyiv National Linguistic University

Shutova M. O.

National Linguistic University

THE BIBLICAL MOTIVE OF THE “PROMISED LAND” IN INAUGURAL ADDRESSES OF AMERICAN PRESIDENTS

The article deals with the biblical motive of the “Promised Land” in the inaugural addresses of the U.S. presidents. The article focuses on the issue from a viewpoint of semantics, pragmatics, syntax. The idea of “God's chosen the American nation and the country” is one of the main motives in inaugural addresses of the U.S. presidents. Seven inaugural speeches of American presidents were taken into consideration to prove this idea. The meaning of chosen words with the biblical motive of the “Promised Land” have been compared. Inaugural addresses delivered by William J. Clinton, Dwight D. Eisenhower, Ronald Reagan, Richard Milhous Nixon, Lyndon Baines Johnson, Barack Obama, Donald Trump are under consideration.

Key words: political language, inaugural address, motive of the “Promised Land”, *sema* “a land of prosperity”.

Introduction. Inaugural addresses of American presidents are the part of the policy of every American leader. Political speaking is a social and cultural phenomenon, representing the American way of thinking and speaking. They have deep traditions, begun by the “Founding fathers” of America, and their specific communicative aim, which briefly comes down to creating the right preconditions for implementing the White House policy. In simplified form, they have a significant function – to contribute to the formation of an appropriate public opinion about the president's intentions to make a certain political decision. The Presidents do not only meet the demands of the people but also represent their policy as a continuation of the traditional course sanctified by the Founding Fathers of the country. Inaugural addresses may increase positive understanding of the incoming president. The current economic situation, including all economic policies and problems, is discussed in speech, as an important point, by presidents. The president is viewed positively when the economy is prosperous.

Literature Review. Inaugural addresses of American presidents are often used in linguistic research, especially in political discourse analysis [6; 8; 11]. Several analyses have dealt with this issue [5; 7; 9; 10].

In this study, we analyze the biblical motive of the “Promised Land” and in the inaugural addresses of

the U.S. presidents. While most of linguistic analysis deals with these data in terms of qualitative methods or content analysis, we focus on the issue from a viewpoint of semantics, pragmatics, and syntax. The pragmatic analysis of political texts leads to establishing connections between its pragmatics and semantics, and the syntactic level cannot be studied in isolation from semantic and pragmatic levels [5].

The aim of this article is to study the ways and means of conveying the idea of biblical motive in the inaugural addresses of the U.S. Presidents, the biblical aspects which could have an impact on the addresses of American presidents, specifically, ideology and historical development. It is important to emphasize that this study is but a first insight into the issue and our approach is rather heuristic. The scientific novelty of this work is in the attempt of special systematic investigation of political language. The object of our investigation are the texts of seven inaugural addresses delivered by *William J. Clinton, Dwight D. Eisenhower, Ronald Reagan, Richard Milhous Nixon, Lyndon Baines Johnson, Barack Obama, Donald Trump.*

Thus, we have seven speeches under consideration.

Research Methods. In his speech, the president must show that he is able to change life of the country, generate new ideas and take new actions. The investigation of this scientific problem caused

the special approach to the analysis of lexical units with biblical motive, firstly, to find out the meaning of lexical units which have sema "a land of prosperity"; secondly, found out the means of expressions and stylistic units which presidents used to express the idea of "national unity". The political language did not study in this direction. To prove it, we, using comparative method, compare the meaning of choosing words with the biblical motive of the "Promised Land". We use the method of semantic analysis to find out the common semantic component of the words that have the common sema "a land of prosperity". We use quotative method to add up the quantity of words that have the common sema "a land of prosperity". Repetition can be found in every speech. Repeating words with the sema "a land of prosperity" the presidents make people believe in the ability of the leaders to unite the nation, take new actions and change the situation.

For study of the biblical motive of the "Promised Land" in inaugural address of the U.S. Presidents is very important componential analysis of words used by speakers to describe their future policy, vision of the situation in the country and abroad. On the basis of this analysis we may single out a group of words that have the common sema "a land of prosperity". Thus we shall be provided with objective data to prove statements that the biblical motive of the "Promised Land" play important role in inaugural speeches of American presidents and that ability to introduce the idea of national unity into life of the country is an essential component of positive image of the President.

Analysis of political speech. Stylistics as division of general language, and linguistic stylistics have a big progress in the developing of the speech and speech's meanings lately. Rhetoric has a big influence in this science, it is an eloquence art that you must clever, contently and enjoyable built your utterance and you must convince audience of your thoughts. Stylistics is that part of science where different levels can separate with each other. All of stylistic meanings can divide in three groups: phonetic, lexical and syntaxes [1].

Stylistics studies the specific of linguistic subsystems which are named functional styles and characterized originality of dictionary, phraseology and syntax and from other side are expressive, emotional and estimating qualities of different language means. A stylistic function is as expressive co-operation of language means in a text, which provides the transmission of expressive, emotional information [1]. When industries of linguistics study all of the system of language means of certain level on the whole sty-

listic examines their expressive qualities, their functionality at the transmission of idea and necessarily their role in ideological influence on an audience.

In an order to present a stylistic function from the aesthetically beautiful point of view it is needed to remember that style is not aggregate of facilities, but reflection of surrounding reality, vivid vision of the world and vivid thought, inseparable from an emotional estimation. The first feature of stylistic function is an accumulation which consists in the same reason, the same mood; senses are passed, if they matter very much on the whole, parallel by a few facilities. By such method public appearance comes into the desired notice of listeners [4].

Examining facilities of linguistic facts, it is needed to pay a regard to the use of casual stylistic connotations that attributing of vocabulary is to that or other style. Casual stylistic connotations or stylistic decoration arises up in those words which have the sphere of the use stove for them, sphere which is associated with them and imposes the imprint on them. A stylistic decoration belongs to the language and stylistic function to the text. It is two different things which in speech have a scalene value. It is important to dissociate a stylistic function from stylistic facilities. *Stylistic tropes* belong before stylistic receptions. Name words or combinations of words, used in portable or vivid sense tropes: *metaphors, metonymies, synecdoche*. Stylistic facilities are also syntactic and stylistic figures which increase emotionality and expressiveness of utterance due to the unusual syntactic mode: different types of repetitions, inversion, parallelism, gradation and ellipsis. All these stylistic facilities and also special group of phonetic stylistic facilities: *alliteration, assonance* and other facilities of sound organization of language.

To make a syntactic analysis of political speech, it's necessary to adopt a semiotic approach, i.e. to analyze grammatical relations between linguistic units from the point of view of semantics, syntax. Relations between the three aspects become clear if syntactic organization of utterances is viewed as determined by the speaker's intentions, because a syntactic form influences the meaning of the utterance and corresponds to the aims of communication. The pragmatic analysis of political texts leads to establishing connections between its pragmatics and semantics, and the syntactic level cannot be studied in isolation from semantic and pragmatic levels [2]. The syntactic analysis of political texts aims at establishing rules of international usage of syntactic units and their relations to communicators (the speaker and the addressee, i.e. at revealing pragmatic content of

syntactic structures [7]. The pragmatic meaning of syntactic units and their combinations link language signs to the sphere approach to syntax shifts focus of linguistic research from the formal grammatical structure of the utterance to the sphere of modality in language, which makes it necessary to take into account aims and intentions of the speaker [3].

This makes modern syntactic closely connected with the analysis of expressive means and stylistic devices on the syntactic level, i.e. with stylistic syntax.

Parsing of the biblical motive of the “Promised Land” in American Presidential Inaugural Addresses. For his second inaugural address, **William J. Clinton** changed biblical metaphor *promised land* into *a land of promise*. It is an old tradition to call America *a promised land* that started in early days of America's history when first European settlers came to this distant continent. They were Protestants who “clung to the tales of the Jews in the Old Testament, believing that they, like the Jews, were persecuted for their faith, that they knew the one true God, and that they were the chosen elect who would establish the New Jerusalem – a heaven on Earth. The Puritans were aware of the parallels between the ancient Jews of the Old Testament and themselves... like Moses, Puritan leaders felt they were rescuing their people from spiritual corruption in England... and fashioning new laws and new forms of government after God's wishes”. Using the metaphor *the land of new promise* the president shows that *promised land* (America) is filled with new meanings, with new opportunities. America of future is called by the president *a land of new promise: Guided by the ancient vision of a promised land, let us set our sights upon a land of new promise. The promise we sought in a new land we will find again in a land of new promise. Our land of new promise will be a nation that meets its obligations...*

And in this land of new promise, we – will have reformed our politics. ...with the American promise of a more perfect union a reality for all her people... Yes, let us build our bridge. A bridge wide enough and strong enough for every American to cross it over to a blessed land of new promise.

And here the image of a bridge is introduced by the speaker: *Let us build our bridge. A bridge wide enough and strong enough for every American to cross over to a blessed land of new promise.*

Combination of two images makes the idea of transition of the nation into a new stage more. Five times the metaphor *the land of new promise* is repeated during the speech.

The idea of “God's chosen the American nation and the country” is one of the main motives in

inaugural addresses of the U.S. presidents. In his second inaugural address **Dwight D. Eisenhower** called America *a land of plenty*.

We live in a land of plenty, but rarely has this earth known such peril as today. In our nation work and wealth abound. Our population grows. Commerce crowds our rivers and rails, our skies, harbors, and highways. Our soil is fertile, our agriculture productive.

In their inaugural speeches U.S. presidents present America as prosperous country, by that cause the national pride of the country and national unity. In his first inaugural address **Ronald Reagan** used the method of contrast to make semantic and stylistic effect of the utterance stronger, opposing two notions, attract attention of the audience to fertility of the country.

If we look to the answer as to why, for so many years, we achieved so much, prospered as no other people on Earth, it was because here, in this land, we unleashed the energy and individual genius of man to a greater extent than has ever been done before. Freedom and the dignity of the individual have been more available and assured here than in any other place on Earth.

Repetition as a means of propaganda plays a very important role in inaugural address of the U.S. presidents. Repetition is the major instrument of propaganda because ideas repeated many times separate from the speaker, then become elements of collective belief. Repetition is in every speech.

In his second inaugural address **Richard Milhous Nixon** repeated lexical construction *let us be proud* three times to make people feel pride for living in such chosen country, believe in the in the ability of the president to lead the nation to a better life.

Let us be proud that our system has produced and provided more freedom and more abundance, more widely shared, than any other system in the history...

Let us be proud that in each of the four wars in which we have been engaged in this century, including the one we are now bringing to an end...

Let us be proud that by our bold, new initiatives, and by our steadfastness for peace with honor, we have made a break-through toward creating in the world...

Lyndon Baines Johnson in his inaugural address spoke about the opportunities which opened in well-being country and called America *a land of great wealth, a land rich in harvest, a land of healing miracles, a great land of learning and scholars*. He pointed out that great prospects would open for those who would work diligently for the good of their

country by their labor multiplying the welfare of the nation. People could not starve and suffer from wars, children could not be unhappy in the Promised Land.

In a land of great wealth, families must not live in hopeless poverty. In a land rich in harvest, children just must not go hungry. In a land of healing miracles, neighbors must not suffer and die unattended. In a great land of learning and scholars, young people must be taught to read and write.

He was sure that America would be a place where each man could be proud to be himself: stretching his talents, rejoicing in his work, important in the life of his neighbors and his nation.

To understand the American system of values, consider the concept of the American Dream as a reflection of the life ideals of US citizens. Dreamt by James Truslow Adams in 1931, "life should be better and richer and fuller for everyone, with opportunity for each according to ability or achievement". All men are equal, all men have equal rights to life and liberty. So the American Dream, as the set of democratic ideals, rights, and equality, expects the opportunity for prosperity and success. In his speech Lyndon Baines Johnson used metaphors and compared America with *the uncrossed desert and the unclimbed ridge, the star that is not reached and the harvest sleeping in the unplowed ground*. These metaphors express the biblical motive of the "Promised Land". They mean that America is the land of extensive opportunities, where everybody can be free.

For this is what America is all about. It is the uncrossed desert and the unclimbed ridge. It is the star that is not reached and the harvest sleeping in the unplowed ground.

This combination of images produces a vivid picture of prosperous, free and successful country. The picture can be seen in the following sentences conveys the ideas of "real" well-off.

Barack Obama in his first inaugural address compered America with American nation. To compare these two concepts, he attracted attention to the potency of the country, its greatness and freedom. Obama entered his presidency at a time when the United States was in a deep economic recession. This state of recession made his inaugural addresses ever more important and anticipated. The president had to address the audiences and provide a light of hope in a time where there was very little. Obama gave a stirring inaugural addresses that provided a sense of hope during a time when the country needed it most.

They saw America as bigger than the sum of our individual ambitions; greater than all the differences

of birth or wealth or faction. We remain the most prosperous, powerful nation on Earth. Obama gave stirring inaugural addresses that provided a sense of hope during a time when the country needed it most.

In his second inaugural address Barack Obama named America a *land of opportunity*, a country where everybody can reach advancement.

Our journey is not complete until we find a better way to welcome the striving, hopeful immigrants who still see America as a land of opportunity; until bright young students and engineers are enlisted in our workforce rather than expelled from our country.

Donald Trump in his inaugural address, referring to the words of the Bible, spoke of the unity of the nation. *The Bible tells us: how good and pleasant it is when God's people live together in unity*. He named America totally unstoppable country when it is united.

When America is united, America is totally unstoppable. We are protected... And most importantly, we will be protected by God.

Speaking that American nation is under the protection of God, the newly elected president gave people faith in a bright future. Calling America totally unstoppable, the president emphasized the possibilities for further development of the country in all fields of activity, the prosperity of the nation, which of course ultimately creates the expressive image of the new president.

Conclusions. In the present research paper, we study of the biblical motive of the "Promised Land" in inaugural address of the U.S. Presidents and means of its conveying. We identified eleven lexical units, four opposing notions, three repetitions, four metaphors with a common semantic component.

We pick out lexical units that have the common sema "a land of prosperity": *a land of new promise, a blessed land of new promise, a land of plenty, this land, a land of great wealth, a land rich in harvest, a land of healing miracles, a great land of learning, a place where each man could be proud to be himself, a land of opportunity, totally unstoppable*;

opposing two notions: prospered as no other people on Earth; more available and assured here than in any other place on Earth; America as bigger than the sum of our individual ambitions; greater than all the differences of birth or wealth or faction;

repetitions: *let us be proud (three times)*;

metaphors: *the uncrossed desert, the unclimbed ridge, the star that is not reached, the harvest sleeping in the unplowed ground*.

We can prove statements that the *biblical motive of the "Promised Land"* plays important role in inaugural speeches of American. This ability to introduce

prosperous country is an essential component of positive image of the president. American political speaking is a social product, which represents the American way of thinking and understanding. Inaugural speech is a unique chance for every president to address the nation, share his vision of the situation in America and in the world, and to acquaint people with his future policy. It is assumed that the study of inaugural speeches from

the point of view of stylistic analysis may contribute to an understanding of how presidents choose strategies to achieve their goals. The style of the speeches is rather influenced by economic, political and social situation which exists in the country and of course by personality of each president. This work is just a first attempt to analyze the US presidential addresses from this angle.

References:

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык. Москва: Флинта, Наука, 2002. 384 с.
2. Воробьева О. И. Политическая лексика. Ее функции в современной устной и письменной речи: монография. Архангельск: Поморский гос. ун-т, 2000. 120 с.
3. Кобозева И. М. Компонентный анализ лексического значения. Москва: Эдиториал УРСС, 2000. 352 с.
4. Чечет Р. Г. Стилистика и культура речи. Минск: Тетра Системс, 2001. 544 с.
5. Garabik R., Altmann G. Testing the thematic concentration of text. *Journal of Quantitative Linguistics*. 2005. Volume 22. P. 215–232.
6. Kyle A. R. Influence of the Presidential Inaugural Address on Audience Perceptions of Candidate Image and the State of the Nation. Portland State University, 2017. P. 351–365.
7. Köhler R. Exact Methods in the Study of Language and Text. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2017. 438 p.
8. Mati D. Ideological discourse structures in political speeches. *Komunikacija i kultura online*. 2012. № 3. P. 54–78.
9. Romagnuolo A. Political Discourse In Translation: A Corpus-Based Perspective On Presidential Inaugurals. *Translation & Interpreting Studies: The Journal Of The American Translation & Interpreting Studies Association*, 2014. P. 52–65.
10. Orwell G. Politics and the English Language. Penguin Modern Classics, 2013. 32 p.
11. Savoy J. Lexical Analysis of US Political Speeches. *Journal of Quantitative Linguistics*. 2010. Volume 17. P. 123–141.

БІБЛІЙНИЙ МОТИВ «ЗЕМЛІ ОБІТОВАНОЇ» В ІНАВГУРАЦІЙНИХ ПРОМОВАХ АМЕРИКАНСЬКИХ ПРЕЗИДЕНТІВ

У статті розглянуто біблійний мотив «Землі обітваної» в інавгураційних зверненнях президентів США. Проблему висвітлено з погляду семантики, прагматики, синтаксису. Ідея «обраного Богом американського народу і країни» є одним із головних мотивів в інавгураційних зверненнях президентів США. Проаналізовано сім інавгураційних виступів американських президентів та порівняно значення вибраних слів із біблійним мотивом «Землі обітваної». Увагу зосереджено на інавгураційних зверненнях Вільяма Дж. Клінтона, Дуайта Д. Ейзенхауера, Рональда Рейгана, Річарда М. Ніксона, Ліндона Б. Джонсона, Барака Обами, Дональда Трампа.

Ключові слова: політична мова, інавгураційна промова, мотив «Землі обітваної», сема «країна процвітання».

БИБЛЕЙСКИЙ МОТИВ «ЗЕМЛИ ОБЕТОВАННОЙ» В ИНАУГУРАЦИОННЫХ РЕЧАХ АМЕРИКАНСКИХ ПРЕЗИДЕНТОВ

В статье рассмотрен библейский мотив «Земли обетованной» в инаугурационных обращениях президентов США. Проблема освещена с точки зрения семантики, прагматики, синтаксиса. Идея «избранного Богом американского народа и страны» является одним из главных мотивов в инаугурационных обращениях президентов США. Проанализированы семь инаугурационных выступлений американских президентов и сравнены значения выбранных слов с библейским мотивом «Земли обетованной». Внимание сосредоточено на инаугурационных обращениях Уильяма Дж. Клинтона, Дуайта Д. Эйзенхауэра, Рональда Рейгана, Ричарда М. Никсона, Линдона Б. Джонсона, Барака Обамы, Дональда Трампа.

Ключевые слова: политическая речь, инаугурационное обращение, мотив «Земли обетованной», сема «страна процветания».

Смаглій В. М.

Одеський національний морський університет

ЯДРО НОМІНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ *LANGUAGE*

У статті розглядається досліджуване ядро номінативного концепту *LANGUAGE*, що є складником комплексного концепту *LANGUAGE/WORD/SPEECH*. Проведений компонентний аналіз іменника *LANGUAGE* виокремлює певний пучок сем, що експлікують їх дефініційні ознаки. Діахронічна площина дослідження цього концепту дає змогу підвести риску в дослідженні номінативного поля загального концепту та порівняти з досліджуваними раніше концептами.

Ключові слова: ядро, лексема, дефініція, сема, діахронічний аспект.

Постановка проблеми. Продовжуючи дослідження вербалізованого комплексного концепту *WORD/LANGUAGE/SPEECH*, звертаємося до аналізу ядерної зони номінативного поля субконцепту *LANGUAGE*, одного з трьох конститuentів зазначеного комплексного концепту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спираючись на тезу, висловлену Ю. Карпенком: «Кожне мовне явище має свою історію (діахронія) і своє місце в системі мови (синхронія)» [1, с. 77], розглянемо передусім діахронічну площину досліджуваної одиниці. Для цього мусимо заглибитися в доісторичні шари функціонування мови як засобу спілкування. М. Кочерган пише: «Можна припустити, що 2–3 тисячі років до н. е. існувала спільна мова-основа (індоевропейська прамова)» [3, с. 61]. Англійська мова є одним із багатьох нащадків цієї прамови. Її лексикон являє собою складне мереживо мовних одиниць, що потрапили в сучасну англійську довгими і звивистими шляхами.

Постановка завдання. Повертаючись до цитованої вище тези Ю. Карпенка стосовно нерозривності діахронічності й синхронічності кожної мовної одиниці, звернімося до синхронічної площини ядерної лексеми *language* або до «її місця в системі мови» [1, с. 77], інакше кажучи, розглянемо функціонування лексеми *language* як складника вербального поля нуклеарного концепту *language*, який із часом буде інтегрованим у комплексний концепт *WORD/LANGUAGE/SPEECH*.

Розпочинаючи лінгвокогнітивне дослідження цього концепту в англійській картині світу, виходимо з постулату О. Кубрякової, що значення мовного знака є «концепт, схоплений знаком»

[4, с. 31]. Відповідно, вивчення вербалізованого концепту *WORD* неможливе без вивчення сукупності англійських одиниць, які становлять його вербальне поле. На цьому етапі розвідка обмежується аналізом ядерної зони поля концепту.

Такий аналіз передбачає, по-перше, відбір лексичних одиниць, що номінують досліджуваний концепт. По-друге, аналізу підлягають словникові дефініції, що їх пропонують загальномовні лексикографічні джерела. По-третє, відбувається дефініційний аналіз отриманих даних, який дає змогу виокремити з них набір дискретних змістових парцел – сем, які, будучи семантичними (тобто нематеріальними) сутностями, набувають свого «матеріального» втілення у вигляді дефініційних ознак, зафіксованих у тлумачній частині словникових статей.

Доцільність дефініційного аналізу як стартового етапу вивчення номінативного поля концепту впливає з того, що, як указує В. Еванс, «дефініція створює так званий лексичний профіль (*lexical profile*) поняття» [10, р. 22]. На думку Г. Уфімцевої, «знакове значення може бути виражене в метамовний спосіб, широко вживаний у лексикографічній практиці» [9, с. 31]. При цьому варто заважити, що «значення не являє собою неподільного цілого, а складається з набору компонентів, що володіють самостійністю» [7, с. 81]. Про це, зокрема, пише й В. Кодухов: «Кожне значення слова є сукупність семантичних ознак (сем), котрі утворюють структуру значення» [2, с. 101]. М. Нікітін уточнює: «Сема є неномінованою частиною значення» [6, с. 117]. Її експлікація відбувається через посередництво дефініційних ознак, які вилучаються зі словникових тлумачень відповідної лексичної одиниці.

«Розкладання смислу лексеми на складники» є сутністю компонентного аналізу», – зазначає Дж. Лайонз і додає: – «альтернативним терміном для компонентного аналізу є лексична декомпозиція» [5, с. 122]. Про таку саму процедуру розмірковує П. Сусов: «Значення слова піддається декомпозиції, тобто розкладанню його на елементарні смисли (інакше кажучи, семи)» [8, с. 126], смислові атоми, елементарні предикати, семантичні примітиви, семантичні ознаки.

Виклад основного матеріалу. Ядерною лексемою номінативного поля LANGUAGE є полісемантична іменна лексема *language*. Етимологічна розвідка свідчить, що ця лексема запозичена в середньо англійську зі старофранцузької мови у формі *langage, langue*, остання потрапила туди з латини *lingua*, попередньо в старолатинській мові слово мало форму *dingua*. Ця лексична одиниця є спорідненою із середньоанглійською питомою лексемою *tongue*, що мала в давньоанглійській мові форму *tunge*, яка виходить із давньверхньонімецького *zunga* зі значенням [tongue]. Отже, в сучасній англійській мові спостерігаємо явище етимологічних дублетів: лексеми *language* й *tongue* виходять зі спільного германського кореня *dnghī-*, що означає *язик і мова*. При цьому *tongue* є питомо англійською одиницею, а *language* – романським запозиченням. Порівнюючи етимологічні дублети *tongue* й *language*, бачимо, що від початку відбувся метонімічний зсув і назва органу *язик* пересунулася на результат діяльності цього органу *мова, мовлення*. При цьому в лексемі *tongue* збереглися обидва значення: *tongue* [the soft, movable part in the mouth that is used for tasting and eating food and in human beings for speaking] і *tongue* [a particular way or quality of speaking]. Натомість в етимологічно спорідненій лексемі *language* зв'язок сучасної одиниці зі своїм етимологічним *zunga* зі значенням *язик* більше не прослідковується.

Полісемант *language* налічує близько десятка семем, про що свідчать тлумачні словники англійської мови.

(I) Семема *language* дефінується так: [communication of thoughts and feelings through a system of arbitrary signals, such as voice sounds, gestures, or written symbols] або [the method of human communication either spoken or written, consisting of the use of words in a structured and conventional way]. Українським відповідником цієї семемі *language* є семема *мова*, яка українським тлумачним словником пояснюється так: **Система словесного вираження думок і почут-**

тів, яка має певну звукову і граматичну будову і є засобом спілкування людей.

Компонентний аналіз іменника *language* виокремлює такий пучок сем, що їх експлікують дефініційні ознаки: сема *комунікація*, яка уточнюється семемами, що вказують на те, що передається: *думки і почуття*, ці семи експліковані дефініційними ознаками [thoughts and feelings], а також на те, як передається: *умовними сигналами*, про що свідчать дефініційні ознаки [arbitrary signals] та [in a conventional way]. Сигнали, про які йдеться в дефініції, специфікуються: це *голосові сигнали, слова, письмові символи, жести*. Важливою семемою в лексичному значенні цієї словникової одиниці є сема *структура*, вона експлікується в дефініціях ознаками [in a structured way] та [a system of signals]. Ще однією семемою є *людська* (комунікація). Цю сему прямо експлікує дефініційна ознака [human communication] та опосередковано – [communication of thoughts and feelings], адже *думки й почуття* є атрибутами *людського існування*. Отже, в цій семемі йдеться про загальнолюдську здатність спілкуватися за допомогою мови.

Отже, (I) семема *language* є словниковою одиницею з лексичною семантикою, що складається з таких сем: 1) *людська*, 2) *структурована*, 3) *комунікація*, 4) *думки, почуття*, 5) *умовні сигнали*, 6) *слова, жести, голосові сигнали, письмові символи*.

(II) Семема *language* значно звужує коло носіїв відповідного засобу комунікації, оскільки позначає не мову загалом як властивість людини, а виключно етноспецифічну мову, якою користуються представники певного етносу. Її дефініції свідчать про таке: [a system of communication used by a particular country or community]; [a system of arbitrary signals used by a nation, people or other distinct community, often contrasted with dialect]; [the words, their pronunciation, and the methods of combining them used and understood by a community]. **Етноспецифічна мова (англійська, німецька тощо).**

У (II) семемі *language* семи *комунікація* і *структурована* наявні в лексичному значенні саме так, як і в (I) семемі. Крім того, в цій семемі зазначається, що користувачем мови є *нація, народ, спільнота*, про це свідчать дефініційні ознаки [particular country or community; a nation; a people]. Отже, порівняно із (I) семемою *language* тут уточнюється сема *людська* (комунікація), перетворюючись на *етнічна* (комунікація), при цьому дефініційна ознака [contrasted with dialect]

експлікує охоплення мовців: їх менше, ніж носіїв мови загалом (*людство*), але більше (*всі представники етносу*), ніж носіїв діалекту, адже діалект – регіональний різновид етнічної мови, а отже, ним послуговується лише окрема частина етносу (*мешканці певного регіону*). До семи умовні сигнали додається сема вимова [pronunciation]. Загалом лексична семантика (II) семема *language* обіймає такий набір сем: 1) *етнічна*, 2) *структурована*, 3) *комунікація*, за допомогою 4) *умовних сигналів*, а саме 5) *слів і їх вимови*, 6) *відмінна від діалекту*.

(III) Семема *language* називає феномен, який референційно стосується ще більш обмеженого кола комунікантів. Дефініції цієї семема вказують, що її референт – мова – використовується лише в певній (професійній, науковій) царині людського знання й/або діяльності: [special vocabulary and usages of a scientific, professional or other group]; [the phraseology and vocabulary of a particular profession, domain, group]; [the vocabulary and phraseology belonging to departments of knowledge]. Ці дефініції супроводжуються відповідними ілюстраціями: *medical language; legal language; the language of the law*.

Семи, які вичленовуються зі словникових тлумачень, є такими: 1) *мовні одиниці (слова і фразеологізми)*, ця сема експлікується дефініційними ознаками [vocabulary and usages; vocabulary and phraseology], 2) *делімітативна сема окремішність*, за ознакою 3) *професійної належності* [special group; particular profession, domain, group; belonging to departments of knowledge].

Семема (III) мова професійного спілкування позначає не людську мову загалом, якою послуговується людство, і не ту, якою послуговується весь етнос, слово *language* в цьому значенні називає варіант (етноспецифічної) мови, який є зрозумілим і звичним для обмеженого кола мовців, тих, хто належить до спільної сфери діяльності (професійної, наукової тощо). Загалом лексичне значення (III) семема *language* містить такі змістові парцели: 1) *мовні одиниці (слова і фразеологізми)*, якими послуговується 2) *обмежена група мовців, відокремлена від усього етносу за ознакою 3) професійна належність*.

(IV) Семема *language* демонструє порівняно з (I), (II) та (III) семемами подальше звуження кола мовців, про що свідчить словникова дефініція [the style of a piece of speech or writing], [form or manner of verbal expression, esp. style]. Поглиблюючи дефініційний аналіз цієї семема, розглядаємо дефініційну ознаку [style] як само-

стійну лексичну одиницю й бачимо таке: *style* [the combination of distinctive features of literary expression characterizing a particular person, group].

Отже, значення (IV) семема *language* стиль, манера мовлення складається з пучка сем (1) *усне, письмове* (2) *мовлення*, яке має (3) *специфічні характеристики*, притаманні (4) *мовцю або групі мовців*.

(V) Семема *language* дефінується так: [profanity]; [bad, foul, strong language]; [coarse or offensive language].

Дефініційний аналіз другого ступеня демонструє семантику лексичної одиниці *profanity*: [obscene language], поглиблюючи дефініційний аналіз на ще один крок, розглядаємо семантику прикметника *obscene* й виявляємо таке: [offending against moral principles, repugnant]. Сукупність дефініційних ознак [bad, foul, strong, coarse, offensive, obscene, repugnant] вербалізує сему *лайливий*. Загалом значення (V) семема *language* лайка складається з пучка сем, що розкривають зміст гіперсеми *мова*, а саме: 1) *комунікація*, 2) *думок, почуттів*, 3) *умовними сигналами*, 4) *словами*, до яких додається квалітативна сема 5) *лайливими*.

Цікаво, що двомовні словники пропонують аналоги цієї семема у вигляді словосполучень. Так, англо-український словник пропонує 15 колокацій з опорним словом *language*: *abusive, bad, coarse, crude, dirty, foul, nasty, obscene, offensive, rough, strong, unprintable, vile, vituperative, vulgar*. Англо-російський словник реєструє значно менше колокацій – 3 словосполучення з іменником *language*: *strong, bad, foul*. Будь-що, окремої семема зі значенням *лайка* ці словники не реєструють. Значення (V) семема *language* включає квалітативну інформацію в семний набір (мова ЯКА? – лайлива, непристойна, груба), в перекладацьких словниках цей відтінок лексичної семантики виведений назовні: *сема* оригінального значення замінюється *словом* у перекладацькій версії.

(VI) Семема *language* поповнює вокабуляр англійської мови за рахунок семантичної деривації, а саме метонімічного перенесення. Про це свідчить дефініція семема: *language* [the study of language esp. as a school subject]; [verbal communication as a subject of study]. Ідеться про навчальну дисципліну, що вивчає мову й бере на себе ім'я предмета навчання. Мова як навчальна дисципліна.

Семний набір, що утворює лексичну семантику цієї семема, поєднує опорну сему 1) *вивчення* та гіперсеми *мова*, тобто пучок її семантичних

складників: 2) *комунікація*, 3) *думок, почуттів*, 4) *умовними сигналами*, 5) *словами, письмовими символами*. (VI) Семема реєструється не всіма словниками. Фіксуємо її наявність тільки у двох тлумачних словниках, Словник Oxford не містить такої одиниці, так само й перекладацькі двомовні (англо-український та англо-російський) словники не включають цю семему в словникові статті. Утім англо-російський словник пропонує словосполучення *language arts*, пояснюючи, що це [словесність (школьний предмет)].

Остання з аналізованих семем лексеми *language* – це (VII) семема, яка тлумачиться так: [the wording of a legal document as distinct from the spirit]. Вона зареєстрована в єдиному лексикографічному джерелі – в словнику American Heritage. Виокремлюємо дефініційну ознаку [wording] і піддаємо її поглибленому аналізу: *wording* [the words selected in expressing smth], аналіз протиставленої їй дефініційної ознаки [the spirit] дає такі результати: *the spirit* [the actual, though unstated sense or significance of smth], е. г. *the spirit of the law*. Із поглибленого дефініційного аналізу стає зрозумілим, що (VII) семема *language* протиставляє форму і зміст юридичного документа, підкреслюючи дуалізм таких комунікативних феноменів, як правові приписи. **Буква (закону).**

Семний набір цієї семемі *language* обіймає: 1) *словесна форма*, 2) *ідеальний зміст*, 3) *правовий документ*. Протиставлення, про яке йдеться в цій семемі, відомо з давніх часів. В українській і російській мовах воно виражається із зазначенням найменшої мовної (графічної) одиниці – літери: ми говоримо про *дих і букву закону*.

Висновки і пропозиції. Ядро номінативного поля вербалізованого концепту **LANGUAGE** складають 7 семем іменного полісеманта *language*. У більшості з них лексична семантика інкорпорує архісему *мова*, що є комбінацією базисних сем

*) *людська*, *) *структурована*, *) *комунікація*, *) *думок, почуттів*, за допомогою *) *слів*. Окремі семи з вищезазначених у певних семемах отримують уточнення, зокрема сема *) *людська* звужується від *загальнолюдська* до *етнічна, соціально-групова* й аж до *індивідуальна*.

Сема *) *слова* уточнюється у (II) семемі за рахунок семи *вимова (слів)*, а в (V) семемі уточнення відбувається за рахунок квалітативної характеристики *лайливі (слова)*, крім того, в цій семемі можна передбачати уточнення семи *) *думки, почуття* за рахунок кваліфікації *недоброзичливі, злі, ворожі (думки, почуття)*. У семемі (VII) сема *) *слова* розширює свій обсяг, перебираючи на себе значення *вербальна форма (правового документа)*.

Архісема *мова* в повному своєму наборі базисних сем наявна в семемі (VII), водночас з'являється сема *вивчення (мови)*, семема *language* при цьому є продуктом метонімії як виду семантичної деривації: від семемі *language* = *мова* —> *language* = *вивчення мови (в школі)*.

Як показало дослідження вербального поля комплексного концепту **WORD/LANGUAGE/SPEECH**, його ядерна зона складається із 42 семем полісемантичних ядерних лексем *word, language, speech, to speak*. Дефініційний аналіз (першого, другого, іноді третього ступенів глибини) всіх семем дав змогу отримати лексико-семантичний вимір ядерної зони вербального поля. Сукупність дефініційних ознак оброблено так, щоб виокремилися семи, з яких складаються лексичні значення семем. Загалом змістовий шар ядерної зони поля складається зі 161 семи. У різних комбінаціях ці семи містять інформацію про змістові складники ядерної зони поля: про АКТАНТІВ (агенса і пацієнса) дії МОВЛЕННЯ і продукту цієї дії, про дуалізм мовних феноменів (єдність форми і змісту), про СІРКОНСТАНТИ (способу й цілі) дії.

Список літератури:

1. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства. Київ, 2009. 334 с.
2. Кодухов В. И. Общее языкознание. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. 304 с.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Київ, 2000. 368 с.
4. Кубрякова Е. С. Особенности речевой деятельности и проблемы внутреннего лексикона. *Человеческий фактор в языке. Язык и картина мира*. Москва: Наука, 1991. С. 141–172.
5. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика / пер. с англ. под общ. ред. И. Б. Шатуновского. Москва: Языки славянской культуры, 2003. 400 с.
6. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики. Санкт-Петербург: Научный центр проблем диалогa, 1996. 760 с.
7. Селиверстова О. Н. Труды по семантике. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 960 с.
8. Сусов И. П. Введение в языкознание. Москва: АСТ Восток-Запад, 2007. 379 с.
9. Уфимцева А. А. Семантика слова. *Аспекты семантических исследований*. Москва: Наука, 1980. С. 5–80.

10. Evans V. Towards a cognitive compositional semantics: An overview of LCCM theory. *Further Insights into Semantics and Lexicography* / Ed. by Ulf Magnusson, Henryk Kardela and Adam Glaz. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2009. P. 100–120.

ЯДРО НОМИНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТА *LANGUAGE*

*В статье рассматривается исследуемое ядро номинативного концепта *LANGUAGE*, что является составляющей комплексного концепта *LANGUAGE/WORD/SPEECH*. Проведенный компонентный анализ существительного *LANGUAGE* выделяет определенный пучок сем, которые эксплицируют их дефиниционные признаки. Диахроническая плоскость исследования этого концепта позволяет подвести черту в исследовании номинативного поля общего концепта и сравнить с исследуемыми ранее концептами.*

Ключевые слова: ядро, лексема, дефиниция, сема, диахронический аспект.

CORE OF THE NOMINATIVE CONCEPT FIELD *LANGUAGE*

*The article deals with the investigated core of the nominative concept *LANGUAGE*, which is a part of the complex concept of *LANGUAGE/WORD/SPEECH*. The component analysis of the noun *LANGUAGE* makes a distinction between them, which explains their definitions. The diachronic aspect of the study of this concept makes it possible to underline the study of the nominative field of the general concept and compare with the concepts previously studied.*

Key words: core, lexeme, definition, seme, diachronic aspect.

Тарасова С. О.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ІСТОРИЧНИЙ ДІАЛЕКТИЗМ АНГЛОМОВНОГО ДУРНЯ-СМІХАЧА

Як об'єкт лінгвістичних досліджень мова традиційно належала до сфери внутрішнього світу людини. Її вивчення проходило автономно, в ізоляції від природно-наукових дисциплін, що описували закони розвитку світу зовнішнього. Сьогодні виявлено більш глибокі коріння вивчення людини, зокрема, засобами лінгвофілософських методів і принципів. У статті у фокусі одного з базових принципів діалектики – принципу діалектичного історизму – експліковано та репрезентовано об'єктивні особливості принципово нового об'єкта – дискурсивної особистості дурня-сміхача в карнавальному просторі США та Великої Британії. Визначено підґрунтя історично набутих ознак типів дурня-сміхача – клоуна, блазня, буфона і трикстера.

Ключові слова: діалектика, дискурсивна особистість, дурень-сміхач, історизм, карнавальний простір.

Постановка проблеми. Повсякденне життя сучасної людини не обходиться без гумору. У вирі останніх подій суспільство все частіше намагається пережити складні ситуації та проблеми, звертаючись до гумору. Його основною метою є розсмішити адресата, викриваючи певні недоліки або вади співрозмовника, подаючи їх у комічному вигляді. Отже, людина навколо себе створює певний карнавал, який не має кордонів, правил і заборон.

Головним учасником карнавалу життя є карнавальна особистість людини, яка розважає інших. До цієї постаті належать історично сформовані та прийняті образи так званих дурнів – блазнів, мимів, артистів, клоунів, які створюють комічне. З прадавніх часів вони слугували прославлінню Дурниць і Безумства [7, с. 49]. Дурниця є протиставленням безумства. Основна функція існування дурниці – повеселитися, забути про проблеми, пожартувати, подурникувати. У російській мові близькими відповідниками до слова «дурниця» є слово «дурачиться»; «валять дурака»; «процес дуракаваляння» [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В англomовній карнавальній лінгвокультурі на позначення поняття «дурень» існує лексема *fool* (дурень, дивак), відома з 1275 року. Ця лексема запозичена зі старофранцузького *fol* «божевільний» (сучасне французьке *fou*). До старофранцузької мови поняття *fool* прийшло з латини й мало декілька основних значень: 1) божевільний, душевнохворий, ідіот; 2) розбійник, блазень; 3) майстерна та вправна людина, що могла вправ-

лятися з чорною роботою на ковальських сильфонах, міхах [21, с. 843]. Уже в старофранцузькій мові простежується амбівалентність значення цього поняття, що визначалося соціальними, культурними й психофізичними характеристиками дурня.

Нині лексема *fool* є полісемантичною та має низку лексичних варіантів. У роботі поняття *fool* розглядається в просторі карнавалізації сучасності, що базується на виокремлених нами семах «дурникувати», «забавлятися», «жартувати». Беручи до уваги онтологічну двозначність поняття *fool* «дурень», із його значеннєвої структури виокремлено значення, пов'язані з постаттю **дурня-сміхача**. Ця номінація пояснюється відповідними функціональними зв'язками: дурень – той, що дурникує, грає; сміхач – той, хто розважається.

Дурень-сміхач є карнавальною дискурсивною особистістю, що свідомо поводить себе нерозважливо; корчить із себе дурня, яким насправді не є. Співвіднесення ознак дурня та сміхача під час створення номінації дурня-сміхача, а також їх взаємозв'язки представлені на рис. 1.

Для полісеманта *fool* (*n*) центральною є інтегральна сема «дурість», що лежить у площині сприйняття особистістю світу. Наведемо найбільш типові лексичні значення (далі – ЛЗ) полісеманта *fool* (*n*), використовуючи семантичні інтерпретації з найбільш авторитетних лексикографічних джерел англійської мови [18; 19; 20]: ЛЗ 1 – дурна та недалека людина; ЛЗ 2 – людина з психічним розладом; ідіот; ЛЗ 3 – фольклорний дурень, який актуалізується у площині казок; ЛЗ

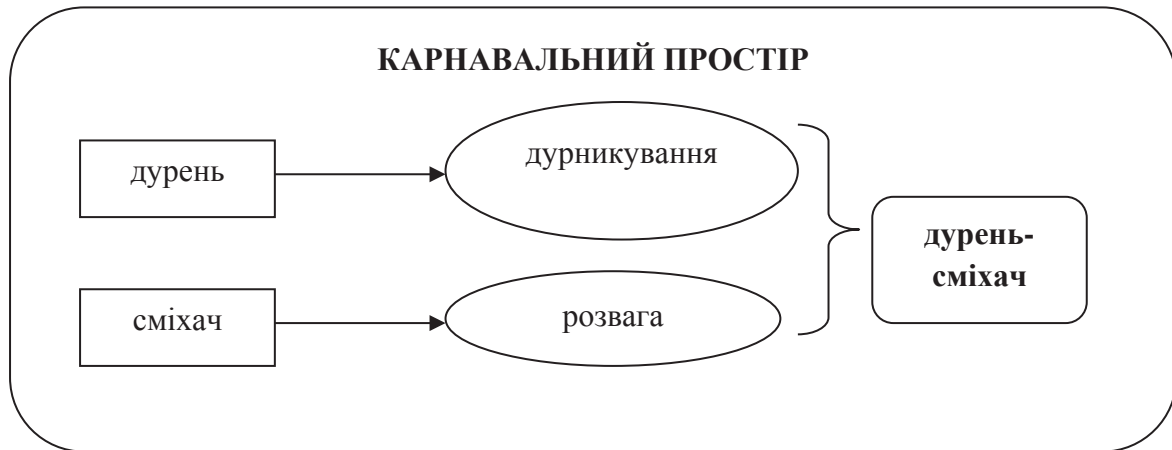

Рис. 1. Номінація дискурсивної особистості дурня-сміхача в карнавальному просторі

4 – узусне вживання лексеми *fool* (*n*): як форма опису людини, яка здійснює вчинки заради забави, веселощів і повинна здаватися смішною для соціуму, що зумовлено її соціально-професійною позицією; ЛЗ 5 – вузьке значення лексеми *fool* (*n*): як професійний блазень, який живе при королівському або знатному домашньому господарстві; ЛЗ 6 – реляційне значення лексеми *fool* (*n*) як людини, яка часто веселить інших і з якої кепкують; ЛЗ 7 – значення лексеми *fool* (*n*) як особистості, котра критикує лад та оточення, викликаючи незгоду.

ЛЗ 1 і ЛЗ 2, що описують дурість як негативну якість, не розглядаються в дослідженні, тому що не корелюють із її об'єктом, а саме карнавальною дискурсивною особистістю дурня-сміхача. ЛЗ 3 є художнім проявом постаті дурня в карнавальному просторі. Фольклорний дурень є об'єктом глузувань, але з часом це глузування грає йому на користь: завдяки кмітливості й вдачі він знаходить своє щастя, виявившись розумнішим, ніж здається. Фольклорний дурень набуває зазначених характеристик у просторі казки, де проявляється. Наприклад, для англійців таким дурнем є Jack the Fool, Lazy Jack, Jack the Farmer, Skin Churl Jack; у німців – Ханс дурень (Brüder Grimm “Hans Dumm”), для італійців – П'єтро дурень (Straparola G. F. “Pietro pazzo”), для французів – Жан-простак (Sébillot, Paul “Le mariage de Jean le Idiot”). Але ЛЗ 3 також виключається з номінацій змістової структури поняття *fool* (*n*) на позначення карнавальної дискурсивної особистості дурня-сміхача в лінгвокультурі, адже досліджується сучасний реальний мовленнєвий простір.

Отже, карнавальна особистість дурня-сміхача репрезентується ЛЗ 4, ЛЗ 5, ЛЗ 6 і ЛЗ 7. Ці ЛЗ розглядаються вченими як різноманітні значення, пов'язані з особистістю дурня [4; 6], коли, на нашу

думку, вони є комплексною системою реалізації карнавальних зв'язків дискурсивної особистості дурня-сміхача зі світом.

ЛЗ 4 досліджується в роботах Жана Старобінського як особистість клоуна – смішного виконавця, що має гротескний вигляд: кольорові перуки, загримоване обличчя, яскравий одяг тощо. Клоун має право порушувати певні табу, висміювати владу та суспільство, звичаї та повсякденність, зазвичай усе це на межі, а частіше за межею пристойності [9, с. 533].

Риси дурня за ЛЗ 5 як блазня конституюються з однією з найбільш архетипічних фігур культури, яка поєднує в собі риси дурня «справжнього» й того, хто тільки прикидається дурнем. У цьому амплуа дурень-сміхач виступає як той, хто намагається донести істину, осягнувши ситуацію не частково, а повністю – відчувши її. Так, при кожному середньовічному англійському дворі жили блазні; в англійському фольклорі закріпилися імена блазнів: Jane the Fool, Jamie Fleeman, Tom Durie та ін. Вони були не тільки весельчаками короля, а й клоунами-філософами, мудрецами загального безумства, які могли зверхньо звертатися до знаті й поважних осіб.

К. А. Рід досліджує ЛЗ 6 як «іронічного щасливчика» [16, с. 101]. Його наївність, цілісність, природні почуття протиставляються неприродній для людської природи системі цінностей і забобонам. Яскравою постаттю цієї лексичної номінації в англійській культурі є герой англійського фольклору Jacques the Simpleton – бідний, але щасливий. Він простий, ділиться всім, що має, тому що йому не властиві жадібність і спрага нажитися. Такі персонажі, як він, найчастіше є об'єктом глузувань у житті.

Визначальною характеристикою ЛЗ 7 є порушення базових для свого часу законів «божих». Ці

дурні говорять і діють усупереч прийнятим нормам. Їхні вчинки для оточуючих, з одного боку, є страшними у зв'язку з порушенням законів нормальності, а з іншого боку, цією ненормальністю вони є смішними. ЛЗ дурня як юродивого відображується в приказці *Fools never know when they are well*. Дурень демонструє невдоволення як основну характеристику цього типу.

Отже, аналіз понятійного простору полісеманта *fool* (*n*) доводить, що змістова структура дискурсивної особистості дурня-сміхача в карнавальній лінгвокультурі профілюється в межах ядерного значення – дурість, що походить від «дурникувати», «кепкувати», «пожартувати». Вивчення лексико-семантичних значень полісеманта постулює, що дискурсивній особистості дурня-сміхача властиві певні карнавальні характеристики: а) існує заради забави; веселощів; є смішним для інших (ЛЗ 4); б) прикидається дурнем; в) є мудрецем, філософом (ЛЗ 5); г) має неабияку кмітливість (ЛЗ 6); д) бореться проти несправедливості, критикує та викриває неправду, проблеми суспільства і світу (ЛЗ 7). Зазначені характеристики конституюються з відповідними типами дурня-сміхача, що визначено за словниковими дефініціями: клоун (ЛЗ 4), блазень (ЛЗ 5), буфон (ЛЗ 6) і трикстер (ЛЗ 7).

Постановка завдання. Дурень-сміхач у карнавальній культурі розвивається як Людина Креативна. Діалектика сьогодні визнається теорією розвитку всього суцього. Вона є методом міркування, метою якого є розуміння речей у їх русі – змінах і взаємозв'язках, протилежних і суперечливих сторонах єдності [12, с. 262]. У культурній площині діалектика об'єктивується в принципах, у просторі карнавальної культури принципи діалектики є методом її впливу. Варто наголосити, що, використовуючи їх, дискурсивна особистість дурня-сміхача екстеріоризує себе в карнавальному просторі. Серед множинності діалектичних принципів (причинності, системності, детермінізму тощо), що характеризують розвиток людства, в роботі виділяємо **принцип діалектичного історизму**, який експлікує дискурсивну особистість дурня-сміхача як специфічний феномен

Виклад основного матеріалу. Принцип діалектичного історизму виник на стику історичної свідомості й часової неперервності буття, тому розглядається нами як спосіб пізнання та аналізу дійсності. Цей принцип передбачає дотримання трьох найважливіших умов: розгляд явищ і предметів у їх взаємозв'язку; оцінювання явищ і предметів з погляду їх місця в загальноісторичному,

цивілізаційному процесі; вивчення історії у світлі сучасності [12, с. 75]. Усі виявлені нами фігури дурнів-сміхачів можуть бути прослідковані в історичній перспективі, коли безпосередньо формувалися особливості їхніх постатей.

1. Клоуни. У самостійному цирковому та естрадному амплуа клоуни з'явилися лише в першій чверті XIX століття, до цього їхній розвиток можна окреслити як стадіально пізніші іпостасі старовинного комплексного персонажу (мімів, гістріонів, акторів водевілю тощо). Першими в соціальному та історичному контексті групу клоунів позначили *The Pickles Family*. На сцені цирків вони виконують ролі простолюдинів. У їхні обов'язки входить «грати» текст, написаний автором, що являє собою власну інтермедію, яка не залежить від тематики спектаклю. Тематика таких інтермедій стосується безглуздість й несправедливості життя, адже клоуни вважаються «народними слугами» або «тими, хто мовить» [14, с. 61].

Хелен Стодарт у наробку щодо семіотичного аналізу цирку визначає клоунаду як перенесення реального життя в площину глуму та сміху, а клоуна як медіатора цього перенесення [17, с. 160]. Сьогодні клоунада постає як окремий самостійний жанр – дзеркало проблем суспільства. Виділяються такі амплуа клоунів: клоуни-міми, клоуни розмовного жанру, музичні клоуни, лікарняні клоуни (так звана ха-ха-терапія), а також універсальні клоуни, які використовують усю різноманітність виражальних та образотворчих засобів клоунади.

Один із таких засобів клоунади, що успішно реалізує себе з давніх давен до сьогодні, – це вигадкування клоунами комічних імен-псевдонімів. Ці антропоніми репрезентують своїх персонажів; відповідно, останні отримують певну репутацію за допомогою набуття атрибутивності, а їхні імена отримують належну конотацію. Такі імена-антропоніми переходять із періоду в період, залишаючись незмінними.

Найбільш популярними антропонімами клоунів є: 1) асоціації з тваринами (*DanD-Lion, Skinny Minney, Giraffe, Fruit-Loop, Bubba-Louey, Nut-Case*); 2) асоціації з мультиплікаційними персонажами, супергероями (*Tilly: Asparagus; Bony Maroni; Tickles Scooter*); 3) емоційні й емотивні асоціації (*Fifi, Ops, Nurse Kindheart, Cute; Sniggles, Delightful*); 4) асоціації дії (*Haven't-A-Chue, Cha Cha; Achoo*); 5) асоціації з відомими особистостями (*Merry Kay; Faustus, Mercedes; Grimo (Grimaldi), Mario, Don Carlos*) тощо. В основі клоунських імен перебуває рима (*Clown Mown,*

Doctor Proctor), пародіювання (*Crystal Pepsi the Clown*), інконгруентна контамінація (*Twinkle-Toes*), омофонія (*Rockso*) та гра слів (*Hop-Frog*). Антропоніми імен англомовних клоунів виконують експресивно-емоційну функцію, що є головною, а також комунікативну й культурологічну.

2. Блазні сягають своїми коріннями в далеке минуле: перші офіційні згадки про них датуються 1370 роком. В. Бредлі Отіс та М. Ніделмен зазначають, що з часом блазні перестали бути поодиноким феноменом і відшарувалися в окремий клас, в об'язки яких входило забезпечення господаря забавами [15, с. 111]. Тобто вченими історично визначено основну функцію блазня – розвага.

Цю особливість блазня відзначають і дослідники культури та фольклору: «Веселий, зухвалий, яскраво й зухвало одягнений блазень бавив свого пана смішними витівками, байками, примовками, користуючись свободою, якої були позбавлені інші наближені, і часто під виглядом жарту говорив володареві гірку правду» [3, с. 113]. М. Бахтін також наголошує на карнавальності блазнів і підкреслює їх існування у звичайному житті: вони не були акторами, перевтілюючись у блазнів або дурнів, вони залишалися ними повсякчасно в житті й були носіями особливої життєвої форми, реальної та нереальної водночас [1, с. 132], тобто виконували роль.

Сьогодні блазнями є гумористи (Б. Хілл, Е. Кауфман, Д. Цукер, С. Фрай, П. Кук, М. Брукс, Е. Мерфі), комедіанти (Містер Бін, М. Пайлін, В. Ален, Г. Маркс, Д. Мур, Фернандель, Дж. Гудман), стенд-ап коміки (Р. Прайор, Дж. Карлін, Луї Сі Кей, Біл Хікс, Р. Джервейз, Б. Коннолі, Е. Ізард, Д. Моран, Дж. Кар), пародисти (М. Люїс, Г. Уошберн, Н. Казура, М. Галкін, Дж. Гордон, І. Маменко, І. Абрамов), сатирики (95 квартал, Прожектор Періс Хілтон, Бійцівський клуб, Дизель Шоу, Є. Петросян, М. Жванецький, Є. Шифрін). Місце їхньої роботи – сцена; головний адресат – публіка. Для втілення свого амплу дурня-сміхача на сцені блазні використовують різноманітні жарти, розіграші, сценки-пародії, смішні інтермедії. У них вони задіюють прийоми перебільшення, двозначності, передражнювання, пародійності, комізму логічно безглузлого, ексцентричності.

3. Буфони з'явилися ще в античні часи, тоді їх знали як скоморохів. Буфони володіли широким спектром умінь, які використовували з розважальною функцією; їхня основна зброя – жарти й балаканина. З часом буфонами починають іменувати більш широке коло людей, яким властива дотепність, почуття гумору, яскрава індивідуальність,

вони не є професіональними коміками. Сьогодні буфоном може бути будь-яка людина, що показує життя з несерйозного боку, жартує з іншими та не боїться стати об'єктом глузувань, а іноді й сама сприяє цьому.

Мові буфонів завжди була властива експресивність. Н. Барбері досліджував мову англійських буфонів на параметр експресивності та стверджував, що вона виражається у властивій їй надлишковій комунікації, що має вигляд нескінченного словесного потоку й супроводжується фразовими наголосами, криками, підвищенням голосу, пейоративами, що підкреслюють певні переживання [10, с. 53–55].

Буфони постійно створюють ігрову площину, в основі якої перебуває театральна, карнавальна дія. Буфон – це «актор» у житті, який самостійно вибирає собі роль або ролі, вільно виражає свою думку, відкрито демонструє свою креативність, багатство фантазії. Буття буфона – це певна форма існування, учасники якої усвідомлюють несерйозність життя й показують це в мовній грі та креативності.

4. Трикстери є найдавнішими з дурнів-сміхачів за своєю онтологічною природою. Уперше з'являються, за К. Юнгом, як архетипні образи (психічні образи, що лежать у кожному з нас); згодом вони проявляють себе в різних культурних маніфестаціях протягом еволюційного розвитку соціуму. Основними їхніми витокami стає міфологічний і фольклорний базис [11, с. 404]. Перші згадки про трикстерів в англомовній американській лінгвокультурі з'являються в гуморі американських негрів. У 80-х роках XIX ст. Дж. Ч. Харріс зробив вибірку з усної негритянської творчості й оформив її у вигляді збірки коротких розповідей дядечки Рімуса. Це була серія практичних жартів про пригоди братика Кролика [13]. Не менш відомими трикстерами є Лисиця, Ворон і Койот (фольклор народів північної Америки) тощо.

Символізм зазначених фігур: кролик – символ швидкості, койот – символ сміливості, лисиця – символ обману, ворон – символ мудрості – повністю співвідноситься з ігровою природою та багатолікістю трикстера. У міфології та фольклорі фігура трикстера профілюється водночас як творця й руйнівника; дарувальника та поглиначка; того, хто завжди обдурює інших і завжди є обдуреним.

Дії міфологічних і фольклорних трикстерів завжди імпульсивні: вони завжди на межі, ризикують і порушують правила. Їхній основний мотив – обдурити інших та отримати своє. Для трикстера немає заборонених тем; основною ж є поведінка

людей – осміяння жадібності, легковажності, самовпевненості; моральність; сімейні й культурні цінності; критика духовенства та чинного устрою. Іронія як інструмент створення комічного функціонує як повчальна інтенція – спрямування оточуючих (тих, кого обдурюють) та адресатів, які слухають історії про трикстерів, до правильної поведінки.

Міфологічний і фольклорний трикстери є медіаторами, носіями цінностей, вони знаходяться на перетині між тими, над ким піджартує, і тими, для кого це жартування створюють, – публікою. На особливу увагу заслуговує стилістичне оформлення мови трикстера: жарти сповнені прийомів іронії та ономації (*huckychoo, lippity-clippity, clip-pity-lippity, kerblinkity-blink, ldoom-er-ker-kummer-ker, blim! blim!, blam! Blam!* тощо) [8]. Іронія демонструється в жарті “Mr. Rabbit and Mr. Bear”, у якому Братик Кролик є трикстером:

(1) *Brer Bear looked around ... he saw Brer Rabbit swinging from the sapling, and hollered out, Heyo, Brer Rabbit! How are you this morning?*

Much obliged! I am middling, Brer Bear.

Then Brer Bear asked Brer Rabbit what was he doing up there in the air, and Brer Rabbit said, he was making the dollar a minute. Brer Bear asked how. Brer Rabbit said he was keeping the crows out of Brer Fox's peanut patch, and then he asked Brer Bear if he didn't want to make a dollar a minute, too, because he got a big family of children to take care of and he'd make such a nice scarecrow. Brer Bear allowed that he'd take the job [13, с. 78].

Іронія полягає у фразі «*he'd make such a nice scarecrow*», яку говорить Братик Кролик, виказуючи похвалу у формі звинувачення (*blame – by – praise*).

У комунікативній площині сучасного карнавального простору трикстери зберігають свої початкові характеристики й постають справжніми провокаторами, які мають творчий гострий розум і можуть удаватися до антисоціальної поведінки з метою постулювання істини та проголошення ідей культури.

Висновки і пропозиції. Різновиди дискурсивної особистості дурня-сміхача в карнавалізованому просторі архетипні, що відображає діалектичну природу карнавалізації сучасного світу, в якому вони існують. Онтологічний розвиток типів дурнів-сміхачів підкреслює їхню самотність, що є іконічним знаком переходу їхніх історичних поведінкових і ментальних форм до сучасних. Сучасний клоун проявляє себе в різноманітних ампуах й жанрах, зберігаючи традицію клоунських псевдонімів, імен-антропонімів, що представлені як асоціації з тваринами, мультиплікаційними персонажами, емоціями, діями, відомими особистостями. Блазневі характерна діалектична функція розваги, для чого він використовує жарти, розіграші, сценки-пародії, смішні інтермедії. Буфонам як людям, котрі жартують з іншими у звичайному житті, властива експресивність, що проявляється як наповненість мовлення криками, пейоративами та вигуками. Постать трикстера є найдавнішою й бере свій початок ще з міфів і фольклору, отримуючи зооморфні характеристики.

Список літератури:

1. Бахтин М. М. Функции плута, шута и дурака в романе. *Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики: исследования разных лет*. Москва: Худ. лит. 1975. 504 с.
2. Большой академический словарь русского языка / сост. и гл. ред. Л. И. Балахонова. Санкт-Петербург: Наука, 2004. 662 с.
3. Гаврилов Д. А. Трюкач, лицедей, игрок. Образ трикстера в евроазиатском фольклоре. Москва: Ганга, 2009. 288 с.
4. Даркевич В. П. Народная культура средневековья: светская праздничная жизнь в искусстве IX – XVI вв. Москва: Наука, 1988. С. 153–159.
5. Зиновьев И. В. Проблемы русской философии диалога (историко-философский анализ): автореф. дис. ... докт. филос. наук / Урал гос. ун-т им. А. М. Горького. Екатеринбург, 2008. 55 с.
6. Отто Б. Дураки: Те, кого слушают короли. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2008. 496 с.
7. Пастушок Г. О. Парадокс «мудрої глупоти» як вихідний сагіричний прийом англійської пізньосередньовічної літератури-дурнів. *Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови»*. 2012. № 20. Вип. 2. С. 47–57.
8. Самохіна В. О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії і США: текстуальний та дискурсивний аспекти: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2010. 518 с.
9. Старобінський Ж. Портрет художника в образі блазня. *Поетія і знання: Історія літератури і культури*: у 4 т. Москва, 2002. Т. 2. С. 501–579.
10. Barbieri N. What is a Buffoon? *Trans. and excerpted in Actors on Acting: The Theories, Techniques, and Practices of the World's Great Actors, Told in Their Own Words*. New York: Crown Publishers, 1954. P. 53–55.

11. Coleman G. The anthropological trickster. *HAU: Journal of Ethnographic Theory*. 2015. № 2 (5). P. 399–407.
12. Engestrom Y. Interobjectivity, ideality, and dialectics. *Mind, culture, and activity*. 1996. № 4 (3). P. 259–265.
13. Harris J. C., Hesse A. Giant Treasury of Brer Rabbit. Derrydale, 1991. 88 p.
14. Murray S. "Tout Bourge": Jacques Lecoq, Modern Mime and the Zero Body. A pedagogy for the creative actor. *Jacques Lecoq and the British Theatre*. Routledge: New York, 2002. 76 p.
15. Otis W. B. Outline-History of English Literature. New York, 1967. 346 p.
16. Reed Cory A. The Ingenious Simpleton: Upending Imposed Ideologies through Brief Comic Theatre by Delia Méndez Montesinos. *Comparative Drama*. 2015. № 49. P. 101–104.
17. Stoddart H. Rings of Desire: Circus History and Representation. Manchester: Manchester University Press, 2000. 209 p.
18. Collins English Dictionary. URL: <http://www.collinsdictionary.com/> (дата звернення: 13.02.2017).
19. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 462 p.
20. Davies M., Gardner D. A frequency dictionary of contemporary American English: Word sketches, collocates, and thematic lists. Routledge: New York, 2010. 2730 p.
21. Vaan M. Etymological dictionary of Latin and the other Italic languages. Leiden, Boston: Brill, 2008. 1546 p.

ИСТОРИЧЕСКИЙ ДИАЛЕКТИЗМ АНГЛОЯЗЫЧНОГО ДУРАКА-СМЕХАЧА

Как объект лингвистических исследований речь традиционно относилась к сфере внутреннего мира человека. Ее изучение проходило автономно, в изоляции от естественнонаучных дисциплин, которые описывают законы развития мира внешнего. На сегодняшний день человек изучается более глубоко, в частности, с точки зрения лингвофилософских методов и принципов. В статье в фокусе одного из базовых принципов диалектики – принципа диалектического историзма – эксплицированы и представлены объективные особенности принципиально нового объекта – дискурсивной личности дурака-смехача в карнавальном пространстве США и Великобритании. Определены основные исторически приобретенные признаки типов дурака-смехача – клоуна, шута, буффона и трикстера.

Ключевые слова: диалектика, дискурсивная личность, дурак-смехач, историзм, карнавальное пространство.

HISTORICAL DIALECTICISM OF THE FOOL-WISECRACKER OF THE USA AND GREAT BRITAIN

As an object of linguistic research, speech has always traditionally belonged to the sphere of the inner world of a man. It has been studied autonomously, in isolation from the natural sciences which describe development laws of the external world. Currently, the man is studied more deeply, in particular, from the point of view of linguophilosophical methods and principles. The article focuses on one of the basic principles of dialectics – the principle of dialectical historicism which explicates and presents objective features of a fundamentally new object, a discursive identity of the fool-wisecracker in the carnival space of the United States and Great Britain. The main historically acquired traits of types of the fool-wisecracker are identified.

Key words: carnival space, dialectics, discursive identity, fool-wisecracker, historicism.

Ущановська І. В.

Сумський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЛОГАНА ТА ФРАЗИ-ВІДЛУННЯ (НА ПРИКЛАДІ БРЕНДІВ КАВИ)

У статті викладено результати аналізу слогана та фрази-відлуння. Наведено їх визначення, історію досліджень у лінгвістиці й особливості використання. Проведено порівняльний аналіз слоганів і фраз-відлунь, виявлено їх типи. Визначено лінгвістичні характеристики і стилістичні інструменти у формуванні слоганів і фраз-відлунь. Наведено приклади конвергенції вербальних і візуальних елементів мови бренду в слоганах і фразах-відлуннях.

Ключові слова: бренд, мова бренду, вербальна айдендика, слоган, фраза-відлуння, лінгвістичні інструменти.

Постановка проблеми. Сьогодні все більш актуальними стають дослідження, що пов'язують невербальну семіотику й лінгвістику в рамках теорії комунікації. Комунікація вже сприймається як єдність взаємодіючих і взаємодоповнюючих вербальних і невербальних компонентів [9, с. 17]. Спосіб, у який бренд спілкується з аудиторією, є мовою бренду, його айдендика – системою вербальних і невербальних символів, які використовуються для комунікації сутності й цінностей бренду.

Вибір споживачів часто залежить не від попереднього досвіду або знань про товари чи послуги, а від конкретних семантичних властивостей мови, яка описує якості, що притаманні товарам чи послугам. Вербальна айдендика важлива для споживачів як засіб сприйняття, запам'ятовування та поєднання слів із брендами. Як приклад, слогани та фрази-відлуння брендів кави: *We proudly serve* (Starbucks), *Good to the last drop!* (Maxwell House Coffee), *Espress yourself* (Lavazza) або *Don't go gentle* (Iron bean coffee), *Wake the hell up!* (Utica coffee roasting co.), *Coffee to die for* (Deadly grounds coffee) – доводять, що бренди, втілені в словах, мають свою індивідуальність, стиль і цінності.

Успішність і конкурентоспроможність бренду певною мірою залежить від мови, якою він спілкується зі своєю цільовою аудиторією. Проте саме лінгвістичні характеристики елементів мови бренду не є достатньо дослідженими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістичних студіях фраза-відлуння та слоган досліджено в роботах таких лінгвістів, як Т. Без-

угла, Ю. Бернадська, І. Білюк, Л. Верба, І. Городецька, О. Дмитрієв, Х. Кафтанджиев, Н. Коваленко, І. Морозова, О. Лещенко, Я. Лапсанська (Jana Lapsanská), І. Неговорова, Н. Рева, Н. Улітіна, О. Хрушкова й інші.

Постановка завдання. Більшість лінгвістів об'єднує слоган і фразу-відлуння під одним визначенням, що, на нашу думку, не є правильним. Також немає чіткого позиціонування фрази-відлуння та слогана в системі бренд-комунікації. Метою дослідження є проведення порівняльного аналізу слоганів і фраз-відлунь, виявлення відмінностей їх функціонування й систематизація вербальних і невербальних інструментів, що використовуються для їх формування.

Виклад основного матеріалу. Фраза-відлуння (*tagline*) та слоган (*slogan*) об'єднані для виконання певної маркетингової функції, проте посідають різні позиції в бренд-комунікації. Їх функцією є привернення уваги споживачів та апелювання до почуттів, а метою – відображення сутності й філософії бренду мовою цього бренду.

З лінгвістичної перспективи фразу-відлуння та слоган можна вважати текстами малого жанру, оскільки їм властиві невеликий текстовий розмір, лаконічність, надмірна економія. Кожен вербальний компонент має смислове навантаження й характеризується глибокою змістовністю [2, с. 79]. Слоган і фраза-відлуння складаються з однієї або декількох емоційно заряджених фраз, які характеризуються повторюваністю, і забезпечують запам'ятовування, використовуються в атрактивній, мнемонічній, сугестивній та ідентифікаційній функціях [10, с. 279].

Ми можемо ймовірно впізнати бренд за такими фразами-відлуннями: “*Just Do It*” (Nike), “*Think Different*” (Apple), “*Melt in your mouth, not in your hands*” (M&M’s), “*Don’t leave home without it*” (American express), “*The ultimate driving machine*” (BMW), “*Because You’re Worth It*” (L’Oréal Paris) [12], “*Good to the last drop*” (Maxwell House).

Д. Скарнев стверджує, що слоган можна назвати другим іменем бренду, оскільки слоган часто з’являється поряд із графічним знаком фірми або її назвою [10, с. 278]. Проте це позиція фрази-відлуння, оскільки саме вона часто є складником вербально-візуального логотипу бренду. Услід за Х. Кафтанджисєвим ми вважаємо, що в теле- та радіорекламі фраза-відлуння ототожнюється зі звуковим логотипом, що звучить наприкінці реклами [4, с. 70]. Отже, основною відмінністю фрази-відлуння від слогана є те, що вона супроводжує (проте це необов’язково) назву бренду, вербально-візуальні та звукові логотипи бренду.

Дослідивши англійські бренди кави, ми можемо зазначити, що фраза-відлуння не є обов’язковим елементом мови бренду. Нами виявлено, що лише 43,63% (242 бренди з 550) постійно використовують фразу-відлуння.

Фрази-відлуння – це короткі самостійні речення, які складаються із семи або менше слів. У проаналізованих нами прикладах ми виявили фрази-відлуння, які містять від двох: *World coffee* (Copper moon), *Everything matters* (Paradox coffee co.), *Always fresh* (Tim Hortons) – до дев’яти компонентів: *Roasting coffee in the heart of the Willamette valley* (Holderness coffee roasters), *Have it your way if your way is fast* (Seattle’s best coffee). Найбільші групи утворюють трикомпонентні: *A new world* (Neo), *We know coffee* (Matthew Algie) – та фрази, що містять чотири компоненти: *Coffee crafted by Nature* (Nevilles artisan coffee), *Nothing comes before coffee* (McCafe), *Direct from the plantation* (Hula daddy kona coffee).

Услід за А. Вілер ми погоджуємося, що фрази-відлуння можна поділити на такі типи: *імперативні* – містять спонування до дії, *дескриптивні* – описують послуги, продукт або бренд; *суперлативні* – позиціонують компанію як найкращу у своїй категорії; *провокативні* – дають привід для роздумів часто у формі питання; *специфічні* – розкривають категорію бізнесу [17, с. 25]. Серед досліджених нами фраз-відлунь кавових брендів найбільшу групу утворюють дескриптивні (50%), за ними за чисельністю йдуть імперативні (18%) і суперлативні (14%), провокативні (11%) і специфічні (лише 7%).

Імперативні фрази-відлуння починаються з дієслова в наказовому способі. Ці фрази позначені лексичними маркерами, такими як дієслова *drink, taste, make, brew, stir*, що мотивують до способу вживання кави: *Drink great coffee* (49 parallel coffee roasters), *Taste and see* (Mt. Whitney coffee roasters), *Make good coffee* (Blue Mountains coffee), *Choose. Brew. Enjoy.* (Keurig), *Stir it up* (Marley coffee), *love, like, enjoy, treat*; висловлюють сугестію щодо отримання насолоди від вживання кави: *Love life with every cup* (Amavida coffee roasters), *Enjoy the classic flavor* (Fairland), *Enjoy better coffee* (Jacobs), *Treat yourself* (Royal bean coffee). Також часто трапляються дієслова *wake up, live, stay*, які спонукають, імпліцитно посилаючись на позитивну дію кави: *Wake up with America’s coffee* (Black rifle coffee company), *Drink up! Wake up!* (Coffee bitch slap), *Live passionately* (Dash coffee roasters), *Stay awake* (Fucking strong coffee).

Дескриптивні фрази-відлуння містять субстантивні лексичні маркери. Більшість фраз цієї групи позначені маркерами належності до кавової індустрії *coffee, bean, cup, drop, flavor, batch*: *Coffee as good as it gets* (Crazy fresh), *For those who put coffee first* (Eight o’clock coffee), *From farm to cup* (Big island coffee roasters), *Small batches. Good vibes* (Brothers coffee roasters), *Good to the last drop* (Maxwell house), *True to the bean* (True coffee roasters), *Beans to an end* (Blue state coffee), *A world of flavor in every cup* (Endicot coffee).

Деякі дескриптивні фрази-відлуння позначені лексемами *fresh, roast, brew*: *Fresh coffee delivered to your home or business* (Abby coffee), *Freshly roasted* (Barrington coffee roasting company), *Roasting with Pride* (Café Lusso), *Guaranteed fresh because we roast only to order* (Noble coyote coffee roasters), *We proudly brew* (Peet’s coffee). Також до дескриптивних маркерів належать локативні лексичні одиниці, які позначають місце виробництва: *Roasted for Michigan and beyond* (Craft and Mason roasting co.), *A taste of San Francisco* (Hills bros), *New Orleans famous* (French market coffee), та числівники, які вказують на рік виробництва: *A roaster of distinction since 1979* (Boston’s best coffee roasters), *Established 1900. Seriously* (Boyd’s coffee), *New York’s coffee since 1932* (Chock full o’nuts).

Суперлативна група фраз-відлунь позначена ад’єктивними лексичними маркерами *the best, the strongest, the rarest, the finest, etc.*: *The strongest caffeinated all natural coffee* (Shock coffee), *The best part of waking up* (Folgers), *The world’s finest coffee* (Camino coffee roasters), *The world’s rarest coffee*.

Naturally refined by elephants (Black ivory coffee company); та маркерами суперлативності *extra*, *insanely*, *too*, *ultimate*, *premium*, *super*: *Premium coffee drinks anywhere you are* (Black magic coffee), *Insanely good coffee* (Crazy goat coffee co.), *The ultimate coffee experience* (Di Bella coffee), *Too good not to share* (Robert Harris coffee roaster), *Extra strong coffee* (Wake the F. up), *Super caffeinated* (Bomb coffee).

Провокативні фрази мають спонукати до роздумів як такі, що побудовані у формі інтерога- тивних речень: *Is this the best coffee in the world?* (Difference coffee company), *What's that smell?* (Costa coffee), і креативні стилістично наван- тажені речення, що викликають зацікавленість або здивування, наприклад: *Most mornings aren't exceptional. Your coffee can be* (Oddly correct), *Honor first. Coffee second* (Green beans coffee), *There's a lot behind this coffee* (Equal exchange), *Nothing comes before coffee* (McCafe), *America runs on Dunkin* (Dunkin Donuts), *Oh yeah* (David Lynch coffee), *Do not go gentle* (Iron bean coffee).

Найменшу групу кавових брендів формують *специфічні* фрази-відлуння. Специфіка полягає в тому, що вони характеризують спосіб ведення кавового бізнесу, як, наприклад, *Living cycling culture* (10 speed coffee) – компанія поєднує обжарювання кави з продажем велосипедного спорядження; *Mystic monk coffee – real monk, real good coffee* (Mystic monk coffee) – кава, що виробляється монахами, або *Releasing the holy spark in each bean* (Roasting rabbi coffee) – компанія, яка орієнтована на іудейську аудиторію і стверджує, що виробляє «кошерну» каву. *Where coffee meets science* (Function coffee lab) – підкреслює науковий підхід до кави в цій лабораторії; *Contact coffee. Passionate about coffee and fitness* (Contact coffee co.) – кавова компанія, що заснована військовими ветеранами й поєднує кавовий бізнес зі спортивним залом, *Drink coffee. Save animals* (Brewing good coffee company), *You drink coffee, we plant trees* (Tiny footprint coffee) – ці компанії виступають за захист навколишнього середовища, або *Buy coffee, feed the world* (Javesca) – компанія, яка перераховує частку прибутку на боротьбу з голодом.

Для визначення лінгвістичних характеристик фраз-відлунь ми провели фонологічний і семантичний аналізи. Як відомо, фонетичні інструменти здатні здійснювати мнемонічний ефект на потенційних споживачів. За результатом аналізу можна стверджувати, що основна маса кавових брендів неактивно використовує їх у своїй мові.

Найбільш поширеними виявилися *рима*, *ритм*, *алітерація*, *асонанс* і *консонанс*.

Рима є засобом кращого запам'ятовування, оскільки вона резонує у свідомості реципієнтів. Крім того, функція рими в гаслах і фразах-відлуннях полягає в тому, щоб у креативний спосіб передавати просту інформацію [16, с. 111]. Отже, рима як фонетичний інструмент використана лише в п'яти випадках, а саме: *Put some shuffle in your hustle* (Shuffle bean coffee), *Best roast on the West coast* (Long beach coffee roasters), *Craft roasted beans. Ethical means* (Noble coyote coffee roasters).

Найуживаніший фонетичний інструмент, який ми виявили в проаналізованому матеріалі (24 приклади), – це *ритм*. Слухачі сприймають ритм на підсвідомому рівні, не помічаючи його. У такий спосіб він робить гасла пам'ятними, повторюваними реченнями [13, с. 145]. У фразах-відлуннях ритм використовується з атрактивною метою, наприклад: *Skillfully roasted. Artfully blended* (Velton's coffee roasting company), *Live your passion. Love your coffee* (Christopher bean coffee), *Alaskan made. Santa approved* (North Pole coffee roasting company), *Easy drinking coffee for hard working people* (Fire dept. coffee), *Fairly traded. Locally roasted. Originally grown* (Jail breaker coffee roastery), etc.

Ми також поміти тенденцію до формування *фразеологічних одиниць* у мові кавових брендів, які утворені з використанням фонетичних інструментів (*ритм*, *асонанс* та *алітерація*). Ми можемо стверджувати, що у фразах-відлуннях кавових брендів найчастіше вживається сполучення *one ... at a time* (один ... за раз), яке в поєднанні з маркерами кави *cup*, *bean* набуває значення «філіжанка за філіжанкою» або «зерно за зерном»: *Taste the world one cup at a time* (Brew brothers coffee), *One cup at a time* (Philz coffee), *Making a difference one cup at a time* (Fresh cup of hope), *To help humanity flourish one bean at a time* (Holy Schmidt coffee co.). На нашу думку, такі фразеологічні одиниці покликані підкреслити значення певного бренду кави в житті суспільства, а їх фонетичне забарвлення створює атрактивний і мнемонічний ефекти.

Алітерація – це фігура мови, яка спирається на повторення приголосних звуків на початку слів або в наголошених складах. Прийом алітерації використовується для створення певного емоційного тону, що відповідає змісту висловлення, а також є дієвим засобом виразності й образності. Алітерація задає певний ритм повідомленню, надає йому звучності, полегшує форму подачі інформації й допомагає досягти невиму-

шеного запам'ятовування адресатом [6, с. 51–52]. Це можна спостерігати в таких прикладах: *Better coffee. Better for you* (Tieman's fusion coffee), *Right roast. Right taste* (Jeremiah's pick coffee), *Know your beans. Know your coffee. Know your roaster* (Bloom coffee roasters), *Bravely brewing in the suburbs* (Insomnia coffee co.), etc. Повторення перших приголосних звуків у словах робить інформацію привабливою для адресата.

На відміну від поетичної, алітерація в гаслах часто відтворюється на фоні несхожості у смислі, й тому реципієнт краще сприймає такий контраст: *Come for coffee, stay for the company* (Tried and true coffee co.), *Good coffee and companions* (Little wolf coffee), *Coffee. Community. Compassion* (Old town roasting), *Beans delivered by bus* (Back porch coffee), etc.

Нами також виявлені приклади використання асонансу у фразах-відлуннях кавових брендів. Асонанс – це так звана «рима голосних», що складається з повторення подібних голосних звуків, як правило, близьких один до одного, щоби досягти особливий ефект евфонії (солодкості звуку) [14, с. 58]. Асонанс рідко трапляється в гаслах, і його досить важко ідентифікувати. Отже, ми можемо стверджувати лише про п'ять випадків використання асонансу, наприклад: *Escape the daily grind* (Gloria Jean's coffee), *Tailor made coffee, expressly for you* (Bespoken coffee roasters), *Too good not to share* (Robert Harris coffee roaster).

Консонанс – фонетичний спосіб, який досить є рідко вживаним, ідентифікований нами в поєднанні з ритмом лише в чотирьох випадках. На нашу думку, це такі фрази-відлуння, як *Taste it. Feel it* (Ethical bean coffee), *Tastes good, does good* (Groundwork), *When I sip, you sip, we sip* (Happenstance), *Their hands. Our hands. Your hands* (Portola coffee roasters).

Вищезгадані фонетичні інструменти: *алітерація, асонанс і консонанс* – виконують функцію захоплення уваги (*attention-grabbing*). Вони дають змогу легко запам'ятовувати вербальний складник мови бренду та надають фразам чіткого ритму. Крім того, ці інструменти додають реченням емпатичного смислового навантаження.

Важливий чинник, що впливає на ефективність фрази-відлуння як бренд-повідомлення, – це її емоційне стилістичне забарвлення, зокрема, на лексико-семантичному рівні. Конотативне значення слів дуже важливе в мові бренду, і це необхідно враховувати, оскільки риторичні інструменти або фігури мови використовуються, щоби передати певне значення в емо-

ційно-креативний спосіб і досягти особливого ефекту.

Більшість кавових брендів використовує нейтральну лексику у своїй мові. Проте деякі бренди зберігають свій креативно-емоціональний стиль, оскільки вибір стилістичних прийомів зумовлений особливістю аудиторії споживачів, до яких апелюють ці бренди. Аналізуючи фрази-відлуння брендів кави, ми виявили, що лише 16,6% (42 з 242) залучили такі стилістичні прийоми, як *персоніфікація, метафора, гіпербола та каламбур*. Також показово, що найбільше їх використано в описативних фразах-відлуннях і вони відсутні в суперлативних (хоча тут можна стверджувати, що всі суперлативні фрази-відлуння побудовані на використанні такого стилістичного прийому, як *epiteton*).

Персоніфікація – це уособлення або втілення певної якості або абстракції; зарахування людських якостей до неживих предметів [14, с. 529–530]. Такий стилістичний прийом є цікавим, проте він нечасто використовується у фразах-відлуннях брендів кави. Персоніфікований об'єкт наділяється людськими якостями, що робить його більш цікавим, більш привабливим і близьким потенційному споживачеві. У такий спосіб реципієнт краще сприймає персоніфікований об'єкт і легше запам'ятовує фразу або слоган, оскільки бренд або рекламований продукт перетворюється на щось реальне.

Отже, серед проаналізованих фраз-відлунь ми виявили такі тенденції: у більшості прикладів персоніфікованим об'єктом є кава (*coffee*) як напій, що наділений людськими якостями: *Beautiful coffees from the city of destiny* (Bluebeard coffee roasters), *Coffee with character* (Grumpy mule coffee), *Coffee with a conscience* (Red rooster coffee roasters), *Coffee with heart* (Just love coffee), *Coffee with a splash of kindness* (Greater goods coffee roasters), та релевантний до кави об'єкт чашка (*cup*), що нібито виконує певні дії: *One cup invites another* (Barronet coffee roasters), *Where one cup leads to another* (Cup to cup coffee roasters).

Найчастіше використаний стилістичний прийом у фразах-відлуннях – це *метафора*, яка являє собою імпліцитне порівняння, сприяє естетиці бренд-повідомлення та підкреслює головну ідею, описуючи один об'єкт із погляду іншого. Метафора є цінним лінгвістичним інструментом мови бренду, оскільки припускає правильні емоційні асоціації з продуктом [15, с. 182]. Наприклад, у таких фразах, як *Happiness is brewing* (Coffee bean direct), *Passion in a cup* (Lacas coffee co.), кава

порівнюється з почуттями, що цей напій викликає; *The flavor of Europe in every cup* (Melitta), *A story in every cu.* (Arrowhead coffee company) – філіжанка кави імпліцитно означає певні явища, асоційовані з кавою. Також цікавими прикладами є метафори у фразах-відлуннях: *Alaskan made. Santa approved* (North Pole coffee roasting company) та *America runs on Dunkin* (Dunkin' Donuts), які в гумористичний спосіб розкривають і підкріплюють назву бренду.

Також ми виявили чотири приклади використання гіперболи в кавових фразах-відлуннях. Гіпербола – це фігура мови, яка містить перебільшення для створення акценту [14, с. 346]. У мові бренду гіпербола може бути використана з гумором, наприклад, як *We eat coffee for breakfast* (Coffee supreme) – вживання кави перебільшено описується як споживання їжі для існування, а не напою для задоволення. Три бренди з похмурою й досить неklasичною кавовою індивідуальністю використали гіперболу у своїх вербальних ярликах саме з такою метою: *So powerful. It's a sin* (Devil Mountain coffee co.), *Coffee to wake the dead* (Burial grounds coffee co.), *Coffee to die for* (Deadly grounds coffee), щоби підкреслити міцність кави, напою надаються надмірні, навіть містичні якості.

Ще один яскравий стилістичний прийом – каламбур – ідентифікований нами лише в чотирьох випадках. Як відомо, каламбур – це фігура мови, що базується на грі слів, яка часто є гумористично навантаженою [14, с. 572]. Отже, каламбури, що ґрунтуються на полісемії, виявлені у фразах: *Escape the daily grind* (Gloria Jean's coffee), *Get your grind on* (Brew Ya! coffee company), лексема “grind”, що в кавовій індустрії означає «молоти», «помел», у фразах уживається в значенні «нудьга», «рутина». Це створює атрактивний гумористичний ефект. *Not just a cup, but a just cup* (Thanksgiving coffee) – лексема “just” з'являється у двох значеннях водночас: “just a cup” – «просто філіжанка» та “a just cup” – «справедлива філіжанка». Такий прийом створює несподіваний мнемонічний ефект на реципієнтів. Ще один каламбур *How you bean man!* (Texas coffee traders) побудований на омонімії. Лексема “bean” – кавове зерно (кавовий біб) – є омонімом “been” – третьої форми дієслова “be”, яка входить до конструкції. Це цікавий гумористичний прийом, проте обмежений, якщо немає візуально-графічного підтвердження цієї фрази-відлуння.

На думку експертів, фраза-відлуння пов'язана з назвою бренду та його логотипом. За результа-

тами дослідження, 13,6% – це фрази-відлуння, що містять експліцитні й імпліцитні посилання на назву бренду. Використання назви підсилює мнемонічний ефект вербального ярлика та утворює подвійний сугестивний вплив, оскільки відбувається пряма кореляція фрази з назвою бренду та назви з припущеннями щодо якостей продукту, які висловлені у фрази-відлунні. Проте лише третина цих фраз містить назву, тобто її лексичну й фонетичну форми, як, наприклад, *Live hygge* (Hygge coffee co), *Mystic monk coffee – real monk, real good coffee* (Mystic monk coffee), *It all starts with Nescafe* (Nescafe), *America runs on Dunkin* (Dunkin donuts), *Jo coffee perfected* (Jo coffee) тощо.

Більшість фраз містять імпліцитні посилання на назви бренду, використовуючи креативні лінгвістичні прийоми: *Fly high. Build home* (Cageless bird), *Do not go gentle* (Iron bean coffee) – фраза-відлуння розкриває смисл назви; *Pedaling the perfect roast* (Bicycle coffee), *Drink deeply* (Wells coffee co), *Leave the herd behind* (Black sheep coffee), *So powerful. It's a sin* (Devil mountain coffee co) – метафоричний зв'язок із назвою, утворений із допомогою використання слів з назвою смислового поля (*bicycle – pedaling, wells – deeply, sheep – herd, devil – sin*); *Make a break for it* (Jailhouse coffee), *Wake up and kick ass* (Kicking horse coffee) – цікавий гумористичний прийом, використаний для утворення як назви, так і фрази-відлуння, що утворює зв'язок між цими вербальними елементами; *Coffee to wake the dead* (Burial grounds coffee), *Coffee to die for* (Deadly grounds coffee) – назва й фраза відлуння доповнюють одна одну, дотримуючись так званого “creepy” (моторошного) стилю.

Основна відмінність фрази-відлуння від слогану – те, що вона може бути вербальною частиною логотипу та, на відміну від назви, подається маленьким шрифтом. Таку тенденцію ми виявили у 24% фраз брендів.

Наприклад, логотип бренду кави *Bespoken coffee roasters*. Як ми бачимо, фраза-відлуння *Tailor made coffee* є частиною вербально-візуального логотипу, написана невеликими літерами, нібито вишитими, що відображає специфіку бренду.

Фраза-відлуння *Make a break for it* бренду *Jailhouse coffee* органічно доповнює логотип в передає іронічну концепцію цього бренду.

Логотип бренд кави *Brewing good coffee company* містить усі елементи у своєму логотипі: назву, фразу-відлуння *Drink coffee, save animals* і символ, які разом створюють переконливе повідомлення для своїх реципієнтів.

Як показують наведені приклади, фраза-відлуння в складі вербально-візуального логотипу здатна найбільш ефективно вплинути на споживача для запам'ятовування та переконання. Проте фрази-відлуння мають менший термін існування, ніж логотипи. Подібно до рекламних кампаній, вони чутливі до ринкових відносин і змін способу життя. Зі своєю оманливою простотою, фрази не є довільними. Вони є результатом інтенсивного стратегічного і творчого процесу [17, с. 24].

Слоган – у теорії та практиці реклами це заголовок рекламного послання. Від звичайного заго-

ловка він відрізняється підвищеним емоційним навантаженням, насиченістю, сильним підтекстом, що закликає до вступу в контакт із виробником цього товару чи покупки товару індивідуального призначення [5, с. 305]. На думку Ю. Бернадської, слоган можна назвати рекламною формулою фірми, рекламної кампанії або товару [1, с. 6]. Услід за І. Морозовою ми обрали визначення слогана як короткого самостійного рекламного повідомлення, що може існувати ізольовано від інших рекламних продуктів і являє собою згорнутий зміст рекламної кампанії [7, с. 92].

На відміну від фрази-відлуння, слоган частіше використовується в мові бренду – у майже половині досліджених брендів кави (49,5%). Зазначений факт зумовлений частим використанням слогана як фрази-відлуння, що є підтвердженням тенденції до мінімізації вербального наповнення сучасних рекламних текстів [8, с. 70].

Відсутність слогана та фрази-відлуння характерна для сучасних відносно молодих брендів кави, що завойовують цільовий ринок, тоді як широке використання слогана як маркетингового інструмента впливу помічено саме у відомих брендів. Для аналізу слоганів ми обрали такі відомі бренди, як *Black rifle coffee*, *Dunkin donuts*, *Eight o'clock coffee*, *Folgers*, *McCafe*, *Maxwell house*, *Starbucks (USA)*, *Costa coffee (UK)*, *Tchibo (Germany)*, *Tim Hortons (Canada)*, *Lavazza*, *Illy (Italy)*, *Nescafe (Switzerland)*.

Безпосередній вплив слогана на споживача полягає в тому, що він імпліцитно спонукає до покупки й указує на переваги товару чи послуги [3, с. 121]. Слогани використовують стилістично навантажену мову, яка має на меті змінити бажання, думки і ставлення публіки. Стилiстично навантажені слова та фрази завжди мають сильний емоційний підтекст і конотацію: *Awaken the senses* (Tchibo); *Your cup of inspiration* (Nescafe); *It's uncanny* (Folgers); *The heavenly coffee* (Chock full o'nuts); *It's a new morning. Brew some good*, *Your sweet new getaway is just a sip away* (Maxwell house); *Passion, perfectly poured* (Costa coffee), *Every cup tells a story* (Tim Hortons), *Espresso yourself* (Lavazza). Емоційно насичуючи рекламний слоган, стилістичні прийоми підвищують економічну ефективність повідомлення [11, с. 129–130].

Слоган має в креативно-емоційний спосіб передати особливості продукту в мережі подібних продуктів компанії. Відомий американський бренд *Starbucks*, який, як ми вже зазначали, не використовує фразу-відлуння, створив імперативні, провокативні та дескриптивні слогани для

різних продуктів: *Starbucks Double Shot. Bring on the day* (Starbucks Double Shot), *Work can wait* (Starbucks Frappuccino), *Great coffee now has its own currency* (Starbucks Payment Card).

Британський бренд *Costa Coffee* також розробив слогани для різних рекламних кампаній, це переважно суперлативні слогани: *Extra feel good in every cup* (Costa light), *The ultimate handcrafted coffee*, *Come in to Costa for the perfect coffee* – та імперативні: *Try it today, love it forever* (Costa flat white).

Найбільше слоганів розроблено брендом *Nescafe* для різних продуктів. Більшість цих слоганів дескриптивні, такі, що характеризують продукт: *Short, dark & intense* (Nescafe Espresso), *Great Cappuccino just came home* (Nescafe Cappuccino), *For people who truly, madly, deeply love coffee* (Nescafe Alta Rica coffee); провокативні, такі, що змушують змушують замислитися: *Every moment has its flavor* (Nescafe Taster's Choice coffee), *Great ideas come from great coffee* (Nescafe, instant coffee brand).

Слоган є носієм унікальної торгової пропозиції – основної споживчої переваги товару перед конкурентами, того, що відрізняє його від інших брендів аналогічного товару в очах споживача [7, с. 9]. У разі реклами кави без кофеїну, бренди підкреслюють саме цю якість: *We serve decaf if you are rude* (Starbucks), *Live life to the full, the half and the decaf* (Nescafe). Оскільки слогани є знаряддям конкуренції, суперництво двох брендів *Starbucks (USA)* та *Costa coffee (UK)* відображено в слогані: *Sorry, Starbucks, the people have voted Costa (Costa)*.

Бренд кави *Black rifle coffee co* розробив слогани, які не просто приваблюють увагу й мотиву-

DRINK BLACK COFFEE

SHOOT BLACK RIFLES

ють до придбання товару, а й зберігають стиль і передають концепцію компанії: *Drink black coffee, shoot black rifles; Get out there and fuel your day; Coffee or die.*

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз мовного матеріалу дав змогу підсумувати, що слоган є змінним вербальним складником рекламного дискурсу й рекламних текстів, тоді як фраза-відлуння – це вербальна константа мови бренду в усіх комунікативних ситуаціях та елемент (факультативний) вербально-візуального логотипу бренду.

Список літератури:

1. Бернадская Ю. С. Текст в рекламе: учебное пособие для студентов вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. 288 с.
2. Білюк І. Л. Брендінг міст в англomовному комунікативному просторі: вербальна та візуальна складові: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Житомир, 2016. 238 с.
3. Вінарева О. В. Структурний, семантичний і прагматичний аспекти англomовних торгових назв (на матеріалі веб-сайтів мережі Інтернет): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Київ, 2005. 327 с.
4. Кафтанджиев Хр. Тексты печатной рекламы. Москва: СМЫСЛ, 1995. 175 с.
5. Корж М. В. Маркетинг: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ, 2008. 344 с.
6. Македонова О. Д. Лінгвістична організація та прагматичне функціонування англійськомовного рекламного дискурсу: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 229 с.
7. Морозова И. Слагая слоганы. Москва: РИП-Холдинг, 1998. 172 с.
8. Рева Н. С. Структурно-семантичні та функціональні характеристики англomовної реклами косметичних засобів для жінок: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Донецьк, 2013. 213 с.
9. Румянцева Е. А. Коммуникативный симбиоз вербальных и невербальных знаков в англоязычном языковом биржевом дискурсе: лингвосемиотический аспект: дисс. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Одесса, 2014. 251 с.
10. Скнарєв Д. С. Языковые средства создания образа в рекламном дискурсе: семантический, прагматический, маркетинговый аспекты: дисс. ... докт. філол. наук: спец. 10.02.01. Челябинск, 2015. 390 с.
11. Шукало І. М. Англomовні метафоричні рекламні слогани та їх переклад українською мовою. *Філологічні трактати*. 2012. Том 4. № 2. С. 129–133.

12. A to Z List of Marketing Terms. URL: <https://www.intellicraftresearch.com/a-to-z-list-marketing-terms-libraries/>.
13. Cook G. The discourse of advertising. New York: Routledge, 1992. 250 p.
14. Cuddon J. A dictionary of literary terms and literary theory. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell, 2013. 5-th ed. 784 p.
15. Leech G. English in advertising: a linguistic study of advertising in Great Britain. London: Longman, 1972. 210 p.
16. Skorupa P. Linguistic characteristics of commercial and social advertising slogans. *Coactivity: Philology, Educology*. 2015. № 23 (2). P. 108–118.
17. Wheeler A. Designing brand identity. New Jersey: John Wiley & Sons Inc., 2009. 307 p.

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СЛОГАНА И ЭХО-ФРАЗЫ (НА ПРИМЕРЕ БРЕНДОВ КОФЕ)

В статье изложены результаты анализа слогана и эхо-фразы. Даны их определения, история исследований в лингвистике и особенности использования. Проведен сравнительный анализ слоганов и эхо-фраз, описаны их типы. Определены лингвистические характеристики и стилистические инструменты в формировании слоганов и эхо-фраз. Приведены примеры конвергенции вербальных и визуальных элементов в слоганах и эхо-фразах.

Ключевые слова: бренд, язык бренда, вербальная айдентика, слоган, эхо-фраза, лингвистические инструменты.

FEATURES OF SLOGAN AND TAGLINE FUNCTIONING (COFFEE BRANDS AS A CASE STUDY)

The article presents the results of the analysis of slogan and tagline. The author gives definitions, history of linguistic research, and features of their use. A comparative analysis of slogans and taglines is used, and their types are described. Linguistic characteristics and stylistic tools used to form slogans and taglines are considered. Examples of successful convergence of verbal and visual elements in slogans and taglines are drawn.

Key words: brand, brand language, verbal identity, slogan, echo phrase, linguistic tools.

Фадєєва О. В.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ІДІОСТИЛЬ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ АВТОРСЬКОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ТВОРАХ ГІБРИДНОГО ЖАНРУ

У статті на матеріалі творів Дж. Р. Р. Толкіна «Володар Перснів», «Гоббіт» і «Сільма-рилліон» з'ясовано специфіку відображення авторської картини світу крізь призму поняття ідіостилю. Проаналізовано жанрову належність робіт автора на основі зіставлення різних жанрів художньої літератури. Виявлено характерні ознаки гібридності творів автора на фонологічному та лексико-семантичному мовних рівнях. Вивчено корпус лексичних одиниць-толкієнізмів, які виступають у ролі структурних компонентів авторської картини світу. На основі аналізу зроблена спроба класифікації основних семантичних полів аналізованих творів.

Ключові слова: ідіостиль, мовна картина світу, концептуальна картина світу, авторська номінація, ономастикон.

Постановка проблеми. Будь-який текст, включаючи й художній, реалізує декілька функцій: інформативну, естетичну, прагматичну, агітаційну, функцію номінації тощо [5, с. 20–21]. Художній стиль є найбагатшим і найскладнішим серед функціональних стилів, тому що поєднує в собі елементи практично всіх стилів [11, с. 118–119]. М. Бахтін згадує про так званій характерний феномен «гібридних» мовних жанрів, у яких взаємодіють різні жанри [1, с. 161]. Чи не найяскравішим із дослідницького погляду тут є творчість британського письменника Дж. Р. Р. Толкіна, який створив цілком віртуальний світ і наділив його персонажів декількома мовами й іменами. У силу розгалуженої системи топонімів, антропонімів і декількох інших різновидів онімів особливої актуальності в його текстах набуває функція номінації як інструмент побудови характерного ідіостилю автора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема так званих толкієнізмів уже не перше десятиліття викликає неодмінний інтерес мовознавців і фахівців з перекладу через надзвичайно складну й розгалужену систему специфічних номінацій, передача яких різними мовами й досі не може вважатися досконалою. Кожний черговий переклад наражається на справедливую критику з боку колег перекладача. Сьогодні вже практично втратив актуальність скорочений переклад «Володаря Перснів», виконаний О. Мокровольським, оскільки зроблено два нові переклади – А. Неміровою та О. Фешовець. Їхні перекладацькі стра-

тегії й тактики суттєво відрізняються. Так, аналізуючи перекладені тексти, Г. Кірея вказує на необхідність відображати національно-культурну специфіку [7, с. 189]. О. Колесник проводить зіставний аналіз семантики номінацій у контексті міфопоетичної картини світу, користуючись матеріалом давньоанглійського епосу та сучасних творів жанру фентезі [8, с. 41–47]. Л. Кушнір аналізує лінгвістичний статус і відбудовує класифікацію авторської лексики «Володаря Перснів», а також стратегії відтворення мовної поліфонії [12, с. 20–64]. О. Лебедева зазначає аспекти звукосимволізму власних назв, їх міфопоетичні традиції та особливості перекладу ономастикону Толкіна російською мовою [13]. Н. Мамаєва заперечує належність творів Толкіна до жанру фентезі, визначаючи їх як феєрії [16]. О. Нефедова вдається до аналізу промовистих імен у британській літературній казці та стратегій їх відтворення в перекладі [17]. Практично всі дослідники єдині в думці, що ідіостиль Толкіна й сьогодні вивчений недостатньо, не кажучи про його відображення в перекладах різними мовами.

Постановка завдання. Метою публікації є виявлення особливостей ідіостилю Дж. Р. Р. Толкіна через систему авторських ономастичних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Інформація в художньому тексті подається не просто як перелік подій, фактів чи характеристик людей, а з точки зору автора, який виступає як суб'єкт певної дії – як такий, що переслідує певну мету, є носієм

певної картини світу, особистісних якостей і виступає як суб'єкт певного психічного стану [3, с. 239–240]. Отже, художній твір передає світосприйняття й індивідуальність його автора. Отже, художній твір – це, образно говорячи, інформація, подана крізь призму авторського стилю. У сучасних дослідженнях це все частіше пов'язують з поняттями ідіостилу та мовної особистості. Індивідуальність авторського стилю полягає в наявності специфічної сукупності авторських стилістичних прийомів, характеризується наявністю певного принципу відбору й комбінації різних мовних засобів і їх трансформацій у запропонованій автором концепції. Індивідуальний авторський стиль письмового мовлення передбачає вербальну форму вираження індивідуально бажаних автором мовних засобів і їх граматичних і лексичних значень. Вивчення індивідуальної авторської стилістики – це дослідження авторського вибору мовних засобів, задуму та його виконання, втілених у текст [4].

В. Виноградов [2, с. 207] зазначав, що принципи й закони словесно-художньої побудови образу автора варто шукати в тексті самого художнього твору. На його думку, індивідуальний стиль автора – це своєрідна, історично зумовлена, складна, проте структурно єдина і внутрішньо пов'язана система засобів і форм словесного творчого вираження.

Якщо говорити про ідіостиль у контексті художньо-літературного тексту, то найбільш актуальним є комунікативно-стилістичний підхід, коли характер мовного втілення образу автора як мовної особистості визначається цілою низкою чинників: вербально-семантичним, когнітивним, мотиваційно-прагматичним. Відзначимо також і те, що встановлення системи змістів, властивих автору, як таких, що відрізняють його від інших, виявляє його схильність до відображення тих чи інших реалій об'єктивної дійсності й характеру їх співвідношень, по суті, образ, картину світу певного автора [4; 9].

Характеризуючи поняття ідіостилу, важливо зазначити, що у творчості певного автора виділяються тексти, між якими встановлюється відношення семантичної еквівалентності за різними текстовими параметрами: способом структурування ситуації, єдністю концепції, композиційними принципами, звуковою й ритміко-синтаксичною організацією. «Зв'язок, який виникає між ними, за аналогією з тим, що виникає між текстами різних авторів, може бути названо автоінтертекстуальним». Зазвичай серед різних текстів перебуває один

зв'язок, який виступає в ролі метатексту, або автоінтертексту щодо решти; в деяких інших випадках ці тексти становлять текстово-метатекстовий ланцюжок, взаємно інтегруючи значення один одного. Іншими словами, один текст пояснює інші тексти. Очевидно, що за такими текстами стоїть певний інваріантний код змістопородження, який притягує в єдиний трансформаційний комплекс як одиниці тематичного й композиційного рівня, так і тропові та граматичні засоби, що визначають смислове розгортання тексту [22, с. 105].

В ідіостилі письменника створюється модель художнього тексту, яка втілює цілісну одиницю пізнання можливого світу. Витягнута з різних художніх текстів в одному ідіостилі письменника, вона являє собою лінгвотипологічний варіант, який вичерпує цей ідіостиль письменника. Відрізняючись лінгвотипологічними варіантами, сучасні один одному ідіостилі письменників водночас є носіями й провідниками типової моделі художнього тексту – історично складеної матриці белетристичного тексту, моделі можливого світу конкретної епохи [ibid].

Зупиняючись на понятті картини світу, варто зазначити, що воно по-різному тлумачиться в різних науках, крізь призму знань яких розглядається навколишній світ. Так виникли терміни філософська, художня, релігійна, фізична тощо картини світу. Однак кожна із цих картин є частковою, бо пов'язана з обмеженнями, що містяться в назві (художня, фізична тощо). Найуніверсальнішими є концептуальна картина світу (далі – ККС), пов'язана з усіма знаннями про світ, і мовна картина (далі – МКС) світу як засіб експлікації цих знань. Обидві ці картини світу є лише відображенням у взаємопов'язаних формах – формі пізнавальної діяльності й формі мови – об'єктивної дійсності. Питання сутності мовної картини світу по-різному розв'язується в сучасному мовознавстві – від максимального зближення МКС і ККС до визнання різного ступеня своєрідності відображення світу в кожній мові [23, с. 476–477].

Лінгвісти визначають, що МКС має й гносеологічний, тобто пізнавальний, характер. ККС є підґрунтям МКС, але концептуальна більш універсальна і є спільною для народів з однаковим рівнем знань про світ, тоді як мова відображає досвід кожного народу та виявляє не тільки спільні знання, а й своєрідність бачення світу [18, с. 16–17]. ККС відповідають поняття, МКС – значення слова.

Для МКС важливі три явища, тісно пов'язані між собою: людина – світ – мова, хоча з погляду

реальних відношень на першому місці мали б поставити світ як основу основ, на другому – людину як творця й носія мови, на третьому – власне мову [15, с. 38].

Трьом рівням відповідають і три наукові терміни: концепт як домовне уявлення про явище, яке супроводжується в свідомості численними ознаками й асоціаціями; поняття як мовно-логічна одиниця, що є наслідком узагальнення найсуттєвіших із погляду мовця рис концепту, що супроводжується мовним вираженням; значення слова, яке містить поняттєву основу й ускладнюється ознаками (значеннєвий ореол), пов'язаними у свідомості носіїв мови із цим концептом і з внутрішньомовними зв'язками.

Питання про взаємодію мовної й домовної (психоментальної) картин світу має велике не лише теоретичне, а й практичне значення. Домовний рівень знання може збагачуватися не тільки за рахунок безпосереднього спостереження, а й за рахунок знань, здобутих за допомогою мовних засобів. Ці знання не сприймаються безпосередньо з дійсності й мають численні особистісні та суспільні асоціації, пов'язані з особливостями розуміння тексту. Однак здобуті таким шляхом знання все ж у свідомості асоціюються з певними ознаками й уявленнями, що існують у нас на домовному рівні. Домовне мислення є не тільки джерелом для створення МКС, а й саме збагачується за рахунок явищ мовної картини [15, с. 39].

Зазначене вище наводить ще на один аспект – національну специфіку МКС. Так, на думку В. Телія, національно-культурна специфіка ментальності й характер етносу виражаються не лише на лексико-семантичному, а й на морфологічному та синтаксичному рівнях мовної структури. Автор вважає, що МКС створюється не лише засобами конкретної лексики й опредмечуванням процесуальних значень, а й використанням синтаксичних конструкцій, які первісно відображають відношення між елементами дійсності, що сприймається предметно [24, с. 82–83].

Отже, мова моделює специфічні риси національного світосприйняття й національного складу мислення на всіх своїх рівнях. Найефективнішим способом дослідження своєрідності концептуалізації світу тут є міжмовне зіставлення, оскільки кожна мова не тільки і не стільки відображає об'єктивний світ, скільки по-своєму інтерпретує його. Досліджувати із цією метою можна лише ті рівні мови, які є двосторонніми, тобто мають план вираження та план змісту. Найбільше матеріалу для розв'язання цієї проблеми дає лек-

сико-семантичний рівень, бо саме в лексиці найяскравіше відображено специфіку національного світосприйняття. Продуктивним у цьому плані є зіставлення структур лексико-семантичних полів і пов'язаних із ними внутрішньопольових і міжпольових відношень. Лексико-семантичні поля двох мов ніколи не збігаються, оскільки зафіксовані елементи реальності в одній мові не повторюються в такій самій формі в іншій мові. Зі структурою лексико-семантичного поля пов'язані явища гіперо-гіпонімії, синонімії й антонімії, які також відображають своєрідне бачення світу різними мовами. І розбіжності, і близькість між співвідносними полями різних мов спричинені способом життя народів – носіїв цих мов, характером їхнього мислення, відмінностями культури тощо. Не можна також забувати про фонову лексику, яка часто стає причиною перешкод у міжкультурній комунікації. Національні асоціації й, відповідно, національно-мовні картини світу виявляються у словах-символах. Слово-символ є своєрідним текстом, воно сконденсовано містить великі сюжети, зафіксовані в пам'яті людей. Це максимально узагальнене значення на основі образної конденсації смислу. Символ – явище специфічно національне. Семантика символу виявляється лише в контексті світоглядної традиції певного народу, через що носій іншої культури не може декодувати символ. Процес створення символу тісно пов'язаний зі співвідношенням у мовній одиниці денотативної та фонові інформації, причому фонові інформація переважає [14, с. 275].

Велике значення для розкриття МКС має також зіставлення внутрішньої форми слів-відповідників, тобто способу мотивації слова. Ознака, покладена в основу назви, в різних мовах переважно не збігається, є оригінальною, неповторною й засвідчує своєрідне бачення навколишнього світу представниками різних етносів. Варто підкреслити, що ознака, яка лежить в основі назви, в різних мовах у більшості випадків не збігається, а є оригінальною й неповторною, говорить про своєрідне бачення навколишнього світу різних народів [10]. Яскравим матеріалом, що засвідчує своєрідність МКС, є безеквівалентна лексика, зокрема той її пласт, який прийнято називати словами-реаліями. Вони, безумовно, несуть на собі етнокультурне навантаження.

На думку Н. Совтис, художній текст репрезентує й індивідуальний світ окремого автора, окремого твору, і мовотворчість певного історичного періоду, певної епохи та регіону, в якому проживав письменник. Художній текст нарівні з іншими

може бути використаний у реконструкції МКС: навіть граматична система мови може стати живою дійсністю нашої свідомості в певних ситуаціях, наприклад, завдяки відповідному вибору й підбору граматичних елементів, які ніби автоматично введені у твір, але приковують увагу, оскільки несуть певне смислове навантаження. Це не тільки стає важливим для семантичної структури твору, а й водночас відбиває спосіб мислення, властивий певній мовній спільноті [23, с. 477].

Отже, створюючи художній текст, автор спирається на певну картину світу, яка є відбитком концептуальної й несе національно-культурні риси. Особливий інтерес у цьому плані становить творчість письменника-фантаста, який створює власний світ речей, але не може цілком абстрагуватися від реальної картини світу. Із цього погляду саме ідіостиль Толкіна має неабияку цінність як об'єкт дослідження на всіх мовних і позамовних рівнях.

Вплив, зроблений творчістю Толкіна на культуру англослов'янських країн, важко переоцінити. Цитатами з Толкіна користуються для ілюстрації своєї думки політики й учені, запозичення в Толкіна й алюзії на нього зустрічаються в літературних творах. Райнер Анвін, англійський видавець, пише в передмові до одного з російських перекладів «Володаря перснів»: «Геніальність цієї книги стала очевидна не відразу. Справа в тому, що її не можна було підвести під жодну з наявних категорій... Щороку з трилогією знайомляться багато мільйонів читачів, і щорічно багато мільйонів піддаються її чарам. Ця книга народжує сильні почуття. За сю пору, проте, деяким «Володар...» не до вподоби, але більшість потрапляє в полон до розказаної Толкіном повісті й повертається до неї знову і знову, щоб оживити в пам'яті цю книгу, що стала для них підручником життя» [21, с. 7–8].

Дж. Р. Р. Толкін, за власним визнанням, бажав створити для Англії міфологію, якої вона була майже позбавлена, на відміну від своїх кельтських, романських, німецьких сусідів. Усі ці три культури свого часу панували на англійській землі. Однак, порівнюючи міфологію англійців навіть із міфологією найближчих їхніх географічних сусідів (ірландців, валлійців) і найближчих родичів із погляду етнології (таких як німці чи скандинави), Толкін неодноразово вказував на її бідність образами й сюжетами. Міфологія, яку створив Толкін, стоїть на трьох «китах»: міфоепічних циклах народів Західної й Північної Європи (Едді, «Калевале», частково «Беовульф» тощо), Католицької релігійної концепції та англійської літературної традиції [20, с. 102].

Фентезі, жанр літературного епічного міфу, ґрунтується багато в чому на традиції, закладеній Толкіном. Тут майже завжди можна зустріти ельфів і гномів, але його вплив на фентезі не зводиться до запозичення лише елементів «антуражу». Він збагачує свої творчі концепції духовністю – любов'ю до чудесного, звертанням до вищої сили, тобто до Бога, у протистоянні світовому злу [16, с. 37–38].

У сучасній критиці вже склалася традиція зараховувати «Володаря Перснів» до жанру фентезі, притому що кордони жанру досі не визначені. Автори робіт з творчості Толкіна називають книгу типовим фентезі, зразком жанру, при цьому досить довільно виділяючи ознаки, характерні для фентезі. Наприклад, А. Немирова підкреслює, що визначень цього жанру існує декілька; емпірично можна вивести набір стійких ознак: наявність так званого «квесту», фантастичних істот, що діють поряд із людьми, реальність магії – це ознаки основні, але в Толкіна ми знайдемо й другорядні ознаки, такі як критичність ситуації (від дій героїв залежить доля світу), підкресленість конфлікту між добром і злом, імітація дійсності вигаданого світу, посилення на літописи, карти тощо. Усе це в книзі є використанням елементів реальної історії та реальних мов – також поширений, майже обов'язковий прийом в авторів фентезі. М. Штейнман головним фактором, що визначає належність «Володаря Перснів» до жанру фентезі, бачить ретельно розроблений образ вторинного світу, що викликає, у свою чергу, у читача вторинну віру [27, с. 123].

«Володар Перснів» дійсно послугував зразком для появи жанру фентезі, проте визначати жанр книги як фентезі – надмірно звужувати рамки. Так, М. Мамаєва категорично стверджує, що Толкін є творцем цього жанру, але сам до нього не належить. Авторка спирається передусім на есе Толкіна «Про чарівну історію», в якій викладаються погляди письменника на цей жанр. Власне, наявність у Толкіна подібного дослідження небезпідставно може натякнути нам, у руслі якої жанрової традиції сприймав сам автор свої твори [16]. В есе «Про чарівну історію» Толкін фактично дав визначення того жанру, в якому він працював, – феєрії, підкреслюючи, що головна властивість феєрії – «невимовне», надприродне. У феєрії завжди наявна магія, і магія ця може існувати лише за наявності двох умов: вона ніколи не повинна ставати предметом глузування й не повинна допускати ніяких пояснень. Будь-яка чарівна історія має бути представлена як непорушна правда,

в ній не повинно бути ніякої містики, вона не має бути сном, баченням або плодом роботи уяви. Проте дослідниця констатує, що творчість Толкіна, безумовно, лежить у руслі розвитку англійської казки. Зрозуміло, що все це не заважає бачити в одній із найвідоміших книг ХХ століття алегорію, алюзію, притчу, фантастику, фентезі й навіть теологічний трактат [16, с. 34–35].

Р. Кабаков убачає індивідуальну міфологічну систему, створену Толкіном у «Сільмарилліоні». Саме вона є підґрунтям «Володаря Перснів», як і завжди, втім міфологічні системи були підґрунтям епопей. Саме індивідуальна міфологія, а не епос, що з неї виходить, видається найбільш різючим творінням Толкіна. З одного боку, вона створена людиною ХХ століття, і звідси обов'язковість і первинність етичних проблем, боротьба природного з механічним, штучним (енти і створення Сарумана). З іншого боку, це міфологія, і звідси потужність і глибина образів, усеосяжність, можливість епосу. Отже, пов'язуючи питання про жанр «Володаря перснів» із проблемою еволюції письменника, з історичною традицією та особливостями його творчого методу, Р. Кабаков доходить висновку про належність твору Толкіна до жанру міфологічної епопеї (з урахуванням тих неминучих впливів, які вносить у цей жанр сучасність) [6].

Утім, до якого б жанру літературознавці не зараховували художній твір, аналіз його, зрештою, неодмінно зводиться до суто лінгвістичних аспектів, що характеризують індивідуальну творчу манеру автора, до ознак якої належать передусім лексичні одиниці, характерні для творів певного автора, або використовуються в цих творах частіше, аніж у творах інших письменників [19, с. 314].

Найефективнішим чинником збереження індивідуальної своєрідності Толкіна у «Володарі Перснів» є власні назви – невідривний складник існування вигаданого ним світу. Велика кількість різних земель (*Middle-earth, West, the Blessed Realm, the Dark Country*), місцевостей (*Hobbiton, Westergesse, the Wild, Bag End, the Riddenmark, Rohan, Nen Hithoel*), лісів (*the Dimrill Stair, Fangorn, Entwood, the Golden Wood, the Forest of Neldoreth*), гір (*the Misty Mountains, the Ettenmoors, the Last Mountain, Mount Doom, Fiery Mountain*), пустель і рівнин (*Dunland, Dunharroow, the Brown Lands*), морів (*Eressea, the Sundering Seas, the Great Sea, Sea of Rhun, Sea of Nurnen*), річок (*the Sirannon, the Hoarwell, the Gate-stream, the Entwash, the Greyflood, the Isen*), людей (*Theoden (Horsemaster),*

Boromir, Aragorn, Faramir, Elendil, Isildur, Arathorn, Beorn, Denethor, Eowyn), ельфів (*Elrond, Galadriel, Gil-Galad, Luthien Tinuviel, Elwing the White, Arwen, Celebrimbor, Legolas, Fimbrelthil, Bregalad*), орків (*Ugluk, Grishnakh, Gorbag, Shagrat, Gothmog*), гномів (*Durin, Thorin (Oakenschild), Gloom, Bain, Dwalin, Dori, Nori, Bifur, Bofur, Balin, Gimli*), гобітів (*Bilbo Baggins, Frodo Baggins, the Tooks, Bandobras Took, Peregrin Took, The Brandybucks, Meriadoc Brandybuck, Tobold Hornblower, the Oldbucks, Samwise, Ham Gamgee, Lobelia Sackville-Baggins*), ентів (*Treebeard, Goatleaf, Hearthartoe, Appledore, Thistlewood, Ferny*), магів і чаклунів (*Gandalf the Grey, Saruman the White (Sharkey), Radagast the Brown, Sauron, Goldberry, Tom Bombadil, Nazgul*), рослин (*the Old Man Willow, Long bottom leaf, Old Toby, Dreamflower*), тварин (*Bill, Stybba, Shadowfax, Hasufel, Snowmane*), птахів (*Gwaihir, Landroval*) та інших істот створює його унікальність і неповторність, наближає вигаданий світ до реального, змушуючи читача відчувати себе нібито учасником незвичайних подій. У сучасній лінгвістиці ці складники отримали назву «толкієнізми» – спеціальний термін, який передає не тільки авторську належність, а й притаманний автору особливий колорит. Задля створення такого колориту автор мусить застосовувати спеціальну лексику для позначення вигаданих об'єктів, але позичає її не в термінознавстві, а в міфах, легендах, сагах – творах, які, попри всі вигадані речі, істоти тощо, спираються на стародавні історичні події, пов'язані з якимись етнічними групами, народами, з їхньою особливою культурою і світоглядом.

У загальному вигляді семантичні поля толкієнізмів можна проілюструвати у вигляді таблиці.

Говорячи про індивідуальний стиль автора, варто окремо вказати на його зв'язок з історичним і національним компонентами. А. Федоров вважає, що індивідуальний стиль автора саме з погляду цих двох компонент можна прослідкувати протягом усієї творчості автора [26, с. 399].

Національний вплив особливо яскраво відбивається на індивідуальному стилі Толкіна. Якщо торкатися форми й змісту його твору, то не можна стверджувати, що в змісті свого твору він передає національні характеристики якогось певного народу, тобто національний вплив як такий є відсутнім щодо змісту. Що ж стосується форми, то тут автор використовує цілком конкретні англійські та староанглійські кореневі морфеми під час формування власних назв. Сам автор у листах пише про те, що його буквально зачарувала милозвучність валлійської та фінської мов [25, р. 27]. Саме на базі

Семантичні поля толкієнізмів

СП « <i>Народи Середзем'я</i> »						
ЕЛЬФИ		ГНОМИ			ГОБИТИ	
ЛЮДИ		ОРКИ			ЕНТИ	
СП « <i>Флора й фауна</i> »						
ДЕРЕВА		ТРАВИ			КОНИ	
СЛОНИ		ОРЛИ			ВОРОНИ	
ВОВКИ						
СП « <i>Виготовлені предмети</i> »						
ЗБРОЯ	ГЕРАЛЬДИКА		ТАЛІСМАНИ			
	прапори	скіпетри	кільця	каміння	книги	фіали
СП « <i>Засоби й місця спілкування</i> »						
МОВИ		СПІЛЬНОТИ			МІСЦЯ СПІЛКУВАННЯ	
СП « <i>Магічні істоти</i> »						
ЧАКЛУНИ		НАЗГУЛИ			ДРАКОНИ	
ТРОЛІ		ЧУДОВИСЬКА				
СП « <i>Географія Середзем'я</i> »						
<i>Водойми</i>			<i>Суша</i>			
ОКЕАНИ	МОРЯ	ОЗЕРА	ЛІСИ, ГАЇ		ГОРИ, УЩЕЛИНИ	
БОЛОТА	РІЧКИ	ВОДОСПАДИ	ДОЛИНИ		ОСТРОВИ	
<i>«Над землею»</i>			МІСЦЕВОСТІ		МІСТА	
ЗІРКИ			ФОРТЕЦІ		ВЕЖІ	

цих мов Толкін створив мови народів «Володаря Перснів» (окрім вестрону – загальноновживаної мови для всіх персонажів): квенья (мову рохану), сіндарин (мову сірих ельфів). Під впливом цих мов (залежно від національної специфіки сполучуваності літер) автор сконструював власні назви для цих народів: *Galadriel, Imladris, Undomiel, Kibel-nala, Ered Lithui*. Разом з цим історична компонента в стилі Толкіна є цілком віртуальною. Він повністю створив свою історію, власні епохи, протягом яких розгортаються вигадані ним події за участю віртуальних персонажів. Ці персонажі мають свої легенди, власну історію походження й життя. Відповідно до задуму автора, сюжет зводить їх воедино у «Володарі Перснів».

Характерним для авторського стилю Толкіна є також його інтерес до мови як системно-структурного явища. При цьому він серйозно працює майже з усіма основними мовними рівнями: фонологічним, розробляючи зв'язки між фонологічними системами мов вестрону, мови гномів і сіндарину; морфологічним, створюючи правила творення однини й множини в мові ельфів (*Noldo – Noldor*); лексичним (відповідники між словами у своїх словниках та етимологія слів) [25]. Варто зазначити, що під час створення номінацій, які набувають виразності на фонетичному рівні, Толкін, так само як і багато авторів британської літературної казки, використовують фонетичні експресивні засоби: алітерацію й

асонанс (*Mordor, Boromir, Tobold, Beren, Fladrif, Grishnakh, Gorbag, Uruk-Hai*), риму (*The Old World*), оноματοпею (*Grip, The Cracks of Doom, Ghan-buri-Ghan, Gollum*). Під час створення промовистих імен персонажів свого твору Толкін прагне добитися цим або евфонічного, або какофонічного ефекту [17, с. 160–161]. Евфонічні, тобто благозвучні, імена він дає позитивним персонажам і всьому, що оточує їх, – протагоністам (*Mithrandir, Luthien Tinuviel, Elessar, Goldwine, Durin, Gil-Galad, Galadriel; Moria, Glorfindale, Lake Evendim, Tol Brandir, Fangorn, Lsen*) – і какофонічні – антагоністам, тобто негативним героям (*Balrog, Ugluk, Shelob, Gorbag, Shagrat, Sharkey, Wolf*).

Висновки і пропозиції. Сьогодні в сучасній філологічній науці поняття й дефініція ідіостилю не є остаточно вирішеними та сформульованими. Його пов'язують переважно з поняттями ідіолекту, ідіосфери, концептуальної й мовної картин світу, ідіодискурсу, що виражається у двох основних підходах до вивчення цього феномена: загальнотеоретичному, в руслі якого ідіостиль розуміється як сукупність глибинних механізмів створення текстового простору окремим автором і які є характерними для цього автора й відрізняють його від інших, а також у вужчому розумінні, де ідіостиль пов'язують із корпусом мовностилістичних засобів, притаманних творчій манері певної мовної особистості автора.

До характерних особливостей авторського стилю Толкіна належать, з одного боку, мовленнєві, а саме жанрові, особливості й насамперед національна та історична компоненти, які поєднують реальні характеристики з віртуальними, а з іншого – суто мовні, фонетичні, морфологічні й лексичні особливості створених автором мов для їх носіїв – персонажів

«Володаря Перснів», «Гоббіта» й «Сільмариліону».

Значення творів Дж. Р. Р. Толкіна нині виходить далеко за межі англо-саксонської культурної традиції, що ставить завдання їх адекватної передачі різними мовами світу, яка неможлива без ретельного вивчення поняття ідіостилу та аналізу його особливостей у творчості видатного письменника.

Список літератури:

1. Бахтин М. М. Проблема речевих жанров. Москва: Русские словари, 1996. Т. 5. С. 159–206.
2. Виноградов В. В. О языке художественной прозы. Москва: Наука, 1980. 366 с.
3. Габидуллина А. Р., Жарикова М. В. Основы теории речевой коммуникации. Горловка: ГПИИЯ, 2005. 282 с.
4. Дідух Х. І. Ідіостиль як відображення авторської картини світу. *Філологічні науки. Серія «Риторика і стилістика»*. URL: http://www.rusnauka.com/15_NNM_2012/Philologia/2_111114.doc.htm.
5. Yefimov L. P., Yasinetskaya E. A. Practical stylistics of English. Vinnytsia: Nova Knyga, 2004. 240 p.
6. Кабаков Р. И. «Повелитель колец» Дж. Р. Р. Толкина и проблема современного литературного мифотворчества: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.01.05. Ленинград, 1989. 28 с.
7. Кірея Г. І. Національно-культурне навантаження антропонімів художнього твору жанру фентезі. *Актуальні проблеми сучасної іноземної філології*. Рівне: РДГУ, 2017. С. 188–192.
8. Колесник О. С. Зіставний аналіз семантики номінацій екстеріорних сил у контексті міфопоетичної картини світу (на матеріалі давньоанглійського епосу та сучасних творів жанру фентезі). *Філологічні науки*. Суми, 2002. С. 41–47.
9. Корнієнко А. І., Бугайова В. М. Ідіостиль автора: мовно-літературознавчий аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2016. № 25. Т. 1. С. 36–38.
10. Кочерган М. Н. Національні семантичні асоціації та символи в контексті міжкультурної комунікації. *Наук. вісн. каф. ЮНЕСКО Київ. держ. лінгвіст. ун-ту*. 2000. Вип. 3. С. 39–42.
11. Kukhareenko V. A. A book of practice in stylistics. Vinnytsia: Nova Knyga, 2003. 160 p.
12. Кушнір Л. Авторська лексика роману Дж. Р. Р. Толкіна «Володар Перснів»: лінгвістичний статус і класифікація. *Мова і культура. Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту*. 2014. Вип. 17. Т. 1. С. 58–65.
13. Лебедева Е. А. Ономастикон произведения Дж. Р. Р. Толкиена «Властелин Колец»: структурный, семантический и функциональный аспекты: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19. Ростов-на-Дону, 2006. 30 с.
14. Лефтерова О. М. Фонова інформація як стилеутворююча категорія та її роль у структурі авторського тексту. *Studia Linguistica*. 2012. Вип. 6. С. 275–263.
15. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу. *Мовознавство*. 2004. № 5–6. С. 36–41.
16. Мамаева Н. Н. Это не фентези! К вопросу о жанре произведений Дж. Р. Р. Толкина. В диалоге наук и культур. *Известия УрГУ*. № 21. С. 33–47.
17. Нефедова Е. Д. Стратегии и техники перевода говорящих имен персонажей британской литературной сказки. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2003. № 586. С. 158–163.
18. Огуй О. Д. Мовна картина світу: проблема організації складників. *Мовознавство*. 2013. № 4. С. 15–26.
19. Павлищенко О. Маркери авторського ідіолекта в лексико-семантичних полях дієслів англомовної художньої прози. *Мова і культура*. 2004. Вип. 7. Т. 4. Ч. 2. С. 314–315.
20. Пропп В. Я. Поэтика фольклора. Москва: Лабиринт, 1998. 352 с.
21. Райнер Анвин. Предисловие английского издателя. *Толкин Дж. Р. Р. Властелин колец*. Москва: АСТ, 2016. 1696 с.
22. Салимова Ф. О. О некоторых стилистических особенностях перевода художественного текста. *Лингвостиллистические особенности функциональных жанров. Переводческий аспект*. Ташкент: ТашГУ, 1986. С. 175–178.
23. Совтис Н. Художній текст як відображення мовної картини світу. *Київські полоністичні студії*. 2013. Т. 22. С. 476–479.
24. Теля В. Н. Роль образных средств языка в культурно-национальной окраске миропонимания. *Этнопсихолингвистические аспекты преподавания иностранных языков*. Москва: МАКС Пресс, 1996. С. 82–89.
25. Tolkien J. R. R. The Letters of J. R. R. Tolkien. London: Harper Collins Publishers, 1981. 542 p.

26. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). Москва: ООО «Издательский Дом ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. 416 с.
27. Штейнман М. А. Хронотоп коммуникации. Дж. Р. Р. Толкин и К. С. Льюис. Москва: Союзник, 2011. 255 с.

ИДИОСТИЛЬ КАК ОТОБРАЖЕНИЕ АВТОРСКОЙ КАРТИНЫ МИРА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ГИБРИДНОГО ЖАНРА

В статье на материале произведений Дж. Р. Р. Толкина «Властелин Колец», «Хоббит» и «Сильмариллион» определена специфика отображения авторской картины мира через призму понятия идиостиля. Проанализирована жанровая принадлежность работ автора на основе сопоставления разных жанров художественной литературы. Выявлены характерные особенности гибридности произведений автора на фонологическом и лексико-семантическом языковых уровнях. Изучен корпус лексических единиц-толкиенизмов, выступающих в роли структурных компонентов авторской картины мира. На основе их анализа сделана попытка классификации основных семантических полей анализируемых произведений.

Ключевые слова: идиостиль, языковая картина мира, концептуальная картина мира, авторская номинация, ономастикон.

IDIOSTYLE AS A REFLECTION OF THE AUTHOR'S VIEW OF THE WORLD IN THE HYBRID GENRE WORKS

In the article, on the material of J.R.R. Tolkien's "The Lord of the Rings", "Hobbit" and "Silmarillion" through the concept of idiostyle specifics of reflecting the author's view of the world is defined. Genre affiliation of the author's works is analyzed on the basis of comparing different genres of fiction. The corpus of lexical units-tolkienisms acting as structural components of the author's view of the world has been studied. Based on their analysis, the attempt to classify the main semantic fields of the analyzed works has been made.

Key words: idiostyle, language view of the world, conceptual view of the world, author's nomination, onomasticon.

Форостюк І. В.

Національний університет харчових технологій

ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-МЕТОДУ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ З МАЙБУТНІМИ СПЕЦІАЛІСТАМИ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

У статті розкривається сутність кейс-методу, його класифікація та практичне використання в процесі викладання англійської мови студентам спеціальності «туризм»; розглядаються наявні типи кейсів і компетенції, які викладач може формувати в студентів під час роботи із завданнями в рамках зазначеного методу. Наводяться приклади тем, на основі яких можна практикувати навчальний, тренувальний та аналітичний типи кейс-завдань, описується порядок підготовки й виконання творчо-теоретичного й практичного етапів. Особлива увага звертається на потенціал кейс-методу, його комплексність та інтенсивність.

Ключові слова: кейс-метод, англійська мова, туризм, типи кейсів, студенти, компетенції.

Постановка проблеми. Здатність людини володіти іноземною мовою належить до переліку загальних компетентностей студентів усіх спеціальностей, оскільки входить до списку ключових складників освіти сучасної людини. Майбутні фахівці різних напрямів сьогодні розуміють необхідність вивчення іноземної мови, на першому місці серед яких стоїть англійська. Туристична індустрія України особливо потребує спеціалістів, які володіють іноземними мовами, оскільки щороку нашу країну відвідують кілька мільйонів іноземців із країн ЄС і з усього світу. Це підкреслює економічну значимість цієї сфери діяльності для країни, а також ставить перед закладами вищої освіти завдання піднімати рівень викладання іноземних мов до світових стандартів.

Для досягнення студентами, майбутніми працівниками туристичної індустрії, найкращого результату в процесі опанування іноземної мови та формування в них комунікативної компетенції викладачам необхідно використовувати сучасні методи, які допомагають пов'язувати академічне навчання з практикою. Тільки такий підхід допоможе сформувати вміння володіти іноземною мовою й реалізувати зазначену загальну компетентність сучасної людини. Відповідно, актуальним сьогодні залишається питання формування іншомовної компетентності студентів спеціальностей «туризм» і «готельна справа» сучасними активними методами, такими як, наприклад, метод кейсів, що розглядається в статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уперше метод кейсів, або ситуаційного аналізу, представлений у Гарвардській бізнес-школі. Сьо-

годні кейс-стаді досліджується й закордонними, й українськими науковцями. Закордонні вчені, такі як М. Р. Ліндерс, А. Джеймс, Р. К. Джин, розглядають теорію та практику використання методу у сфері управління бізнесом. Т. Віссак у статті аналізує сильні та слабкі сторони методу, П. Дейл у роботі в *The Internet TESL Journal* (2002) – різні типи кейсів. Ю. Сурмін, Е. Міхайлова досліджують методологію, загальні поняття цього методу, типи кейсів і становлення цього методу в Україні. О. Сидоренко, П. Редько розглядають практичні ситуативні вправи у сфері менеджменту освіти в Україні. Каталоги навчальних кейсів і ситуативних вправ для галузі «Державне управління» вивчають О. Бурба, Н. Денісова, Т. Смолянська.

Однак питання кейс-методу, або ситуативної освіти, фокусується значною мірою на менеджмент-освіті, тоді як практичне дослідження й використання цього методу на заняттях іноземної мови професійного спрямування висвітлюється недостатньо.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розгляді можливостей використання кейс-методу на практичних заняттях з англійської мови зі студентами спеціальностей «туризм» і «готельна справа», що безпосередньо спрямований на формування мовленнєвих компетенцій майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу. Мовну компетентність учені трактують як явище певного рівня обізнаності конкретного суб'єкта з ідеальною знаковою системою рідної або іноземної мови, а мовленнєву – як здатність людини до практичного використання знань про мову в процесі комуні-

кації [1, с. 222]. Згідно із загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти, до комунікативних мовленнєвих компетенцій користувача входять *лінгвістичні компетенції*, що включають лексичні, фонологічні, синтаксичні знання й уміння та інші параметри мови як системи незалежно від соціолінгвістичного значення їх варіантів і прагматичних функцій їх реалізації; *соціолінгвістичні компетенції*, які стосуються соціокультурних умов користування мовою; *прагматичні компетенції*, пов'язані з функціональним уживанням лінгвістичних засобів [2, с. 31].

З огляду на те що мета викладання іноземної мови професійного спрямування пов'язана з галуззю і спрямована на опанування фахової іноземної лексики, як зазначається в загальноєвропейських рекомендаціях із мовної освіти, у плані комунікативної компетенції цей вид навчання концентрується на певних лексичних полях лінгвістичного компонента (наприклад, презентація та опис) і деяких соціолінгвістичних нормах [2, с. 204]. Відповідно, ми вважаємо, що кейс-метод є таким, що найбільше відповідає кінцевим цілям навчання професійної іноземної мови.

Методика викладання іноземних мов на сучасному етапі досить чутливо реагує на нові методи й технології. Тому кейсів-стаді як відносно нова модель, що набула значної популярності в багатьох країнах, викликає значне зацікавлення й окреслює перспективи для подальших досліджень. Цей метод наближує процес навчання до реально існуючих, комунікативних і професійних ситуацій, дає студентам змогу проявити творчість і ставить їх в умови, за яких необхідність того, як саме висловити думку, відходить на другий план, висуваючи на передній план необхідність знайти правильне рішення питання. Мова стає засобом вирішення проблеми, що є основною метою процесу викладання іноземної мови професійного спрямування.

Розглядаючи становлення кейс-методу в українській системі освіти, Ю. Сурмін виділяє кілька типів кейсів, що визначаються відповідно до їх функції – навчальний, виховний, тренувальний, аналітичний, дослідницький, систематизувальний і прогностичний типи [3, с. 21].

Американські дослідники розглядають іншу класифікацію кейсів:

- завершені кейси, що базуються на фактах. Підходять для цільового аналізу;
- незакінчені кейси з відкритою кінцевим результатом. Студенти можуть прогнозувати, робити припущення;

- функціональні кейси, які пише викладач: складність для викладача – досягти реального відображення ситуації;

- кейси, що базуються на реальних документах – статтях, звітах, наборі певних даних, етнографічних матеріалах [4].

Для роботи із цим методом необхідно проводити певні етапи підготовки та проведення:

- 1) підготовча робота, спрямована на засвоєння лексичного матеріалу, необхідного для подальшої діяльності;

- 2) ознайомлення з проблемною ситуацією загалом;

- 3) виділення головного питання, яке необхідно вирішити;

- 4) підготовка пропозицій/рішень (робота в групах);

- 5) аналіз запропонованих рішень основної проблеми, вибір найбільш оптимального рішення;

- 6) оцінювання результатів роботи як студентами, так і викладачем.

Очевидно, що завдання не повинні виходити далеко поза межі лексичних умінь студентів, оскільки протягом вирішення проблеми передбачається дискусія, необхідність робити висновки тощо.

Підготовка матеріалу для кейсів вимагає також значної підготовчої роботи викладача. Інтернет є одним із важливих джерел для цієї роботи. Він, наприклад, надає доступ до сайтів туристичних компаній, рекламної туристичної та готельної (тобто суто професійної) інформації, яку можна використати для творчого перероблення в навчальний матеріал. На певних етапах роботи корисним джерелом можуть бути наукові статті, які слугуватимуть додатковим ресурсом, що використовується під час роботи з проблемою.

Для студентів спеціальності «туризм» існують запропоновані деякими підручниками кейсові завдання. Наприклад, відомий курс International Tourism, автор Peter Strutt, видавництво Pearson, пропонує кілька кейс-занять для різних рівнів підготовки студентів. Завдання-проблеми пов'язані з необхідністю зробити правильне бронювання авіаквитків або готельного номеру, розробити пакет особливих пропозицій для різних ситуацій (наприклад, весілля), покращити обслуговування в готелі, підібрати найбільш відповідну людину на певну посаду в туристичній фірмі тощо [5].

Водночас, включаючи на заняттях подібні типи завдань, можна змінювати напрям від міжнародного туризму на питання внутрішнього, тобто розглядати схожі ситуації в межах України.

Наприклад, працюючи з темою *Niche tourism* (нішевий туризм), яка базується на можливостях розвитку цього виду туризму в Південній Африці, студенти отримали завдання розробити можливі пропозиції цього виду туризму в Україні й довести, що їхні ідеї зацікавлять потенційних клієнтів [5, с. 52–53]. Для цього їм необхідно зазначити цільові групи, на які спрямовані пропозиції, показати переваги власних ідей порівняно з можливим іншими варіантами. У цьому випадку кейс виконує тренувально-дослідницьку функцію (тренувальний тип кейса, згідно з класифікацією Ю. Сурміна) [3, с. 21].

Навчальний тип кейс-завдань, на нашу думку, є найбільш продуктивним на заняттях зі студентами молодших курсів. Такий тип занять допомагає опанувати як лінгвістичну компетенцію, а саме лексичну – знання і здатність використовувати мовний словниковий запас, так і прагматичну – функціональне використання опанованої лексики. Наприклад, працюючи з темою «скарги клієнтів», викладач запропонував підготувати листи-скарги до умовного готелю. Реклама готелю із запропонованими пропозиціями розроблені заздалегідь. «Співробітники» готелю, у свою чергу, отримали завдання відповісти на скарги клієнтів, продумати пропозиції для їх усунення. Після письмової частини роботи «готель» організовує зустріч, на якій обговорюються скарги та причини виникнення ситуацій, що призвели до скарг клієнтів, так організована дискусія.

Під час роботи з темою «розробки маршрутів» ми також розглядали напрямки для внутрішнього туризму. Перед студентами ставиться мета – довести, що обраний ними напрямок буде цікавим та економічно результативним. Під час обговорення проводиться SWOT-аналіз кожної пропозиції (сильні сторони, слабкі моменти, можливості розвитку й загрози, що можуть виникнути). Домінуюча функція цього кейсу – аналіз, тип кейсу – аналітичний [3, с. 3].

Для студентів спеціальності «готельна справа» найбільш ефективні кейси, спрямовані на формування професійної компетенції (або виховний тип кейса відповідно до зазначеної класифікації). Тут, на нашу думку, найбільше підходять рольові ігри. Наприклад, вирішення фінансових питань або технічних неполадок, що можуть виникнути в готелі: помилки під час розрахунку в готелі, несправності в номері, невиконання завдань обслуговуючим персоналом. Також досить цікавими є ситуації, які виникають під час замовлення обіду в ресторані, розрахунків за замовлену їжу тощо. Основна мета

під час розроблення цих типів завдань спрямована на розвиток прагматичної (функціональної) компетенції: вміння майбутніх спеціалістів використовувати професійну лексику в робочій ситуації.

Очевидно, що під час проведення подібної роботи викладачу варто утримуватися від позиції «найрозумнішого експерта», не монополізувати право на остаточне рішення, інакше студенти не братимуть участь або максимально не зацікавляться проблемою чи ситуацією. Викладачу також буде корисним робити нотатки перебігу дискусії на дошці або в комп'ютері. Якщо розглядаються дві точки зору, то аргументи обох сторін коротко також бажано подавати у візуальному вигляді. Методисти університету штату Іллінойс пропонують використовувати такі види роботи, як дебати, рольова гра та симуляції [4]. Для подальшого обговорення рольової гри або перебігу дебатів цікавим елементом може стати відеозапис. Студенти можуть слухати себе з боку, при цьому з'являється можливість їм самим помітити власні помилки, оцінити свій рівень фонетики та мовлення.

У процесі оцінювання результатів студенти також беруть активну участь. Однак викладач залишає за собою останнє слово у виставленні оцінок, ураховуючи результати спільного обговорення.

Оцінювання результатів кейсового завдання й роботи студентів під час його виконання враховує, з одного боку, результат вирішення поставленої проблеми, з іншого – мовленнєві вміння, продемонстровані студентами під час роботи з кейс-завданням. Необхідно звертати увагу на лексику та граматичні конструкції, якими користуються студенти в усному або письмовому вигляді, і, звичайно, на вимову.

Дослідниками кейс-методу надаються деякі практичні поради щодо організації роботи. Особливо зазначається важливість підтримки командного духу під час проведення кейсу, це може підвищити рівень кінцевого результату. Указується на необхідність чітко розписати план перебігу кейсу, розподілити ролі. Під час проведення презентації обґрунтовується необхідність задіяти якомога більше учасників, надаються схеми розподілу ролей у презентації [6, с. 5].

Як бачимо, кейс-навчання є комплексним методом, який вимагає серйозної підготовки з боку викладача і студентів. Проводити кейси найбільш результативно на етапі завершення вивчення теми як підсумкове завдання, що розкриває на практиці результат роботи студентів протягом попередніх підготовчих занять. Ми згодні з Ю. Сурмінім,

що case-study є методом інтенсивної освіти, відрізняється високою методологічною насиченістю, оскільки криє в собі значний гносеологічний, праксеологічний та аксіологічний потенціал, тому дає змогу засвоювати великі обсяги знання, формувати професійні якості студентів. На відміну від інших методів, він включає різноманітні технології, розроблені заздалегідь, які розгортаються в процесі навчання. Одним із важливих, на його думку, результатів використання цього методу є те, що він розв'язує базову проблему освіти – визначає співвідношення теорії і практики на користь практики, що здійснюється не спеціально й окремо в часі, як у традиційному навчанні, а органічно вплітається в навчальний процес [3, с. 4]. Ця особливість методу є, на нашу думку, його найнеобхіднішою рисою саме для практичних занять з іноземної мови професійного спрямування. Метод case-study дає можливості розвитку творчого потенціалу студентської молоді, який відображається на професійній сфері.

Висновки і пропозиції. Отже, ми бачимо, що кейс-метод, який створено для викладання дисциплін бізнес-сфери та менеджменту, є перспективним напрямом і у викладанні іноземних мов. Він

привертає увагу провідних методистів за кордоном і в Україні, цілком відповідає меті викладання іноземних мов професійного спілкування, дає змогу створювати реальні проблемні професійні ситуації та тренувати в студентів уміння їх вирішувати. Під час викладання іноземної мови для спеціальностей «туризм» і «готельна справа» цей метод може стати особливо важливим, оскільки передбачає створення ситуацій, протягом вирішення яких професійний аспект знання іноземної мови виходить на перший план. Метод також розкриває творчий потенціал студентської молоді й містить перспективи нових методичних досліджень для викладача.

Однак варто зазначити, що метод кейсів у викладанні іноземних мов в Україні перебуває на стадії розвитку. Він включає наявність певного рівня володіння мовою в студентів і необхідність значної підготовчої роботи для викладача. Останньому необхідно мати певний практичний досвід у підготовці кейсових завдань і накопичення підготовленого апробованого матеріалу, відповідно до напрямку дисципліни, яка викладається. Це питання потребує подальших науково-методичних досліджень.

Список літератури:

1. Білогорка М., Мороз Т. Шляхи формування мовної компетентності особистості: науково-методичний підхід. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 11. С. 222–228. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/argnd_2015_11_33 (дата звернення: 10.05.2019).
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / науковий редактор українського видання докт. пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.
3. Сурмін Ю. П. Кейс-метод: становлення та розвиток в Україні. *Вісник НАДУ*. 2015. № 2. С. 19–28.
4. The case method. *Illinois CITL Teaching & Learning*. URL: <https://citl.illinois.edu/citl-101/teaching-learning/resources/teaching-strategies/the-case-method> (дата звернення: 10.05.2019).
5. Peter Strutt. *International Tourism*. New Edition. Pearson Education Limited, 2013. 128 p.
6. Brattseva E. F., Kovalev P. The power of case study method in developing academic skills in teaching Business English (time to play). *Liberal Arts in Russia*. 2015. Vol. 4. № 3. С. 234–240. URL: http://libartrus.com/arch/files/2015/3/07_150139_Brattseva_v3.pdf (дата звернення: 10.05.2019).

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КЕЙС-МЕТОДА НА ЗАНЯТИЯХ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ С БУДУЩИМИ СПЕЦИАЛИСТАМИ В СФЕРЕ ТУРИЗМА

В статті розкривається сутність кейс-метода, його класифікація і практичне застосування в процесі викладання англійської мови студентам спеціальності «туризм»; розглядаються існуючі типи кейсів і компетенції, які викладач може формувати у студентів при роботі з завданнями в межах вказаного методу. Приводяться приклади, на основі яких можна практикувати навчальні, тренувальні і аналітичні типи кейс-завдань, описується порядок підготовки і виконання творчих теоретичних і практичних етапів. Особливу увагу приділено потенціалу кейс-метода, його комплексності і інтенсивності.

Ключевые слова: кейс-метод, англійський язык, туризм, типи кейсов, студенти, компетенції.

USING THE CASE-METHOD AT ENGLISH LESSONS WITH FUTURE SPECIALISTS OF TOURISM SPHERE

The article reveals the essence of the case-method, its classification and practical use in the process of teaching English to students of the specialty "Tourism". Existing types of cases and competences that a teacher can form in students while working with tasks within the framework of the indicated method are considered. The author presents examples of topics on the basis of which it is possible to practice educational, training and analytical types of case studies, describes the order of preparation and implementation of creative, theoretical and practical stages. Particular attention is drawn to the potential of the case method, its complexity and intensity.

Key words: *case method, English language, tourism, types of cases, students, competencies.*

Чернега С. М.

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ОПИС КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ ГЕРМАНСЬКИХ ТЕОНІМІВ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ДАВНЬОГО ПЕРІОДУ

У статті представлений опис когнітивно-семантичних параметрів германських теонімів. Висвітлені функціональні особливості теонімів на матеріалі найдавніших міфів, засвідчених у писемних пам'ятках давньоісландською мовою в XII – XIII ст. («Старша Едда»). Проведений комплексний структурний і семантичний аналіз теонімів. Показано, що германські теоніми мають досить широке асоціативне поле, що відображається у відповідному наборі ознак, які становлять семантичний портрет богів. Аналіз великої кількості міфів «Старшої Едди» дає можливість уточнити етимологію теонімів.

Ключові слова: германський теонім, «Старша Едда», семантичний портрет, функціональний аспект, етимологічний аналіз.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика характеризується все детальнішим дослідженням зародження й вивчення слів, що розглядаються в межах одного лексико-семантичного класу, проводяться типологічні та порівняльні дослідження. Останнім часом активізується вивчення означеної проблеми в напрямі діахронічної германістики, про що свідчить низка наукових праць В. Гака, Т. Гамкрелідзе, В. Іванова, В. Каліущенко, Н. Козак, В. Левицького, В. Таранця, О. Огуйя, А. Уфимцевої, Л. Ягупової. Особливий інтерес становлять роботи Л. Зіндера, Т. Гамкрелідзе, В. Іванова, В. Топорова, Е. Косеріу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато відомих учених займалися питанням ономастики – науки, яка вивчає зв'язок характеру людини з її іменем, про що свідчать роботи таких науковців: Т. Єгорової, П. Леонідова, В. Ніконова, М. Привалової, О. Суперанської, В. Ткачук, Ф. Флоренського.

Проблеми теоніміки розглядалися в працях В. Алексеєва, І. Арнольда, Н. Зубова, Е. Кассирера, В. Іванова, В. Топорова, Н. Мокшина, К. Леві-Стросса, О. Потєбні, Н. Подольської, В. Строгової, Н. Мокшина.

Досить багато уваги приділяється теонімам у різних мовах: чуваській і марійській мові (В. Іванова), лезгинській (Ф. Нагієв), тюркських мовах, а саме карачаєво-балкарській (Б. Мусукаєв).

У результаті глибокого аналізу текстів можна уявити картину сприйняття й уявлень про навколишній світ стародавньої людини, реалізацію мовних одиниць.

Постановка завдання. Мета статті – комплексний аналіз когнітивно-семантичних параметрів германських теонімів, їх функціонування в текстах «Старшої Едди».

Виклад основного матеріалу. У загальному вигляді проблема імен вигаданих персонажів поставлена в рамках логіцистичного підходу Б. Расселом і Г. Рейхенбахом, які виходили з того, що кожне ім'я власне повинно мати десигнат (те, що позначається). Оскільки в міфологічних персонажів десигната як реального об'єкта дійсності не спостерігається, то їхні імена не можуть бути власними. Б. Рассел узагалі відмовляє таким словам як у будь-якому сенсі, так і в статусі імені. Г. Рейхенбах, примирюючи протиріччя, викликає тим, що такі слова існують реально, вводить, крім власних і загальних, поняття ще одного класу імен – імена взагалі, *only names*.

Варто погодитися з Є. Гродзинським, який, аналізуючи ці позиції, стверджує, що семантична класифікація мовних фактів не може залежати від факту існування під позалінгвістичної дійсності об'єкта, що позначається цим мовним вираженням, і що носії мови взагалі можуть іноді помилятися на цей рахунок. У зв'язку з розходженнями в підходах до цих питань надалі ми будемо спиратися на погляди відомого ономаста О. Суперанської [8].

Ще одною вихідною позицією для подальших розвідок є системний підхід до вивчення окремих лексичних розрядів. Слова, що об'єднуються за схожим значенням і функціями, становлять лексико-семантичні групи. Весь словник мови – це

система дотичних, інколи перехресних лексико-семантичних груп (далі – ЛСГ). Одну з таких груп утворюють теоніми. Багатозначне слово може входити в склад декількох ЛСГ. Існують різні шляхи визначення меж ЛСГ [5].

Прибічниками ‘смыслового’ поділу ЛСГ були Ш. Баллі [2], Р. Халлінг [11]. Вони визначали межі ЛСГ шляхом дроблення лексичного складу мови на смислові групи за допомогою ідентифікуючих слів. Шляхи класифікації, які запропонували зазначені вчені, викликали суперечку й незгоду з боку інших лінгвістів. Смысловий критерій нерідко виявляється суб’єктивним і ненадійним.

Прихильником ‘структурального’ шляху членування ЛСГ був чехословацький учений О. Ісаченко. Об’єктивні критерії для виділення семантичних класів у граматиці, морфології, синтаксисі, словотворчих особливостях слів розглядалися через морфологічні, а не семантичні тотожності. Як критерій для розподілу слів за ЛСГ висувалася сполучуваність і можливість використання їх у певній синтаксичній конструкції. Недоліком цього шляху є деяке перебільшення паралелізму між семантикою слова та його граматичними особливостями [5].

Окрему ЛСГ утворюють і теоніми. Дійсно, боги давньогерманського пантеону ідентифікуються за допомогою розвинутої системи теонімів. У роботі теоніми розуміються як найменування богів, які мають онімічну природу. Вони є складниками ономастичного простору, який, за визначенням О. Суперанської, є сумою власних назв, що вживаються в мові цього народу для іменування реальних, гіпотетичних і фантастичних об’єктів, де онімізуються не тільки різні типи реальних предметів, а й прийняті за реальні гіпотетичні або фантастичні об’єкти [8].

Слідом за О. Суперанською в роботі пропонується розділяти реальні та нереальні оніми. Теоніми якраз і належать до розряду нереальних онімів. Специфіка теонімів визначається тим, що їх денотатом є неіснуюча, віртуальна істота, точніше квазіістота.

У людей давнини ім’я не мало конвенціонального характеру. Ім’я було не просто умовним позначенням тієї чи іншої особи або предмета, воно вказувало на основні характеристики свого носія, являло його глибинну сутність. Це повною мірою стосується й більшості теонімів, у тому числі пов’язаних із германо-скандинавською теонімією.

З погляду етимології теоніми поділяються на транспарентні та диспарентні (з прозорою або затемненою мотивацією). Останні вимагають

подальшого ретельного вивчення з використанням техніки реконструкції й порівняльного діакронічного аналізу.

Для теонімів характерні системні відношення. У межах ЛСГ, яку вони формують, можна виділити ядерну та периферійну зони. Першу становлять основні імена, під якими боги входять до відповідного пантеону. Другу – теоніми, що виконують додаткові характерологічні функції.

Завдяки трансонімізації теоніми можуть переходити в розряди інших онімів. Деякі теоніми є елементами перифрастичних назв різних об’єктів, які називаються кенінгами (*dottir Njarðar* ‘донька Ньорда’, *ástaguð* ‘богиня кохання’ – Фрейя, *Siffar verr* ‘чоловік Сів’ – Тор).

Теоніми, як власні імена богів у будь-якому пантеоні, виконують у тексті низку функцій:

- 1) презентативну, що відповідає на питання, ким є суб’єкт;
- 2) кваліфікативну, тобто характеризує або описує суб’єкт;
- 3) ідентифікативну, яка ототожнює суб’єкт із визначеним, хоча й умовним денотатом;
- 4) рекогнітивну, що виділяє суб’єкт із низки подібних.

Зазначені функції теонімів (В. Алексеев, Р. Браун) виділені під час аналізу християнських теонімів [1]. Однак такі самі функції, на наш погляд, виконують і германські теоніми.

Видається доцільним далі говорити про дві основні функції теонімів: номінативно-ідентифікуючу (в представленій класифікації В. Алексеева це пункти 1, 3 і 4) і характерологічну (пункт 2), оскільки функції 1, 3 і 4 реалізуються водночас під час будь-якої згадки імені в тексті, а функція 2 має необов’язковий характер, хоча в більшості випадків у використанні теонімів реалізується повною мірою.

Теоніми мають свою специфіку кореляції форми і змісту. На відміну від багатьох інших класів слів, вони мають ментально-нумінозний сакральний денотат і тому визначаються як ‘імена з нульовим експонентом’ або як ‘порожній клас мовних назв’. Дійсно, теоніми – це слова, що вказують на сутності, яких немає в конкретній дійсності. Відсутність для них денотата визначила гіпертрофовану роль образу в процесі формування поняття й дало початок процесу ототожнення образу найменування, змісту поняття і значення слова.

У теонімах міфологічний образ мовби конкретизується, матеріалізується проголошенням імені, яке стає, за словами А. Лосева, ‘енергією’ іменованої сутності [7].

Онтологічна, неумовна природа теонімів визначає рухливість меж між ім'ям власним та апелятивом. Так, приписуючи богу нові атрибути, нові здібності, нові сфери влади, апелятив у кінцевому підсумку ототожнюється з самим богом і його ім'ям, часто перетворюючись на ще одне ім'я цього бога.

Е. Кассіер визначив теонім як 'нитка Аріадни', завдяки якій можна спробувати знайти правильний шлях у лабіринті міфологічного мислення [7].

Семантичний портрет богів реалізується через вербальну матерію й поданий сукупністю різних характеристик.

Носіями багатьох семантичних характеристик є безпосередньо імена богів, самі теоніми. Крім того, актуалізаторами семантичних характеристик є прямі номінативи з відповідним семантичним наповненням (одноокий, однорукий), які зустрічаються в давньонігерманських текстах.

Семантичні характеристики за відсутності прямих номінантів виводяться з міні-, мезо- й макротексту на основі аналізу тематичної сітки з виділенням ізотопічних рядів. Ізотопічні ряди являють собою слова, що належать до різних частин мови, де певна характерологічна сема наявна експліцитно або імпліцитно. У цьому випадку виділенню семного складу слів допомагає як компонентний, так і валентний аналіз. Семантичні характеристики в «Едді» виділяються також завдяки розшифруванню кенінгів, у тому числі перифрастичних найменувань. Отже, семантичний портрет являє собою комплекс різних семантичних характеристик, які актуалізуються в тексті різними способами.

Синонімія в теонімічному лексико-семантичному полі пояснюється різними причинами.

Аналізуючи причини множинності імен бога Одіна в «Едді», Сноррі Стурлусон писав, що «деякі з імен походять від його діянь» [8].

Імена Одіна – це його личини, що давали йому змогу залишатися невпізнаним під час його мандрів у різних світах [8].

Про це писав і Ліберман, а саме тоді як боги перетворювалися на тварин, але не були впізнаними, Одін досягав цього ефекту іноді лише завдяки зміні імені. Це давало йому можливості подорожувати інкогніто [8].

В «Едді» "Grimnismál" бог Один – Гримнір називає себе безліччю імен, тільки в цій «Едді» зафіксовано його 54 імені. Ці імена, як правило, є промовистими, вони водночас є різними характеристиками бога Одіна. Більше того, Один під-

креслює, що іноді сам надавав собі імена залежно від ситуації, поведінки й ролі, яку в цій ситуації виконував. Так відбувається акт його самовтілення, повернення до своєї повної та досконалої сутності, а також складається його багатофокусний семантичний портрет.

У бога Одіна (екстенціонал) у цій «Едді» 54 імені (інтенціонал), що повністю розкривають його справжню сутність, – сукупність його характеристик.

Тут слово «екстенціонал» рівнозначне термінам 'денотат', 'референт', уживається умовно, оскільки за поняттям 'бога' в реальному світі закріплена абстрактна субстанція, яку ніколи ніхто не бачив. Імена Одіна означають його різні субстанції, про багатьох із яких він говорить сам (самоназви характеристики: *Fjölsviðr*, *Gangráðr*, *Herteitr*).

Шляхи становлення індоєвропейських теонімів намагалися простежити В. Іванов і В. Топоров. Використовуючи принципи структурної лінгвістики, В. Іванов і В. Топоров виділяють декілька кіл міфологічних персонажів, які характеризуються спільністю сфер діяльності, й особливо імен, що належать до єдиного індоєвропейського кореня (наприклад: *deiuo-* 'денне сяюче небо'; *perk-* 'грим'; *uel-* 'пов'язаний зі світом мертвих'; *ietno-* 'близнюк'; *s(a)uel-* 'сонце'; *trit-*, *dhon-* і *(mo)-mer-* 'божества, пов'язані з водою й нижнім світом'). Указані дослідження мають велике значення для розвитку теоніміки [10].

Але за рамками їхньої роботи залишився, наприклад, такий ланцюжок богів, як Один – Гермес – Меркурій – Луг, генетично близьких, але не пов'язаних між собою іменами. Часто міфологічний персонаж починав називатися не за споконвічним іменем, а за одним із епітетів, що ускладнює роботу лінгвіста.

За рахунок цього відбувається збільшення різноманітних найменувань одних і тих самих богів та інших міфічних персонажів.

Згідно з Т. Гамкрелідзе [3] та В'яч. Івановим [4], за лінгвістичними даними відновлюються імена двох основних божеств: божества ясного неба – 'Бог-отець' (індійський Дьяус-пітар, грецький – Зевс, лувійський – Тіваз, хетський – Сіу, германський – Тіу (Ціу)) та божества грому й військової дружини (хетський – Пірва, індійський – Парджанья, литовський – Перкунас, слов'янський – Перун, ісландський – Фйоргун, германський – Тор).

Відновлюється також ім'я основного бога-противника бога-громовержця: слов'янський – Велес,

литовський – Велняс, індійські – Вала й Врітра. Із супротивником богів пов'язана й низка асоційованих із водою персонажів, імена яких включають корінь *dhon* (від якого походять назви річок Дон, Дніпро, Дністер, Дунай): в Індії – богиня Дану і Данави, в Ірландії – племена богині Дану, осетинський Донбеттир, германський Донар.

Оскільки концепт *Бог* є смисловою доміантою ЛСГ теонімів, розглянемо етимологію його доміантів у германських та інших мовах.

Двобічна (бінарна, амбівалентна) сутність германського бога є найдавнішою. Таке розуміння вкладалося германцями й у загальне найменування 'бог' – герм. **gudā*. Воно представлене в окремих мовах у таких формах: гот. *gub*, дсакс. *god*, гол. *god*, ісл. *gud*, дан. *gud*, шв. *gud*, нім. *Gott*, англ. *god* [6, с. 229]. Відповідний індоєвропейський корінь відтворюється в словниках не з повною впевненістю. Наявність у реконструйованій формі **gudā* в першому складі губного [u] (у всіх германських мовах у цій позиції наявний лабіалізований голосний [u] або [o]) свідчить про перетворення більш давнього [a] > [iu] > [u] під впливом лабіального елемента в початковому **g^w-* (або **k^w-*). У змінах голосних має місце найдавніше протиставлення за ознакою відкритості голосних – низький/високий і переднього/заднього утворення [3, с. 160]. Указану форму **gudā* можна зарахувати до старої **k^wata-* зі значенням 'світ розділений' або 'світ двоєдиний'. Звідси випливає, що значення 'бог' (точніше 'бог-дволикій') спочатку співвідносилося з поданням про Всесвіт, що являє собою протиставлення Землі та Неба. У стародавніх германських мовах слово **gudā* належало до середнього граматичного роду, оскільки "об'єднувало в собі чоловіче й жіноче божества" [6, с. 229]. Таке вживання зустрічаємо в давніх германських пам'ятниках, але з часом слово *got* 'бог' перейшло в розряд іменників чоловічого роду.

Отже, смислове наповнення герм. **gudā* прямо співвідноситься зі значенням протоформи **k^wata-*, що містить у собі єдність різних, у цьому випадку протилежних денотативних значень. Зроблений нами аналіз праслов'янського 'бог' показав також наявність у формі **bogъ* кінцевого **k^wa* з тим самим значенням, що й у германському **k^wata-*. Початкове *bo-* є субстратним і походить із іє. **k^wa*. Тобто загалом праслов'янську реду-

пліковану форму можна тлумачити як 'дволикій-бог' (герм. 'бог-дволикій') [9]. Спорідненість цих етимологій дає змогу висунути гіпотезу про існування єдиного поняття 'бог' на стародавньому етапі спільного життя германців і слов'ян, загалом в індоєвропейців.

Деякі германські божества були об'єктом офіційних культів і всенародного поклоніння. Цей факт, як й імена богів, підтверджується вивченням карти Північної Європи. Стародавні місця поклоніння божествам і культів зазвичай носять їхні імена. Чи англійська Ванбороу, чи германський Годесберг (обидві назви означають 'пагорб богів'). Також у Данії Торслів ('поле Тора'), у Швеції Торсо ('острів Тора') або в Норвегії Фройхів ('храм Фрейї'), у Швеції Фротуна ('оселя Фрейї') – у всіх випадках легко побачити, які з богів і богинь були предметом загального поклоніння в стародавніх храмах.

Північногерманський хроніст Адам Бременський (XI ст.) повідомляє про язичницький культовий комплекс в Упсалі (Швеція), в центрі якого стояв священний тис, де особливо шанувався Фрейр. Топоніміка виявляє сліди культу Тора, Тюра, Одіна, Улля та деяких інших богів, але немає, як це не дивно, вказівок на культ Локи, що відіграє таку важливу роль у скандинавській міфології.

Висновки і пропозиції. Отже, в образах давньогерманських богів чітко проглядаються антропоморфні ознаки як зовнішнього, так і поведінкового характеру, що нерідко зближує їх із такими персонажами, як Герої.

У роботі теоніми розуміються як найменування богів, які мають онімічну природу. З погляду етимології теоніми діляться на транспарентні й диспарентні (з прозорою або затемненою мотивацією). Останні вимагають подальшого ретельного вивчення з використанням техніки реконструкції та порівняльного діяхронічного аналізу.

Розвиток давньогерманських теонімів сходить до загальноіндоєвропейських витоків, що підтверджується наявністю теонімічних аналогів у різних мовах індоєвропейської сім'ї.

У перспективі безперечний інтерес становлять семантика та функціональні особливості найменувань божеств, розглянутих у давніх германських текстах.

Список літератури:

1. Алексеев В. И. *Nomina Sacra: теоними как особый тип ономастического пространства. Вестник Иркутского государственного лингвистического университета.* Иркутск: Репроцентр А1, 2012. № 3. С. 28–35.

2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва: Изд. Во иностр. лит., 1955. 416 с.
3. Гамкрелидзе Т. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы: в 2 т. Тбилиси: Изд-во Тбилисского ун-та, 1984. Т. 1–2. 1332 с.
4. Иванов Вяч. Всеv. Праязыки как объекты описания в издании «Языки мира». *Теоретические основы классификации языков мира*. Москва: Наука, 1980. С. 38–52.
5. Козак Н. И. Лексико-семантический анализ слова *Vaum* ‘дерево’ в немецком языке (диахроническое исследование). *Записки з романо-германської філології*. Одеса: Одес. нац. ун-т., 2002. Вып. 12. С. 85–97.
6. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков: в 2 т. Винница: Нова Книга, 2010. Т. 1. 616 с.
7. Лосев А. Ф. Знак, символ, миф. Труды по языкознанию. Москва, 1982. 479 с.
8. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. Москва: Наука, 1973. 367 с.
9. Таранець В. Г. Трипільський субстрат: Походження давньоєвропейських мов: монографія. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2009. 276 с.
10. Топоров В. Н. Из наблюдений над этимологией слов мифологического характера. *Этимология 1967*. Москва: Наука, 1969. С. 11–21.
11. Halling R., W. von Wartburg. Begriffssystem als Grundlage für die Lexicographic. Berlin, 1952. 140 s.

ОПИСАНИЕ КОГНИТИВНО-СЕМАНТИЧЕСКИХ ПАРАМЕТРОВ ГЕРМАНСКИХ ТЕОНИМОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ ДРЕВНЕГО ПЕРИОДА

В статье представлено описание когнитивно-семантических параметров германских теонимов. Освещены функциональные особенности теонимов на материале древнейших мифов, заверенных в письменных памятниках древнеисландского языка в XII – XIII вв. («Старшая Эдда»). Проведен комплексный структурный и семантический анализ теонимов. Показано, что германские теонимы имеют достаточно широкое ассоциативное поле, что находит отражение в соответствующем наборе признаков, составляющих семантический портрет богов. Анализ большого количества мифов «Старшей Эдды» позволил уточнить этимологию теонимов.

Ключевые слова: германский теоним, «Старшая Эдда», семантический портрет, функциональный аспект, этимологический анализ.

DESCRIPTION OF THE COGNITIVE AND SEMANTIC PARAMETERS OF THE GERMANIC THEONYMS IN THE ARTISTIC DISCOURSE OF ANCIENT PERIOD

This article focuses on the cognitive and semantic parameters of the Germanic theonyms. The study was conducted on the material of ancient Edda. The comprehensive, semantic and functional analysis of the Germanic and Scandinavian theonyms was carried out. The study shows that the ancient Germanic theonyms have a very broad associative-semantic field, which is reflected in the corresponding set of semantic features, which make up a specific semantic portrait of the gods, the indicators of social role predominating. Analysis of a large number of myths of “Poetic Edda” led to important conclusions concerning not only semantic and functional aspects of the theonyms under discussion, but also their etymology.

Key words: theonym, “Poetic Edda”, semantics, functional aspect, etymological analysis.

РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 81'42:340.113

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.2-1/28>

Нинадимка А. С.

Київський національний торговельно-економічний університет

ПРОФЕСІЙНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В ЛІНГВІСТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ

У статті розглядаються питання навчання студентів юридичних факультетів немовних вишів латинської мови для спеціальних цілей. Проаналізовано лексико-морфологічні групи, що створюють юридичні терміни, які перейшли з латинської мови до української і стали значною частиною професійної мови в галузі юриспруденції, а також способи словотворення. Стаття ілюстрована низкою латинських термінів, що надають істотну допомогу студентам в освоєнні дисциплін професійного циклу, полегшують вивчення іноземної мови професії, сприяють підвищенню професійної мотивації студентів і ранньої професіоналізації.

Ключові слова: латинська мова, юриспруденція, латинська мова для юристів, значення латинської мов, професійно-орієнтований підхід.

Постановка проблеми. В умовах інтенсивної міжкультурної комунікації порівняльні дослідження філологічних одиниць різних мов – у нашому випадку латинської та української – набувають усе більшої актуальності, адже наявність у мові фразеологізмів є свідченням утілення й відображення в мовній формі багатовікової творчості народу, його світогляду, історії та культури. Отже, надзвичайно важливим є професійно-орієнтований підхід до іноземномовного навчання студентів, тому що він здійснює випереджувальне навчання – ранню професіоналізацію, адже вивчення латинської мови на першому курсі вишівської програми передуює вивченню спеціальних дисциплін і предметний зміст такого навчання збагачує майбутнього спеціаліста новими знаннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість вивчення латинської мови та її використання в процесі професійно-орієнтованого іншомовного спілкування досліджують учені в різних країнах світу. Зокрема, у США її вивчали Роберт Нательсон, Стівен Л. Емануель, Кліфорд А. Хал, Стівен Р. Перкінс, Тресі Бар; у Росії – Н. В. Сідакова, А. А. Качалкін, Н. В. Маршалюк, І. Л. Ульянова. В Україні значення латинської мови в процесі міжкультурного

спілкування досліджувала І. І. Ворона; загальнокультурне значення латинської мови й важливість упровадження її вивчення в умовах модернізації системи загальної середньої освіти України вивчала О. В. Сутула; важливість латинської мови як невід'ємного складника системи підготовки юристів – С. М. Рибачок; особливості викладання латинської мови для студентів агробіологічних спеціальностей – С. П. Шевченко. Усі дослідники вказують на важливість вивчення латинської мови сучасними студентами різних фахових напрямів і зазначають її вплив на англійську мову. З огляду на попередні дослідження, визнано, що знання і кваліфікація стають пріоритетними цінностями в добу глобалізації. Тому своє дослідження ми ілюструємо низкою латинських термінів, які надають істотну допомогу студентам в освоєнні дисциплін професійного циклу, полегшують вивчення іноземної мови професії, сприяють підвищенню професійної мотивації студентів і ранньої професіоналізації.

Постановка завдання. Головне завдання статті – показати високий ступінь спорідненості фонетичних, морфологічних і лексичних явищ в українській і латинській мовах, що не тільки сприяє вивченню латинської мови, а й полегшує процес її вивчення студентами-юристами.

Виклад основного матеріалу. За лінгвістичною кваліфікацією латинська мова належить до романської групи індоєвропейської сім'ї, до якої поряд з іншими мовними групами входять і слов'янські мови, у тому числі й українська. Під час вивчення латини як спорідненої мови, що мала спільну прамову зі слов'янськими мовами, чимало явищ фонетики, морфології, синтаксису й лексики в українській мові стають більш зрозумілими. Особливо помітний зв'язок між мовами в лексиці та фразеології. Якщо дослідити історичний шлях розвитку літературної латинської мови, то стає цілком зрозумілим, чому саме за латиною, яку називають «мертвою мовою», зберігається статус міжнародної мови в юриспруденції, медицині, філології та інших науках, причому словотворчі елементи латинської та давньогрецької мов і донині широко використовуються під час утворення нової наукової термінології. Слова «термін» і «термінологія» стають ключовими для розуміння цього явища.

Термін (лат. *Terminus* – межа, кінцева межа, границя) – слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо [3, с. 88].

Термінологія – сукупність термінів якоїсь галузі науки, техніки, мистецтва або всіх термінів певної мови [3, с. 88].

Як правило, вихідні слова в юридичній науковій термінології, запозичені з латинської мови, належать до іменників. Але вони також мають своїм джерелом інші частини мови, що в процесі словотворення за допомогою афіксації стали слугувати основою для інших значущих частин мови, утворюючи лексико-морфологічні групи слів.

Насамперед треба звернути увагу на латинські іменники в називному відмінку однини, що перейшли в українську мову без зміни форми й втрати родових закінчень та утворили стійкі юридичні терміни.

Це латинські іменники, що означають персону чи предмет жіночого, а інколи й чоловічого роду (в назвах професій) на -а та зберегли ті самі ознаки й те саме закінчення на -а.

Карта – *charta*, ae f /*carta*/ – аркуш папірусу, лист, книга, документ, карта, юр. – хартія, угода.

Камера – *camera*, ae f – склепіння, палата, кімната, юр. – кабінет слідчого, слідча камера.

Нота – *nota*, ae f – знак, літера, марка, юр. – дипломатичне звертання.

Сентенція – *sententia*, ae f – судження, думка, юр. – судове рішення, вирок.

Персона – *persona*, ae m, f – людська істота, личина, маска, юр. – особа, суб'єкт права.

Курія – *curia*, ae f – кожна з 30 общин Римського куріату, приміщення, сенат, засідання сенату, юр. – право, законність.

Юстиція – *iustitia*, ae f – справедливість, благочестя, юр. – право, сукупність законів.

Ліцензія – *licentia*, ae f – дозвіл, пільга, можливість, свобода дій, юр. – ті самі значення.

Табель, тебеліон – *tabella*, ae f – таблиця, виборчий бюлетень, юр. – договір, контракт, протокол суду.

Другу групу становлять іменники чоловічого роду на -us, -er і середнього роду на -um із діючою незміненою основою в називному відмінку, що втратили нульове закінчення й одержали в українській мові категорію чоловічого роду.

Аргумент – *argumentum*, i n – доказ, довід, висновок, фактична підстава.

Апарат – *apparatus*, i m – готування обладнання, юр. – особовий склад.

Кодиціл – *codicillus*, i m – табличка, записка, юр. – додаток до заповіту.

Компроміс – *compromissum*, i n – третейське рішення, суд, договір суперечних сторін.

Магістрат – *magistratus*, i m – посадова особа, урядовець, юр. – уряд, влада.

Нунцій, інтернунцій – *nuntius*, I m – посланець, юр. – посередник.

Факт – *factum*, i n – дія, вчинок, юр. – дійсна, невідгінна подія; реальність, дійсність; те, що об'єктивно існує.

Третю групу становлять латинські іменники чоловічого та середнього роду на -us, -um у називному відмінку однини різних відмін (2 та 4), що не втратили вихідного закінчення, а в українській мові одержали значення чоловічого роду:

Версус – *versus*, us m – рядок, вірш, юр. – конфронтація сторін (версо).

Казус – *casus*, us m – падіння, крах, юр. – випадкова подія.

Колегіум – *collegium*, i n – товариство, братерство, збори, юр. – особовий склад суду.

Консиліум – *consillium*, i n – зв'язок, сходка, гурт, собор, юр. – рада.

Модус – *modus*, us m – спосіб, ритм, порядок, форма, юр. – спосіб дій, правило.

Соціум – *socius*, i m – товариш, союзник, співучасник, юр. – сфера проживання.

Форум – *forum*, i n – ростральна трибуна в Римі, майдан, юр. – збори, місце суду, місце юрисдикції.

Четверта група іменників – іменники чоловічого роду з відміни на -er, -or, що означають діючу

особу. В українську мову вони перейшли з латинським закінченням у називному відмінку й також означають діючу особу чоловічого роду (за обставинами – жіночого) чи предмет:

Аудитор – auditor, oris m – слухач, юр. – слідчий.

Оратор – orator, oris m – промовець, юр. – делегат, посол, промовець.

Карцер – carcer, eris m – темниця, в'язниця, тюрма, юр. – ізольована камера.

Цензор – censor, oris m – суворий критик, юр. – наставник, суддя.

Окрему велику групу юридичних термінів становлять іменники жіночого роду 3 відміни на -іо, що перейшли в українську мову як іменники жіночого роду, але змінили закінчення на -ія. Ці іменники походять від дієслів (форма супіна) та вказують на процес дії:

Апеляція – appellatio, onis f – назва, юр. – оскарження, звернення до суду.

Компенсація – compensation, onis f – відшкодування, сплата повної вартості, юр. – взаємне погашення.

Реляція – relation, onis f – віднесення, перенесення, юр. – вид процесу, звинувачення проти позивача (зустрічне звинувачення).

Ремісія – remissio, onis f – повернення, послаблення, юр. – відмова від свого права, анулювання (умови).

Стипуляція – stipulation, onis f – умова, згода, юр. – усний договір, концесуальний контракт, найважливіший вид угоди.

Трансгресія – transgression, onis f – перехід, зміна порядку, юр. – порушення закону.

Узурпація – usurpatio, onis f – захоплення, заволодіння, юр. – неправомірне застосування, протиправне присвоєння.

Проаналізувавши зазначені групи іменників, бачимо: 1) іменники жіночого та чоловічого роду 1 відміни на -а, що переходять до української мови зі збереженням вихідної форми (нота, персона); 2) іменники чоловічого та середнього роду 2 відміни на -us, -er, -um, що не втратили вихідного закінчення, набули в українській мові значення чоловічого роду (форум, консенсус); 3) іменники чоловічого роду 3 відміни на -or, -er із незміненою основою мають в українській мові категорію чоловічого роду (корпус, карцер); 4) іменники жіночого роду 3 відміни на -or, -er, які змінили в українській мові закінчення на -ія, зберегли в українській мові категорію жіночого роду.

Значна кількість іменників з'явилася в українській мові від латинських прикметників. Роз-

глянемо два різновиди субстантивзації латинських прикметників. До першої групи зараховуємо прикметники 1–2 відмін на -us, -a, -um, що, втративши прикметникові закінчення, перейшли в українську мову іменниками чоловічого чи жіночого роду.

Абсурд – absurdus, a, um – абсурдний, безглуздий, юр. – абсурд, безглузддя.

Вакуум – vacuum, i n – пустий, незайнятий, одинокий, юр. – правовий вакуум, відсутність правових норм.

Дефект – defectus, a, um – слабкий, безсилий, юр. – безнадійний борг.

Дублікат – duplicates, a, um – подвійний, дублікатний, юр. – другий примірник документа, що має таку саму юридичну силу, як й оригінал.

Експерт – expertus, a, um – знаючий, дослідний, юр. – фахівець, який здійснює експертизу.

Об'єкт – obiectus, a, um – протилежний, юр. – тема розглядання.

Інвалід – invalidus, a, um – нездоровий, немічний, юр. – недійсний, інвалід.

Прерогатива – prerogatives, a, um – домінуючий, переважний, юр. – «голосую першим», прерогативна центурія, переважне право.

Другу групу становлять субстантивовані латинські прикметники 3 відміни із суфіксами -al, -ar зі зникненням родових закінчень.

Електорат – electoralis, e – виборний, юр. – сукупність виборців.

Сингуляр – singularis, e – окремий, одинокий, особистий, приватний, винятковий, юр. – виняткове право, спеціальна правова норма для особливого винятку.

Кримінал – criminalis, e – злочинний, карний, юр. – злочинець, кримінальний злочин.

Ліберал – liberalis, e – вільний, ввічливий, юр. – прихильник лібералізму, член ліберальної партії, прихильник громадсько-політичної течії, істотною ознакою якої є обстоювання мирного реформістського шляху здійснення соціальних перетворень.

Номінал – nominalis, e – номінальний, що стосується імені, номінації, день найменування дитини, юр. – вартість, указувана на грошових знаках, акціях та облигаціях, номінальна вартість.

Потенціал – potentialis, e – можливий, сильний, здатний, юр. – можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використаними.

Проаналізовані латинські прикметники вживаються в науковій термінології не тільки як іменники, а і як прикметники (ліберальний, публічний, електоральний, номінальний) із типовими українськими суфіксами та закінченнями.

Субстантивуються не тільки іменні частини мови. Розглянемо такі випадки: латинські дієслова особової форми – невідмінювані іменники середнього роду від дієслів *credere* (вірити) та *vetare* (забороняти). Вето – *veto, vetui, vetitum, vetare* 1 – заперечувати, забороняти, накладати вето (з магістратської формули – заперечую застосувати силу), сучасне значення – право вето країн, які входять до Ради Безпеки ООН.

Кредо – *credo, credidi, creditum, credere* 3 – вірити, додавати кредит, позичати, вважати, юр. – переконання, основні принципи.

Ці іменники походять від форми першої особи однини теперішнього часу.

Постскрипtum – *scribe, scripsi, scriptum* – після написаного, приписка.

Постфактум – *facio, feci, factum, facere* 3 – після зробленого.

Ці іменники походять від латинських субстантивованих дієприкметників минулого часу пасивного стану в знахідному відмінку середнього роду з прийменником *post* – «після».

Латинські прислівники також субстантивуються. Алібі – непричетність до злочину, знаходження під час злочину в іншому місті. Де-юре – юридично, на підставі законного права. Де-факто – фактично, на підставі факту. Іменник «алібі» перейшов в українську мову без змін, а прислівники «де-факто» й «де-юре» походять від орудного відмінка однини іменників середнього роду – *ius, iuris n, factum, i n (Dativus – iuro, facto)*.

Проаналізувавши вищеозначені юридичні терміни, бачимо надзвичайно високий ступінь спорідненості фонетичних, морфологічних і лексичних явищ в українській і латинській мовах. Тож постійний аналіз лексико-граматичних структур та акцентування уваги щодо спорідненості мов значно полегшать свідоме оволодіння професійною термінологією та засвоєння складного матеріалу з латинської граматики, збагатять лексичний словник майбутнього фахівця. Варто пам'ятати, що «різні монологістичні, двомовні та тлумачні словники юридичної лексики по-різному трак-

тують ті чи інші поняття й лише контекст і креативний підхід до перекладу тексту призводять до адекватності» [1].

Останніми роками існує тенденція до окремих мов у закладах освіти, що навчають кваліфікованих юристів. Тому, щоб підготуватися до змін щодо вимог володіння декількома мовами, які висуваються сучасними компаніями, освіти необхідно буде тримати темп і йти в ногу з часом. Можливість вивчати мови з усього світу ставатиме все більш важливою для майбутніх юристів, які вивчають галузь юриспруденції, а також матимуть доступ до постійного професійного розвитку, пов'язаного з мовними елементами. Мовні навички скоро стануть такими ж цінними й необхідними, як і юридичні навички. Вивчення латинської мови студентами-юристами – це чудова підготовка до навчання та вільного володіння однією або кількома романськими мовами. Отже, вивчення латинської мови є початком вивчення шести мов одночасно.

Висновки і пропозиції. Для тих, кому не пощастило вивчати латинь, поки були молоді, виправити недолік нелегко. Придбання латинської компетенції вимагає тисяч годин кропіткої роботи, яка стає важчою з роками. Для тих, хто хоче бути точним аналітиком конституційності, немає ніяких рішень, крім як працювати над завданнями стільки, скільки буде потрібно. Очевидно одне: вищі навчальні заклади, включаючи юридичні факультети, повинні наполягати на хоча б скромній латинській компетенції серед викладачів, які викладають конституційні предмети. Спроби зробити роботу без належних інструментів можуть бути неефективними й можуть провокувати або увічнювати помилки щодо того, що насправді означає Конституція [4].

Отже, практична мета оволодіння професійною термінологією – це свідоме вміння володіти науковою мовою, впевнено використовувати найбільш уживані й відносно прості мовні засоби в усіх видах мовної діяльності – мовленні, сприйнятті на слух, читанні та письмі.

Список літератури:

1. Антонюк Н. М. Міжнародні технології навчання правничої термінології у змісті іноземномовного перекладу. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1 (14). С. 222–227.
2. Никифоров Б. С. Латинская юридическая фразеология. Москва, 1979. 264 с.
3. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1979. Том 10. С. 88.
4. Robert G. Natelson. Why Constitutional Lawyers Need to Know Latin. *The Federalist Society Review*. 2018. Vol. 19. P. 74–78/ URL: <https://fedsoc-cms-public.s3.amazonaws.com/update/pdf/t7gcyMEPAec4bpK7UUunxVptVfyDd7aeQFfqM9KP.pdf>.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ В ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ СТУДЕНТОВ-ЮРИСТОВ

В статье рассматриваются вопросы обучения студентов юридических факультетов неязыковых вузов латинскому языку для специальных целей. Проанализированы лексико-морфологические группы, создающие юридические термины и перешедшие из латинского языка в украинский, которые стали значительной частью профессионального языка в области юриспруденции, а также способы словообразования. Статья иллюстрирована рядом латинских терминов, которые оказывают студентам существенную помощь в освоении дисциплин профессионального цикла, облегчают изучение иностранного языка профессии, способствуют повышению профессиональной мотивации студентов и их ранней профессионализации.

Ключевые слова: латинский язык, юриспруденция, латинский язык для юристов, значение латинского языка, профессионально-ориентированный подход.

PROFESSIONAL TERMINOLOGY IN THE LINGUISTIC TRAINING OF LAW STUDENTS

The article deals with the issues of studying Latin by law students in non-linguistic universities for special purposes. Lexical-morphological groups that create legal terms and were transferred from the Latin language to Ukrainian, which have become a significant part of the professional language in the field of jurisprudence are listed and reviewed. The article is illustrated by a number of Latin terms that provide substantial assistance to students of mastering of special knowledge from the cycle of professional disciplines, facilitate the learning of a professional foreign language, and contribute to enhancing the professional motivation of students and their 'early' professionalization.

Key words: Latin, jurisprudence, Latin for lawyers, the value of the Latin language, professional-oriented approach.

Пежинська О. М.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

АСПЕКТИ МЕТОДОЛОГІЇ ОНОМАСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті проаналізовано основні аспекти методології ономастичних досліджень на прикладі французьких топонімів. Основним є історичний метод, згідно з яким аналізуються особливості історичних подій, економічний та етнічний статус населення й особливості місцевості. Первинне значення топонімів, причини їх мотивації, історичні умови виникнення й розвитку розкриваються шляхом етимологічного аналізу. Найпродуктивніші топооснови, їх варіативність, структурні типи встановлюються завдяки словотвірному аналізу. Для висунення теоретичних гіпотез, узагальнень використовуються індуктивний і дедуктивний методи.

Ключові слова: методологія, топонім, історичний метод, етимологічний аналіз, словотвірний аналіз.

Постановка проблеми. Дослідження топонімії поглиблюються й розширюються завдяки новим методам, а це в багатьох випадках сприяє розширенню історичної, писемної та викопної джерельної бази, часто допомагає по-новому прочитати й оцінити відоме та водночас унести в науку нові, нерідко невідомі й унікальні за своїм значенням факти.

Дискусія, яка ще донедавна велася в наукових колах, – до якої галузі повинна належати топоніміка, на які методи дослідження спиратися, якими принципами повинні керуватися її дослідники та які обирати напрями опрацювання тих чи інших топонімічних питань – нині визнана безпідставною. З огляду на специфіку походження кожної назви зокрема й усіх разом узятих, топонімія може бути водночас предметом дослідження й лінгвіста, і географа, й історика, й етнографа, і соціолога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основі дослідження – теоретико-методологічні розробки в галузі конструктивно- та суспільно-географічних, топонімічних методів досліджень, викладених у працях Е. М. Мурзаєва, В. А. Ніконова, В. Д. Беленької, О. М. Скляренко, О. М. Черняхівської, О. В. Суперанської (розробки з теорії топоніміки, методів топонімічних досліджень), Є. М. Поспелова (праці з методики картографічного втілення топонімічної інформації), Є. С. Отіна (теоретичні проблеми ономастики; дослідження проблем загальної, української, російської, тюркської, грецької ономастики, етимології, історії російської мови; дослідження українських коно-

тативних онімів на матеріалі російської художньої літератури та фольклору).

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати основні аспекти методології ономастичних досліджень на прикладі французьких топонімів.

Виклад основного матеріалу. Найбільш поширеним сьогодні є географічний аспект дослідження онімів, який полягає у визначенні впливу географічного середовища на вибір власної назви, її міграції, визначення ономастичних ареалів.

Окремо виділяють також лексикографічний аспект вивчення онімів, який реалізується в спеціальних ономастичних словниках. Варто зауважити, що більшість зі словників мають етимологічне спрямування, тобто з'ясовують походження слова, розкривають його першоісторію, визначають словотвірну структуру, обґрунтовують семантичну мотивацію.

Виникнення географічних назв зумовлене низкою важливих суспільно-пізнавальних факторів, що характеризуються діалектичною єдністю, тому їх дослідження повинно ґрунтуватися на комплексному підході, а це передбачає залучення результатів досліджень багатьох суміжних наук.

Важлива, і чи не головна, роль у дослідженні географічних назв відводиться лінгвістиці. Назви, як і всі інші слова, підпорядковуються законам мови й, отже, підлягають лінгвістичному аналізу.

Одержати інформацію про географічну назву за межами лінгвістики неможливо. Без застосування лінгвістичних методів не можна також збагнути будови назв. А це є основним і вихідним

етапом як для мовних, так і позамовних досліджень топонімії. Значення лінгвістичних даних особливо пізнавальне для реконструкції давніх періодів історії й передусім у тих випадках, коли відсутні інші джерела. Вони завжди допомагають розкрити давніший стан, ніж той, який відображено в писемній традиції.

Для реалізації визначальних методологічних принципів ономастичних досліджень застосовуються різноманітні методи і прийоми: *етимологічний, історичний, словотвірний, кількісний, картографічний*. Етимологічний та історичний методи дають змогу простежити й виявити зв'язки між топонімами та іншими шарами лексики. Топонімна лексика містить закодовану мовно-історичну інформацію, яку можна з'ясувати лише за допомогою спеціального етимологічного дослідження. Як зазначає С. О. Вербич, процес розкриття походження власних назв ґрунтується на кількох основних засадах: визначенні словотвірної моделі назви; з'ясуванні твірного апелятива (переважно кожна власна назва вторинна щодо ідентичної загальної); виявленні семантичної мотивації оніма, у зв'язку з чим часто виникає потреба етимологізування самого апелятива [1]. Складність зумовлена потребою індивідуального підходу до аналізу кожної назви, яку необхідно розглядати на широкому тлі аналогічних утворень, ураховуючи всі її варіанти, детально осмислюючи фонетичні закономірності структури та особливості словотвору.

Культурно-історичний фон, представлений топонімною лексикою, дає змогу виявити коло джерел топонімів. Цей метод передбачає аналіз усіх обставин, за яких виник топонім, таких як картографічні особливості місцевості, природний фактор, тобто флора і фауна, соціальний, економічний та етнічний статус населення, певні історичні події, час заселення й багато іншого. Лише на підставі дослідження історичних умов і причин народження топоніма можна точно пояснити його значення. В. А. Никонов говорить, що історизм не виражений в поодиноких назвах, а становить «основу всіх назв» [5].

Географічні назви є історичними не у вузькому розумінні (як повідомлення про якусь подію), а в найширшому – завжди. Історія диктує суспільству вибір із навколишньої дійсності тих чи інших прикмет, властивостей, які характеризують об'єкт. Дані історії, рідше географії в топонімії створюють передумови лінгвістичного аналізу назви. Вони надзвичайно важливі для визначення загальної мовної належності топонімів до певного

часу чи регіону. За відсутності достатніх історичних відомостей дослідник не може встановити значення багатьох давніх назв навіть за умови доброго знання мови.

Етимологічний аналіз є одним із основних з-поміж інших методів. Він дає змогу порівнювати древні мовні форми із сучасними, а також співвідносити їх з історичним розвитком навколишнього світу, суспільства тощо. Мета етимологічного аналізу слова – визначення того, коли, в якій мові, за якою словотвірною моделлю, на базі якого мовного матеріалу, в якій формі та з яким значенням зародилося слово, а також які історичні зміни його первинної форми і значення зумовили форму і значення, відомі досліднику [4, с. 13].

Швейцарський лінгвіст К. Балдінгер (K. Baldinger) вважає неоднозначним саме поняття етимології. На його думку, існує два види етимології: етимологія з фонетичним традиційним значенням – етимологія XIX століття (*l'étymologie-origine*) – та сучасна етимологія із семантичним значенням (*l'étymologie-histoire du mot*). За його словами, у будь-якій розвідці чи етимологічному словнику топонімів «біографічний» аспект, історія слів повністю проігноровані. Наприклад, в етимологічному словнику А. Доза «Етимологічний словник географічних назв» (*«Dictionnaire étymologique des noms de lieux»*) для топоніма *Grange (La)* є лише таке пояснення: «лат. *granica* < *granum*, *grange*, хлів, тобто місце для збереження зерна, ферма» [7, с. 330], а для топоніма *Rosiers (Les)*, (*Rosers*, 1240) тлумачення таке: «лат. *rosa*, *rose*, рожевий, суфікс *-arium* Деякі із цих назв походять від герм. *raus*, *roseau*, тростина» [7, с. 575]. Обидва приклади ілюструють відсутність топонімно-етимології. На нашу думку, лінгвісти фіксують лише остаточну назву й переосмислення.

Етимологічний аналіз допомагає розкрити первинне значення географічної назви, причини мотивації цього об'єкта, а також історичні умови виникнення, розвитку й видозмінювання топоніма. Завдяки цьому методу топоніми класифікуються за періодами розвитку мови та господарсько-культурними традиціями. Наприклад, назви *Borgo*, *Bourcq* < *burg*, *ville* – місто германського походження.

Уважаємо, що в описі топонімів як одиниць ономастики увага дослідника повинна приділятися передусім етимології й культурно-історичному контексту. Найважливіша особливість топонімічної лексики полягає в тому, що вона є культурним артефактом, у якому своєрідно відо-

бражені історія, шляхи формування та результати розвитку матеріальної й духовної культури.

Завдяки *словотвірному* аналізу встановлюються механізми твірного потенціалу топонімної лексики; виявляються найпродуктивніші форманти, що використовуються для творення топонімів, і варіантність їх основ та афіксів. У структурному відношенні топоніми можуть бути одно-, або дво-, чи багатослівними. О.М. Скляренко називає однослівні назви «ономастичними лексемами», а багатослівні – «ономастичними синтаксемами». Ономастичні лексеми можуть мати у своєму складі одну основу або об'єднувати в одне неподільне ономастичне ціле дві й більше основ [6, с. 36].

Топономасти часто поєднують структурно-словотвірний аналіз із лексико-семантичним, хоч вони становлять різні аспекти лінгвістичного дослідження. У комплексному дослідженні власних назв питома вага того чи іншого аспекту може суттєво змінюватися. У моноструктурних онімах переважає лексико-семантичний підхід. У сфері складних онімів класифікація відбувається спочатку за структурно-словотвірними ознаками й лише після цього в межах кожної структурної групи топоніми розглядаються на лексико-семантичному рівні [6, с. 35].

У лексико-семантичному відношенні топоніми можна досліджувати з погляду їх дономастичного значення, тобто аналізувати внутрішню форму вихідних слів із позиції їх функціональної ономастичної семантики або піддати аналізу їх постономастичне значення, що вони отримали в процесі свого функціонування [6, с. 36]. Установлення лексико-семантичного значення топонімів – процес поетапний, який полягає в поступовому з'ясуванні одного значення за іншим. Такий аналіз можна підпорядкувати *методу «лексико-семантичної піраміди»*, що найчастіше застосовується дослідженні.

Дослідження з топоніміки були б неповними без *кількісного* аспекту вивчення власних назв. Кількісний фактор є надзвичайно важливим для виявлення складу топонімів. Часто кількісні дані дають змогу поглиблювати висновки. Вертикальне (діахронне, стратиграфічне) і горизонтальне (просторове) вивчення топонімів (топонімичних типів) із застосуванням кількісного аспекту забезпечує встановлення меж різних ареалів, визначення шляхів просторового просування топонімичної моделі протягом віків, а також установлення зв'язків і взаємозалежності динаміки із соціально-історичними та природно-географічними умовами формування етносів і націй.

З кінця XIX ст. інтерес до топоніміки, особливо картографії, різко зріс. У Франції та інших країнах організовувалися комісії й товариства з вивчення географічних назв. *Картографія* – основний метод дослідження, що застосовується під час розроблення картографічних моделей, які характеризують просторово-територіальні властивості топонімичної системи країни. Цей метод ми використовуємо на всіх етапах дослідження – від збирання вихідних даних до розроблення нових наукових матеріалів. У топоніміці картографічний метод дослідження може особливо успішно застосовуватися для встановлення закономірностей прояву топонімичних явищ, динаміки їх розвитку в часі, а також просторових зав'язків і залежностей як між окремими топонімичними явищами, так і між ними й різного роду соціальними та природними явищами, що відображені на картах.

На думку Е. М. Мурзаєва, географічні назви є найважливішим елементом карти: вони мають просторову прив'язку, нерідко відображають природу ландшафту, свідчать про характер заселення людиною нової території, про природні багатства та інші географічні особливості території [4]. Тому картографічний метод дуже важливий у топонімичному дослідженні.

Мова карт є максимально наближеною до народної, разом із тим вона повинна відповідати загальноприйнятим нормам. Особливо це стосується перекладу іншомовних назв, які часто зазнають спотворення. Оскільки в різних країнах один і той самий об'єкт називається по-різному, сьогодні на порядку денному стоїть проблема стандартизації географічних назв, тобто прийняття єдиної норми вимови.

Мовні фактори номінації є доволі конкретними, залежними від будови й стану розвитку мови, але завжди зумовлені часом та історичними умовами етносу. У конкретних ситуаціях на основі діалектичної єдності суспільно-історичного й мовного факторів утворюється певний топонімичний тип, що містить у собі загальні топонімичні ознаки як у структурно-граничній сфері, так і у сфері семантики. Топонімія розвивається також у тісній взаємодії з географією та етнографією, вона є цінним джерелом для дослідження історії мови й водночас ілюстрацією для лексикології, діалектології, етимології, лінгвістичної географії.

Варто зазначити, що французька топоніміка досягла високого рівня розвитку, свідченням цього є чітко окреслені межі та обсяг географічних одиниць, упорядкована термінологія, розроблені питання теоретичного рівня, зібраний

вагомий топонімний матеріал. Проте не всі лінгвосоціуми мають такі вагомі результати. В Україні загальнотеоретичні проблеми топоніміки лише осмислюються, починають формуватися нові тенденції дослідження власних назв. До таких можна зарахувати когнітивний і типологічний (міжмовний) аналіз онімів, що зумовлено об'єктивною необхідністю поступового переходу від описового й порівняльно-історичного дослідження власних назв у межах однієї мови до їх зіставного аналізу. Цьому аспекту присвячена кандидатська дисертація О. М. Склярєнко «Ізоморфізм та аломорфізм в ойконімії США й України», у якій досліджено подібне й специфічне в структурі та семантиці українських та американських назв поселень у зв'язку з культурно-історичними, етномовними й фізико-географічними реаліями. Такий аспект дає можливість глибше зрозуміти закономірності онімної системи рідної мови та її специфіку порівняно з іншими мовами. Зіставне дослідження українських та американських назв поселень свідчить про значну залежність ойконімної номінації від морфологічного типу мов і ментальності їх носіїв.

Фахівець у галузі філології Є. С. Отін із 1974 року очолює відому в Україні та за кордоном Донецьку ономастичну школу (ДОШ), яка досліджує походження, історію та функціонування у російській та українських мовах власних імен (онімів) різних класів. Перші дослідження з ономастики присвячені дослідженню проблем ойконімії та антропонімії Південно-Східної України (К. В. Першина, В. Д. Познанська), адаптації іншомовних (європейських) власних назв у російській мові (В. І. Мозговий) і російських назв в англійській мові XVIII ст. (Д. І. Корнілов), у другій половині 80-х рр. і в 90-ті рр. захищені кандидатські дисертації з поетичної ономастики (В. М. Калінкін, В. І. Рогозіна, Г. П. Лукаш), у 80-ті рр. – присвячені ергонімії англійської і французької мов (А. В. Беспалова, О. Г. Мікіна), адаптації англійських онімів у російській мові XVIII ст. (І. О. Воронова), в

другій половині 80-х рр. – адаптації онімних галицизмів у російській мові XVII ст. (О. А. Пічугіна), стилістиці конотативних антропонімів у художній прозі В. Аксьонова (Н.І. Іванова), онімним оказіоналізмам у російській мові (Н. Є. Касьяненко), лексико-семантичним і словотвірним типам водоїмищ (Н. М. Павліківська).

Висновки і пропозиції. Теоретико-методологічна концепція дослідження базується на таких положеннях:

1) сукупність топонімних елементів, поєднання реальних фактів і взаємозв'язок між ними підпорядковуються принципу системності. Для його реалізації використано історичний метод, згідно з яким проаналізовано особливості історичних подій, економічний та етнічний статус населення, особливості місцевості тощо;

2) первинне значення топонімів, причини їх мотивації, історичні умови виникнення та розвитку розкриті шляхом етимологічного аналізу;

3) найпродуктивніші топооснови, їх варіативність, структурні типи, встановлені завдяки словотвірному аналізу;

4) сформульовано метод «лексико-семантичної піраміди», згідно з яким здійснено комплексний лексико-семантичний аналіз топонімів;

5) найпродуктивніші топоформанти, кількісне та відсоткове співвідношення топонімів виявлено завдяки підрахункам, в основі яких лежать лексикографічні джерела;

6) зображення на картах просторово-територіальних особливостей найпоширеніших топонімних назв відповідає картографічному методу;

7) для висунення теоретичних гіпотез, узагальнень у праці використано індуктивний і дедуктивний методи.

Отже, українські ономасти пильно стежать за сучасними мовними процесами й лінгвістичними тенденціями, активно вливаються до світової ономастичної науки, подекуди виступаючи в ній «піонерами» нових напрямів або аспектів дослідження власних назв.

Список літератури:

1. Мельничук О. С. Аспекти методології лінгвістичних досліджень. *Мовознавство*. 1986. № 1. С. 3–11.
2. Мельничук О. С. Методологія у мовознавстві. Українська мова: енциклопедія / за ред. В. М. Русанівського. 3-є вид., зі змін. і доп. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. С. 354–355.
3. Склярєнко О. М., Склярєнко О. О. Типологічна ономастика: монографія: у 5 кн. Одеса: Астропринт, 2012. Кн. 1: Лексико-семантичні особливості онімного простору. 413 с.
4. Chaurand J., Lebègue M. *Noms de lieux de Picardie*. Paris: Bonneton, 2000. 216 p.
5. Dauzat A., Rostaing Ch. *Dictionnaire étymologique des noms de lieux en France*. Paris: Larousse. Librairie Guénégaud, 1963. 738 p.

АСПЕКТЫ МЕТОДОЛОГИИ ОНОМАСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

В статье проанализированы основные аспекты методологии ономастических исследований на примере французских топонимов. Основным является исторический метод, согласно которому анализируются особенности исторических событий, экономический и этнический статус населения и особенности местности. Первостепенное значение топонимов, причины их мотивации, исторические условия возникновения и развития раскрываются путем этимологического анализа. Наиболее продуктивные топоосновы, их вариативность, структурные типы устанавливаются благодаря словообразовательному анализу. Для выдвижения теоретических гипотез, обобщений используются индуктивный и дедуктивный методы.

Ключевые слова: методология, топоним, исторический метод, этимологический анализ, словообразовательный анализ.

ASPECTS OF THE METHODOLOGY OF ONOMASTIC RESEARCH

The article analyzes the main aspects of the methodology of the onomastic studies on the example of French toponyms. The historical method is used, according to which the peculiarities of the historical events, the economic and ethnic status of the population, peculiarities of the locality are analyzed. The primary significance of the toponyms, the reasons for their motivation, the historical conditions of their origin and development are revealed through the etymological analysis. The most productive toponymic bases, their variability, the structural types are established by the word-formation analysis. The inductive and deductive methods are used to promote the theoretical hypotheses and generalizations.

Key words: methodology, toponym, historical method, etymological analysis, word-formation analysis.

Відомості про авторів

Білецька Т. О. – кандидат філологічних наук, асистент кафедри англійської філології та міжкультурної комунікації Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Бойко М. І. – магістрант кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка

Бойко О. Т. – старший викладач кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівського державного університету внутрішніх справ

Борисович О. В. – кандидат філологічних наук, асистент кафедри англійської філології та міжкультурної комунікації Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Вінтонів М. О. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка

Волкова І. В. – доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Гаврилюк О. О. – кандидат філологічних наук, асистент кафедри англійської філології та міжкультурної комунікації Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Горун Г. Р. – старший викладач кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівського державного університету внутрішніх справ

Грозян Н. Ф. – кандидат філологічних наук, доцент, докторант Інституту української мови НАН України

Гуменюк З. В. – старший викладач, факультет лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Довженко І. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Київського національного торговельно-економічного університету

Дужик Н. С. – кандидат філологічних наук, старший викладач Національного університету харчових технологій

Дячук Л. С. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Київського національного торговельно-економічного університету

Костенко В. Г. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією Української медичної стоматологічної академії

Макарова О. А. – асистент кафедри англійської мови в судноводінні Херсонської державної морської академії

Малахівська Т. Я. – викладач кафедри англійської мови в судноводінні Херсонської державної морської академії

Мартинів О. М. – аспірант кафедри германських мов і перекладу Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Масло О. В. – доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Москалюк О. В. – старший викладач кафедри філології Одеського національного морського університету

Мудринич С. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови і перекладу факультету сходознавства Київського національного лінгвістичного університету

Нипадимка А. С. – кандидат філологічних наук, кафедри сучасних європейських мов Київського національного торговельно-економічного університету

Новікова О. О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України (м. Кривий Ріг)

Пезинська О. М. – доцент кафедри романо-германської філології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Петренко Л. О. – аспірант кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Рибак К. Б. – аспірантка кафедри української мови Запорізького національного університету

Сіроштан Т. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Смаглий В. М. – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри філології Одеського національного морського університету

Сологор І. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією Української медичної стоматологічної академії

Тарасова С. О. – кандидат філологічних наук Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Топчий Л. М. – доцент кафедри української мови та літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Ущиповська І. В. – старший викладач кафедри германської філології факультету іноземної філології та соціальних комунікацій Сумського державного університету

Фадєєва О. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені М. В. Остроградського

Форостюк І. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування Національного університету харчових технологій

Цвіркун Г. С. – асистент кафедри філології Одеського національного морського університету

Чернега С. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови і літератури Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

Чуєшкова О. В. – доцентка кафедри філософії, українознавства і політології Української інженерно-педагогічної академії

Шутова М. О. – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської мови і перекладу факультету сходознавства Київського національного лінгвістичного університету

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Соціальні комунікації

Том 30 (69) № 2 2019

Частина 1

Коректура • *Н. Пирог*

Комп'ютерна верстка • *К. Бараненко*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

м. Київ, вул. Івана Кудрі, 33

Електронна пошта: editor@philol.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 16,87. Ум.-друк. арк. 19,53. Зам. № 0719/157

Підписано до друку 26.06.2019. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105

Телефон +38 (0552) 39 95 80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.